

T.C

İstanbul Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Arkeoloji Anabilim Dalı

Doktora Tezi

**Batı ve Orta Anadolu'da Çark Yapımı Çanak
Çömleğin Ortaya Çıkışı ve Yayılımı**

Murat Türkteki

2502040017

Tez Danışmanı

Prof.Dr.Turan Efe

İstanbul 2010

Bu tez çalışması T-785 proje no.'su ile İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri tarafından desteklenmiştir.

TEZ ONAYI

Enstitümüz PROTOHİSTORYA VE ÖNASYA ARKEOLOJİSİ Bilim Dalında 2502040017 numaralı MURAT TÜRKTEKİ'NİN hazırladığı "BATI VE ORTA ANADOLU'DA ÇARK YAPIMI ÇANAK ÇÖMLEĞİN ORTAYA ÇIKIŞI VE YAYILIMI" konulu YÜKSEK LİSANS / DOKTORA TEZİ ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 28.Maddesi 27.12.2010 PAZARTESİ günü saat: 10.00'da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin .....'ne* OYBİRLİĞİ /OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI(*)	İMZA
PROF. DR. TURAN EFE	Kabul	Turanefe
PROF.DR. GÜLSÜN UMURTAĞ	Dinlen	Gül
PROF. DR. NUR BALKAN ATLI	Kabulü	N.Balkan
PROF. DR. KEMALETTİN KÖROĞLU	Kabulü	K.Koroğlu
PROF. DR. FİKRİ KULAKOĞLU	Kabul	F.Kulakoğlu

Öz

Bilindiği üzere batı Anadolu İlk Tunç Çağı kronolojisi bugüne kadar sağlıklı bir şekilde saptanamamıştır. Bunun altında yatan en önemli nedenlerden birisi Batı Anadolu'da İTÇ III'ün başlangıcını simgeleyen yeniliklerden biri olan çark yapımı çanak çömleğin ortak özelliklerle, tüm bölgede aynı yoğunlukta ve belli bir horizontda ortaya çıkmamasından dolayı yöresel kronolojilerin birbirleriyle yeterince güvenilir bir şekilde karşılaştırılmamasıdır. Batı Anadolu ve Ege Dünyası İTÇ kronolojilerinin bugüne kadar sağlıklı bir şekilde senkronize edilememelerinin gerisinde de büyük oranda bu sorun yatmaktadır.

Batı ve Orta Anadolu'da çark yapımı çanak çömleğin ortaya çıkışı ve yayılımı konusunda bugüne kadar yapılmış kayda değer bir çalışma bulunmamaktadır. İşte tez kapsamında, bu çanak çömleğin teknolojisi ve bu çanak çömlek ile temsil edilen yeni mal grupları ve formların dağılımları, yöresel özellikleri ve gelişimleri incelenmiş ve bunların "Batı Anadolu kronolojisi" içindeki yeri daha somut bir şekilde belirlenmeye çalışılmıştır; neticede, karakteristik İTÇ III çanak çömlek özelliklerinin Anadolu Yarımadası'nda ilk nerede ortaya çıktığı, bunun gerisinde yatan nedenler ve sonuçları irdelenmiştir.

Eskişehir'deki Küllüoba kazılarında ele geçirilen çark yapımı çanak çömlek konusunda yapılan çalışmalar, uzak bölgeler arası ticaretin İTÇ III döneminde giderek yoğunlaştığını göstermektedir. Bu çalışma M.Ö. 3.Binyıl'ın ikinci yarısında, Mezopotamya ile Kuzey Ege ve dolayısıyla Troya arasındaki ilişkilerin güney ve batı Anadolu sahilleri boyunca denizyoluyla değil, İç Batı Anadolu üzerinden karayoluyla gerçekleştiği konusunda ilk somut verileri ortaya koymaktadır. Bu şekilde, yoğun ticaret sebebiyle, İç kuzeybatı Anadolu'dan Kuzey Ege'ye birtakım kültürel öğelerin de nüfuz ettiği daha bir açıklık kazanmaktadır. Dolayısıyla bu tez, batı Anadolu ve Ege'de İTÇ ile ilgili kültürel ilişki ve etkileşimleri yeni bir perspektiften ele alınması gerektiğini açıkça göstermiştir.

Abstract

The chronology of the Early Bronze Age in Anatolia has not yet been fully established. The most important underlying reason for this is that wheelmade pottery, a key innovation which marked the beginning of the EBA III in western Anatolia, has not been discovered with common characteristics and with the same density on a specific horizon in the entire region. This complicated a reliable synchronisation of the local chronologies considerably. As a result of this, the western Anatolian and the Aegean chronologies could not be satisfactorily correlated.

So far, no noteworthy study has been made on the early use and distribution of the wheelmade pottery in western and central Anatolia. Within the framework of the thesis, the technology of this pottery and the distribution and local characteristics of its ware groups and forms are investigated and their significance is revealed, in a more concrete way, in the western Anatolian EBA chronology. In conclusion, the thesis examines the early distribution of the characteristic elements of the EBA III wheelmade pottery in the Anatolian peninsula, the reasons underlying it and its consequences.

The studies on the wheelmade pottery recovered at Küllüoba near Eskişehir indicated to us the gradual intensification of trade relations in the EB III between far-reaching areas. The thesis clearly demonstrates that the relations between Mesopotamia and the North Aegean (Troy) were established, not along the south Anatolian and Aegean coastline but, on the contrary, over the land route, via inland western Anatolia. Thus, it has been clarified that certain cultural innovations were introduced to the Troad from inland northwestern Anatolia, due to the intensified trade relations. Consequently, the thesis emphasizes the need of dealing with the interrelations and interactions between western Anatolia and the Aegean in the EBA from a new perspective.

Önsöz

“Batı ve Orta Anadolu’da Çark Yapımı Çanak Çömleğin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi” başlıklı bu tez kapsamında, MÖ.3. Binyılın ortalarından itibaren Anadolu yarımadasında çömlekçi çarkının ilk kullanımı, yeni araştırmaların ve özellikle Küllüoba kazılarının ışığında incelenmiş ve böylece sözü edilen bölgede çark yapımı çanak çömleğin neden ve nasıl ortaya çıktığı, hangi teknolojik özelliklere sahip olduğu, nasıl bir yayılım şekli gösterdiği, bölgelere göre hangi mal grupları ve formlarla temsil edildiği gibi sorulara cevaplar aranmıştır. Bunu yaparken, başlangıcından itibaren İTÇ içlerine kadar, çarkın Mezopotamya’daki kullanımı da anahatlarıyla ele alınmış ve bu şekilde Mezopotamya’nın çark yapımı çanak çömleğin Anadolu yarımadasında ortaya çıkışı ile ilişkili olarak nasıl bir rol oynadığı konusuna da açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca, etnoğrafik veriler ışığında, Anadolu’da günümüze kadar kullanılmış olan çark tipleri de tanıtılmıştır. Bu çalışma sırasında zaman zaman karşılaşılan en büyük sorunlardan biri yayınlarda çoğu zaman değerlendirme yapılırken çanak çömleğin yapım teknolojisi hakkında bilgi verilmemesi ve yine pek çok yayında da istatistiki değerlendirmelerin yapılmamış olmasıdır. Bu durum söz konusu çark yapımı çanak çömleğin tüm yönleriyle ayrıntılı bir şekilde ele alınmasını zorlaştırmıştır.

Tez kapsamında en yeni ve ayrıntılı bilgiler Küllüoba kazısından sağlanmıştır. Bu orijinal malzeme üzerinde çalışma yapmama izin veren ve aynı zamanda tezimin danışmanlığını yapan Prof. Dr.Turan Efe’ye; tez izleme komitesinde yer alarak görüş ve önerileriyle tezime azımsanmayacak katkılarda bulunan Prof. Dr. Gülsün Umurtak ve Prof. Dr. Kemalettin Köroğlu’na teşekkürlerimi sunarım. Karşılaştırmalı malzeme çalışması kapsamında ilgi ve yardımlarını gördüğüm Kanlıgeçit kazısı başkanı Prof.Dr. Mehmet Özdoğan’a; Kinet Höyük kazısı başkanı M.Henriette Gates ve İTÇ çanak çömleği üzerinde çalışan Christine Esslick’e; Tarsus - Gözlükule kazı başkanı Prof.Dr. Aslı Özyar’a; Kültepe kazısı başkanı Prof.Dr. Fikri Kulakoğlu’na; Troya kazısı başkanı Ernst Pernicka ve İTÇ III malzemesi üzerinde çalışan Christine Firdich’e; Limantepe Kazısı Başkanı Prof. Dr. Hayat Erkanal ile Doç.Dr. Vasıf Şahoğlu ve Ourania Kouka’ya; Kaman-Kalehöyük kazı başkanı Sachiriro Omura’ya; ve Gordion kazısı İlk Tunç Çağı çanak

çömleğinden örnekler görmemi sağlayan Kenneth Sams'e; özellikle Konya ve Afyon bölgeleri yüzey araştırmalarında ele geçen çanak çömlek gruplarını incelememe izin veren Prof. Dr. Hasan Bahar ve Doç. Dr. Özdemir Koçak'a sonsuz teşekkürü bir borç bilirim.

Tez çalışması kapsamında University College London'da bulunduğum sürece özellikle Ege Dünyası'nda İTÇ ile ilgili yapılan yeni çalışmalara ulaşmamı sağlayan ve değerli görüşlerini paylaşan Cyprian Broodbank'e ve Suriye İTÇ çanak çömleğini değerlendirmemde yardımcı olan Roger Matthews'a desteklerinden ötürü teşekkürü zevkli bir görev sayarım.

Çömlekçi çarkının ve yapım tekniklerinin daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla, tezin başlangıç aşamasında Bilecik'in Kınık Köyü'nde deneme çalışmalarının gerçekleştirilmesini sağlayan çömlekçi ustası Osman Mentеш' e desteklerinden ötürü teşekkürü bir borç bilirim. Çömlekçi çarkı teknolojisi konusunda uzmanlaşmış olan ve özellikle Güney Levant bölgesinde yaptığı çalışmalarla tanınan Prof. Valentine Roux ile zaman zaman görüş alışverişinde bulundum. Doktora öğrencisi ve Coğrafi Bilgi Sistemi (GIS) uzmanı Michele Massa'nın dağılım haritalarımın hazırlanmasında büyük emeği geçmiştir. Adı geçen şahıslara da en içten teşekkürlerimi sunarım.

Elinizdeki bu çalışma zaman zaman ortaya çıkan sağlık sorunlarım nedeniyle tahmin edilenden daha uzun bir zaman almıştır. Bu zaman zarfında fakültedeki görev yükümü üstlenerek her konuda destek ve moral veren sevgili çalışma arkadaşlarım Arş.Gör.Deniz Sarı, Arş.Gör. Erkan Fidan, Arş.Gör.Aslıhan Yurtsever ve Arş.Gör. Fatma Şahin'in katkıları her türlü takdirin üzerindedir.

Sevgili eşim Sinem Üstün Türkteki, annem ve babam çalışmalarımın her aşamasında sıkıntılarımı paylaşmışlar ve desteklerini hiç esirgememişlerdir. Onlar olmasaydı, bu tez bitirilemeyebilirdi. Kendilerine en içten minnet ve şükranlarımı sunarım. Bu tezin konu ile ilgili olarak ileride yapılacak çalışmalara zemin oluşturması ve ışık tutması dileğiyle.

Murat Türkteki

İÇİNDEKİLER

Öz	iii
Abstract.....	iv
Önsöz	v
İÇİNDEKİLER	vii
Şekil Listesi	xiii
Tablo Listesi.....	xiv
Harita Listesi.....	xiv
Küllüoba Çark Yapımı Form Grupları Listesi	xv
Küllüoba Çark Yapımı Mal Grupları Listesi	xvi
Levha Listesi	xvi
Kısaltmalar Listesi.....	xviii
1. GİRİŞ	1
1.1. Amaç	1
1.2. Kapsam.....	4
1.3. Yöntem.....	4
1.4. Coğrafi ve Kültürel/Siyasal Durum	6
2. ÇÖMLEKÇİ ÇARKI TIPLERİ VE TEKNOLOJİSİ.....	13
2.1. Kazılarda Ele Geçen Çömlekçi Çarkı ile İlgili Olabilecek Buluntular	13
2.2. Çömlekçi Çarkı Tipleri ve Tarihçesi.....	23
2.3. Etnoğrafik Veriler Işığında Anadolu’da Bilinen Çark Tipleri	29
3. MEZOPOTAMYA’DAN KİLİKYA’YA KADAR OLAN COĞRAFYADA ÇÖMLEKÇİ ÇARKININ İTÇ III DÖNEMİ ÖNCESİ KULLANIMI İLE İLGİLİ GENEL BİR DEĞERLENDİRME	32
3.1. Kalkolitik Dönem	32
3.1.1. Halaf’tan Orta Uruk’a Kadar olan Dönem	32

3.1.2.	Geç Uruk Dönemi	40
3.2.	İTÇ I-II dönemleri (Jemdet Nasr- Er Hanedanlar II) Kuzey Suriye ve Güneydoğu Anadolu	53
3.3.	Geç Kalkolitik ve İTÇ I-II Dönemleri Kilikya Bölgesi	55
4.	İTÇ III DÖNEMİNDE KUZEY SURİYE VE GÜNEYDOĞU ANADOLU'DA ÇÖMLEKÇİ ÇARKININ KULLANIMI	60
5.	BATI ANADOLU'DA ÇARK YAPIMI ÇANAK ÇÖMLEĞİN ÜRETİMİNDE KULLANILAN MAL GRUPLARI, BELLİ BAŞLI FORMLAR VE YAPIM TEKNİKLERİ İLE İLGİLİ DEĞERLENDİRME	72
5.1.	Mal Grupları	72
5.1.1.	Yalın Mal.....	73
5.1.2.	Kırmızı Astarlı ve Parlak Açıklı Mal	73
5.1.3.	Film Astarlı Mal	74
5.1.4.	Gri/Siyah Mal.....	74
5.2.	Batı Anadolu'da Çarkta Yapılan Formlar ve Yapım Teknikleri ile İlgili Değerlendirme	75
5.2.1.	Kaseler.....	76
5.2.2.	Tabaklar.....	77
5.2.3.	Tankardlar	85
5.2.4.	Depaslar	87
5.2.5.	Çömlekler	98
5.2.6.	Küresel Gövdeli ve Basık Geniş Boyunlu Çömlekler	98
5.2.7.	Dar Boyunlu Çömlekler	98
5.2.8.	Gaga Ağızlı Testiler	99
5.2.9.	Kadehler	99
5.2.10.	Şişeler	102
5.2.11.	Amforalar	106
5.2.12.	Mataralar	107

5.2.13.	Kapaklar.....	107
6.	BATI VE ORTA ANADOLU’DA BÖLGELERE GÖRE İLK ÇARK YAPIMI ÇANAK ÇÖMLEK VE KARŞILAŞTIRMALAR	107
6.1.	Orta Anadolu’nun Doğu Kesimi.....	110
6.1.1.	Kültepe	111
6.1.1.1.	Çark Yapımı Çanak Çömleğin Değerlendirilmesi	112
6.1.2.	Alışar.....	116
6.1.2.1.	Çark Yapımı Çanak Çömleğin Değerlendirilmesi	117
6.1.3.	Maşathöyük	118
6.1.3.1.	Çark Yapımı Çanak Çömleğin Değerlendirilmesi	118
6.1.4.	Alacahöyük.....	119
6.1.4.1.	Çark Yapımı Çanak Çömleğin Değerlendirilmesi	119
6.1.5.	Acemhöyük	120
6.1.5.1.	Çark Yapımı Çanak Çömleğin Değerlendirilmesi	120
6.2.	Kilikya Bölgesi.....	121
6.2.1.	Tarsus (Gözlükule).....	121
6.2.1.1.	Çark Yapımı Çanak Çömleğin Değerlendirilmesi	122
6.2.2.	Kilise Tepe	126
6.2.2.1.	Çark Yapımı Çanak Çömleğin Değerlendirilmesi	127
6.3.	Orta Anadolu’nun Batı Kesimi (Konya Ovası, Eskişehir-Kuzey Afyon-Kütahya ve Polatlı-Ankara Bölgeleri	128
6.3.1.	Konya Ovası.....	128
6.3.1.1.	Karahöyük	128
6.3.1.2.	Konya Bölgesi Yüzey Araştırmaları	129
6.3.2.	Eskişehir-Kuzey Afyon- Kütahya ve Polatlı-Ankara Bölgeleri	130
6.3.2.1.	Küllüoba	130

6.3.2.1.1.	Çark Yapımı Çanak Çömleğin Değerlendirilmesi	135
6.3.2.1.2.	Mal Grupları ve İstatiksel Değerlendirme	138
6.3.2.1.2.1.	Kırmızı Astarlı Mallar (Grup A)	139
6.3.2.1.2.2.	Kırmızı Astarlı Parlak Açkılı Mal/ <i>Red Coated</i>	139
	<i>Ware</i> (Grup B)	139
6.3.2.1.2.3.	Yalın Mallar (Grup C).....	140
6.3.2.1.2.4.	Film Astarlı Mallar/ <i>Wash Ware</i> (Grup D).....	140
6.3.2.1.2.5.	Gri Mallar (Grup E).....	141
6.3.2.1.2.6.	İthal Mallar (Grup F).....	141
6.3.2.1.3.	Formlar ve İstatiksel Değerlendirme.....	149
6.3.2.1.3.1.	Kaseler (Form 1).....	149
6.3.2.1.3.2.	Tabaklar (Form 2).....	152
6.3.2.1.3.3.	Tankardlar (Form 3)	158
6.3.2.1.3.4.	Depaslar (Form 4)	161
6.3.2.1.3.5.	Çömlekler (Form 5)	164
6.3.2.1.3.6.	Gaga Ağızlı Testi (Form 6)	167
6.3.2.1.3.7.	Kadehler (Form 7)	168
6.3.2.1.3.8.	Şişeler (Form 8)	170
6.3.2.1.3.9.	Amfora (Form 9)	173
6.3.2.1.3.10.	Matara Biçimli Testi (Form 10)	174
6.3.2.1.3.11.	Kapak (Form 11).....	174
6.3.2.1.4.	Küllüoba Karşılaştırmalar ve Genel Değerlendirme	175
6.3.3.	Kuzey Afyon Bölgesi	185
6.3.4.	Polatlı-Ankara Bölgesi	187
6.3.4.1.	Polatlı ve Gordion.....	189

6.3.4.1.1.	Çark Yapımı Çanak Çömleğin Değerlendirilmesi	192
6.3.5.	Güneybatı Anadolu	195
6.3.5.1.	Beycesultan	196
6.3.5.1.1.	Çark Yapımı Çanak Çömleğin Değerlendirilmesi	197
6.3.5.2.	Karataş-Semayük.....	200
6.3.5.2.1.	Çark Yapımı Çanak Çömleğin Değerlendirilmesi	201
6.3.5.3.	Aphrodisias.....	204
6.3.5.3.1.	Çark Yapımı Çanak Çömleğin Değerlendirilmesi	205
6.3.6.	Ege Sahil Kesimi ve Doğu Ege Adaları	207
6.3.6.1	Troya	207
6.3.6.1.1.	Çark Yapımı Çanak Çömleğin Değerlendirilmesi	210
6.3.6.1.2.	Mal Grupları ve İstatiksel Değerlendirme	213
6.3.6.1.2.1.	Kırmızı Astarlı Parlak Açıklı Mallar (<i>Red Coated Ware</i>)	213
6.3.6.1.2.2.	Yalın Mallar (<i>Plain Ware</i>)	214
6.3.6.1.2.3.	Gri ve Siyah Açıklı Mallar.....	216
6.3.6.1.2.4.	Diğer Çark Yapımı Mallar	216
6.3.6.1.3.	Formlar ve İstatiksel Değerlendirme.....	217
6.3.6.1.3.1.	Kaseler.....	217
6.3.6.1.3.2.	Tabaklar	218
6.3.6.1.3.3.	Tankardlar	219
6.3.6.1.3.4.	Depaslar	219
6.3.6.1.3.5.	Boyunlu Çömlekler / Amforalar	220
6.3.6.1.3.6.	Küresel Gövdeli Basık Boyunlu Çömlekler	221
6.3.6.1.3.7.	Gaga Ağızlı Testiler	221

6.3.6.1.3.8.	Suriye Şişesi.....	222
6.3.6.1.3.9.	Kapaklar	222
6.3.7.	Liman Tepe ve Bakla Tepe.....	223
6.3.7.1.	Çark Yapımı Çanak Çömleğin Değerlendirilmesi	224
7.	TRAKYA.....	227
7.1.	Kanlıgeçit/Kırklareli	227
7.1.1.	Çark Yapımı Çanak Çömleğin Değerlendirilmesi	228
7.2.	Galabovo	229
7.2.1.	Çark Yapımı Çanak Çömleğin Değerlendirilmesi	229
8.	YUNANİSTAN KARASI, KİKLADLAR VE DİĞER EGE ADALARI	229
9.	GENEL DEĞERLENDİRME.....	239
9.1.	Çark Yapımı Çanak Çömleğin Teknolojik Gelişimi	239
9.2.	Batı Anadolu'da Çark Yapımı Çanak Çömleğin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi ile İlgili Değerlendirme	242
9.3.	Kronoloji ve Tarihlendirme	246
10.	SONUÇ.....	251
	Kaynakça	264
	Katalog.....	315
	Levhalar.....	352
	Özgeçmiş	353

Şekil Listesi

Şekil 1: El ve çark yapımı çanak çömleğin istatistiksel değerlendirmesi

Şekil 2: III C evresi el ve çark yapımı çanak çömleğin istatistiksel değerlendirmesi.

2a: III B evresi el ve çark yapımı çanak çömleğin istatistiksel değerlendirmesi.

2b: III A evresi el ve çark yapımı çanak çömleğin istatistiksel değerlendirmesi.

Şekil 3: Erken İTÇ III'te çark yapımı çanak çömlekte temsil edilen mal grupları.

3a: III C evresi çark yapımı mal grupları.

3b: III B evresi çark yapımı mal grupları.

3c: III A evresi çark yapımı mal grupları.

3d: Erken İTÇ III'te çanak çömlekte hakim astar renkleri.

Şekil 4: İTÇ III'te el yapımı çanak çömlekte kullanılan mal grupları.

4a: III C evresi el yapımı mal grupları.

4b: III B evresi el yapımı mal grupları.

4c: III A evresi el yapımı mal grupları.

Şekil 5: Çark yapımı kaselerin mal gruplarına göre dağılımı.

Şekil 6: Erken İTÇ III'te el ve çark yapımı A2 tabaklarının karşılaştırmalı oranları.

6a: Çark yapımı yalın mal ve A2 tabakları oranları.

Şekil 7: Erken İTÇ III'te çark yapımı formların dağılımı.

7a: III C evresi çark yapımı formları.

7b: III B evresi çark yapımı formları.

7c: III A evresi çark yapımı formları.

7d: Çark yapımı depasların mal gruplarına göre dağılımı.

7e: Çömlek formlarında temsil edilen mal grupları.

7f: Suriye şişelerinin mal gruplarına göre dağılımı.

Tablo Listesi

- Tablo 1 H. H. von der Osten, W. Orthmann ve K. Bittel'e göre Alişar tabakalanması.
- Tablo 2 Küllüoba İTÇ III tabakalanması.
- Tablo 3 Küllüoba ve Troya karşılaştırmalı stratigrafisi.
- Tablo 4 Küllüoba, Polatlı ve Gordion stratigrafileri.
- Tablo 5 Beycesultan tabakalanması.
- Tablo 6 Karataş-Semayük tabakalanması.
- Tablo 7 Aphrodisias tabakalanması.
- Tablo 8 Troya yapı katları.
- Tablo 9 Ege kronolojisi ve Limantepe tabakalanması.
- Tablo 10 Ege ve Anadolu karşılaştırmalı kronolojik cetveli.
- Tablo 11 Mezopotamya, Suriye, Anadolu ve Ege karşılaştırmalı kronolojik cetveli (Sayfa 250'den sonra gelmektedir).

Harita Listesi

- Harita 1 Troya A2 tabakalarının görüldüğü kazı yerleri (Sayfa 80).
- Harita 2 Tankard formunun görüldüğü kazı yerleri (Sayfa 86).
- Harita 3 Depas formunun görüldüğü belli başlı merkezler (Sayfa 89).
- Harita 4 Bardak (*Beaker*) formunun görüldüğü belli başlı merkezler (K.Suriye ve Mezopotamya'da sadece formun görüldüğü belli başlı merkezler alınmıştır). (Sayfa 101).
- Harita 5 Suriye şişelerinin görüldüğü bazı merkezler (Sayfa 105).
- Harita 6 Çömlekçi çarkının kullanım oranları (Sayfa 245).
- Harita 7 İTÇ II-III Troas, Bithynia-Frigya, Akşehir-Konya, Kilikya kültür bölgeleri (Sayfa 255).
- Harita 8 Harita 8: İTÇ III başlarında çark yapımı çanak çömleğin Mezopotamya'nın kuzeyinde ve batı Anadolu'da yayıldığı bölge.(Sayfa 256).

Küllüoba Çark Yapımı Form Grupları Listesi

Form 1:Kaseler

1a: Hafif içe doğru kıvrılan ağızlı kaseler

1b: Düz kenarlı hafif omurgalı kaseler

1c:Hafif S profilli kaseler

1d: Keskin S profilli kaseler

Form 2:Tabaklar

2a:A1 tabakları

2b:A2 tabakları

Form 3:Tankardlar

Form 4:Depaslar

4a:Düz dipli depaslar

4b:Yuvarlatılmış dipli depaslar

Form 5:Çömlekler

5a:Küresel gövdeli ve basık geniş boyunlu çömlekler

5b:Dar boyunlu çömlekler

Form 6:Gaga Ağızlı Testi

Form 7:Kadehler

Form 8:Şişeler

8a:Alabastron biçimli şişeler

8b:Küresel gövdeli şişeler

8c:Hafif dışa açılan ağızlı uzun boyunlu şişeler

Form 9:Amforalar

Form 10:Matara biçimli testiler

Form 11:Kapaklar

Küllüoba Çark Yapımı Mal Grupları Listesi

A: Kırmızı Astarlı Mallar

B:Kırmızı Astarlı Parlak Açkılı Mallar (*Red Coated Ware*)

C:Yalın Mallar (Plain Ware)

D:Film Astarlı Mallar (*Wash Ware*)

E:Gri Mallar

F:İthal Mallar

G:Siyah Astarlı Mallar

Levha Listesi

Levha 1	Küllüoba III C evresi çark yapımı çanak çömleği.
Levha 2	Küllüoba III C evresi çark yapımı çanak çömleği.
Levha 3	Küllüoba III C evresi çark yapımı çanak çömleği.
Levha 4	Küllüoba III C evresi çark yapımı çanak çömleği.
Levha 5	Küllüoba III C evresi çark yapımı çanak çömleği.
Levha 6	Küllüoba III B evresi çark yapımı çanak çömleği.
Levha 7	Küllüoba III B evresi çark yapımı çanak çömleği.
Levha 8	Küllüoba III B evresi çark yapımı çanak çömleği.
Levha 9	Küllüoba III B evresi çark yapımı çanak çömleği.
Levha 10	Küllüoba III A evresi çark yapımı çanak çömleği.
Levha 11	Küllüoba III A evresi çark yapımı çanak çömleği.
Levha 12	Küllüoba III A evresi çark yapımı çanak çömleği.
Levha 13	Küllüoba III A evresi çark yapımı çanak çömleği.
Levha 14	Küllüoba III A evresi çark yapımı çanak çömleği.
Levha 15	Küllüoba III A evresi çark yapımı çanak çömleği.
Levha 16	Küllüoba III A evresi çark yapımı çanak çömleği.

- Levha 17 Küllüoba III A evresi çark yapımı çanak çömleği.
Levha 18 Küllüoba III A evresi çark yapımı çanak çömleği.
Levha 19 Küllüoba III A evresi çark yapımı çanak çömleği.
Levha 20 Küllüoba III A evresi çark yapımı çanak çömleği.
Levha 21 Küllüoba III A evresi çark yapımı çanak çömleği.
Levha 22 Küllüoba III A evresi çark yapımı çanak çömleği.
Levha 23 Küllüoba III A evresi çark yapımı çanak çömleği.
Levha 24 Evresi saptanamayan çark yapımı çanak çömlek.
Levha 25 Evresi saptanamayan çark yapımı çanak çömlek.
Levha 26 Evresi saptanamayan çark yapımı çanak çömlek.
Levha 27 Evresi saptanamayan çark yapımı çanak çömlek.
Levha 28 Evresi saptanamayan çark yapımı çanak çömlek.
Levha 29 Evresi saptanamayan çark yapımı çanak çömlek.

Kısaltmalar Listesi

Metin İçerisinde Kullanılan Kısaltmalar

İTÇ	İlk Tunç Çağı
Lev.	Levha
OTÇ	Orta Tunç Çağı
Res.	Resim
Tab.	Tablo

Dipnotlarda Kullanılan Kısaltmalar

AA:	American Antiquity
AAA:	Athens Annals of Archaeology
AJA:	American Journal of Archaeology
AMIT	Archaeologische Mitteilungen aus Iran und Turan
ArchDelt:	Archaeologikon Deltion
AS:	Anatolian Studies
AST:	Araştırma Sonuçları Toplantısı
BaM:	Baghdader Mitteilungen
BAOM	Bulletin of the Ancient Orient Museum
BaM:	Baghdader Mitteilungen
BASOR:	Bulletin of the American Schools of Oriental Research
BSA:	British School at Athens
BiOr:	Bibliotheca Orientalis

et.al.	ve diğerleri
Ed.by	yayına hazırlayan
IEJ:	Israel Exploration Journal
IstMitt:	Istanbuler Mitteilungen
JAS:	Journal of Archaeological Science
JMA:	Journal of Mediterranean Archaeology
KST:	Kazı Sonuçları Toplantısı
MDOG:	Mitteilungen der Deutschen Orientgesellschaft (Berlin).
OJA:	Oxford Journal of Archaeology
PZ:	Praehistorische Zeitschrift
Tab.	Tablo
TTK:	Türk Tarih Kurumu
TÜBA-AR:	Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi
Trans. by	Çeviren
V.	Bakınız
Vdd.	Ve devamı
w.date	Tarih yok

1. GİRİŞ

1.1. Amaç

İnsanoğlunun ahşap veya kemik üzerine daha seri ve kolay delikler açabilmek amacıyla, ilk olarak Neolitik Dönem’de icadettiği yay-delgi, işin mekanikleştirilmesi bağlamında atılan ilk adımdır. Bu yönde gerçekleştirilen ikinci önemli buluş da herhalde çömlekçi çarkıdır.

Mezopotamya’da 4. Binyılın başlarından, diğer bir deyişle, Obeyd döneminin sonlarından itibaren öncelikle elde şekillendirilmiş çanak çömleğin yavaş dönen çarkta (*tournette*) son şeklinin verilmesi Uruk döneminin ortalarından itibaren çanak çömlekte giderek seri üreticiliği, standartlaşmayı ve beraberinde çömlekçilikte ustalaşmayı, diğer bir deyişle, uzmanlaşmayı getirmiştir¹. Daha Obeyd 3-4 dönemlerinde, Basra Körfezi’nden, kuzeyde Malatya-Elazığ ovalarına, batıda ise doğu Akdeniz kıyılarına ve hatta Kilikya’ya kadar olan geniş coğrafya’da kültürel birliğin sağlanmasından ötürü, çanak çömlek üretim teknolojisinde benzer teknikler söz konusu bölgede hızla yayılarak hemen hemen aynı dönemde ortaya çıkmıştır. Geç Uruk döneminde ise çömlekçi çarkının giderek daha yoğun bir şekilde kullanılmasına paralel olarak çanak çömlek üretimi de artmıştır. Dolayısıyla, Kilikya bölgesinde de Uruk'a denk gelen Geç Kalkolitik dönemden itibaren, çanak çömleğin önemli bir kısmının yavaş dönen çarkta yapıldığı anlaşılmaktadır².

Malatya-Elazığ ovaları dışında kalan Doğu Anadolu’da çark yapımı çanak çömlek 2.binyıl’dan önce görülmezken, Anadolu yarımadasına –Kilikya hariç- ancak M.Ö. 3.binyıl’ın ortalarında yayılmaya başlamıştır. Orta Anadolu'nun doğu kesiminde Alishar ve Kültepe gibi yerleşmelerde bu dönemde az miktarda ele geçirilen çark yapımı çanak çömleğin tamamı ise import olarak

---

¹ Marie-Agnes Courty-Valentine Roux, “Identification of Wheel Throwing on the Basis of Ceramic Surface Features and Microfabrics”, **JAS** 22, 1995:17.

² Hetty Goldman, **Excavations at Gözlükule Tarsus Vol.II, From the Neolithic Through the Bronze Age**, Princeton, 1956: 82, 83, 93, 361.

değerlendirilmektedir³. Batıda Sivrihisar Dağları'ndan, doğuda Orta Karadeniz Bölgesi'ne kadar olan Orta Anadolu'nun kuzey kesiminde çömlekçi çarkı, gerçek anlamda ilk olarak "Orta Tunç Çağı'na Geçiş Evresi" nde kullanılmaya başlanır⁴. Bazı yeni formlarla, çark yapımı çanak çömlek Anadolu'nun batısında, Kilikya bölgesi ve dolayısıyla Mezopotamya ile kurulan ilk yoğun ticari ilişkilerin bir doğal sonucu olarak ilk defa İlk Tunç Çağı III döneminin başında karşımıza çıkar. Blegen ve Mellink çömlekçi çarkının ilk olarak Kilikya'dan Anadolu'nun en batı ucundaki Troya'ya kadar Akdeniz ve Ege sahilleri boyunca deniz yoluyla ulaştığını⁵; Turan Efe ise –ilk olarak 80'li yıllarda- İç Batı Anadolu üzerinden karayolu trafiği ile yayılmış olabileceğini ileri sürmüştür⁶. Bu grup çanak çömlek, özellikle yalın mal ile temsil

---

³ Tahsin Özgüç, "New Observations on the Relationships of Kültepe with Southeast Anatolia and North Syria During the Third Millennium B.C", **Ancient Anatolia. Aspects of Change and Cultural Development. Essays in honor of Machteld J. Mellink**, (Ed.by J.V.Canby), The University of Wisconsin Press, 1986: 39.

⁴ U. Bahadır Alkım, Handan Alkım, Önder Bilgi, **İkiztepe I, Birinci ve İkinci Dönem Kazıları (1974-1975)**, TTK Basımevi Ankara, 1988:58; U. Bahadır Alkım, Handan Alkım, Önder Bilgi, **İkiztepe II, Üçüncü, Dördüncü, Beşinci, Altıncı, Yedinci Dönem Kazıları (1976-1980)**, TTK Basımevi Ankara, 2003: 147.

⁵ Blegen 1971 "The Identification of Troy", **Cambridge Ancient History**, Vol I Part 2:411-416, 416; Machteld Mellink, "The Early Bronze Age in West Anatolia", **The End of the Early Bronze Age in Aegean** Vol. VI, (Ed.by Cadogan), Leiden, 1986:150; Mellink, M, "Anatolia and Foreign Relations of Tarsus in the Early Bronze Age", **Anatolia and the Near East. Studies in the Honor of Tahsin Özgüç**, (Ed.by K. Emre, M. Mellink, B.Hruda ve N. Özgüç), TTK Basımevi, Ankara, 1989:319 vdd.; Machteld Mellink, "The Anatolian South Coast in the Early Bronze Age", **Between the Rivers and Over the Mountains, Archaeologica Anatolica et Mesopotamica Alba Palmieri Dedicata**, (Ed.by M, Frangipane), Università di Roma, La Sapienza, Roma, 1993:504.

⁶ Turan Efe, **Demircihüyük, Die ergebnisse der Ausgrabungen 1975-1978 , Die Keramik der Jüngerer Phasen**, Vol. III, Mainz am Rhein, 1988: 93 vdd. Turan Efe, "New Concepts of Tarsus and Troy Relations at the Beginning of the EB 3 Period", **XXXIV Uluslararası Assiriyoloji Kongresi**, 1998:302; Turan Efe, "Tunç Bakışlar Batı Anadolu Tunç Çağı Uygarlığının Doğusu", **Arkeoatlas** 2, 2003c:121; Turan Efe, "Anatolische Wurzeln- Troia und die Frühe Bronzezeit im Westen Kleinasien", **Troia, Archäologie eines Siedlungshügels und seiner Landschaft** (Ed. by M. Korfmann), Verlag Philipp von Zabern, Mainz am Rhein, 2006b:27; Turan Efe, "The Theories of 'Great Caravan Route' between Cilicia and Troy: the Early Bronze Age III Period in inland western Anatolia", **AS** 57, 2007b : 60. Fig.17a. Bu görüşü Rahmstorf ve Genz'de desteklemektedir.

V.Hermann Genz, **Ritzverzierte Knochenhülsen des dritten Jahrtausendes im Ostmitteleerraum**, Harrasowitz, Wiesbaden, 2003:61, 66; von Lorenz Rahmstorf, "Zur Ausbreitung vorderasiatischer Innovationen in die frühbronzezeitliche Agais", **PZ** 81, 2006 : 83, abb.18 ; Şenay Schachner, Andreas Schachner, Ürgüp ve Nevşehir Müzelerindeki 'Depas' Amphikypellon ve 'Tankart' Tipli Kaplar ve Düşündürdükleri", **İ. Metin Akyurt Bahattin Devam Anı Kitabı, Eski Yakındoğu Kültürleri Üzerine İncelemeler**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1995a:311. Çömlekçi çarkı bağlamında olmasa da Tarsus-Troya ilişkilerinin deniz yoluyla değil karayoluyla olması gerektiği J. Mellaart tarafından da ifade edilmiştir V. James Mellaart, "Preliminary Report on a Survey of Pre-classical Remains in Southern Turkey", **AS** IV, 1954:175-240.

edilir ve zamanla kırmızı astarlı çanak çömlek de giderek artan bir oranda çarkta yapılmaya başlanır.

"Batı Anadolu İTÇ kronolojisi" bugüne kadar sağlıklı bir şekilde saptanamamıştır. Bunun gerisinde yatan en önemli nedenleri şu şekilde sıralayabiliriz: Uzun ve güvenilir stratigrafi veren kazı yerlerinin çok az sayıda oluşu, kazı raporlarının çoğunlukla karşılaştırmaya imkan verecek ayrıntılı istatistiki değerlendirmeler içermemeleri ve Batı Anadolu'da İTÇ III'ün başlangıcını simgeleyen yeniliklerden biri olan çark yapımı çanak çömleğin ortak özelliklerle, tüm bölgede aynı yoğunlukta ve belli bir horizontda ortaya çıkmamasından kaynaklanan nedenlerle, yöresel kronolojilerin birbirleriyle yeterince güvenilir bir şekilde karşılaştırılmaması. Batı Anadolu ve Ege Dünyası İTÇ kronolojilerinin bugüne kadar sağlıklı bir şekilde senkronize edilememelerinin gerisinde de büyük oranda bu sorun yatmaktadır.

Tez kapsamında burada yeni araştırmaların ve özellikle Eskişehir-Seyitgazi yakınlarındaki Küllüoba kazılarının ışığında, çark yapımı çanak çömleğin -Ege Dünyası ve Trakya da dahil olmak üzere- Anadolu'nun batısına nereden ve nasıl yayıldığı; bunu oluşturan, hazırlayan nedenler ve sonuçları ile, zamanla nasıl bir gelişim gösterdiği; bu kadar geniş coğrafyayı içine alacak şekilde ilk defa değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, çark yapımı çanak çömleğin bölgeler arası dağılımından yola çıkarak ana ulaşım yollarının saptanmasına çalışılmıştır. Ayrıca, çark yapımı çanak çömleğin Batı Anadolu "İlk Tunç Çağı Kronolojisi" içindeki yeri daha somut bir şekilde ortaya konularak bu kronolojinin daha sağlıklı saptanması ve yine bu değerlendirmeler ışığında, çarkın Ege Dünyası'ndaki yayılımı ile ilgili sorunlara da çözümler getirilmesi amaçlanmıştır.

Bu çalışma ile aynı zamanda, batı Anadolu'da ilk çark yapımı formların hangi çark tiplerinde üretildiği ve çömlekçi çarkının kap formları üzerinde yaptığı etkiler de saptanmaya çalışılmıştır.

1.2. Kapsam

Bu tez çalışmasının çekirdek bölgesini esas itibariyle Kilikya ve Bafra Ovaları arasında çizilecek düz bir hattın batısında kalan Anadolu yarımadası oluşturur. Ayrıca Trakya, Ege Adaları ve Yunanistan Karası'ndaki belli başlı bazı yerleşme yerleri de tez kapsamında değerlendirilmiştir. Ancak çömlekçi çarkının, ilk ortaya çıktığı Mezopotamya ve Kuzey Suriye'de İTÇ III öncesi gösterdiği gelişme de ayrı bir bölüm olarak tezde yer almıştır. Tez, erken İTÇ III dönemine, diğer bir deyişle, yaklaşık olarak M.Ö. 2500-2200 yılları arasına denk gelen zaman dilimini kapsar.

Belirtilen bu coğrafyada ve zaman diliminde çark yapımı çanak çömleğin bölgelere göre belli başlı kazı yerleri esas alınarak ayrıntılı bir incelemesi yapıldığı gibi etnoğrafik veriler ışığında bilinen çömlekçi çarkı tipleri de tanıtılmıştır; çarkın çanak çömlek üzerindeki etkileri, bazı deneysel çalışmalar yapılarak saptanmaya çalışılmıştır. Kazı yerleri bağlamında, Küllüoba erken İTÇ III çark yapımı çanak çömleği üzerinde ayrıntılı bir istatistiki çalışma yapılmıştır.

1.3. Yöntem

Çark yapımı çanak çömleğin çarkla olan ilişkisini yeterince öğrenmeden böyle bir çalışmanın arzu edilir bir düzeyde yapılması pek mümkün değildir. Bu noktadan hareketle, Bilecik'in Kınık köyünde bir çömlekçi atölyesinde 10 gün kadar bir çömlekçi ustası ile birlikte deneysel çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Böylece çarkın kullanımı ve çanak çömlek üzerindeki etkileri konusunda deneme, araştırma ve inceleme yapılmıştır. Bu deneysel çalışmaların bilahare çanak çömleğin değerlendirilmesinde çok önemli katkılarının olduğunu özellikle vurgulamak isterim.

Çalışmanın ileriki bölümlerinden anlaşıldığı üzere (V.bölüm 2) çarkta yapım süreci sanıldığından daha karmaşıktır. Bu noktada özellikle çömlekçi çarkındaki ilk denemelerin hangisinin baştan sona gerçek anlamda çömlekçi çarkında yapıldığının saptanması son derece ayrıntılı incelemeler gerektirmektedir. Sadece çıplak gözle

bakılarak, ya da yüzeyde görülen dairesel izlere dayanılarak bir kabın çarkta üretildiğine her zaman kesin olarak karar vermek mümkün olmayabilir. Bunun net olarak anlaşılabilmesi için mikroskop ile incelenmesi(mikrofabrik inceleme)⁷ büyük önem taşır.

Batı Anadolu'da çarkta çanak çömlek imalatının ilk aşamaları, Mezopotamya'daki ile karşılaştırıldığında, en azından 15 asır gibi uzun bir zamandan sonra gerçekleşmiş olmasına rağmen, Küllüoba ve Lefkandi I malzemeleri üzerinde yapılmış olan ayrıntılı incelemeler sonucunda, özellikle ilk olarak elde şekillendirilip sonra çarkta tamamlanan bazı örneklerin saptanabilmiş olması (V. bölüm 6.3.2 ve 8), söz konusu coğrafyada çömlekçilik teknolojisindeki gelişmelerin Mezopotamya'dakine benzer bir gelişme sürecini yansıttığını göstermektedir. Tez çalışması kapsamında, ayrıntılı gözlemler sayesinde bazı sonuçlar elde edilebilmiştir. Dolayısıyla, bu çalışma, çanak çömlek teknolojisi üzerinde yapılacak çalışmalardan bazı önemli sonuçların çıkabileceğini bir kez daha göstermiştir.

Tez Çalışması kapsamında, Eskişehir/Seyitgazi yakınlarındaki Küllüoba höyüğünde tabakalanmış olarak ele geçirilen çarkta üretilmiş çanak çömlek; mal grupları ve formlar açısından ayrıntılı bir şekilde incelenmiş ve istatistiki değerlendirilmesi yapılmıştır. Bilahare kronolojileri iyi bilinen diğer bazı merkezlerin çark yapımı çanak çömleği de aynı kriterler esas alınarak incelenmiş ve istatistiki olarak değerlendirilmiştir. Özellikle uzun ve sağlam stratigrafileri bulunması sebebiyle -Küllüoba haricinde- Tarsus-Gözlükule, Karataş-Semayük, Beycesultan, Liman Tepe ve Troya yerleşmeleri, diğer birçoğuna göre daha ayrıntılı bir şekilde ele alınabilmiştir.

Bu çalışmalar esnasında, özellikle mal gruplarını ve çanak çömlek üzerindeki çark izlerini incelemek amacıyla, bazı kazı yerlerinde ve yüzey araştırmalarında ele geçirilmiş olan çanak çömlek grupları üzerinde kazı yerleri ve müzelerde inceleme yapılmıştır. Böylece çanak çömlekte yerleşmeler ve bölgeler arası karşılaştırmalar daha sağlıklı yapılabilmektedir. Kazı başkanının izniyle Tarsus'ta ele geçirilmiş ve daha

---

⁷ Courty, M.A, et.al. 1995:24, 26.

önce yayınlanmış olan bir kısım çark yapımı çanak çömlek ve batı Anadolu kökenli malzeme incelenmiştir. Şüphesiz Kilikya bölgesi ile iç batı Anadolu arasında yer alan Konya bölgesi iki bölge arasındaki ilişkiler açısından son derece önem taşımaktadır. Bununla birlikte bu bölgede İTÇ açısından kazısı yapılmış tek yerleşme yeri olan Konya-Karahüyük'ün malzemesi henüz yayınlanmamıştır. Bu eksikliğin bir parça da olsa giderilebilmesi için, ilk aşamada Hasan Bahar'ın Konya bölgesinde; Özdemir Koçak'ın ise Afyon-Emirdağ arasındaki bölgede yapmış oldukları yüzey araştırmalarında ele geçirilmiş olan çanak çömleğin de önemli bir kısmı incelenmiştir.

Malzemeleri görülen diğer kazı yerleri ise Kültepe, Kinet Höyük, Liman Tepe, Baklatepe, Troya ve Kanlıgeçit'tir.

1.4. Coğrafi ve Kültürel/Siyasal Durum

Çalışmanın ana coğrafi çerçevesini oluşturan ve Anadolu Yarımadası olarak adlandırılan bölge, Kuzey'de Kızılırmak'ın Karadeniz'e döküldüğü Bafra Ovası ile güney'de İskenderun Körfezi arasında çizilecek düz bir hattın batısında kalan kara parçasıdır. Söz konusu bu hat, Strabon tarafından tanımlanmış olan bölgeyle hemen hemen uyuşmaktadır⁸. Çömlekçi çarkının Yarımada'ya nasıl ve ne sebeple yayıldığı konusunun sağlıklı bir şekilde değerlendirilebilmesi için, öncelikle buna yol açmış olabilecek coğrafi, kültürel ve siyasi nedenlerin ortaya konulması gerekir.

Yakın Doğu'da İlk Tunç Çağı'nda söz konusu olan en belli başlı kültür bölgeleri beş grup altında incelenebilir. Bunlar doğudan batıya doğru İran, Mezopotamya; Kafkaslarda gelişip İTÇ'de tüm Doğu Anadolu'ya yayılmış olan ve Kirbet Kerak, Transkafkasya, Kura-Aras, Karaz gibi adlarla anılan kültür bölgesi, Filistin ve Yakın

---

⁸ Bu bölge kabaca Antik Çağ'da *Asia* ya da Küçük Asya (*Asia Minor*) olarak adlandırılan bölgedir. Bununla birlikte söz konusu terim bazı dönemlerde daha dar alanlar için de kullanılmıştır. Ancak burada tanımlanan alan Strabon'un tanımladığı bölge ile uyuşmaktadır. V. Strabon: **Antik Anadolu Coğrafyası** (Geographika:XII-XIII-XIV):203,w.date.

Çevresi ve son olarak da Anadolu Yarımadası'dır. Bunların oluşumu, yayılımı ve gelişiminde şüphesiz coğrafyanın da büyük etkisi vardır.

Doğudan yüksek Zagroslar dağ sırası ve batı taraftan ise büyük Arap Çölü ile sınırlı olan Mezopotamya'da kültürel yayılım ve etkileşim, bu coğrafi yapının doğal sonucu olarak Dicle ve Fırat nehirleri boyunca güney- kuzey istikametinde gerçekleşmiştir. Amanoslar dağ sırası ve devamındaki Güneydoğu Torosları, bu yayılım ve etkileşimin aynı yoğunlukta Anadolu yarımadasını da içine alacak şekilde genişlemesinde frenleyici rol oynamıştır. Bölgenin Anadolu Yarımadası ve Doğu Anadolu ile olan bağlantıları, ancak bu dağ sıraları üzerindeki bazı doğal geçitlerle sağlanabilmiştir. Dicle ve Fırat vadileri ve zaman zaman geçişe elverişsiz olan kesimlerde ise geçitler kuzeydeki Malatya ve Elazığ ovaları ile irtibatı sağlarken, batıda ise ilişkiler Antitoroslar ve Kilikya üzerinden sağlanmıştır. Bu iki bölge ilk Tunç Çağı'nda coğrafi/kültürel bağlamda Mezopotamya ve Batı Anadolu Arasında "geçiş bölgesi" oluşturur.

Kuzeydeki Karaz Kültür bölgesinde, Malatya-Elazığ ovaları ve yakın çevresi hariç Mezopotamya etkileri yok denecek kadar azdır. Doğu Anadolu Bölgesi'nde kuzeydeki yüksek dağlık bölgenin doğu sınırında Büyük Ağrı, Küçük Ağrı, Süphan Dağı ve Van Gölü buradan batıya doğru ise Bingöl Dağları, Murat ve Munzur dağları ile Mezopotamya etkilerine kapalıdır. Bu bölge söz konusu coğrafi nedenlerden dolayı –Malatya ve Elazığ bölgeleri hariç- Kuzey- güney yönünden çok doğu-batı yönünde ilişkilere açıktır. Karaz ile Kızılırmak kavsi içinde söz konusu olan İTÇ kültür bölgesi arasındaki kültürel ilişkiler bunun açık bir kanıtıdır. Bu iki kültür bölgesi arasında, Sivas üzerinden geçen Tahtalı dağları sınır oluşturur. Ancak Karaz etkileri bu dağ sırasının batısında da –yoğunluğunu kaybetmiş olsa da- hissedilir; dolayısıyla Sivas bölgesi arada bir geçiş bölgesi oluşturur⁹. Bu bölge Orta Anadolu'nun Doğu Anadolu ile ilişkilerini farklı güzergahlar üzerinden sağlar. Kızılırmak Vadisi'ni güneyden sınırlayan İncebel dağlarının güneyindeki Gemerek-Şarkışla- Hanlı ovaları Orta Anadolu'nun güneyini Yukarı Kızılırmak Havzasına

⁹ Tuba Ökse, "Early Bronze Age settlement pattern and cultural structure of the Sivas region", *AMIT* 37, 2005a: 35, 39; Tuğba Ökse, "Ancient mountain routes connecting central Anatolia to the upper Euphrates region", *AS* 57, 2007: 35.

bağlar¹⁰. Buraya kuzeyden gelen diğer bir güzergah ise Tokat yönünden Yıldızeli vadisi üzerinden Sivas'a ulaşır¹¹. Gerek bölgenin güneyinde Gemerek ovasında gerekse kuzeyde Yıldız ovasında *intermediate* boyalıların ele geçmiş olması da söz konusu güzergahların İlk Tunç Çağı'nda da kullanıldığını gösterir¹². Sivas'tan doğuya ulaşım ise iki ana güzergah üzerinden sağlanır. Bunlardan biri Tokat yönünden gelen trafiği Sivas üzerinden İncebel dağlar'na ve oradan Sulakbel geçidi üzerinden güneye yönlendirerek Şarkışla ovasına ulaştırır. Söz konusu yol buradan Kulmaç dağları'nın geçit verdiği Cücükşar tepesinden geçerek güneye Balıklıtohma vadisi üzerinden Tohmaçay ve Malatya'ya ulaşır¹³. Yine bu bölgede *intermediate* boyalıların ele geçmiş olması, bu hattın İTÇ'de kullanıldığını göstermektedir¹⁴. Bu yöndeki bir başka güzergah ise Kulmaç dağları ile Yılanlıdağ arasındaki Yağdonduran geçidi üzerinden Kangal ovasına;buradan güneye yönelerek Alacahan ve Hekihman üzerinden Eskiköprü çayı'nı ve Kuruçay'ı izleyerek Malatya ovasına ulaşır¹⁵. Yine bu hat üzerinde *intermediate* boyalıları ele geçmiştir¹⁶.

Bu coğrafi durumdan anlaşıldığı üzere, bu kesimde ilişkiler doğu-batı yönünde daha yoğun görünmektedir. Çömlekçi çarkının gerek Orta Anadolu'da gerekse Doğu Anadolu'da gerçek anlamda M.Ö. 2. binyıl öncesinde kullanılmamış olmasının gerisinde yatan ana neden bu olabilir.

Özellikle Assur Ticaret Kolonileri Çağı'nda, Kayseri yakınlarındaki Kaniş-Karum'a ulaşmak için, tüccarların belli başlı iki güzergahı kullandıkları tahmin edilmektedir. Bunlardan biri Kuzeydeki Musul'dan başlayıp , Dicle boyunca önce kuzeye ilerleyip sonra da batıya dönerek Midyat, Diyarbakır, Malatya, Darende, Gürün ve Pınarbaşı üzerinden Kayseri'ye uzanmaktadır¹⁷. Bir diğeri ise Dicle vadisinden sonra Gaziantep'e giden güney yolunu takip ederek Gaziantep'te kuzeye

---

¹⁰ Tuba Ökse, "Yukarı Kızılırmak ve Fırat Havzalarını Birbirine Bağlayan Eski Kervan Yolları, **Bilig Ahmet Yesevi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi** 24, 2005b: 21.

¹¹ Ibid:20.

¹² Ibid:20-21.

¹³ Ibid:2005b:22.

¹⁴ Ibid:2005b:22.

¹⁵ Ibid:2005b:24.

¹⁶ Ibid:2005b:24.

¹⁷ Jak Yakar, **Anadolu'nun Etnoarkeolojisi, Tunç ve Demir Çağlarında Kırsal Kesimin Sosyo-Ekonomik Yapısı**, Homer Kitabevi , İstanbul, 2007: 38.

doğru döndükten sonra; Pazarcık, Maraş, Elbistan, Sarız, Kuruçay, Pazarviran üzerinden, Erciyes'in kuzeyinden geçerek Kayseri'ye ulaşıyordu. Bu güzergahların İlk Tunç Çağı'nda da kullanmış olması olasılığı yüksektir. Orta Anadolu ile bağlantıların kurulabileceği bir diğer ulaşım yolu ise, Dicle Vadisi'nde batıya dönerek, Urfa, Birecik, Gaziantep, Aslanlı Bel geçidi¹⁸ ve Ceyhan vadisi yoluyla Çukurova'yı ve Gülek Geçidi'ni geçerek Kappadokia'ya ulaşıyordu¹⁹. Mezopotamya yönünden Kilikya Ovası'na bir diğer alternatif ulaşım yolunu ise Amuk Ovası ve Amanoslar üzerindeki Belen Geçidi oluşturur.

Kilikya ile Yarımada'nın batı bölgeleri arasındaki ilişkiler ise Göksu Vadisi ve yine Gülek Boğazı üzerinden sağlanmışır²⁰. Her iki ulaşım yolu da Konya Ovası ile bağlantılıdır. Bu ova, yarımada'nın çeşitli bölgeleriyle bağlantısı bulunan önemli bir konuma sahiptir. Dolayısıyla Mezopotamya ve Kilikya'dan çömlekçi çarkının Anadolu Yarımadasına yayılışında, kültürel ilişkilerin gerçekleştiği bu güzergahların önemli rol oynadığı kendiliğinden anlaşılır. Diğer taraftan, bazı bilim adamlarının ileri sürdüğu gibi Kilikya ile Akdeniz ve Ege sahilleri boyunca Kuzey Ege arasında M.Ö. 2. binyıl öncesinde önemli sayılabilecek bir deniz ulaşımının varlığını ve dolayısıyla bu yolla çömlekçi çarkının Troya'ya ulaştığını kanıtlayacak hemen hemen hiçbir somut delil yoktur²¹.

Konya Ovası'nı batıdan sınırlandıran Sultan Dağları ve iç batı Anadolu eşiği, Konya Ovası'ndan Ege kıyılarına olan trafiği zorlaştırmaktadır. Buna karşılık, bu ovoidan itibaren birbiri arkasına yer alan Akşehir, Afyon, Yukarı Sakarya, Eskişehir-Bozüyük ve İznik-İnegöl çöküntü ovaları ve aralarındaki doğal geçitler, trafiği kuzeybatıya doğru yönlendirir ve böylece Konya Ovası ile Marmara Havzası ve

---

¹⁸ Elizabeth Carter, "Report on the Kahramanmaraş Archaeological Survey Project from 24/11/93", **XII. AST**, 1995, 332.

¹⁹ Yakar 2007 :38.

²⁰ Jak Yakar, **The Later Prehistory of Anatolia: The Late Chalcolithic and Early Bronze Age**, British Archaeological Reports (BAR International Series 268), Oxford 1985: 318.

²¹ Broodbank yayınında Ege'de deniz ulaşımı kontrolünün Kiklad adalarının elinde bulunduğunu ve burada İTÇ II'de (Ege kronolojisine göre) Ege'nin doğu ile bağlantılarına işaret edecek, doğu geleneği veya teknolojisini gösteren herhangi bir kanıt bulunmadığını belirtir. Yine Ege'nin Mısır, Mezopotamya ve Levant ile Ege kronolojisine göre İTÇ II'de direk ticaretini gerektirecek bir durumunun da bulunmadığını ifade etmiştir. V. Cyprian Broodbank, 2000, **An Island Archaeology of the Early Cyclades**, Cambridge University Press.:286, 287.

gerisindeki bölgeler arasındaki ulaşımı kolaylaştırır. Afyon ve Yukarı Sakarya-Eskişehir ovaları “İç Batı Anadolu Eşiği”ni kuzeyde, bu şekilde güneydoğu-kuzeybatı istikametinde diyagonal olarak yararlar. Afyon-Kütahya ovalarından Eskişehir-Bozüyük ovalarına ise ulaşım Yukarı Porsuk Vadisi üzerinden sağlanır. Bugün Yukarı Sakarya ovaları ve Eskişehir üzerinden gerçekleşen doğu-batı ve kuzey-güney ilişkilerinin, prehistorik dönemlerde de aynı olduğu, her iki ovada da doğu-batı ve kuzey-güney yönünde sıralanmış olan höyük yerleşmeleri ile anlaşılmaktadır²². Ayrıca Bolvadin-Emirdağ bölgesini Frigya yaylası üzerinden Eskişehir Ovası’na bağlayan alternatif bir ulaşım yolunun varlığından da söz edilmektedir²³.

Yukarı Sakarya ve Eskişehir ovalarından Marmara kıyılarına iki geçit vasıtasıyla geçilir: Bunlardan biri Sakarya vadisi olup kuzeye İznik ve Adapazarı ovalarına; diğeri ise bugünkü Bozüyük-Bursa yolunun geçtiği vadi olup batıya İnegöl-Bursa ovalarına açılır. Bugüne kadar herhangi bir prehistorik yerleşme bulunamaması sebebiyle, bu vadinin prehistorik dönemlerde ulaşımı sağladığı şüphelidir. Bunun yerine, ulaşım Yenipazar I-II ve Kınık²⁴ höyüklerinin yer aldığı, biraz daha kuzeydeki Yenipazar Ovası üzerinden sağlanmış olmalıdır. Afyon-Kütahya bölgelerinden İnegöl ve Bursa yönüne alternatif bir ulaşım ise Tavsanlı ve Domaniç üzerinden sağlanır. İznik ve İnegöl ovalarından Kuzey Ege’ye ve Trakya’nın içlerine ulaşmak için ise büyük oranda deniz ulaşımından yararlanılmış olmalıdır.

---

²² Turan Efe, “1995 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları”, **XIV. AST**, 1997:res:1; Turan Efe-Deniz Ş.M.Ay Efe, “Küllüoba :İç Kuzeybatı Anadolu’da Bir İlk Tunç Çağı Kenti”, **TÜBA-AR** 4, 2001: 43-78.

²³Söz konusu güzergah üzerinde yapılan Keçiçayırı kurtarma kazısında ele geçirilen bulgular, bu yerleşmenin belki de bu ulaşım yolu üzerinde güvenliği sağlayan ve doğal kaynakları işleten ve tüccarların konaklamasına olanak sağlayan bir kale yerleşmesi olabileceğini ortaya koymaktadır. V. Turan Efe, Deniz Sarı, Erkan Fidan, “ The Significance of the Keçiçayırı Excavations in the Prehistory of Inland Northwestern Anatolia”2010:**Kütahya Üniversitesi Uluslararası Arkeolojik Araştırmaları Toplantısı** 3 (baskıda).

²⁴ Turan Efe, “1990 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları”, **IX.AST**, 1992:565.

“İç Batı Anadolu Bölgesi” ya da “İç Batı Anadolu eşiği” olarak adlandırılan ve rakımı ortalama 1200-1500 m arasında değişen masif bölge²⁵, kuzeyden Sündüken Dağları, güneyden ise Göller Bölgesi ile sınırlıdır. Ege sahil şeridi ile Orta Anadolu platosu arasında geçiş bölgesi konumundaki bu İç Batı Anadolu Eşiği, aralarında Şaphane Dağı, Murat Dağı, Türkmen dağı ve Domaniç dağı gibi yüksek dağların yer aldığı birçok dağ sırası ile bunların arasında yer alan vadi ve ovalardan oluşur.

İç Batı Anadolu ve Orta Anadolu'nun Ege kıyıları ile olan ilişkilerinde iki doğal güzergah etkilidir. Bunlardan birincisi Eğirdir'den başlayarak Büyük Menderes Vadisi boyunca uzanarak Denizli'ye ve oradan Ege kıyılarına ulaşır. Söz konusu bu güzergah Roma döneminde de kullanılmıştır²⁶. Kısmen biraz daha kuzeydeki ikinci güzergah ise Konya ovasını Ilgın-Akşehir-Afyon üzerinden geçerek Gediz Vadisi yoluyla İzmir'e ulaşır.

Ulaşım yolları bağlamında önemle vurgulanması gereken bir husus ta Ege Denizi'nin bölgeler arası ilişkilerin yönünün ve yoğunluğunun oluşmasında önemli rol oynadığıdır. Bölgede kültürel ve ticari ilişkiler, anakaranın içleriyle olduğundan daha fazla, deniz ulaşımı sebebiyle sahil boyunca güney-kuzey yönünde ve Ege adaları ile gerçekleşmiştir.

Batı ve Orta Karadeniz sahillerine gelince, tüm Karadeniz kıyıları boyunca devam eden Pontik dağ zinciri, Orta Anadolu'nun sahil kesimi ile olan irtibatını büyük oranda keser. Kızılırmak Vadisi sebebiyle, Orta Anadolu etkileri Orta Karadeniz sahillerine kadar, Karadeniz'in diğer bölgelerine oranla daha fazla ulaşabilmiştir. Orta Anadolu ve devamındaki Orta Karadeniz Bölgesi'nde, M.Ö. 2.binyıl öncesinde çömlekçi çarkı kullanılmamıştır²⁷.

---

²⁵ Ernest Chaput **Phrygie Exploration Archeologique I, Geologie et geographic physique**, Paris 1941:3,67 vdd.

²⁶ Veli Sevin, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I**, TTKY Ankara,2001:5.

²⁷ Alkım,B., et.al.1988:58; Alkım et.al. 2003: 14, Kastamonu Kınık Kazısı'nda İlk Tunç Çağına tarihlenen II-2 tabakasında çark yapımı çanak çömleğin ortaya çıktığı belirtilmiştir. Detaylı olarak yayınlanmamış olmasına rağmen, söz konusu evrede ele geçen at nalı tutamaklı çömlekler söz konusu evrenin en erken Orta Tunç Çağı'na geçiş evresine tarihlenebileceğini göstermektedir: V. Aykut Çınaroğlu, Duygu Çelik , “2004 Yılı Kastamonu-Kınık Kazısı”, **27. KST**, 2006:9.

İklimsel Durum

Çalışmanın kapsamı içinde bulunan İlk Tunç Çağı dönemi, IV. Jeolojik zamanın (Kuarterner) ikinci evresi olan Orta Holosen dönem içerisine denk gelir (MÖ.5500-2000²⁸). Söz konusu bu zaman dilimi, bir önceki erken holosen döneme göre daha kurak geçen ve iklimsel salınımların daha çok gerçekleştiği bir dönemdir. Son yıllarda özellikle Doğu Akdeniz Kıyılarında yapılan araştırmalar esas alınarak söz konusu iklimsel değişiklikler hakkında daha ayrıntılı bilgiler edinilmiş ve bu değişikliklerin İlk Tunç Çağı topluluklarının yaşamlarına etkileri konusunda çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Örneğin iklimdeki salınımların tarımsal üretimin artı ürüne dönüştürülmesi ve depolama ihtiyacının ortaya çıkışını sağlaması, bu çıkarımlardan biridir. Özellikle İlk Tunç Çağı III'ün de sonuna denk gelen MÖ 2200-2100 yılları arasında olduğu belirtilen aşırı kurak dönemin tarımsal faaliyeti olumsuz etkilemesi nedeniyle yerleşmelerin küçüldüğü ve Doğu Akdeniz bölgesinde yeni kurulan yerleşmelerin hem dağlık bölge ile hem de vadiler ile bağlantılı olarak şekillendiğini göstermiştir²⁹. Bazı araştırmacılar ise bu tarihleri 2300 +/- 200 şeklinde vermektedir³⁰.

Kuzey Suriye'de söz konusu dönemle ilgili olarak Tell Leilan'da yapılan araştırmalarda Akkad yerleşmelerinin terk edilmesi ya da yıkılması ile bağlantılar kurulmaya çalışılmış ve özellikle yağışın azalması, hava kalitesinin ani değişimi, bulutlanmanın azalması ile güneş kaynaklı radyasyon etkilerinin tarıma etkileri saptanmıştır³¹. Bazı bilim adamları bu değişimi volkanik patlamalarla

---

²⁸ Arlene Rosene, **Civilizing Climate Social Responses to Climate Change in the Ancient Near East**. Rowman and Littlefield Publishers United Kingdom, 2007:80.

²⁹ Ibid:138.

³⁰ Benny Josef Peiser, "Comparative Analysis of Late Holocene Environmental and Social Upheaval: Evidence for a Global Disaster in the Late 3rd Millenium BC.", **Natural Catastrophes During Bronze Age Civilisations**, (BAR International Series 728), 1998: 117.

³¹ Marie Agnes Courty , Harvey Weiss, "The Scenario of Environmental Degradation in the Tell Leilan Region (Ne Syria) During the Late Third Millennium Abrupt Climate Change", **Third Millenium BC Climate Change and Old World Collapse**, NATO ASI Series 1997 (Ed.by N. Dalfes, G. Kukla, H. Weiss), Springer :143.

ilişkilendirmiştir³². Buradaki araştırmalar Habur bölgesinin MÖ.2200-1900 yılları arasındaki terk edilmesini de bu etkilerle bağlantılı olduğunu ortaya koymaktadır³³.

Kuzey Mezopotamya için MÖ. 2300-1900 tarih aralığı verilen³⁴ söz konusu ani iklim değişimi, Anadolu'yu da dolaylı olarak etkilemiş olmalıdır. Özellikle Akkad Krallığının bundan sonraki süreçte yıkılışı da bu durumla ilişkilendirilebilir³⁵. Kanımca bu durum erken İTÇ III'ün sonuna doğru, özellikle Kuzey Suriye ile yoğunlaşan ticari ilişkilerin Orta Tunç Çağı'na geçiş döneminde aynı yoğunlukta olmamasının da bir nedeni olarak gösterilebilir.

Bu duruma paralel olarak aynı dönemde Ege dünyasında da bazı değişimler gözlenmiştir³⁶. Ancak örneğin Girit'te, Mezopotamya'daki yerleşmelerin terk edilmesine benzer bir duruma rastlanmamıştır³⁷. Özellikle Yunan Karası ve Kiklad adalarında tam da bu döneme denk gelen zaman diliminde, Anadolu kökenli bazı yeni çanak çömlek formları görülür. Bu noktada gerek Mezopotamya ve gerek Ege ile ilişkiler içerisinde bulunan Anadolu'nun konumu son derece önemlidir. Bu döneme ait iklim durumu üzerine bugüne kadar Anadolu'da yapılan çalışmalar ise henüz yetersizdir.

2. ÇÖMLEKÇİ ÇARKI TİPLERİ VE TEKNOLOJİSİ

2.1. Kazılarda Ele Geçen Çömlekçi Çarkı ile İlgili Olabilecek Buluntular

Bilinen en eski çömlekçi çarkı Woolley'in 1922-1936 Yılları arasında yürüttüğü Ur kazılarında ortaya çıkarılmıştır. Bu çark 75 cm çapında orta kısımda 7

³² Marie Agnes Courty, "The Soil Record of an Exceptional Event at 4000 B.P in the Middle East" **Natural Catastrophes During Bronze Age Civilisations**, (BAR International Series 728), 1998:107.

³³ Ibid 139.

³⁴ Harvey Weiss, "Late Third Millenium Abrupt Climate Change and Social Collapse in West Asia and Egypt" **Third Millenium BC Climate Change and Old World Collapse**, NATO ASI Series, (Ed.by N. Dalfes, G. Kukla, H. Weiss), 1997:712.

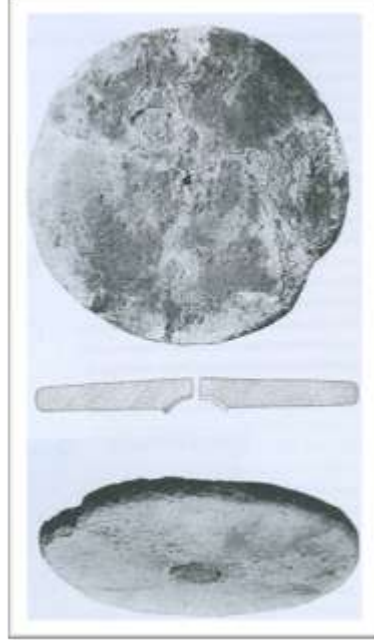
³⁵ Courty, M.A, 1998:93, 107.

³⁶ Sturt Manning, "Cultural Change in the Aegean c.2200 BC", **Third Millenium BC Climate Change and Old World Collapse**, NATO ASI Series, (Ed.by N. Dalfes, G. Kukla, H. Weiss) 1997b: 149.

³⁷ Ibid:150.

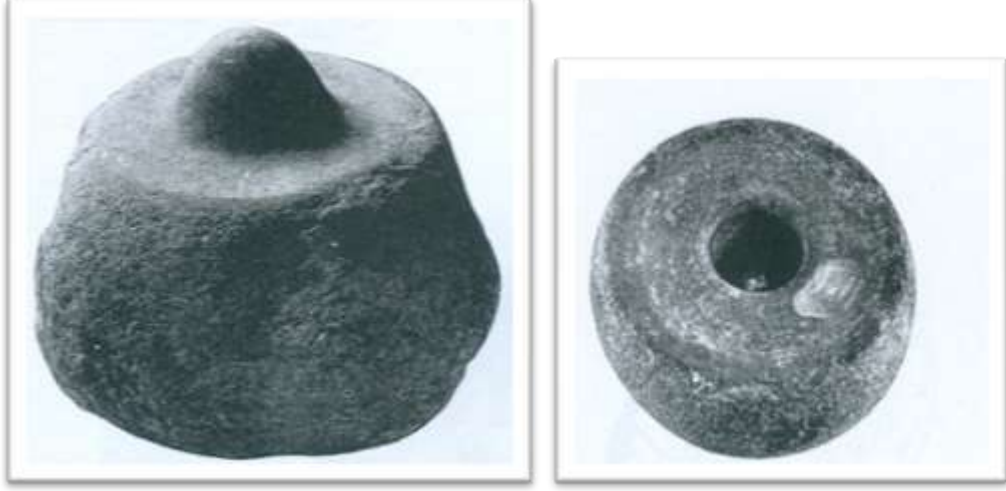
cm kenarlara doğru 5.6 cm kalınlıkta kilden yapılmış bir tabla ve alt yüzeyin merkezinde düz asfalt ile kaplı bir çukur kısım bulunmaktadır³⁸(Res.1).

Resim 1:Ur Kazılarında bulunmuş olan kilden yapılmış çark tablası (Rieth 1960 fig.41'den alınmıştır).

Buradan üst kısma açılan bir kanal bulunmaktadır. El ile çalıştığı anlaşılan bu çarkın nasıl yataklandığı ise bilinmemektedir. Olasılıkla Tell Yarmuth örneğinde olduğu gibi alttaki çukur kısımda tablanın içine geçen bir tahta yatak mili, ya da Lachish'te olduğu gibi üst kısmı sivriltilmiş bir ana platform üzerine geçen bir delinmiş bir taş ve bir mil bulunuyordu (Res.2).

³⁸ Leonard Woolley, **Ur Excavations Vol IV, The Early Period**, Oxford University Press, 1956:28.

Resim 2:Lachish'te ele geçen mil taşı (Rieth 1960 fig.42-43'den alınmıştır).

Söz konusu bu çark ile çağdaş olan çanak çömlek örneklerinden anlaşıldığı üzere- bu tip tablalar üzerinde önce sucuk yöntemi ile şekil veriliyordu, daha sonra ise çevirme başlıyordu. Dönen tablada kilin çekilme işleminin yapıldığı ise daha sonraki Jemdet Nasr dönemi keramiğinin teknik özelliklerinden anlaşılır³⁹.

En erken çark yapımı çanak çömleğin, Uruk'ta 1932 yılında Jordan ve Nöldeche tarafından yürütülen kazılar esnasında, Obeyd II dönemine ait katlarda ortaya çıkarıldığı bilinmektedir. Yapılan incelemeler söz konusu keramiğin (Res.3), yataklı olup olmadığı bilinmeyen ancak döner bir altlıkta yapıldığı kesin olan bir çömlekçi çarkıyla; diğer bir deyişle, yavaş dönen çarkta yapıldığını ortaya koymaktadır⁴⁰. Bütün Uruk erken dönem (XVIII-XVI) keramiğinde önce sucuk yöntemi ile şekillendirilip, daha sonra çarkın döndürüldüğü anlaşılmıştır⁴¹. Dönme sırasında oluşan tur olukları ve ağız kenarı profillerinden anlaşıldığına göre bu mallar deri sertliğine eriştikten sonra çevrilmişlerdir. Uruk XIV. katta tek renkli gri ya da kırmızı "Uruk Keramiği" ortaya çıkmaktadır. Bu keramiğin yapılış tekniği eskisine göre daha gelişmiştir. Ur'da bulunan çömlekçi çarkı bu döneme tarihlenir; dolayısıyla söz konusu keramik de bu tip bir çarkta üretilmiş olmalıdır. Daha sonra Uruk VIII. ve VII. Katlarda ise nispeten daha hızlı dönen bir çömlekçi çarkı

³⁹ Adolf Rieth, **5000 Jahre Töpferscheibe**, Jan Thorbecke verlag KG.Konstanz, Germany, 1960:23.

⁴⁰ Ibid:24.

⁴¹ Ibid:24.

kullanılmış olmalıdır. Burada VII. Katta ele geçen sivri dipli bir çanak ve bir şişe parçasının iç yüzeyinde çekme izleri geniş bir spiral şeklinde oluşmuştur⁴². Ayrıca bu durum bunların diplerinin, çarkın hızla dönmesi sırasında kesildiğine işaret etmektedir.

Resim 3:Uruk'ta ele geçen çark yapımı parçalar (Rieth 1960 fig.27-29'dan alınmıştır).

Ancak VI ve V. katlarda bile çanak çömleğin çoğunluğu elde yapılmıştır. Bu da büyük olasılıkla çok az sayıda çömlekçi çarkının kullandığını göstermektedir.

Sonuç olarak Ur ve Uruk'ta çarkın kullanılmadığı Obeid I ve çarkın kullanılmaya başlandığı Obeid II dönemleri arasında kap formlarında ani bir değişim olduğu gözlenmektedir. Jemdet Nasr mallarında düz dipler ağırlıktadır. Woolley'e göre kap tiplerinin sayısı artarken bezeme aynı oranda azalmıştır.

Çömlekçi çarkı ortaya çıkışının ardından önce K.Mezopotamya'ya daha sonra da doğuda kuzeybatı Hindistan'a, batıda ise Suriye ve Mısır daha sonrada Anadolu'ya doğru yayılmıştır. Mısır'da ilk çark yapımı mallar M.Ö 2800 civarında görülür. Hanedanlık öncesi Negade keramiğinin bir kısmında tur olukları belirgin olan parçalar bulunmuştur⁴³. 1. Hanedanlıkta ise az da olsa hızlı çark yapımı mallara rastlanır. Ayrıca yine Mısır'da M.Ö 2500 yılına tarihlenen kabartmalarda, çömlekçi atölyelerinin betimlendiği sahneler bulunmaktadır⁴⁴ (Res.4).

⁴² Ibid:24 Lev.27-28.

⁴³ Ibid:27.

⁴⁴ Robert Johnston, "The Development of the potter's Wheel: An Analytical and Synthesizing Study" (Ed.by H. Lechtmann, R.S. Merrill) **Material Culture Styles, Organization and Dynamics of**

Res.4:Mısır'da ele geçen bir kabartmada çömlekçiler (Rieth 1960 fig.36'dan alınmıştır).

Bu kabartmada çömlekçi yüksek ayaklı bir çark tablasının önünde oturmakta ve sağ eliyle çarkı çevirirken sol eliyle de kabın ağız kenar konturlarını şekillendirmektedir. Söz konusu bu kabartmanın tarihlendiği 5. Hanedanlık dönemi, yaklaşık olarak MÖ. 2686-2181 aralığına tarihlenmektedir⁴⁵.

Eski İmparatorluğun sonuna doğru ise bazı mezarlarda ahşaptan yapılmış küçük çömlekçi atölyesi modellerinin olduğu bilinmektedir. Örneğin 10. Hanedanlık dönemine ait Karenen mezarında ele geçen bir örnekte (Res.5), çömlekçi çarkının başında iki kişinin bulunduğu ve bunlardan erkek olanın tablayı çevirdiği kadının ise kaba şekil verdiği görülmektedir.

Technology: Proceedings of the American Ethnological Society, St Paul, West Publishing Co., 1977:187 Fig.21.

⁴⁵ Colin Hope, **Egyptian Pottery**, Shire Publications, 1987:51 Fig.5.

Res.5:Karenen mezarında ele geçen ahşap model (Rieth 1960 fig.37'den alınmıştır).

Çömlekçi çarkı K.Mezopotamya, Mısır bölgelerinin ardından ise Anadolu ve Filistin'e ulaşmıştır. Çarkın Anadolu'ya ulaştığı dönemle çağdaş olmasa da yine de sonraki dönemlerde kullanılmış olabilecek bir çömlekçi çarkı örneği, Ur kazıları'nda Eski Babil Dönemi'ne ait tabakada ele geçirilmiştir (Res.6). Tablasının çapı 90 cm ve kalınlığı da 8 cm olan bu örneğe düzgün yuvarlak şekil verilmiştir. Oldukça ağır olan bu örneğin üst kısmında ortada daire şeklinde ince bir asfalt kaplama ve 3 adet oldukça derin çizilmiş konsantrik oluk bulunmaktadır. Alt kısımda ise merkezde boyu 4cm, derinliği 2 cm olan dört köşeli bir delik yer almaktadır. Bu deliğe büyük olasılıkla sert bir ahşap mil monte edilmiştir. Ağır olması nedeniyle devinimi yüksek olan çark, ivme verildikten sonra uzun bir süre kendi kendine dönebilecek şekilde tasarlanmıştır.⁴⁶

---

⁴⁶ Rieth, A., 1960:32.

Res.6:Ur'da ortaya çıkarılmış kil çark tablası (Rieth 1960 fig.41'den alınmıştır).

Yine çarkın Anadolu'ya girişi ile çağdaş olmasa da kendi başına dönüşü sağlayabilecek bir örnek Filistin'de Lachish kazılarında ele geçen bazalt yatak taşıdır. Buradaki örneğin çapı 18 cm derinliği 10.8 cm'dir. Büyük olasılıkla bu taşın içerisindeki oyuktan ahşap mil geçmiş olmalıdır. Daha geç döneme (yaklaşık olarak M.Ö 1200 civarı) ait mil yatakları ise yine Lachish'de ele geçmiştir. Bu örnekler den en büyüğünün çapı 16 cm'dir. Bu büyüklükteki bir mil yatağının büyükçe bir tablayı oldukça rahatça döndürebileceği söylenebilir. Söz konusu bu örneklerin benzerlerini tasvir eden duvar resimleri ise Mısır'da Orta İmparatorluk dönemine ait Beni Hassan mezarlarından bilinmektedir (Res.7).

Resim 7: Beni Hassan'da ele geçen duvar resimlerinde çark ile ilgili tasvirler (Rieth 1960 fig.46b-c'den alınmıştır).

Söz konusu örnekte, alçak bir platform üzerinde oturan çömlekçilerin, yüksekçe duran konik bir kil üzerinden kaseleri ince metal bir aletle kestiği görülmektedir. Bir el, alet ile keserken diğer el ise tablayı çevirmeye devam etmektedir. Böylece kabın alt kısmında ipile kesme izi olarak tanımladığımız konsantrik daireler oluşmaktadır. Yine bu örnek resimlere bakarak dingil ve tablanın kırmızı renkli oluşundan, bunun ahşaptan yapıldığı; ayağın siyah oluşundan ise mil yatağının taştan olduğu düşünülmektedir⁴⁷. Söz konusu resimler XI-XII. Hanedanlıklara, diğer bir deyişle, yaklaşık olarak MÖ. 2.Binyılın son çeyreğine tarihlenmektedir⁴⁸. Tüm bu örnekler yatak üzerinde çalışan bir mil sisteminin bu dönemde bilindiğini ve böylece çömlekçinin iki elini de kaba şekil verme sırasında kullanabileceğini göstermektedir. Bu tip çömlekçi çarklarının günümüzde Afganistan'da ve Nepal'in başkenti Bhaktapur'da halen kullanıldığı bilinmektedir. Burada 96 cm çapında pişmiş toprak ya da ahşaptan yapılmış çark, 5 dakika boyunca tekrar güç uygulanmadan dönebilir⁴⁹. Bu tip çarkın kullanımının kanıtlanması açısından söz konusu örnek son derece ilgi çekicidir. Tabla bu örnekte devinim kazanması için, uzun bir çubuk yardımı ile döndürülür ve daha sonra çömlekçi kabı şekillendirebilir (Res.8-9).

⁴⁷ Ibid:34.

⁴⁸ Hope, C., 1987:14.

⁴⁹ Johnston, R., 1977: 196.

Resim 8: Uzun bir çubuk yardımıyla tablanın döndürülmesi

Resim 9: Çömlekçi çark tablası durana kadar kabı şekillendirebiliyor.

Yine Mısır'da 18. hanedan dönemine yaklaşık olarak 1570'e tarihlenen bir resimde⁵⁰ ve M.Ö 1430'lara ait olduğu düşünülen Kenamon'un mezarındaki tasvir (Res.10). Burada daha büyük formların yapımında ikinci bir kişinin tablayı çevirdiği açık bir şekilde görülmektedir⁵¹.

Res.10:Kenamon'un mezarında bulunan tasvir (Rieth 1960 fig.47'den alınmıştır).

Mısır'da 27. Hanedanlığa yaklaşık olarak MÖ. 1570-1070 arasına tarihlenen dönemde ayakla döndürülen çark tipi kullanılmış⁵² ve bu teknik günümüze kadar devam ederek çanak çömlek üretim teknolojisi, bugün de halen kullanılan motorlu çarklara kadar, gelişimini sürdürmüştür.

Bununla birlikte çömlekçi çarkının icadıyla birlikte hemen hemen aynı dönemde yaşanan bir diğer gelişme ise tekerleğin icadıdır. Tekerleğin icadı ile ilgili olarak elde edilen en erken örnekler Ur standardı olarak da bilinen stel üzerinde, çömlek bezemelerinde, silindir mühürler ve terracota modeller de görülen savaş arabalarıdır. Söz konusu örnekler genel olarak 3. Binyılın 2. Yarısına tarihlenir ki bu da çömlekçi çarkıyla tekerleğin icadının aynı döneme isabet ettiğini açıkça gösterir⁵³. Buna

⁵⁰ Hope, C., 1987:18, Fig.12.

⁵¹ Rieth, A., 1960:34.

⁵² Hope, C., 1987:15, Fig.9.

⁵³ Mary Aiken Littauer, Joost H. Crouwel., **Wheeled vehicles and Ridden Animals in the Ancient Near East**, E.J Brill, Leiden, 1979 :15.

rağmen hangi icadın daha önce yapıldığı konusunda bilim adamlarının farklı görüşleri bulunmaktadır⁵⁴.

2.2. Çömlekçi Çarkı Tipleri ve Tarihçesi

Çömlekçi çarkı, ağaç veya kilden yapılan şekil verme düzlemi ve bu düzlemin altına merkezi olarak yerleştirilmiş olan sabit bir akstan oluşur.⁵⁵ Söz konusu düzlem üzerinde kile şekil verilen, bir tablası bulunan ve kısa aralıklarla hamle yapılarak hareket ettirilebilen, yani kendinden dönme turu olmayan, *tournette* (yavaş dönen çark) olarak adlandırılan bir alettir⁵⁶. Bu noktada vurgulanması gereken önemli husus *tournette*⁵⁷ ile hızlı çark arasındaki ayırmadır. Fransızca *tournette* kelimesi ilk olarak Franchet tarafından Kongo'da kullanılan basit milli çarklar için kullanılmıştır⁵⁸. Frankfort ise *tournette*'i akslı yavaş dönen çark olarak tanımlamıştır⁵⁹. MacKay taş ya da ahşaptan bir diskin bir mil üzerinde çömlekçi ya da yardımcısı tarafından çevrilmesini *tournette* olarak tanımlar⁶⁰. Childe Fransızca *tournette* kelimesinin yavaş dönen çark olarak İngilizce'ye çevrildiğini ve bunun yerine *turntable* döner tabla kelimesini önererek bu tabla üzerinde kabın yapıldığını ancak döndürülerek yapılmadığını belirtir⁶¹. Foster ise bunları milli döner tabla olarak tanımlar⁶². Tüm bu tanımlamalar değerlendirildiğinde *tournette* merkezi mile yerleştirilmiş bir dairesel tabla olarak tanımlanabilir. Çömlekçi kabı şekillendirirken, sürtünme sebebiyle azalan dönüş hızını belli düzeyde tutabilmek için *tournette*'i sürekli döndürmek zorundadır. *Tournette*'in dönüş hızı dakikada 80 ile 100 tur

⁵⁴ George Foster, "The Potter's Wheel: An Analysis of Idea and Artifact in Invention", **Southwestern Journal of Anthropology**, 15/2, University of Mexico Press, 1959:114.

⁵⁵ Rieth, A., 1960: 20.

⁵⁶ Ibid.:20.

⁵⁷ Hans J.Nissen, **Anahatlarıyla Mezopotamya Yakınoğu Arkeolojisi'nin İlk Dönemleri (İ.Ö. 9000-2000)**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2004:53.

⁵⁸ Franchet, L., **Ceramigue Primitive:Introduction a l'etude de la technologie**, Paris, 1911:54.

⁵⁹ Henri Frankfort, **Studies in Early Pottery of the Near East.I. Mesopotamia, Syria and Egypt and Their Earliest Interrelations** (Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland,Occasional Papers,no.6,London), 1924:8

⁶⁰ Ernest MacKay, "Painted Pottery in Modern Sind:a Survival of an Ancient Industry" **The Journal of Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland**:60, (Occasional Papers), 1930:,128

⁶¹ Gordon Childe, "Rotary Motion", **History of Technology** 1(Ed.by C. Singer, E.J.Holmyard, A.R.Hall), New York ve London, 1954:196,197.

⁶² Foster, G., 1959 :109.

arasındadır⁶³. Bu yöntemde kile fazla baskı uygulanamadığından her boyutta formun üretilmesi mümkün değildir. Dolayısıyla kangal-çark (*Wheel-coiling*) ya da kalıp-çark (*Wheel-moulding*) yöntemleri bu tip aletlerde uygulanır⁶⁴. Diğer bir uygulama ise zaman zaman kapların sadece ağız ya da omuz kısımlarının çarkta şekillendirilmesi ve sonra elde yapılmış gövdeye eklenerek iki parçanın birleştirilmesidir. Tüm bu nedenler “çark yapımı” tanımlamasıyla, gerçek anlamda neyin kastedildiği konusunda belirsizliğin oluşmasına yol açmaktadır. Bu nedenle burada -aksi belirtilmediği sürece- *tournette* yapımı örnekler, kalıp çark ve kangal-çark uygulamaları veya *tournette*’ te tamamlanan örneklerin tamamı için “çark yapımı” terimi kullanılmıştır.

Yeni araştırmalar çarkta yapıldığı düşünülen bazı örneklerin de aslında önce sucuk ya da kangal yöntemiyle şekillendirildiğini, daha sonra ise *tournette*’te çevrildiğini göstermektedir. Söz konusu teknikle yapılmış çanak çömleğin dış yüzeyinde aynen hızlı çark yapımı örneklerde olduğu gibi birbirine paralel ince çizgiler görülebilir. İç yüzeyde ise kangalların üst üste geldiği kesimler kalın oluklar şeklinde görülür.

Çömlekçi çarkının ortaya çıkışı ile ilgili en yoğun araştırmaların gerçekleştirildiği Güney Levant’ta Tell Yarmuth yerleşmesinde İTÇ III’e ait tabakada (Bu tabaka için MÖ. 2600-2350 tarihleri önerilmiştir.) ele geçen ve *tournette* olarak tanımlanan iki bazalt disk (Res.11) burada çömlekçi çarkının ortaya çıkışı ile ilgili bilinenlere yeni bulgular eklemiştir⁶⁵. Bu örneğe göre *tournette* bir mile (ki bu çoğu zaman ahşap bir direk şeklindedir) geçirilerek toprağa sabitlenen bir alt disk ve bunun üzerine yine aynı mile geçirilerek döndürülen bir büyük diskten oluşur. Bu iki disk arasına ise dönüşü kolaylaştırmak için kaymayı sağlaması amacıyla kil sürülür⁶⁶ (Res.12). Söz konusu tipte *tournette*’lerin erken örneklerinin

---

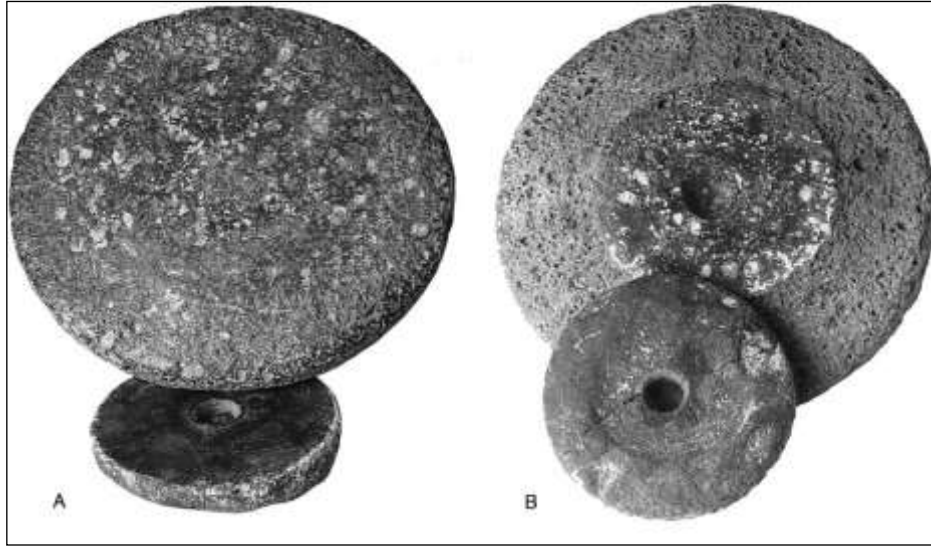
⁶³ Valentine Roux, Pierre de Miroschedji , “Revisiting the History of the Potter’s Wheel in Southern Levant, **Levant** 41/2, 2009:163.

⁶⁴ Ibid.:164.

⁶⁵ Ibid.:155-173.

⁶⁶ Ibid.:165, Fig.7.

ise Geç Kalkolitik'te Wadi Ghazze (Nahal Besor), İT I'de Mezer ve Megiddo'da, İT II'de Tell el Farah, Qiryat Ata ve yine Megiddo'da ele geçirilmiş olması *tournette*'in kullanımının MÖ.5. binyıldan 4. Binyıla kadar geriye gittiğini gösterir⁶⁷. İT III'e tarihlenen diğerk örnekler ise yine Güney Levant'ta Tel Dalit, Tel Beth Yerah, Tel Qashish, Jericho, Tel al Umayri ve en güneyde ise Babedh-Dhra'da ele geçmiştir. İT III sonrasında ise Tel Arqa'da ele geçen bir örnek *tournette* kullanımının Orta Tunç Çağı'na Geçiş Dönemi'ne kadar kullanıldığını göstermektedir⁶⁸.

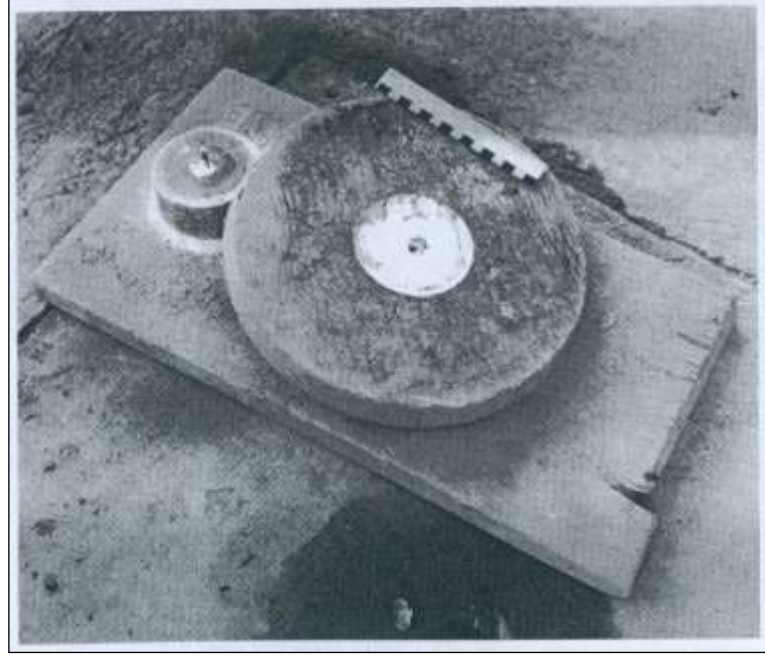

Resim 11: Tell Yarmuth'ta ele geçen *Tournette* (Roux *et.al.* 2009 fig.3'den alınmıştır)

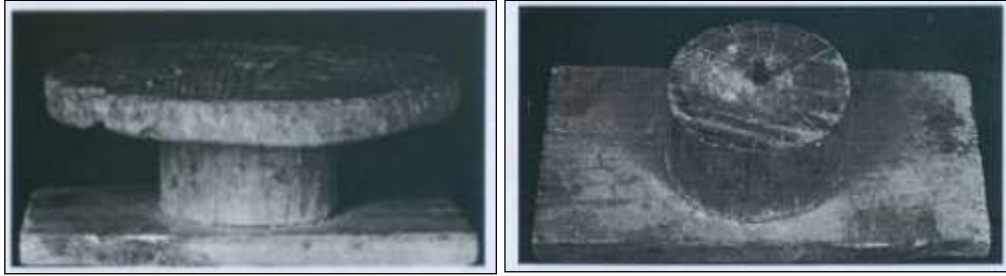
⁶⁷ Ibid.:163.

⁶⁸ Ibid.:162.

Resim 13: Kıbrıs'ta Phini'de kullanılan ahşaptan bir modern *tournette* örneği (Johnston 1977 fig. 18'den alınmıştır).

Resim 14: Kıbrıs Ayios Dimithros'ta kullanılan ahşap *tournette* (Solda). Ahşap *tournette*'e ait sabit mili bulunan alt tabla (Sağda) (Johnston 1977 fig 17A-B'den alınmıştır).

Gerçek çömlekçi çarkında (hızlı çark) ise yine bir yatağa oturtulmuş mil, mil taşı yardımıyla tablaya sabitlenmiştir. Bu şekilde sürtünme azaltılarak tablanın, hızını aldıktan sonra, kendi kendine dönebilmesi sağlanmıştır⁶⁹. Bu nedenle söz konusu

⁶⁹ Rieth, A., 1960:20-23.

çarklar için zaman zaman *flywheel* tanımı kullanılmaktadır⁷⁰. Çapı daha geniş ve dönüş hızı dakikada ortalama 150 tur olarak tanımlanan hızlı çarkta çömlekçi kaba daha fazla baskı uygulayabilir⁷¹. Söz konusu baskı çarka fren etkisi yapmasına rağmen çarkın dönüşü durmaz. Böylece kil tek seferde şekillendirilebilir. Bu şekilde esas olarak iki ana çark tipinden *tournette* (yavaş dönen çark) ve hızlı çark (*Wheel-flywheel*) bahsetmek mümkündür.

Yapılan bu araştırmaların sonucunda, bazı bilim adamları ‘Önasya’da MÖ.3.Binyılda kullanılan tekniğin kangal-çark tekniği olduğu ve MÖ. 2.Binyıla kadar gerçek anlamda çömlekçi çarkının kullanılmadığı’ görüşünü benimsemişlerdir⁷². Bu değerlendirmelere rağmen, Tell Leilan’da MÖ. 2500-2200 aralığına tarihlenen⁷³ II. katta ele geçen bazı örnekler üzerinde yapılan detaylı analizler ise burada *tournette*’in değil gerçek anlamda çarkın bulunduğu şeklinde yorumlanmıştır⁷⁴. Yine Küllüoba’da ele geçen Mezopotamya kökenli bazı örneklerden anlaşıldığı üzere, belki de hem *tournette*’in hem de hızlı çarkın İTÇ III’te bir arada kullanılmış olması imkan dahilindedir (Res.90).

Bu iki yöntemden hangisi kullanılmış olursa olsun, çark çanak çömlek açısından yeni bir olguyu yani standartlaşmayı gündeme getirmiştir. Çanak çömlek üretiminde standartlaşma yapım tekniğinin, kullanılan kilin, kilin içeriğinin, formların, fırınlamanın, bezemenin değişmemesi ve sürekli aynı ölçüde formların üretilmesi anlamına gelmektedir⁷⁵.

---

⁷⁰ M. James Blackman, Gil Stein, Pamela Vandiver, “The Standardization Hypothesis and Ceramic Mass Production: Technological, Compositional and Metric Indexes of Craft Specialization at Tell Leilan, Syria”, *AA* 58, 1993:64.

⁷¹ Roux et.al. 2009:163.

⁷² Ibid:166, Marie Claude Boileau., **Production et distribution des ceramiques an IIIeme millenaire en Syrie du Nord-Est** .Paris,2005; Courty, M.A - V. Roux, 1995; Valentine Roux, Marie Agnes Courty “Identification of wheel-fashioning methods: technological analysis of 4th-3rd millenium BC oriental ceramics”, *JAS* 25, 1998: 747-763.

⁷³ Blackman et.al. 1993: 62.

⁷⁴ Ibid:63.

⁷⁵ Ibid:61.

2.3. Etnoğrafik Veriler Işığında Anadolu'da Bilinen Çark Tipleri

Yukarıda ayrıntılı açıklanan çarkın gelişim süreci içerisinde görülen ilk çark tiplerinden anlaşıldığına göre, çark keşfedilmesinin ardından çok hızlı bir gelişim süreci geçirmemiştir. Özellikle yapılmış olan etnoarkeolojik çalışmalarda görülmektedir ki Mezopotamya'da M.Ö. 3500'lerde görülen çark tipleri, Anadolu'da yakın tarihlere kadar kullanılmıştır. Ancak yine yapılan etnoarkeolojik çalışmalar iletişim ve teknolojinin gelişmiş olduğu dönemde bile tek bir çark tipinin kullanılmadığını göstermektedir. Her bölge ve her usta kendi benimsediği çarkı değiştirmemiştir.

Şu ana kadar yapılmış olan araştırmalara göre Anadolu'daki 5 tipin, İTÇ'de kullanılan çömlekçi çarkları ile benzerlikler taşıyabileceği anlaşılmaktadır. Söz konusu tipler en ilkelinden en gelişmişine doğru şu şekilde sıralanabilir.

1. Tip: Bu tezgah tipinde kil, kilden yapılmış, altı sivri, döndürülebilir bir tabağın içine oturtulmuş ve yine kilden yapılmış bir altlığın üzerinde elle bant yöntemiyle şekillendirilir⁷⁶ (Res.15).

Resim 15:Tip 1 (Güner 1988 s. 59/2'den alınmıştır)

2. Tip: Bu tezgahta mil üzerine yerleştirilmiş tahtadan bir çark ve bunun üzerinde ise altlık bulunur. Bu örnekte milin yerde yatağı bulunmamaktadır.

⁷⁶ Güngör Güner, *Anadolu'da Yaşamakta olan İlkel Çömlekçilik*, Akbank Kültür Yayınları, İstanbul, 1988:59, 63.

Tespit edilen örneklerde bant yöntemiyle şekillendirme yapıldığı görülmüştür⁷⁷ (Res.16).

Resim 16:Tip 2 (Güner 1988 s. 59/3'den alınmıştır)

3. Tip: Bu tür tezgahta 3. Tip'de olduğu gibi mil üzerinde fakat yataksız olarak kullanılır; ancak burada altlık tahtadan olmayıp kildir. Burada çark kısmı elle olduğu kadar ayakla da döndürülebilecek konumdadır⁷⁸ (Res.17).

Resim 17:Tip 3(Güner 1988 s. 59/4'den alınmıştır)

---

⁷⁷Ibid.:59, 67.

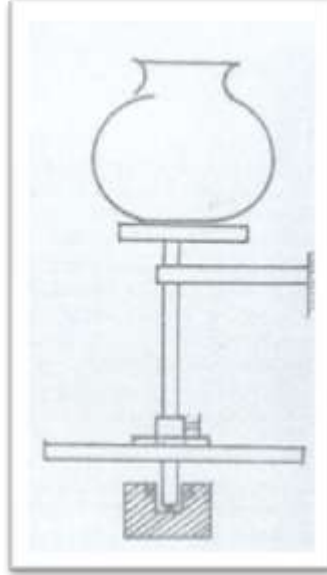
⁷⁸Ibid.:59, 68.

4. Tip: Bu tezgahda kil, el ya da ayakla döndürülebilen kısa milli ,yataklı bir çarkın üzerinde elle şekillendirilir⁷⁹ (Res.18).

Resim 18:Tip 4(Güner 1988 s. 60/5'den alınmıştır)

5. Tip: Bu tezgahda kil ayakla döndürülen uzun milli yataklı bir çark üzerinde şekillendirilir⁸⁰ (Res.19).

Resim 19:Tip 5(Güner 1988 s. 60/6'dan alınmıştır)

⁷⁹ Ibid.:60, 69.

⁸⁰ Ibid.:60, 71.

Yapılan araştırmalardan da anlaşıldığı üzere, Anadolu'da günümüzde elde yapılan çömlekçiliğin oldukça azaldığı; ancak motorlu çarkın kullanıldığı bir dönemde bile halen farklı tipler bulmanın mümkün olduğu görölmektedir. Buna dayanılarak çarkın ilk kullanılmaya başladığı dönem ve daha sonraki yayılma aşamasında bölgelere göre farklılaşmanın olduğu; hatta aynı bölgedeki farklı ustaların farklı yöntemler kullanmış olabileceği düşünölmelidir. Ayrıca aynı dönem içerisinde en ilkelden en gelişmişine farklı tiplerde çarkların kullanılması da özellikle yayılım sürecinin aynı zamanda bir gelişim süreci olmayabileceğini göstermektedir. Dolayısıyla çanak çömlek üzerinden yapılacak karşılaştırmalarda birebir benzerlik aramaktan çok temel bazı teknikleri takip etmek uygun olacaktır.

3. MEZOPOTAMYA'DAN KİLİKYA'YA KADAR OLAN COĞRAFYADA ÇÖMLEKÇİ ÇARKININ İTÇ III DÖNEMİ ÖNCESİ KULLANIMI İLE İLGİLİ GENEL BİR DEĞERLENDİRME

3.1. Kalkolitik Dönem

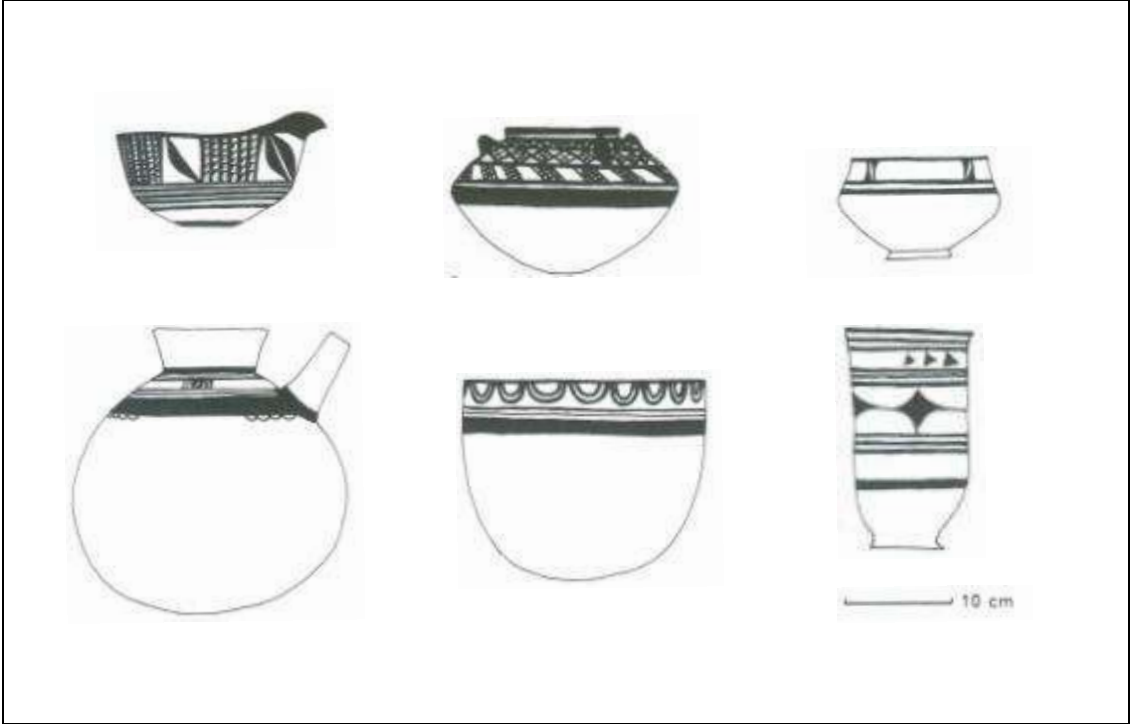
3.1.1. Halaf'tan Orta Uruk'a Kadar olan Dönem

Çömlekçi çarkının ortaya çıkışının değerlendirilmesi sürecinde en önemli bölge kuşkusuz çömlekçi çarkının en erken kullanımının saptandığı Güney Mezopotamya'dır. Erken Neolitik'ten Halaf dönemine kadar kaplar hasırda şekillendirimiş zaman zaman da daha önce yapılmış olan bir kap ters çevrilerek tabla olarak kullanılmış ve kil bu tablanın üzerinde döndürölerek řekillendirilmiřtir⁸¹. Geç Halaf döneminden itibaren ise *tournette*'in kullanıldığı ve Güney Mezopotamya'da Ur yerleşmesinde Obeid II Döneminden itibaren *tournette*'te yapılmış olan basit kapların varlığı bilinmektedir⁸².

⁸¹ Roger Matthews, **Excavations at Tell Brak Exploring an Upper Mesopotamian Regional Centre 1994-1996**, Vol.4, McDonald Insititute for Archaeological Research, 2003: 339.

⁸² Ibid: 339, Woolley, L., 1956:8, 28.

Çömlekçi çarkının öncüsü olarak da nitelendirebileceğimiz *tournette* kap gövdelerinin giderek oval bir şekil almasını sağladığı gibi bezeme motifleri üzerinde de etkili olmuştur. Halaf ve Obeid çanak çömlek grupları arasındaki en önemli farklılıklardan birini, *tournette*'in etkisiyle bezeme motiflerinde ortaya çıkan değişiklikler oluşturur⁸³. Daha önceki Halaf Döneminde ustalık gerektiren özenli bezemenin yerini, kabın yapılışı sırasında nispeten daha kolay dönüşünün sağlanmasından ötürü, Obeid Döneminde daha sade bezeme almıştır. Bu nedenle Obeid Döneminde daha çok şeritler, daha gelişmiş olarak ise “girlandlar, dalgalı çizgiler, ya da balıksırtı bezeme örnekleri göze çarpmaktadır⁸⁴ (Res.20). Obeid Döneminin ardından ise daha çok seri üretiminden kaynaklanan nedenle, birkaç özel form dışında bezeme oldukça azalmıştır.

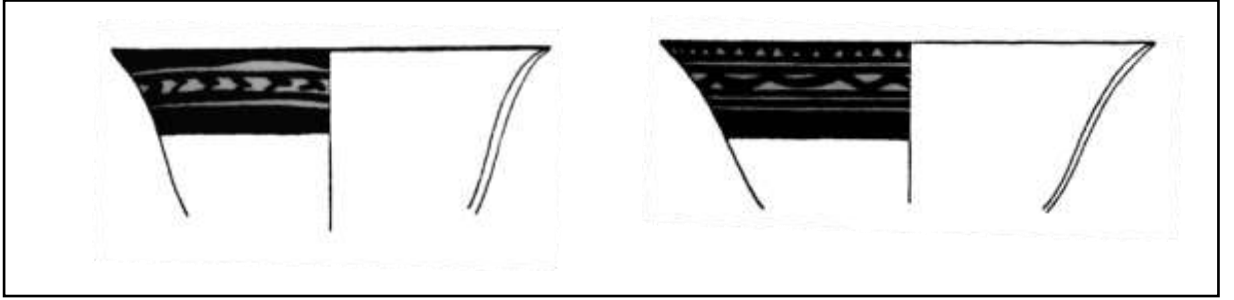

Resim 20: Obeid Döneminde *tournette* kullanılarak boyandığı düşünülen formlardan örnekler (Nissen 2001 Res.10'dan alınmıştır).

⁸³ Hans J. Nissen, “Cultural and Political Networks in the Ancient Near East during the fourth and Third Millenia”, **Uruk Mesopotamia and Its Neighbours; Cross Cultural Interactions in the Era of State Formation**, Santa Fe School of American Research Press, (Ed.by. Mitchell Rothman) 2001:169.

⁸⁴ Nissen, H., 2004:54.

Yukarıda daha önce belirtildiği üzere, Mezopotamya’da ilk çark yapımı olduğu iddia edilen örnekler Ur kazılarının Obeid Dönemine ait tabakalarında ele geçmiştir⁸⁵. Diğer örnekler ise Chogha Mami (Res.21) ve Ras al-Amiya yerleşmelerinden bilinmektedir⁸⁶. Chogha Mami’de Obeid 3-4 tabakalarına tarihlenen bir çukurdan gelen ve çark yapımı olduğu bildirilen derin kaseler, Obeid çanak çömleği karakterinde açık (yeşil) renk zemin üzerine kahverengi tonlarında boyalıdır⁸⁷.

Resim 21: Chogha Mami’de Obeid çukurunda ele geçirilen çarkta yapılmış çanak çömlek (Oates 1984 fig.4/8,9’ dan alınmıştır)

Son derece düzgün profili ve çarkta boyandığı düşünüldüğünde kanımca ilk çarkın kullanımı bu örneklerden de daha eskiye gitmelidir. Ancak Geç Halaf tabakalarında bugüne kadar bu örneklerden daha eskiye tarihlendirilebilecek çark yapımı çanak çömlek ele geçirilememiştir⁸⁸. Son yapılan araştırmalar 4. ve 3.binyılda kullanılan çanak çömleğin çarkta yapılmadığını sadece son şeklinin *tournette*’te (yavaş dönen çark) verildiğini gösterir⁸⁹. Bu şekilde sadece çarkta inceltme ve sucuk metoduyla yapılmış bir kabın şekillendirilmesi gerçekleşir. Bütün bir kil topağından

⁸⁵ Woolley, L., 1955:28, Rieth 1960:Fig.22, Nissen, H.J. 2001: 169.

⁸⁶ Joan Oates, “Ubaid Mesopotamia Reconsidered”, **The Hilly Flanks and Beyond, Essays on the Prehistory of Southwestern Asia Presented to Robert J. Braidwood** (Ed.by C.Young, P.Smith, P.Mortensen), The Oriental Insitute of the University of Chicago, 1984: 258, Fig.4, 7:8, 9.

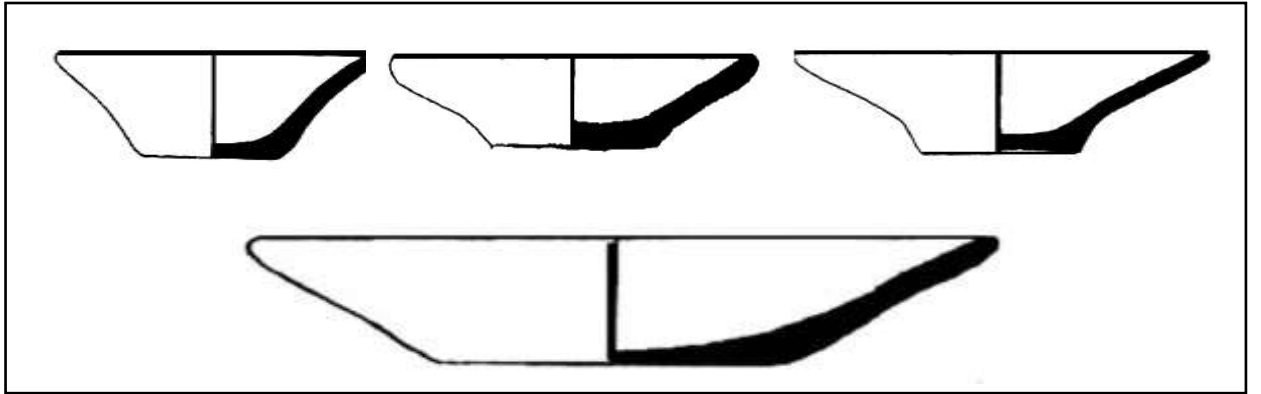
⁸⁷ Ibid.:267.

⁸⁸ Nissen, H. J 2001:169.

⁸⁹ Valentine Roux, “A Dynamic Systems Framework for Studying Technological Change:Application to the Emergence of the Potter’s Wheel in Southern Levant”, **Journal of Archaeological Method and Theory** 10, 2003:3.

çanak çömlek üretilmez⁹⁰. Örneğin Doğu Akdeniz kıyılarının güney kesiminde 4. Binyılda ortaya çıkan “V şekilli kaseler” olarak adlandırılmış olan kaseler, önce sucuk yöntemiyle yapılmış ve sonra çarkta şekillendirilmiştir. Bu kapların çanak çömleğin tümü içerisindeki oranı %40-60 civarındadır⁹¹. Ürdün’de Abu Hamid yerleşmesinde ele geçen söz konusu kaselerin 4. Binyılın ilk yarısına tarihlendiği belirtilmektedir⁹².

Mezopotamya’nın kuzeyinde ise Tepe Gawra’da Obeid ile Uruk arasındaki geçiş Dönemine tarihlenen XII. tabakada⁹³ *tournette*’in kullanıldığı bilinmektedir⁹⁴. Buna göre *Wide Flower Pot* (Res. 22) olarak adlandırılmış *Coba kaseleri ve devrik ağzlı kaseler*’in (*Beveled Rim Bowls*) yakın benzerleri olan söz konusu geniş çanaklar bu teknikle yapılmış olmalıdır⁹⁵. Ancak yine bu evrede hızlı çarkta yapıldığı öne sürülen örnekler den de bahsedilmektedir⁹⁶ (Res.23).

Resim 22:Tepe Gawra’da ele geçen *flower pot* örnekleri (Rothman 2001 fig.10.2’den alınmıştır)

⁹⁰ Ibid:3.

⁹¹ Ibid:16.

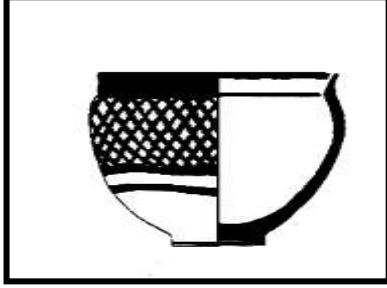
⁹² Ibid:17.

⁹³ Mitchell S. Rothman, **Tepe Gawra: The Evolution of a Small, Prehistoric Center in Northern Iraq**, University of Pennsylvania Museum of Archaeology and Anthropology, 2002:51.

⁹⁴ Ibid.: 54.

⁹⁵ Ibid.: 55.

⁹⁶ Ibid.: Pl.7:234.

Resim 23:Tepe Gawra XII.tabakada ele geçen ve hızlı çark yapımı olduğu belirtilen kase (Rothman 2002 lev.7'den alınmıştır)

Buna rağmen el yapımı formların XIA/B evrelerine kadar yoğun kullanıldığı bildirilmektedir⁹⁷. Tell Brak'ta 'da Tepe Gawra XI. katla paralellik gösteren çanak çömlek içindeki *Flower Pot* olarak adlandırılan kaplar burada da en yoğun ele geçen form grubudur⁹⁸. Erken Uruk Döneminde yoğun olarak kullanılan diğer formlar ise sivri dipli şişeler (*pointed base bottle*) ve emzikli çömleklerdir⁹⁹. Bu formun emziklerinin de çarkta yapıldığı bilinmektedir.

Çarkın yaygın olarak kullanımı ise Gut'a göre Orta Uruk'un erken evrelerindedir (LC3)¹⁰⁰. Tepe Gawra'nın X .tabakasında dışa dönük dudaklı boyalı bir kasenin hızlı çarkta yapılmış olabileceği belirtilmişse de bu durum şüphelidir¹⁰¹ (Res.24).

⁹⁷ Ibid.: 54.

⁹⁸ Joan Oates, "Tell Brak: The Uruk/Early Dynastic Sequence", **Gamdat Nasr Period or Regional Style?** (Ed.by U. Finkbeiner ve W. Rollig), Dr. Ludwig Reichert Verlag, 1986:245-273.

⁹⁹ Robert McC.Adams.,-Hans J. Nissen, **The Uruk Countryside The Natural Settings of Urban Societies**, University of Chicago Press, 1972:100.

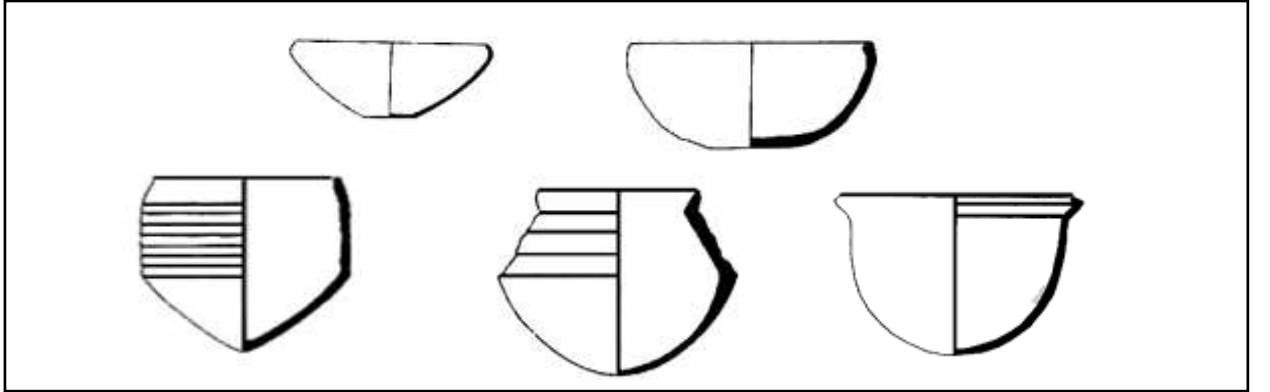
¹⁰⁰ Rothmann, M.S, 2002: 54.

¹⁰¹ Ibid: 59. Her ne kadar bazı yayınlarda bu dönemde hızlı çark yapımı malzemenin varlığından söz edilse de aslında bu örnekler *tournette*'te yapılmıştır.

Resim 24:Hızlı çarkta yapıldığı belirtilen boyalı kase (Rothman 2001 fig.10.2'den alınmıştır)

IX. katta ise yeşil-gri çark yapımı mallar ilk kez görülmektedir. Bu mal grubu ile birlikte çarkın görülmesi Orta Uruk Döneminin de başlangıcını tayin etmektedir¹⁰². Söz konusu kat 3900-3850 arasına tarihlenmektedir. Yerleşmenin VIII. katında ise yine *yeşil-gri* mal ile yapılmış derin çanaklar, içe dönük ağızlı kaseler, kadehler ve omurgalı çanaklar da çarkta üretilmeye başlanmıştır¹⁰³ (Res.25).

Resim 25:Tepe Gawra'da Erken Orta Uruk'a tarihlendirilen yeşilimsi hamurlu mal ile yapılmış çark yapımı çanak çömlek (Rothman 2001 fig.10.2'den alınmıştır)

Erken ve Geç Orta Uruk olarak tarihlenen bu evre ile birlikte çömlekçi çarkının yoğun kullanımının da başladığı anlaşılmaktadır.

Mezopotamya ve Kuzey Suriye'deki kültürel gelişimin etkileri prehistorik Dönemlerden itibaren öncelikle Anadolu'nun güneydoğu ve doğu'sunda (Malatya-

¹⁰² Rothmann, M.S, 2002:59.

¹⁰³ Ibid.: 60.

Elazığ ovaları) hissedilir. Mezopotamya ile hemen hemen paralellik gösteren çark yapımı çanak çömlek, ilk defa Geç Uruk Döneminde bu iki bölgede görülür. Bu iki bölgenin Anadolu yarımadası ile olan ilişkileri ise sınırlıdır. Mezopotamya ve K.Suriye etkilerinin Anadolu yarımadası içine ulaşmasını sağlayan en önemli güzergah Amuk-Islahiye bölgesidir. Dolayısıyla, çarkın Anadolu'ya bu hat üzerinden ulaşmış olması doğaldır.

Bölgede yapılan kazılarla saptanan kronolojik gelişime göre çark yapımı çanak çömleğin görüldüğü ilk evre olan Amuk F evresi Erken ve Orta Uruk Dönemlerine tarihlendirilmektedir¹⁰⁴.

Amuk F Evresi içerisinde yer alan ve “*Smooth-Faced Simple Ware*” olarak adlandırılan mal grubuyla yapılmış formlardan Braidwood ‘çarkta yapılmış ilk denemeler’ olarak söz etmektedir¹⁰⁵. Ancak bu gruba ait bazı kase ve bardak formlarında tur olukları bulunduğu belirtilse de yüzeylerdeki açık yoğun olduğundan söz konusu mal grubunun çark yapımı olduğu kesin bir şekilde ifade edilememiş ve genelde el yapımı olarak nitelendirilmiştir¹⁰⁶. Burada vurgulanması gereken önemli bir nokta da özellikle astarlı ve açkılı çanak çömlekte detaylı incelenmediği takdirde çömlekçi çarkına ait izlerin görülemeyeceğidir. Bu tip örneklerde ancak kap profiline düzgünlüğü ya da sadece el ile hissedilebilen tur olukları kabın çark yapımı olup olmadığının anlaşılmasını sağlayabilir. Bu sebeple, kanımca astarlı ve boyalı Obeid çanak çömleği içerisinde de bazı örneklerin çarkta yapılmış olması imkan dahilindedir.

Yukarıda daha önce bahsedilen ve çarkla ilişkilendirilen Obeid çanak çömleğine ait örneklerdeki boyama tekniklerine benzer bir uygulama da yine “*Smooth-Faced Simple Ware*” mal grubu ile yapılmış bazı “saklı spiral bezemeli”

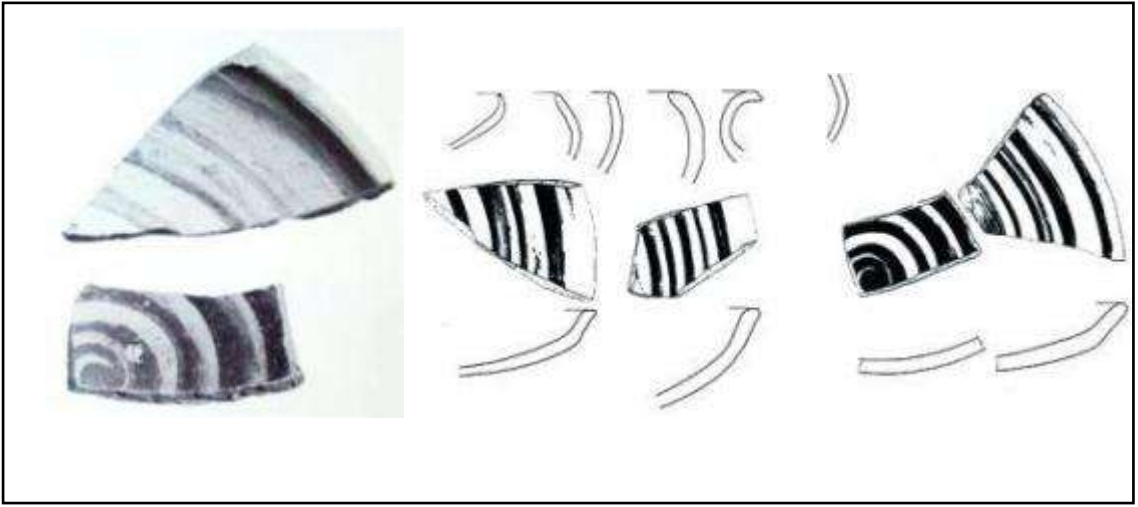
---

¹⁰⁴ Glenn Schwartz-Harvey Weiss., “Syria”, **Chronologies in Old World Archaeology**, (Ed.by R. Ehrich), University of Chicago Press, 1992:187; Mitchell Rothmann, **Uruk and Mesopotamia and Its Neighbours, Cross Cultural Interactions in the Era of State Formation**, School of American Research Press, USA, 2001:9.

¹⁰⁵ Robert Braidwood – Linda S.Braidwood, **Excavations in the Plain of Antioch, The Earlier Assamblages Phases A-J**, The University of Oriental Institute Publications, Chicago, 1960:230.

¹⁰⁶ Ibid.: 229.

(*reserved spiral decoration*) örneklerde tespit edilmiştir. Yarı küresel gövdeli kaselerde uygulanmış bu tekniğe göre form yavaş ya da hızlı olup olmadığı bilinmeyen bir çarkta şekillendirildikten sonra, önce sadece iç yüzeyi astarlanmakta, elle ya da bir bezle silinerek izlerden arındırılmaktadır. Bu işlemin ardından çömlekçi kabı döndürürken parmağını yavaş yavaş kaydırarak spiral oluşturur¹⁰⁷. Bu teknik çömlekçi çarkının kullanıldığını kanıtlar niteliktedir.

Resim 26:Amuk Saklı spiral bezemeli örnekler (Braidwood 1960 Fig.173 ve lev.22'den alınmıştır)

Söz konusu mal grubunun F evresi içerisindeki oranı %17-22 arasındadır¹⁰⁸. Formlar genellikle küçük boyutludur. Geniş fakat sığ yarı küresel gövdeli kaseler, dışa ya da içe dönük dudaklıdır. En karakteristik form olan sığ ve düz kenarlı kaselerin bu dikey kenarlarının çark ile yapıldığı belirtilmektedir. Ancak bu form açık olduğu için kesin bir ifadeden de kaçınılmaktadır¹⁰⁹.

F evresinde yaygın olarak kullanılan saman yüzlü yalın mal "*Chaff-Faced Simple Ware*" örneklerinin özellikle yuvarlatılmış dudaklı bazı örneklerinin çarkta

¹⁰⁷ Ibid.: 232.

¹⁰⁸ Ibid.: 229.

¹⁰⁹ Ibid.:230.

yapılmış olabileceği belirtilmiş, ancak detaylı bilgi verilmemiştir¹¹⁰. Bu mal ile yapılan devrik ağızlı kaseler (*Beveled-Rim Bowls*) ilk defa F evresinin sonunda kullanılmaya başlamıştır¹¹¹. Çarkın kullanımıyla birlikte bu evrede en çok kullanılan mal da yalın mallardır¹¹².

Yine F evresinde herhangi bir mal grubuna dahil edilemeyen fakat çark yapımı olduğu belirtilen örnekler de ele geçmiştir. Profil veren parçalar daha çok çömlek formundadır¹¹³.

Söz konusu dönemlerden hangisinde ortaya çıkmış olursa olsun, çömlekçi çarkının esas olarak yoğun olarak kullanılmaya başladığı dönem Geç Uruk Dönemi'dir. Çömlekçi çarkının bu dönemde ortaya çıkması ise tesadüfi değildir. Ancak bu sürecin öncesinde ele alınması gereken husus çömlekçi çarkının ortaya çıkmasını sağlayan gelişmelerdir.

3.1.2. Geç Uruk Dönemi

Fırat ve Dicle Nehirleri arasındaki alüvyal bölge Mezopotamya'nın güneyinde çok verimli tarım alanları oluşturmuştur. Ancak yapılan araştırmalar bu bölgenin yaklaşık olarak M.Ö 4000 yıllarında daha nemli ve daha sıcak olduğunu ortaya koymaktadır. Bu Dönem içerisinde bölge özellikle yaz aylarında Hint Okyanusundan gelen muson yağmurlarının etkisi altında kalmıştır. Bu süreç MÖ. 4.binyılın ikinci yarısından itibaren değişmeye başlamıştır. Böylece iklim mevsimlerin daha iyi ayırt edilebildiği ve öncekine göre daha kurak ve elverişli hale gelmiştir. İşte Güney Mezopotamya için bir kırılma noktası sayılabilecek Uruk Kültürünün bu iklimsel değişime paralel olarak ortaya çıktığı söylenmektedir¹¹⁴. Kuşkusuz ki bu bölgede Uruk Kültürü'nü hazırlayan süreçte Halaf ve Obeid

---

¹¹⁰ Ibid.:232.

¹¹¹ Ibid.:234, 513.

¹¹² Ibid.:513.

¹¹³ Ibid.:242.

¹¹⁴ Guillermo Algaze, "The Prehistory of Emperialism: The Case of Uruk Period Mesopotamia", **Uruk Mesopotamia and It's Neighbours, Cross-Cultural interactions in the Era of state formation**, (Ed.by M.S. Rothmann), School of American Research Press, USA, 2001: 31.

Dönemlerinden aktarılan bilgi birikiminin de Uruk'un hızla gelişmesi ve yayılmasında etkili olmuştur.

Kendi içinde Erken, Orta ve Geç olmak üzere üç gelişim evresi içeren Uruk kültürünün en iyi bilindiği yer, kültürün adını aldığı Uruk yerleşmesidir. Öncelikle değişen iklim koşullarına paralel olarak tarım alanında üretim artmış ve bununla birlikte nüfusun artması şehirleşmeyi getirmiştir. Dönemin sonunda Uruk yerleşmesi takriben 250 hektar'lık bir alana yayılmış olmalıdır. Bu büyüklükte bir yerleşmenin bir otoriteye bağlı olmaksızın idare edilmesi mümkün değildir. Şehrin merkezindeki tapınaklar ve buna bağlı yapılar dini bir otoritenin şehrin sosyal/siyasal kontrolünü sağladığını düşündürmektedir. Söz konusu tapınaklar Obeid Dönemindekilerden çok daha büyük boyutlardadır. Ayrıca Uruk Döneminde önceki Dönemlerden farklı olarak şehrin merkezinde anıtsal tapınak yapıları dışında başka işlevleri olan yapılar da bulunmaktadır.

Uruk Dönemindeki değişimler, arkeolojik buluntuların nitelik ve niceliği üzerinde de etkili olmuştur. Dini, siyasi ve askeri otorite Dönem ikonografisinde özellikle mühürcülük alanında açık şekilde izlenebilmektedir. Söz konusu örneklerdeki kral ve rahip betimlemeleri Sümer Döneminden çok daha iyi bilinen siyasi ve dini otoriteye işaret eder; savaşçı betimleri de giderek örgütlü bir askeri yapılanmadan söz edilebileceğini göstermektedir.

Uruk kültürünün geldiği noktayı göstermesi açısından Uruk Döneminin sonuna doğru ortaya çıkan ilk piktografik tabletler son derece önemlidir. Bu tabletlerde maden, tekstil, tahıl ve yün gibi ürünlerin ticaretine ışık tutmaktadır. Söz konusu tabletlerden bazıları ise üretim süreci ve eyaletlerin ilişkisine ışık tutacak niteliktedir. Buna göre; merkezi pazarlarda toplanan ürünlerin listesi tutulmakta ve böylece ticaret kontrollü ve organize bir şekilde yürütülmekteydi. Hızla büyüyen Uruk şehir devletlerinin ihtiyaçlarının artması ve çeşitlenmesi ve bu ihtiyaçların önemli bir kısmının dağlık bölgelerdeki yerleşmelerle kurulan ticari ilişkilerle sağlanması şehirciliğin gelişimini tetiklemiş, siyasi ve sosyal değişimlere yol

açmıştır. Uruk Dönemi, Güney Mezopotamya’da Sümer Devletinin kurulmasıyla devam eden politik, sosyal, ekonomik ve kültürel bir değişim sürecinin başlangıcıdır.

Uruk’ta tapınak ve tapınak yakınındaki depolarda ele geçirilen bakır, gümüş ya da altın takılar, maden alet ve silahlar, değerli ve yarı değerli taşlar, taş ve maden heykelcikler gibi malzeme daha çok statü eşyalarını içerir. Bu buluntular ekonomik anlamda güçlü bir sınıfa işaret etmektedir. Arkaik metinlerden anlaşıldığına göre Uruk Dönemi sonunda yaklaşık 130 kategoride sınıflandırılmış bir görevli listesi bulunmaktadır. Buna göre bu listenin en başında Kral ve onun ardından eyalet yöneticileri ve idari görevliler gelir¹¹⁵. Bunun ardından ise eyaletlerle olan ilişkileri henüz tam olarak bilinmeyen dini yöneticiler sıralanır. Listenin son kısmında ise daha alt kategorideki görevliler (bahçıvan vs) sıralanmaktadır.

Söz konusu Dönemdeki tüm bu gelişmeler ihtiyaçları tetiklemiş ve bu ihtiyaçların bir sonucu olarak teknolojiye de ilerlemeler kaydedilmiştir. Maden ve çanak çömlek üretim teknolojilerindeki değişim bu ihtiyaçların bir sonucudur. Bu Dönemin başından itibaren nüfusun hızla artmasına paralel olarak çanak çömlekçilikte de artan ihtiyaçların karşılanabilmesi için seri üretime geçilmesi zorunluluğu doğmuştur. İşte daha işlevsel olan çömlekçi çarkı böyle bir zorunluluğun doğal sonucu olarak ortaya çıkmış ve tüm Mezopotamya’ya hızla yayılmıştır. Ancak bu durum Mezopotamya’nın tamamında aynı anda ve aynı şekilde gerçekleşmemiştir.

Çömlekçi çarkının kullanıldığının bildirildiği Uruk tabakalarında ve bu Dönemin ardından gelen orta ve geç Uruk katlarında (IX-IVA) “devrik ağızlı kaseler” (*beveled rim bowls*) olarak bilinen ve yere oyulmuş kalıplarda yapılmış kapların¹¹⁶ seri bir şekilde üretildiği bildirilmektedir (Res.27). Genel olarak 10 cm yüksekliğinde ve 18 cm genişliğinde standart olarak üretilmiş bu kaplar taşıyıcı katkı iyi pekişmiş hamurlu ve az pişirilmiştir¹¹⁷. Dış yüzeyleri oldukça özensiz ve herhangi bir yüzey işleme uygulanmamış olup iç yüzeyleri ise astarlıdır. Dudak kısımları bir

¹¹⁵ Nissen, H.J., 2001:156.

¹¹⁶ John Nicholas Postgate, JaneMoon.”Excavations at Abu Salabikh”, **Iraq** 44, 1982:110.

¹¹⁷ Alan R. Millard, “The Bevelled Rim Bowls: Their Purpose and Significance” **Iraq** 50,1988: 49.

bıçakla kesilerek dışı doğru bir eğim verilmiştir. Bazı bilim adamları tarafından kalıpta yapıldığı düşünülse de bu görüşe karşı olanlar da bulunmaktadır¹¹⁸. Uruk'ta XII.kattan IV. kata kadar kullanılan söz konusu kapların ekmek kalıbı olarak kullanıldığı ve bu standart formların sayesinde belli bir ölçekte ekmek üretildiği belirtilmektedir¹¹⁹. Çark yapımı çanak çömlekle birlikte aynı Dönemde kullanılan bu kaplar bir sonraki aşamada çömlekçi çarkında üretilmiş ve “Konik kaplar” (*conical bowls*) olarak adlandırılmıştır¹²⁰. Bazı yerleşmelerde ise “*flower pot*” olarak da adlandırılan yavaş çarkta yapılmış olan bu kapların devrik ağızlı kaselerden geliştiği düşünülmektedir¹²¹ (Res.28). Er hanedanlar I çanak çömleği içinde de yer alan “konik kaplar” çok özensiz bir şekilde herhangi bir yüzey işlemi uygulanmadan üretilmiştir¹²². Çarkta yapılan bu kapların tümünün dibi iple kesilmiştir. Bu form Er Hanedanlar Döneminde tüm Mezopotamya’da kullanılmıştır. EH I ve Jemdet Nasr Dönemlerinde derin ve geniş olarak kullanılan bu kaplar EH III doğru giderek daha küçük ve dar kaseler şeklini almıştır¹²³.

Resim 27: Devrik ağızlı kaseler (Oates 1993 lev.1’den alınmıştır).

¹¹⁸ Jan Kalsbeek, “La Ceramique de Series du Djebel Aruda” *Akkadica* 20, 1980:1-11.

¹¹⁹ Millard, A.R., 1988:54.

¹²⁰ Nissen, H.J., 2004:104.

¹²¹ Millard, A.R., 1988:54.

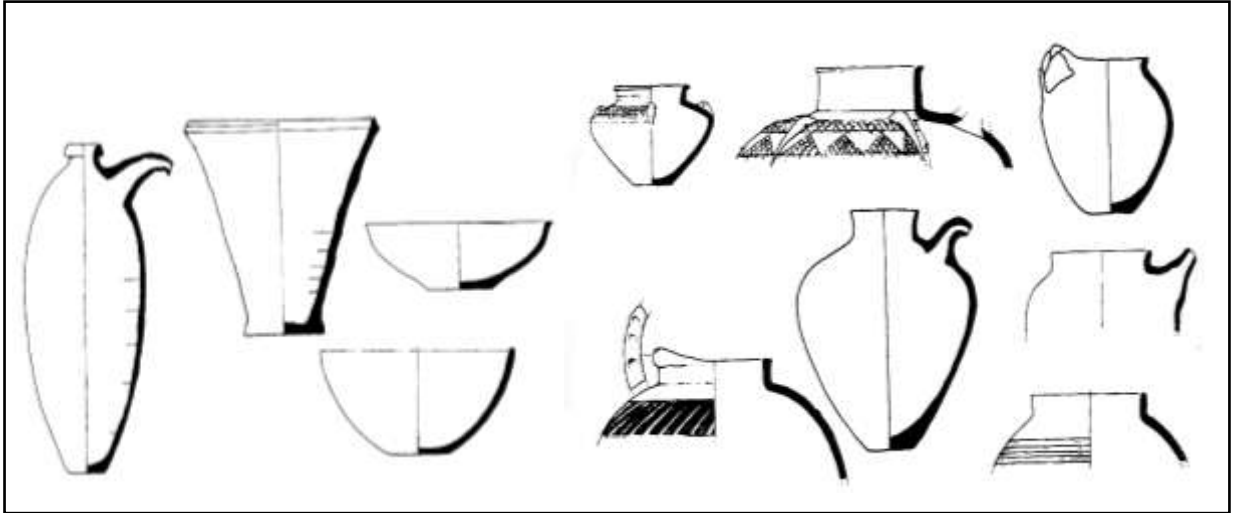
¹²² Jane Moon, **Catalogue of Early Dynastic Pottery , Abu Salabikh Excavations** Vol. 3, British School of Archaeology in Iraq, 1987:3.

¹²³ Harriet Martin, “ The Early Dynastic Cemetery at Al ‘Ubaid, A Re-Evaluation” *Iraq* 44, 1982:153.

Resim 28:Yavaş dönen çarkta yapılmış konik kaplar (*Flower Pot*) (Oates 1993 lev.1'den alınmıştır).

Erken Uruk Döneminden devam eden formların dışında emzikli çömlükler ve yatay ya da dikey burma kulplu çömlükler Geç Uruk form repertuarını tamamlar niteliktedir¹²⁴ (Res.29).

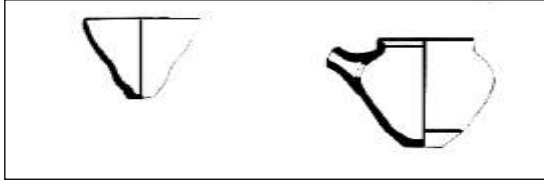

Resim 29: Çarkta yapılmış karakteristik Geç Uruk Dönemi kap formları (Nissen 2001 fig.5.5'den alınmıştır).

Güney Mezopotamya'da Nippur'da yerleşmenin XVI-XV. tabakaları Geç Uruk Dönemine tarihlenmektedir¹²⁵. Bu evrede devrik ağızlı kaselerin sayısında ani bir artış gerçekleşir ve kaliteli yeşilimsi astarlı mallar ilk defa görülür. Söz konusu evrede kadeh ve kaseler küçük boyutlu ve dipleri iple kesilmiş şekildedir (Res.30)

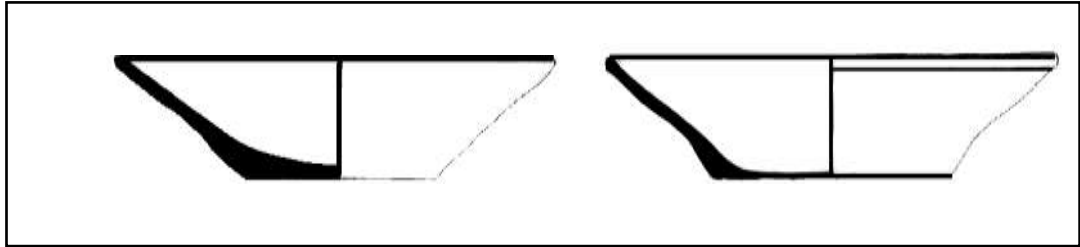
¹²⁴ McC.Adams, R et.al.:100.

¹²⁵ Karen Wilson, "Nippur: The Gamdat Nasr Assemblage", **Gamdat Nasr Period or Regional Style?** (Ed.by U. Finkbeiner ve W. Röhlig), Dr. Ludwig Reichert Verlag, 1986:59.

Resim 30:Nippur'da Geç Uruk Dönemine ait kase ve emzikli çömlek formları (Wilson 1986 Fig.4'den alınmıştır)

Kuzey Mezopotamya'da, Tell Brak'ta çanak çömlek üzerinde yapılan detaylı incelemelerde 2 adet Halaf keramik parçasının çarkta şekillendirildiği, Obeid parçalarında ise döndürmeye ait izler bulunduğu bildirilmektedir¹²⁶. Geç Uruk Dönemine tarihlenen TW12-9. yapı katlarında mal grubunun % 50 kadar kısmını "Chaff Tempered Ware" adı verilen saman katkılı mal grubu oluşturur. Çark sonrası yüzey işleminden dolayı, bu mal grubunun ne kadarının çarkta yapıldığı bilinmemektedir¹²⁷. Ancak çömlek ağızlarının çarkta tamamlandığı ve büyük çömleklerin gövdelerinin yavaş çarkta ya da elde yapıldığı anlaşılmaktadır¹²⁸. En yoğun görülen form ise yine *flower pot* grubu altında değerlendirilen ve Tepe Gawra'dan da bilinen tabaklardır¹²⁹ (Res.31).

Resim 31:Tell Brak Geç Uruk Dönemine ait *flower pot* olarak adlandırılan tabaklar (Oates 1994 fig.3'den alınmıştır)

Tell Brak'ta *flower pot*'lar dışında diğer yoğun görülen form ise basit profilli (*Open Bowl*). Bu kaseler dip kısımlarında sık sık insize çapraz bantlar içerir¹³⁰ (Res.32).

¹²⁶ Mathews, R, 2003:340-342.

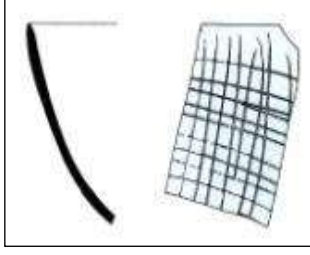
¹²⁷ Kate Fielden, "A Late Uruk Pottery Group From Tell Brak, 1978", *Iraq* 43/2, 1981:157-165.

¹²⁸ *Ibid.*:157.

¹²⁹ Oates, J, 1986: 249.

¹³⁰ Oates, J, 1986:250.

Resim 32:Tell Brak Geç Uruk Dönemine ait çark yapımı derin kase (Oates 1994 Fig.2'den alınmıştır)

Ayrıca çekiç başı ağız kenarlı küresel gövdeli çömlekler (*Globular jars with hammer-headed rims*) yuvarlak dipli kaseler, içe dönük dudaklı kaseler de ele geçen formlar arasındadır.

Söz konusu evrelerde devrik ağızlı kaseler (*Beveled Rim Bowls*) çark yapımı olmayan formlar arasında devam etmektedir. *Flower Pot* olarak adlandırılan ve devrik ağızlı kaselerin gelişmiş bir formu olarak kabul edilen örnekler ise çark yapımıdır¹³¹.

İlk Tunç Çağı'nda da söz konusu bölgede çömlekçi çarkının gelişimi form repertuarının çeşitlenmesi, bezeme tekniklerinin çömlekçi çarkında uygulanması ve seri üretilen çanak çömleğin artışı gibi değişikliklerle devam etmiştir. Mal grupları ise genel astarsız ve açkısız yalın karakterini korumakla birlikte bölgelere göre farklılıklar göstermektedir.

Basit Mallar (*Simple Ware*) olarak adlandırılan mal grubu ile temsil edilen kapların ise büyük bir kısmı çark yapımıdır¹³². Bazı orta büyüklükte ya da daha büyük boyutlarda çömleklerin yapımında daha yavaş dönen bir çarkın kullanıldığı bildirilmektedir¹³³. Bu mal grubuyla yapılmış boncuk dudaklı kaseler karakteristiktir. Kadeh ve çanak formların dip kısımlarında çark izi görülmektedir¹³⁴. Kaselerde ise

¹³¹ Fielden, K., 1981:166.

¹³² Ibid.: 158.

¹³³ Ibid.: 158.

¹³⁴ Ibid.: 158.

dipler daha çok yuvarlatılmıştır. Diğer bir mal grubu olan “kaliteli mallar” (*Fine Ware*) ise % 15 kadar bir oran ile temsil edilir¹³⁵. Genel olarak bu tür mallar ile daha çok kadeh, küçük kaseler ve şişeler çarkta biçimlendirilmiştir¹³⁶. Bir diğer grup ise “*Uruk gri malı*” olarak adlandırılmış çarkta ve yavaş çarkta yapılmış mallardır. Genel olarak mutfak malları olarak adlandırılan mallar ise diğer merkezlerde olduğu gibi burada da el yapımıdır.

Tell Brak’ın hemen yakınındaki Tell Leilan’da da söz konusu dönemle çağdaş IV. Evre kabaca MÖ.3500-3200 yıllarına tarihlenmektedir¹³⁷. Burada çömlekçi çarkının kullanım oranı % 16 civarındadır¹³⁸. Ancak bunların tamamen çarkta yapılmadığı zaman zaman son şekillendirmenin çarkta yapıldığı anlaşılmaktadır.

Amuk ovası gerek K.Suriye gerekse güneydoğu Anadolu’nun batısı ile ilişki içerisinde olduğundan çarkın kullanımı ile ilgili buradan da detaylı bilgiler elde edilebilmektedir. Bu döneme tarihlenen Amuk G evresinde kullanılan büyük boyutlu küpler, bazı kaseler ve minyatür kaplar dışında çanak çömleğin büyük bir kısmı çarkta yapılmıştır¹³⁹. Çarkta yapılmış örneklerin de büyük bir kısmı (%49-54 arasında bir oranda) “basit yalın mallar” (*Plain Simple Ware*) ile temsil edilmektedir. Söz konusu örneklerde görülen uygulama ise çark izlerinin ıslak sıvazlama (*wet smoothing*) yöntemiyle yok edilmesidir. En karakteristik form ise içe dönük kalınlaştırılmış dudaklı, sıg düz dipli tabak ya da kaselerdir (Res.33). G evresinin ortalarından itibaren görülen ve ortalama 30 cm çapında olan bu formun yanı sıra yine bu forma benzer düz ya da içe dönük dudaklı hafif omurgalı kaseler de ele geçmiştir. Bu uygulamanın bu form için karakteristik olup olmadığı bilinmemektedir.

---

¹³⁵ Ibid.: 159.

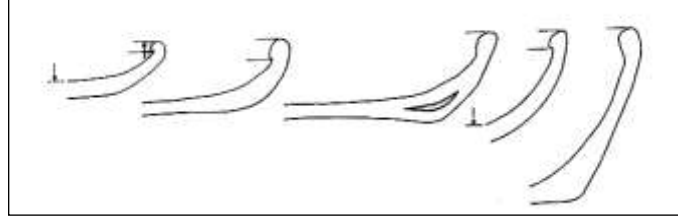
¹³⁶ Ibid.: 159.

¹³⁷ Schwartz, G., 1989:73, tabo 13.

¹³⁸ Schwartz, G., 1989:54,55.

¹³⁹ Braidwood 1960: 264 ; Hans H.Curvers, “The Beginning of the Third Millenium Syria”, **To the Euphrates and Beyond Archaeological Studies in Honor of Mauritis N. Van Loon**, (Ed.by O. Haex et.al.), Rotterdam and Brookfield, 1989:175 . Yazar bu makalede çömlekçi çarkının Amuk G evresinde % 49-54 oranında kullanıldığını ve bunların içerisinde basit yalın mallar, Suriye şişeleri ve emziklerin bulunduğunu belirtmiştir.

Söz konusu formun önemli bir özelliği de çarkta yapıldığı belirtilmesine rağmen iki aşamada bitirildiğini gösteren örneklerin de ele geçmesidir. Buna göre önce dip kısmı için disk şeklinde bir kısım hazırlanmış ardından da gövde kısmı üzerine yerleştirilmiştir¹⁴⁰.

Resim 33:Amuk G evresinde çarkta yapıldığı belirtilen içe dönük kalınlaştırılmış dudaklı kaseler (Braidwood 1960 Fig.202'den alınmıştır).

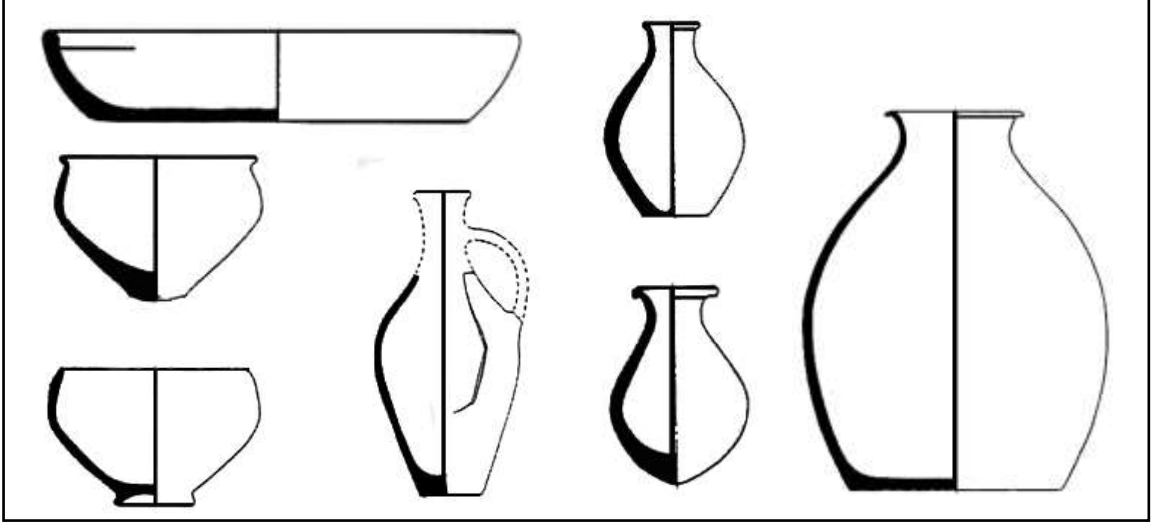
“Basit Yalın mallar” (*Plain Simple Ware*) ile yapılmış diğer bir form ise içe dönük dudaklı kaselerdir. Bu kaselerin düz dipli olanlarında dip kısmının ip ile kesildiğine dair izler bulunmaktadır¹⁴¹. Bu izlerin iç içe geçmiş tam daire şeklinde olanlarının bulunması ise kabın bitişi sırasında çarkın oldukça hızlı döndüğünün bir göstergesidir. Söz konusu mal ile yapılmış çömlek formlarının büyük boyutlu olanlarında sadece ağız kısımlarının çark ile yapıldığı belirtilmektedir¹⁴². Buradan anlaşıldığı üzere bunun dışındaki örneklerin tamamı çarkta yapılmıştır. Ayrıca büyük ölçekli çömleklerdeki ağız kısmının çarkta yapılıp eklenmesi uygulaması ise çark kullanımının yaygınlaştığının ve artık seri üretim dışında olan formlarda bile kullanıldığını göstermektedir.

Böylece çarkın kullanılmasına paralel olarak yukarıda sayılan formların dışında şişe ve kulplu Suriye Şişesi formları, gobletler, emzikli çömlekler gibi oldukça çeşitli tipte formlar Amuk G evresinin başından itibaren ele geçmiştir (Res.34). Emzikli çömleklerin emzik kısımlarının ise bir örnek dışında tamamının çarkta yapıldığı saptanmıştır.

¹⁴⁰ Braidwood, R. et.al., 1960: 265.

¹⁴¹ Ibid.: 268.

¹⁴² Ibid.: 264.

Resim 34:Amuk G evresinde çark yapımı formlar (Braidwood 1960 Fig.202 ve 207'den alınmıştır)

G evresinde % 3-8 arasında saptanan ve basit yalın malın bir alt grubu olarak da tanımlanabilecek olan saklı astarlı mal (*Reserved Slip Ware*) ile yapılmış olan formlar çarkta üretilmiştir¹⁴³. Bir önceki F evresindeki saklı spiral bezemeli mal grubunda olduğu gibi burada da spiral motifli örnekler ele geçmiştir. Ancak bu grupta spiral dışında dikey ve vev çizgilerle oluşturulmuş motifler de uygulanmıştır.

Söz konusu evrede yoğun olarak kullanılmış bir diğer mal grubu ise *multiple-brush painted ware* olarak adlandırılan gruptur (Res.35). %17-22 arasında temsil edilen bu mal grubu da çömlekçi çarkı ile şekillendirilmiştir. Kaseler, büyük çömlekler, goblet¹⁴⁴ ve kraterler çoğunlukla bu mal grubu ile temsil edilir¹⁴⁵. Üç grupta incelenen motiflerde özellikle dalgalı bantlar ağırlıklıdır¹⁴⁶. Dörtlü dalgalı

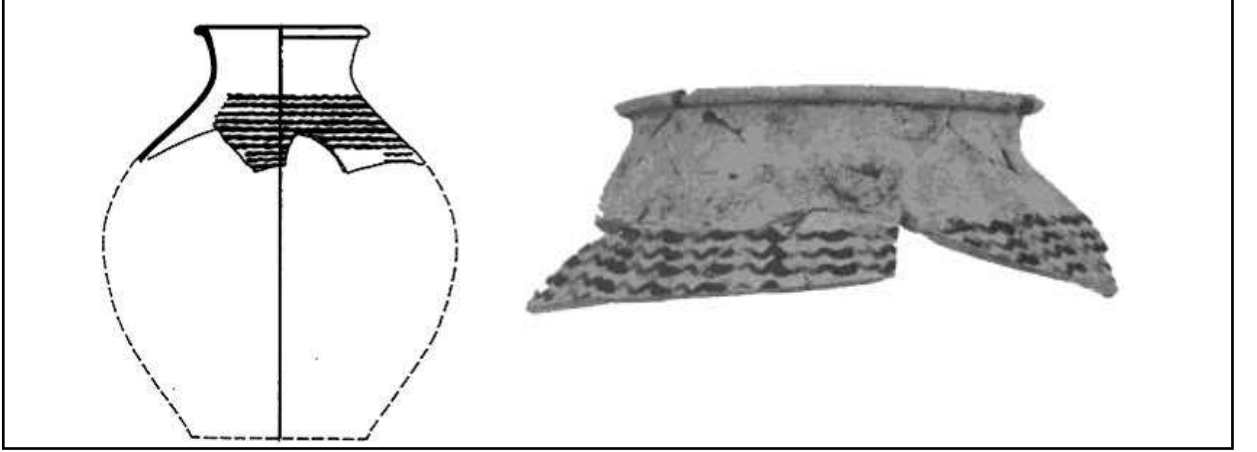
¹⁴³ Braidwood, R., et.al.: 275.

¹⁴⁴ Burada goblet tanımı bilinen goblet formundan farklı olarak kaideli kadeh formlarını temsil etmektedir.

¹⁴⁵ Ibid.: 282-283.

¹⁴⁶ Ibid.: 285.

bantlarda tüm bantların birbirleriyle aynı hizada bulunmaları bu bezemenin kabın çarkta yavaşça dönerken fırçaların kaba belli bir açıyla dokunması sonucu oluştuğunu açıkça gösterir.

Resim 35:Amuk G evresinde yoğun görülen ve çarkta yapılan *Multiple-brush painted ware*'e ait örnekler (Braidwood 1960 Fig. 223 ve lev. 30'dan alınmıştır)

G evresinde mutfak malları olarak adlandırılan ve %11-16 arasında temsil edilen mal grubu ise büyük oranda elde yapılmıştır¹⁴⁷.

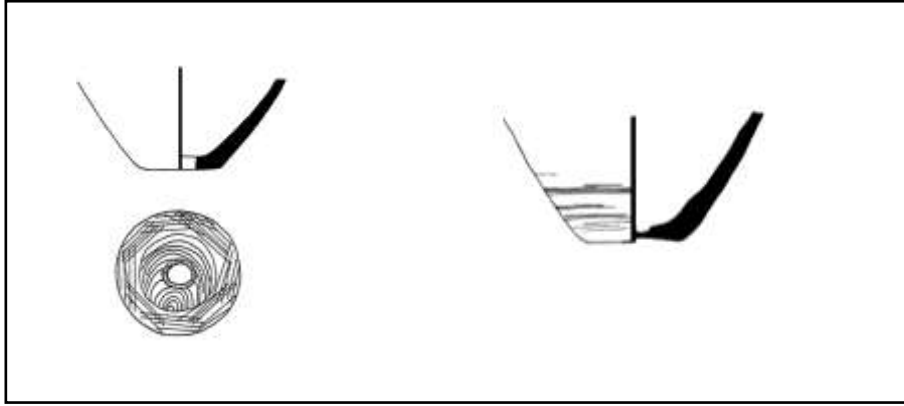
Kuzey Suriye'nin coğrafi olarak da uzantısı olan Güneydoğu Anadolu bölgesinin batısında Geç Uruk Dönemi etkileri açıkça izlenebilmektedir. Burada Kurban Höyük'te yerleşmenin VI.katı Geç Kalkolitik Çağ'a tarihlendirilmektedir. Orta Kalkolitik ile Geç Kalkolitik arasındaki boşluk nedeniyle burada daha erken çark yapımı örnekler tespit edilememiştir. Amuq F-G evreleri arasına tarihlendirilen¹⁴⁸ VI. kata ait ilk çark yapımı örnekler ise basit yalın mal (*Plain Simple Ware*) ile temsil edilir ve bunlar hızlı çarkta yapılmıştır¹⁴⁹. Çarkta yapıldığı bildirilen bir diğer mal grubu ise taşçık katkılı maldır (*Grit Tempered Ware*). Söz konusu mal ile şekillendirilmiş konik kapların dış yüzeyindeki konsantrik çizgiler

¹⁴⁷ Ibid.: 290, 292.

¹⁴⁸ Guillermo Algaze, **Town and Country in Southeastern Anatolia Vol II: The Stratigraphic Sequence at Kurban Höyük**, Oriental Institute Publications, Chicago, 1990:268.

¹⁴⁹ Ibid.: 243.

formun hızlı çarkta yapıldığını gösterir¹⁵⁰. Bu kapların dibine yakın kısımları çark dönerken bir alet yardımıyla sıyrılmıştır (Res.36). Bu tip uygulamaların kabın cidarının inceltilmesi için çarkta döndürülmesi sırasında yapıldığı bilinmektedir¹⁵¹. Diplerde yer alan izler, bunların ipile kesildiğini göstermektedir¹⁵².

Resim 36: Kurban Höyük'ten Geç Kalkolitik Döneme ait çark yapımı örnekleri (Algaze 1990 Lev.19/A-C'den alınmıştır)

Güneydoğu Anadolu'nun daha batısında yer alan Gaziantep-İslahiye Bölgesinde Gedikli-Karahöyük ve Tilmen Höyük'ün erken katları Geç Kalkolitik döneme tarihlenmektedir.

Gedikli'de çark yapımı çanak çömlek IVb. evresinden itibaren görülmektedir. Ancak daha önceki evreler için daha yavaş dönen bir çark kullanılmış olabileceği ifade edilmiştir¹⁵³. Bölgenin karakteristik mal grubu olan Portakal Kırmızısı Hamurlu mal (*Brittle Orange Ware*) çarkta yapılmıştır. Bununla birlikte Bej Hamurlu Mal¹⁵⁴ ile temsil edilen formlar da çoğu kez çarkta yapılmıştır¹⁵⁵. IV.evrede bu mala ait basit profilli kaseler ve dışa açılan ağızlı çömlekler ele geçmiştir¹⁵⁶ (Res.37). Portakal

¹⁵⁰ Ibid.: 244.

¹⁵¹ Laurens Thissen, "Late Chalcolithic and Early Bronze Age Pottery from Hayaz Höyük", *Anatolica* 12, 1985:75-130,83 .

¹⁵² Algaze, G., 1990: 244.

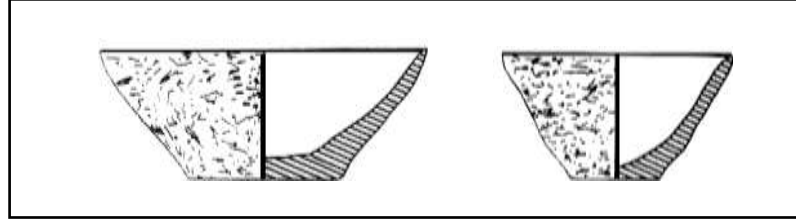
¹⁵³ Refik Duru, **Gedikli Karahöyük I**, TTKY V.Dizi Sayı 51, Ankara, 2006:89.

¹⁵⁴ Bej hamurlu mal burada *Plain Simple Ware*, *Simple Ware* veya bazen *Metallic Ware* olarak adlandırılmış malları kapsamaktadır. Duru, R., 2006 : 64.

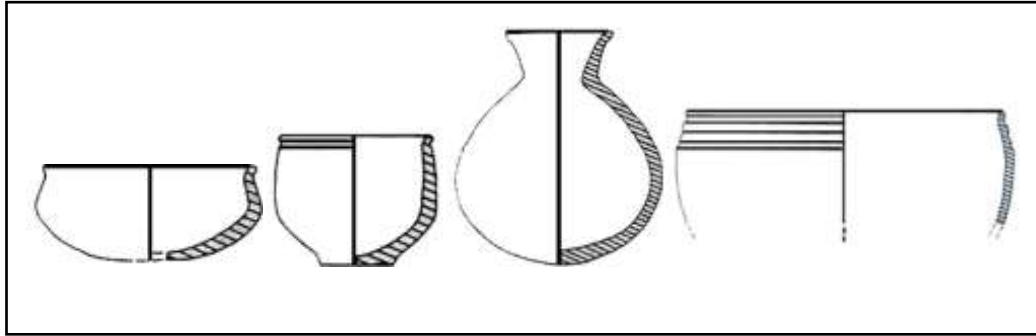
¹⁵⁵ Ibid.: 89.

¹⁵⁶ Ibid.: Lev.33:6-10.

kırmızısı hamurlu mal ile ise daha çok S profilli kaseler, fincanlar ve dışa çekik dudaklı çömlekle karakterize olur (Res.38).

Resim 37:Gedikli Karahöyük IV.tabakada bej hamurlu mal ile temsil edilen örnekler (Duru 2006 lev. 33/15-16'dan alınmıştır).

Resim 38:Gedikli Karahöyük IVa tabakasından Portakal Renkli Çark Yapımı mal ile temsil edilen örnekler (Duru 2006 lev.34/1,2,4,17'den alınmıştır)

Tilmen Höyük'te IV.tabaka Kalkolitik Çağ'a (IVa-IVc) , III. tabakanın IIIk-IIIc evreleri arası ise İlk Tunç Çağı'na tarihlenir¹⁵⁷.Yerleşmede Akkad keramiği ya da *Sargonid* keramik olarak bahsedilen mal dışında, en yoğun grup bölgenin de karakteristik malı olan ve çarkta yapılmış portakal renkli mal grubu IV. Tabakanın sonlarından itibaren ilk defa görülür¹⁵⁸. Ayrıca basit yalın mallar (*Plain Simple Ware*) ve fırça izli mal (*Multiple Brush*) da az sayıda da olsa görülür¹⁵⁹.

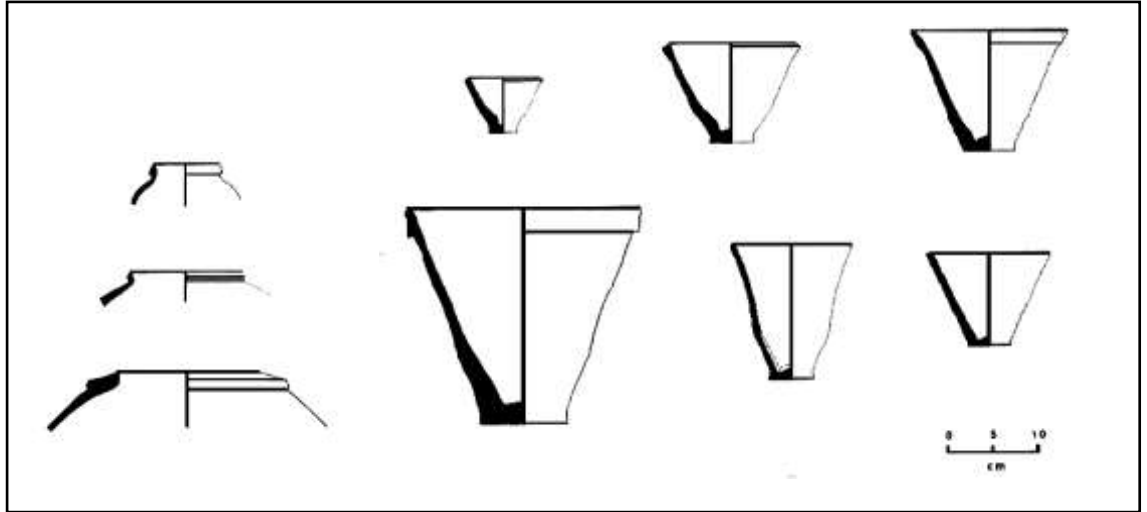
¹⁵⁷ Angela Bell, "Tilmen Höyük Kazılarında Bulunmuş olan Portakal Renkli Çark Yapımı Mal Grubu (Brittle Orange Ware) Üzerine Bir Araştırma", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2001:4.

¹⁵⁸ Ibid.: 12.

¹⁵⁹ Ibid.:114.

3.2. İTÇ I-II dönemleri (Jemdet Nasr- Er Hanedanlar II) Kuzey Suriye ve Güneydoğu Anadolu

Güney Mezopotamya’da Nippur’da XIV. tabaka Jemdet Nasr Dönemine tarihlenir¹⁶⁰. En çok görülen formlar yayvan kaselerdir(*open bowl*, Res.39). Aslında bu form daha çok *flower pot* olarak adlandırılan formla aynıdır ve bir sonraki evrede ortaya çıkan içi dolu kaideli gobletlerin (*solid- footed chalices*) öncüsü niteliğindedir. Yine bu geniş ağızlı kaselerin katlanmış dudaklı örnekleri görülür. Ayrıca alçak boyunlu çömlekler de ele geçmiştir.

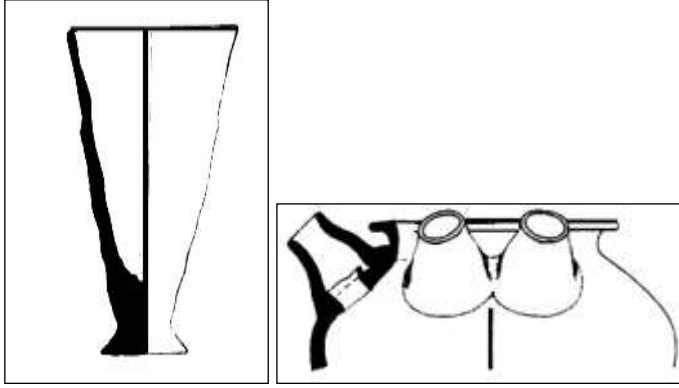
Resim 39: Nippur’da Jemdet Nasr Dönemine ait geniş ağızlı kaseler ve basık boyunlu çömlekler (Wilson 1986 Fig.5 ve 6’ dan alınmıştır)

XI. kat ise Er Hanedanlar Dönemine tarihlenmektedir¹⁶¹. İçi dolu kaideli gobletler oldukça artar ve çift emzikli çömlekler ilk defa görülür (Res.40).

¹⁶⁰ Wilson, K., 1986:58.

¹⁶¹ Wilson, K., 1986: 59.

Resim 40:Nippur'da Er Hanedanlar I Dönemine ait şampanya kadehi ve çift emzikli çömlek örneği (Wilson 1986 Fig.7'den alınmıştır)

Kuzey Suriye'de Tell Brak'la birlikte çanak çömlek konusunda detaylı çalışmaların yapıldığı Tell Leilan'da Tepe Gawra VIIIA-VII arasına yaklaşık olarak MÖ. 3200-2500 tarihlerine denk gelen II. evrede¹⁶² çömlekçi çarkının kullanım oranı % 82 civarındadır¹⁶³.

Amuk'ta bu dönemle çağdaş H evresinde basit yalın mallar (*Plain Simple Ware*) mal grubunun %21-26'sını oluşturur. Tamamı çarkta şekillendirilmiş bu mal grubunda özellikle kapların iç kısımlarında çark izleri oldukça belirgindir¹⁶⁴. Bu evrede G evresinde görülen “*Saklı Astarlı Bezemeli Mal*” (*Reserved Slip Ware*), “*Fırça İzli Boyalı Mal*” (*Multiple Brush Painted Ware*) gibi mal grupları ve yine aynı formlar devam etmektedir. Dışa dönük dudaklı geniş ağızlı çömlekler bu evrede ortaya çıkar. G evresinin sonunda ortaya çıkan ve H evresinde % 52-55 oranında görülen Karaz türü çanak çömlek (Amuk yayınında kırmızı-siyah açkılı mal *Red-Black Burnished Ware* olarak adlandırılmıştır) ise çoğunluğu el yapımı olmakla birlikte oldukça iyi astarlı ve açkılı olduğundan çark yapımı olup olmadığı anlaşılammıştır¹⁶⁵. Bu yeni grup çanak çömlek genel olarak *Karaz* ya da *Khirbet Kerek* adıyla bilinen ve Transkafkasya, Kuzeybatı İran ve Doğu Anadolu'yu etkisi

¹⁶² Schwartz, G., 1989:70, Fig.tablo 11

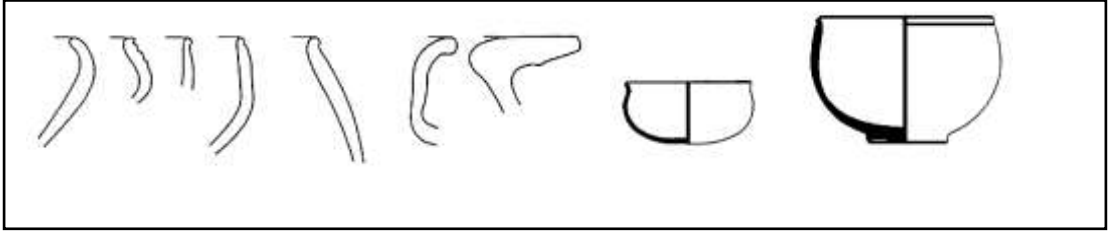
¹⁶³ Ibid.:50,51.

¹⁶⁴ Braidwood 1960: 352.

¹⁶⁵ Ibid.:358.

altına alan ve Suriye ve Filistin'e kadar ulaşan Karaz Kültürünün karakteristik çanak çömleğidir.

İlk kez H evresinde ortaya çıkan, I ve J evrelerinde ise devam eden çark yapımı mal grubu ise "Portakal Renkli Çark Yapımı Mal" dır¹⁶⁶ (*Brittle Orange Ware*). Söz konusu mal grubu H evresinde %1-6 arasında görülür. Bu mal için içe dönük dudaklı kaseler, düz kenarlı kaseler, yüksek devrik boyunlu çömlekler, krater tipli çömlekler karakteristiktir (Res.41). Ayrıca bu mal ile temsil edilen formlarda sıkça alçak ve yüksek kaide ve halka dibe rastlanmaktadır¹⁶⁷

Resim 41:Amuk H evresinde ortaya çıkan çark yapımı portakal renkli mal ile yapılmış formlardan örnekler (Braidwood 1960 Fig.286 ve 287'den alınmıştır).

H evresinin sonunda % 1 gibi çok az bir oranda da olsa çark yapımı *Metalik Mallar* ilk kez ortaya çıkar ve bu mal ile temsil edilen kulplu Suriye şişesi parçaları ele geçmiştir.¹⁶⁸

3.3. Geç Kalkolitik ve İTÇ I-II Dönemleri Kilikya Bölgesi

Coğrafi olarak Kuzey Suriye ile sürekli ilişki içerisinde olan ve diğer yandan ise Anadolu'nun batısı ile bağlantıları bulunan Kilikya, çarkın Batı Anadolu'ya ulaşmasında en önemli tampon bölge olarak görünmektedir. Kalkolitik dönemden itibaren Kuzey Suriye ile ilişkileri sonucunda özellikle bölgenin doğusunda çömlekçi

¹⁶⁶ Bell, A., 2001.

¹⁶⁷ Braidwood, R., 1960:369.

¹⁶⁸ Braidwood, R., 1960: 371 (Burada Suriye şişesi olarak adlandırılan form bilinen Suriye şişesi tipinden farklı olarak kulpludur).

çarkının kullanımı İlk Tunç Çağı II'nin sonunda oldukça yüksek oranlara ulaşmış olmalıdır. Ancak bugüne kadar kazısı yapılan yerleşmelerin azlığı ve çarkın kullanımı konusunda istatistiki veriler bulunmaması sebebiyle, bu konuda kesin bir sonuca varmak mümkün değildir. Kuzey Suriye'deki durum dikkate alınarak çarkta yapılmış çanak çömleğin oranı İTÇ II' sonunda % 80 civarında olabilir. Bölgenin doğusundaki Kinet Höyük'te devam eden çalışmalar, özellikle bu konuya açıklık getirecek niteliktedir. Yerleşmede stratigrafik olarak ele geçen en erken tabakalar İTÇ II'ye aittir. Bu döneme ait detaylı yayın henüz yapılmasa da çanak çömleğin genel olarak Amuq H evresi ile paralel olduğu ve *Plain Simple Ware* ve *Brittle Orange Ware*'in ana mal grupları olduğu saptanabilmiştir¹⁶⁹. Burada ortaya çıkarılan İTÇ II tabakaları İTÇ II'nin geç evresine aittir¹⁷⁰. Batı Anadolu ile ilişkilerin saptandığı İlk Tunç Çağı III'den öncesine ait herhangi bir yayın yapılmamıştır. Bölgenin kuzeyinde yer alan Tatarlı Höyük kazısı ise Kuzey Suriye ve Orta ve Batı Anadolu ile ilişkilere açıklık getirebilecek noktadaki bir diğer yerleşmedir. Ancak burada da kazılar yeni başladığından söz konusu tabakalara henüz inilememiştir.

Kilikya'da Geç Kalkolitik döneme ait en iyi bilinen yerleşme şüphesiz Tarsus-Gözlükule'dir. Neolitik'ten itibaren Kuzey Suriye ile ilişki içerisinde görünen Tarsus'ta erken Kalkolitik döneme ait malzeme stratigrafik olarak toplanamadığından K.Suriye ile çömlekçi çarkının gelişimini ve bölgeyle olan ilişkilerini gösterebilecek en erken bulgular geç kalkolitik tabakadan gelmektedir. Obeid evresi olarak adlandırılmış olan bu evrede ilk defa *light obeid ware* olarak tanımlanmış mal grubuna ait bazı hafif içe dönük dudaklı kaselerde çömlekçi çarkında tamamlandıklarını gösteren izler saptanmıştır¹⁷¹. Yine bu şekilde elde yapılarak çarkta tamamlandığı belirtilen diğer örnekler ise *Coarse Chaff Faced Ware* olarak tanımlanan mal grubuna aittir.

---

¹⁶⁹ Marie Henriette Gates, "2006 Season at Kinet Höyük (Yeşilköy-Dörtyol, Hatay)" **29. KST** 2008: 284.

¹⁷⁰ Ibid.:285.

¹⁷¹ Goldman, H., 1956: 76, Fig.340- 12g, 12c, p, q, r, 13e, 14j.

Yine Geç Kalkolitik dönemde *light-slipped chaff-faced ware* olarak adlandırılan mal grubuna ait örnekler elde yapılmış ve çarkta tamamlanmış olup ayrıca astar işlemi de çarkta yapılmıştır. Küçük boyutlu çömlek ve kaselerin ise bu mal ile tamamen çarkta şekillendirildiği belirtilmiştir¹⁷². Söz konusu mal grubu ile yapılmış örneklerde halka dipler ve yüksek kaideler, çömlekçi çarkının kullanıldığının diğer göstergesi olmalıdır.

Bu dönemde kullanılan ve *smooth-faced light-slipped ware* olarak adlandırılan mal grubu ise tamamen çarkta yapılmış ve yine astar işlemi kendi renginde çarkta uygulanmıştır¹⁷³. *Post-Ubaid* dönemi olarak adlandırılmış evreye ait bu mal grubuyla yapılmış formların toplam çanak çömlek içerisinde % 5-10 arasında temsil edildiği bildirilmektedir¹⁷⁴. Söz konusu dönemin Amuq F evresi ile paralellikler gösterdiği belirtilmiştir¹⁷⁵. Büyük oranda ele geçen ve *light ware* olarak adlandırılan grup, Suriye ile olan yakın ilişkilerin göstergesidir. Bu doğrultuda Tarsus Geç Kalkolitik dönemi, Kuzey Suriye ve Mezopotamya'nın batıdaki yansıması olarak değerlendirilmiştir¹⁷⁶. İlk Tunç Çağı I' de çanak çömlekteki gelenek, bazı yeni mal grupları dışında hemen hemen aynı şekilde devam eder. İlk defa bu dönemde ortaya çıkan *Fine Spiral- Banded Ware* mal grubu ile kase formları çarkta yapılmıştır¹⁷⁷.

Kuzey Suriye etkilerinin arttığı fakat bununla birlikte Kilikya'nın kendine özgü keramiğinin de ağırlıkta olduğu İTÇ II'de Tarsus'ta çanak çömleğin büyük bir kısmı çarkta yapılmıştır¹⁷⁸.

Form repertuarı oldukça genişlemiştir¹⁷⁹. *Light clay* olarak adlandırılan bir mal ile çarkta yapılmış bu gruba ait kaseler çok yoğun olarak ele geçmiştir¹⁸⁰. Bu kaselerin sadece iç kısmında tur olukları görülebilmektedir; dış yüzey ise tamamen

---

¹⁷² Ibid.: 82, Fig.342, O-Z, AA-AB;Fig. 343, A-C, F-H, L-N.

¹⁷³ Ibid.: 83, Fig.342, AC-AG.

¹⁷⁴ Ibid.: 83.

¹⁷⁵ Ibid.: 87.

¹⁷⁶ Ibid.:87

¹⁷⁷ Ibid.:93, Fig.344, BE-BG.

¹⁷⁸ Ibid.: 361.

¹⁷⁹ Ibid.:346.

¹⁸⁰ Ibid.:105.

sıvazlanmıştır. Basit profilli yarı küresel gövdeli bu kaselerin dışında söz konusu grup içerisinde değerlendirilen bir basit profilli çömlek parçası Suriye kökenli olabileceği belirtilen yeşilimsi renkli mal ile yapılmıştır¹⁸¹. Bir diğer önemli grup ise *Light Clay Corrugated Ware* olarak adlandırılan gruptur. Bu grupta hamur genellikle yeşilimsi renktedir ancak pişmeden ötürü zaman zaman devetüyü, gri ve pembemsi tonlarında görülür. Kum, deniz kabuğu ya da ince taşçık katkılı bu mal ile “goblet” olarak adlandırılan konik kaseler ve dışa dönük dudaklı çömlek formları ele geçmiştir¹⁸². Bu mal grubunun en karakteristik özelliği, kabın çarkta döndürülmesi sırasında, bir alet yardımıyla dış yüzeyinin derin tur olukları bırakmasını sağlayacak şekilde düzeltilmiş olmasıdır. Yine bu tip formların dip kısımlarında kabın çarkta tamamlanmasının ardından deri sertliğine geldikten sonra dip kısmına yapılan ek düzeltme işlemidir¹⁸³. Söz konusu gruba ait örneklerin bir kısmının Suriye’den ithal olduğu belirtilmiştir¹⁸⁴. Çömlekçi çarkında şekillendirilmiş bir diğer grup ise *Light Clay Reserve Slip Ware* olarak adlandırılan ve çarkta döndürülürken fırça biçiminde bir alet yardımıyla astarlanan gruptur. Bu uygulama genellikle testi ve çömlek formlarında görülür¹⁸⁵. *Chaff-Faced Painted Ware* gibi yüzeyi de çarkta döndürülürken boyanmış olan ve kase formları ile temsil edilen mal grubu bu dönemde az da olsa ele geçmiştir¹⁸⁶. Suriye kökenli olduğu belirtilen *Light Clay Corrugated Ware*’ in taklidi olarak Kilikya’da kullanılan ve *Red Gritty Corrugated Ware* olarak isimlendirilen mal grubu da çarkta yapılmıştır¹⁸⁷. Genellikle açık pembemsi renkte ele geçen bu mal ile şevron bezemeli örneklerin çarkta ya da *tournette*’te tamamlandığı çapraz taramalı (*cross-stitch*) bezemeli örneklerin ise tamamen çark yapımı olduğu belirtilmiştir¹⁸⁸. *Plain Red Burnished Ware* olarak adlandırılan ve Kilikya *Red Gritty Ware* ile çoğu zaman benzer özellikler gösteren

---

¹⁸¹ Ibid.:106, Fig.245:176.

¹⁸² Ibid.: 106, Fig.245:185; Fig. 348:185, 186.

¹⁸³ Ibid.106, Fig.245:180, 182-184.

¹⁸⁴ Ibid.:107.

¹⁸⁵ Ibid.:107, Fig.248:204, 207; 350:207.

¹⁸⁶ Ibid.: 105.

¹⁸⁷ Ibid.:108, Fig.248:239-243.

¹⁸⁸ Ibid.:109, Fig:254, 255:278-280; 348:278.

mal grubundan sadece bir örnek çarkta yapılmıştır. Söz konusu bu örnek *open bowl* (yayvan kase) olarak nitelendirilmiştir¹⁸⁹.

Bu noktada çanak çömlek üretiminde el yapımı ve *tournette*'te şekillendirme gibi iki ayrı tekniğin de eş zamanlı olarak bir arada kullanıldığı açıkça görülebilmektedir. Bu durum çömlekçi ustalarının yetenekleri dışında üretilecek kabın niteliğine göre uygulanan yöntemin belirlendiği şekilde de yorumlanabilir. Ayrıca genel olarak Tarsus'ta Geç Kalkolitik'ten İTÇ II sonuna kadar olan dönemde baştan itibaren Kuzey Suriye ile ilişkiler sonucunda çömlekçi çarkının yaygınlaştığı ve bununla birlikte form çeşitliliğinin arttığı izlenebilmektedir. Burada küçük boyutlu ve sınırlı tipte formların çarkta şekillendirildiği göz önünde tutulduğunda, bölgenin Kuzey Suriye ve Mezopotamya ile olan ilişkilerinin yoğunluğuna rağmen, çanak çömlekteki ortak özelliklerin sınırlı düzeyde kaldığı anlaşılmaktadır.

Kilikya'nın batı kesiminde Göksu Vadisi içerisinde yer alan Kilise Tepe'de de sınırlı alanda kısa süreli bir kazı çalışması yapılmış ve yayınlanmıştır¹⁹⁰. Yerleşmede İlk Tunç Çağı ve İlk Tunç Çağı II olarak nitelendirilen VI-Vg tabakalarında çark yapımı çanak çömlek ele geçmemiştir¹⁹¹. İlk defa çark yapımı çanak çömlek Vf1-3 olarak adlandırılan ve hafir tarafından MÖ. 2600-2140 aralığına tarihlendirilen tabakalarda ele geçmiştir¹⁹²(Ancak aşağıda da detaylı olarak açıklanacağı gibi burada stratigrafide bir boşluk bulunduğundan söz konusu tarih daha geç olmalıdır). Söz konusu evrede çömlekçi çarkının kullanılmasıyla birlikte daha önceki açıklamanın yerini tek renk astar almış, kaplar daha yüksek ısıda fırınlanmış ve *orange-buff* olarak adlandırılan standart mal ile üretilmiştir¹⁹³.

---

¹⁸⁹ Ibid.:127, Fig.261:341.

¹⁹⁰ Nicholas Postgate - David Thomas., **Excavations at Kilise Tepe 1994-98 From Bronze Age to Byzantine in Western Cilicia**, Cambridge Mc Donald Institute BIAA Monograph No. 30, 2007.

¹⁹¹ Carl Knappett, Vassilis Kilikoglou., "Pottery Fabrics and Technology", **Excavations at Kilise Tepe 1994-98 From Bronze Age to Byzantine in Western Cilicia, 2007** (Ed.by J.N. Postgate - D.Thomas) Cambridge Mc Donald Institute BIAA Monograph No. 30:241-272;250, 268.

¹⁹² Ibid:87.

¹⁹³ Ibid:252.

4. İTÇ III DÖNEMİNDE KUZEY SURIYE VE GÜNEYDOĞU ANADOLU'DA ÇÖMLEKÇİ ÇARKININ KULLANIMI

Kuzey Suriye’de Er Hanedanlar IIIB, Akkad Krallığı ve III. Ur Hanedanlığı dönemleri Anadolu’da İTÇ III dönemi ile çağdaştır¹⁹⁴. Akkad Krallığı’nın kuruluşu ve siyasi etki alanının batıya genişlemesine paralel olarak güneydoğu Anadolu ve Kilikya’da Akkad etkileri çanak çömlekte de kendini göstermiştir. Ancak bunun da öncesinde Metalik mal ya da eski yayınlarda “*Sargonid çanak çömlek*” olarak da adlandırılan mal grubunun güneydoğu Anadolu’da özellikle Fırat vadisinin Aşağı Habur ve Karababa bölgelerinde yayılım gösterdiği bilinmektedir¹⁹⁵.

Söz konusu dönemde Kuzey Suriye, Fırat’ın doğusunda kalan kesim Cezire (ve Fırat’ın batısı, (Amuk ovası ve Gaziantep-Islahiye bölgelerini içine alan kısım), batı Suriye olmak üzere iki farklı bölgede ele alınmaktadır¹⁹⁶. Aşağı Mezopotamya kronolojisindeki isimlendirmelere göre Suriye’nin doğu kesiminde Erken Cezire IIIb ile Er Hanedanlar IIIb ve Erken Cezire IV ile Akkad dönemi çağdaştır. Suriye’nin batı kesiminde ise İTÇ III ile Er Hanedanlar IIIb ve İTÇ IVa ile Akkad dönemi eşitlenmektedir¹⁹⁷ (Tablo 11).

Her iki bölge arasında formlar açısından benzerlikler görülmele birlikte, mal grupları kültür bölgelerine işaret eden yöresel özellikler göstermektedir.

¹⁹⁴Edith Porada, E - Donald Hansen, Sally Dunham, Sidney Babcock, 1992, “ The Chronology of Mesopotamia ca.7000-16000”, **Chronologies in Old World Archaeology** Vol 2 (Ed.by R.Ehrich), University of Chicago Press, 1992:Fig.4.

¹⁹⁵Alexander Pruss, “The Metallic Ware of Upper Mesopotamia: Definition, Chronology and Distribution”, **Chronologie Des Pays Du Caucase et de l’Euphrate aux IV-III Millenaires. From the Euphrates to the Caucasus: Chronologies for the 4th-3rd millennium B.C. Vom Euphrat in den Kaukasus: Vergleichende Chronologie des 4. und 3. Jahrtausends v. Chr.** (Ed.by C. Marro - H.Hauptmann)Actes du Colloque d’Istanbul, 16-19 Aralık 1998, De Boccard: Istanbul-Paris, 2000: 196.

¹⁹⁶Marc Lebeau, “ Stratified Archaeological Evidence and Compared Periodizations in the Syrian Jezirah During the Third Millenium B.C.”, **Chronologie Des Pays Du Caucase et de l’Euphrate aux IV-III Millenaires** (Ed.by Marro,C-H.Hauptmann), **From the Euphrates to the Caucasus: Chronologies for the 4th-3rd millennium B.C. Vom Euphrat in den Kaukasus: Vergleichende Chronologie des 4. und 3. Jahrtausends v. Chr.**, Actes du Colloque d’Istanbul, 16-19 Aralık 1998, De Boccard: Istanbul-Paris, 2000:tab. II.

¹⁹⁷Ibid.:Tab. II.

Fırat'ın doğusunda kalan kesimde batı Suriye'de ve Amuk'ta görülen çanak çömlek gruplarından farklı bazı mal grupları söz konusudur. Buna göre oluşturulmuş kültür bölgeleri belirlenmiş ve bunlar bazı alt bölgelere ayrılmıştır¹⁹⁸. Önceki dönemlerden devam eden Metalik mallar ve “*Stone Ware*” bu bölgenin karakteristik¹⁹⁹ mal gruplarını oluşturur.

Batı Suriye ve Amuk'ta ise bu dönemde “Portakal Renkli Çark Yapımı Mal Grubu” (*Brittle Orange Ware*) ve Yalın Mal grubu (*Simple Ware*) çark yapımı çanak çömlek içerisinde en yoğun görülen mal gruplarını oluşturmaktadır²⁰⁰. Daha çok Kilikya'da görülen ve zaman zaman Portakal Renkli Çark Yapımı Mallar ile eşleştirilen²⁰¹ *Red Gritty Ware* ise el yapımıdır²⁰².

Batı Suriye ve Amuk'da batı Anadolu etkili çanak çömlek ilk defa İTÇ III'de görülür. Karakteristik bir batı Anadolu formu olan depaslar bu dönemde Fırat'ın doğu kıyısına kadar ulaşmıştır. Kuzey Suriye etkilerinin batı Anadolu'ya ulaşması da yine aynı döneme denk gelir. Bu durum iki bölge kronolojilerinin birbiriyle çakıştırılmasında önemli rol oynamaktadır.

Kuzey Suriye'de Fırat Nehrinin hemen doğu kıyısında yer alan Tell B1a'da A sarayı olarak adlandırılan yapı kompleksi Akkad ve III. Ur Dönemi arasına, B sarayı olarak adlandırılan yapı ise Geç Er Hanedanlar Dönemine yani Er hanedanlar Dönemi ile Akkad Dönemi arasına tarihlendirilmektedir²⁰³. Söz konusu yapının 6 no'lu odasında bir *depas amphykpellon* parçası ele geçmiştir²⁰⁴. Bu depas kırmızı astarlı, iyi ağılıdır. Form çeşitliliği oldukça yoğun olmakla birlikte *flower pot* benzeri çanaklar, hafif “S” profilli çanaklar ve dışa çekik dudaklı çömlekler yoğun

¹⁹⁸ Ibid.: 2000:Tab. IV.

¹⁹⁹ Ibid.: 2000:Tab. V.

²⁰⁰ Bell, A., 2001:119; Braidwood 1960:406.

²⁰¹ James Mellaart, “Early Cultures of the South Anatolian Plateau, II: The Late Chalcolithic and the Early Bronze Ages in the Konya Plain”, *AS* 13, 1963:230.

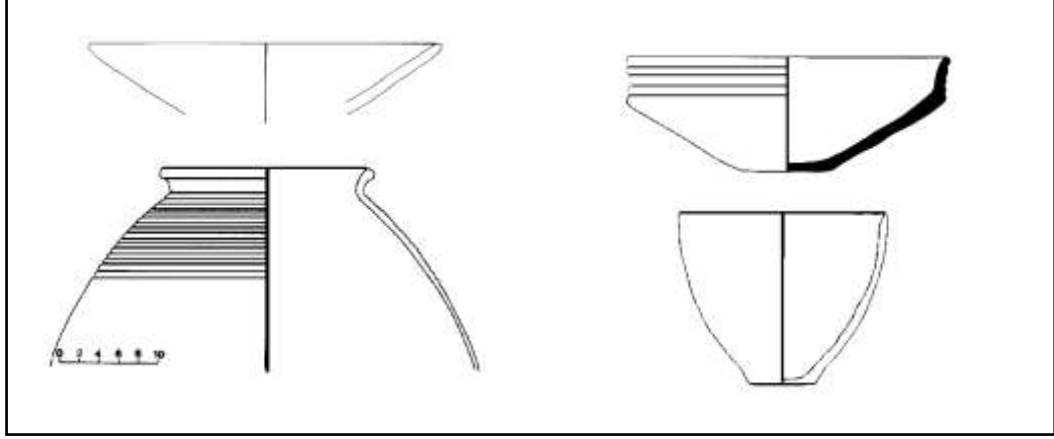
²⁰² Mellink, M., 1993: 503.

²⁰³ Berthold Einwag, **Die Keramik aus dem Bereich des Palastes A in Tall Bi'a/Tuttul und das Problem der frühen Mittleren Bronzezeit**, Münchner Vorderasiatische Studien 19, 1998:45.

²⁰⁴ Eva Strommenger, Kay Kohlmeyer, **Tall Bi'a / Tuttul-III Die Schichten Des 3. Jahrtausends V. Chr Im Zentralhügel E**, Saarbrücken, 2000:31, Lev..31/2, 44/32.

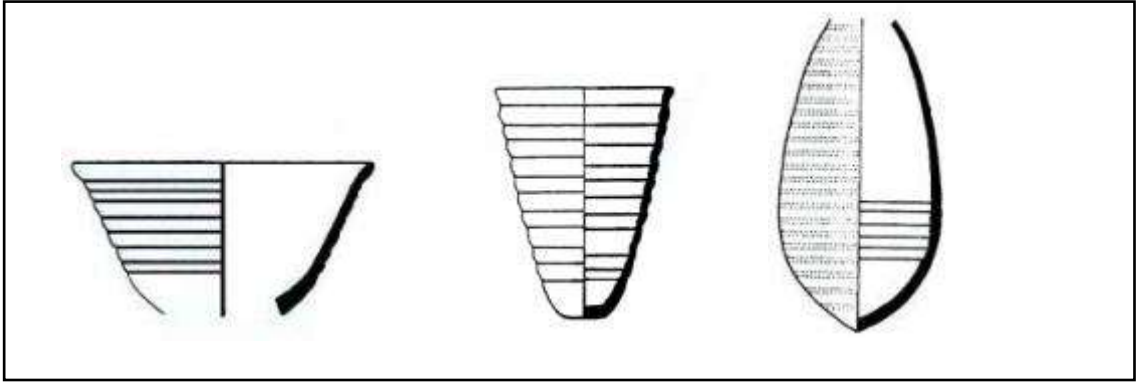
olarak görülür (Res.42). Dışa çekik dudaklı çömleklerin dış yüzeylerinde özellikle omuz hizasına kadar belirgin çark izleri süsleme amacıyla kullanılmıştır. Ayrıca kadeh ya da bardak olarak adlandırılan formlar da yoğun olarak kullanılmıştır.

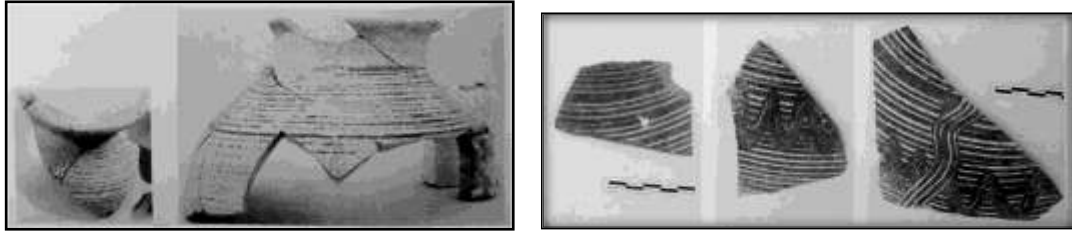
Resim 42: Tell Bia çark yapımı formlardan örnekler Strommenger 2000 lev.41,117'den alınmıştır).

Kuzey Suriye'de Er Hanedanlar I,II ve III Dönemlerinde yerleşim görmüş Tell Chuera'da Er Hanedanlar III döneminde *Metalik Mal* olarak adlandırılan mal grubu ile yapılmış ve dış yüzeyi belirgin çark izli kadehler ve Suriye şişeleri, basit mal (*einfache ware*) ile yapılmış dışa dönük dudaklı çömlekler, basit profilli kaseler (Res.43) ve boyalı mallar (*bemalte ware*) ile yapılmış adeta çarkta bezenmiş formlar ele geçirilmiştir²⁰⁵ (Res.44).

²⁰⁵Hartmut Kühne, *Die Keramik vom Tell Chuera Und Ihre Beziehungen Zu Funden Aus Syrien Palastina, Der Türkei und Dem Iraq*, Berlin, 1976:95.

Resim 43: Tell Chuera'da ele geçmiş belirgin çark izli formlardan örnekler (Kühne 1976 Abb.15,65'den alınmıştır, ölçeksizdir).

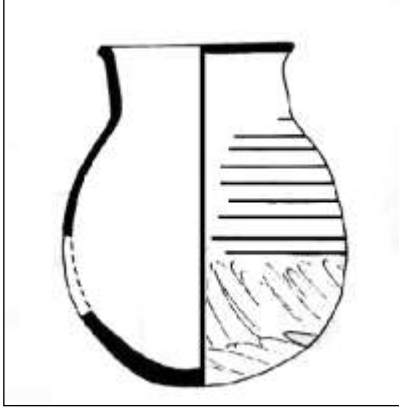
Resim 44: Tell Chuera'da ele geçen boyalı mallardan örnekler (*bemalte ware*) (Kühne 1976 Abb.365,366'dan alınmıştır)

Kuzey Suriye'de kazısı yapılmış ve detaylı olarak yayınlanmış olan Selenkahiye'de çanak çömlek Erken ve Geç Selenkahiye olarak adlandırılan iki evrede incelenmektedir. Buna göre Erken Selenkahiye (MÖ. 2400-2250) Amuq I Evresi Geç Selenkahiye (MÖ. 2250-2000) ise Amuq J Evresi ile çağdaş olarak gösterilmektedir²⁰⁶.

Mal grubunun büyük kısmını (%89) basit mallar (*Simple Ware*) oluşturur. Açık devetüyü, pembemsi devetüyü rengindeki bu mal grubu 1000 °C civarında fırımlandığında yeşilimsi bir renk alır. Bu mal grubu ile yapılmış örneklerin tamamı

²⁰⁶ Mauritis Van Loon, **Selenkahiye, Final Report on the University of Amsterdam, Excavations in the Tabga Reservoir**, Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut te Istanbul, Leiden. 2001:Fig.5A.10.

çark yapımıdır. Küçük boyutlu kaplar çarkı durdurmadan büyük kil topaklarından kesilerek seri olarak üretilmişlerdir. Büyük boyutlu kaplar ise tek bir kil topağından üretilir zaman zaman ipe bazen de bıçak yardımıyla tabladan kesilmiştir. Söz konusu kaplar kurduktan sonra ise ters çevrilerek düzeltilmiştir²⁰⁷ (Res.45). Büyük kaplarda saklı astar bant bezeme (*Reserve Slip*) çarkta çevrilme sırasında uygulanmıştır.

Resim 45:Çarkta yapıldıktan sonra dibi düzeltilen örnek (Van Loon 2001 Fig.5A-17'den alınmıştır, ölçeksizdir).

Diğer bir mal grubu olan *Gri Spiral Açıklı Mallar* da hızlı çarkta yapılmıştır²⁰⁸. Bu örneklerin hepsinde bir aletle kabın üzerinde spiral halkalar oluşturacak şekilde bezeme uygulanmıştır (Res.46)

---

²⁰⁷ Ibid: 5A.17.

²⁰⁸ Van Loon, M.N., 2001: 5A.233 (Bu Kühne tarafından Metalik mal olarak adlandırılan mal ile aynıdır.).

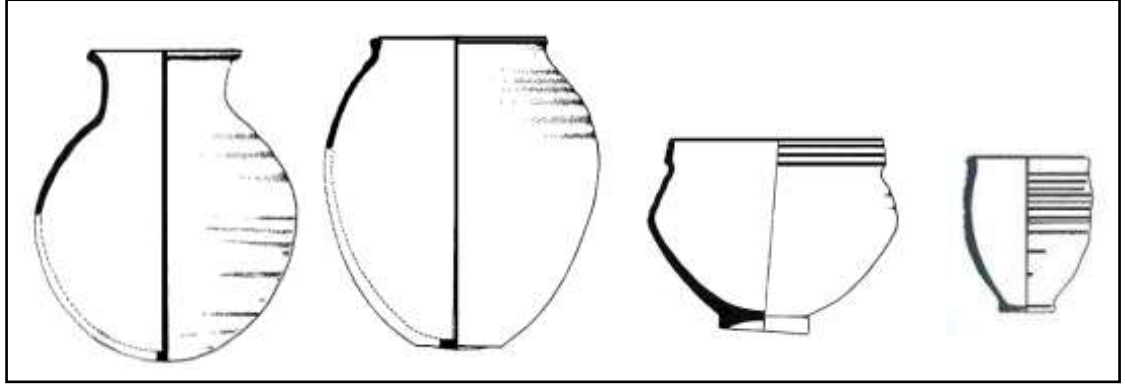
Resim 46:Gri spiral açkılı çark yapımı çanak çömlek örnekleri (Van Loon 2001 Fig.5A.35'den alınmıştır)

Aynı teknik portakal renkli ve boyalı mal gruplarında da uygulanmıştır. Ancak tüm bu çark yapımı grupların dışında az da olsa el yapımı çanak çömlekte ele geçmiştir.

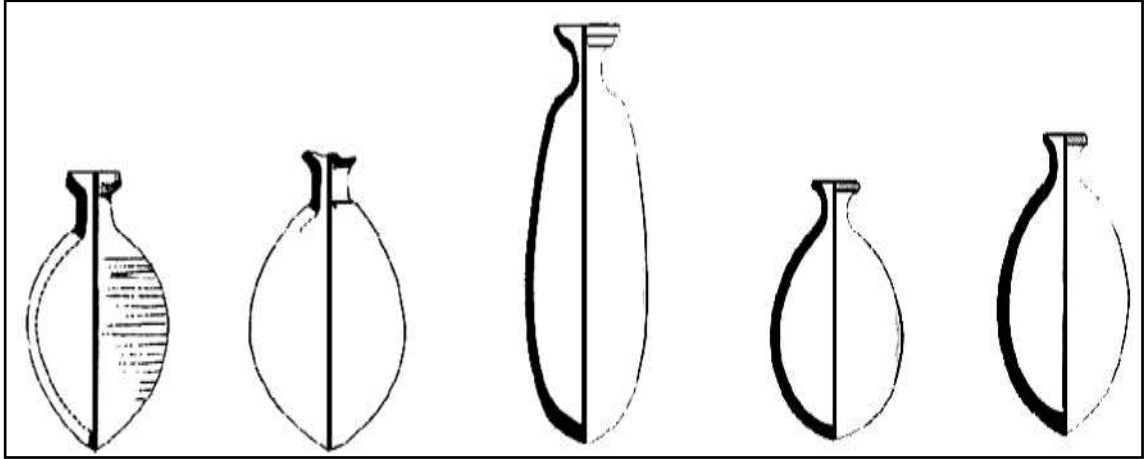
Formlara bakıldığında ise kaseler , kadehler, şişeler, küresel gövdeli çömlekler ve Suriye Şişeleri oldukça yoğun ve çeşitli varyasyonlarla görülmektedir (Res.47-48). Özellikle kapların % 67 gibi büyük bir oranda halka dipli olarak yapılması dikkat çekicidir²⁰⁹.

---

²⁰⁹ Van Loon, M.N., 2001: 5A.239.

Resim 47: Tell Selenkahiye’de çarkta yapılmış formlardan örnekler (Van Loon 2001 Fig. 5A.10, 5A.17, 5A.18, 5B.40A’dan alınmıştır).

Resim 48: Tell Selenkahiye’de ele geçen çeşitli alabastron tipli Suriye Şişeleri (van Loon 2001 Fig.5A.23/g-k’den alınmıştır)

Selenkahiye’de Kuzey Suriye ile Batı Anadolu arasındaki ilişkileri göstermesi açısından son derece önemli bir form olan *depas amphypellon* ise T mezarında bulunmuştur. 23.9 cm yüksekliğinde 11.6 cm çapında dudak altında bant astarlı (*Rim slip*) ve kırmızı astarlıdır²¹⁰. Söz konusu depasın geldiği mezar ise Erken Selenkahiye Dönemi’ne (MÖ. 2400-2250) tarihlendirilmektedir. Bu evrenin Troya IIg (2300-2150) ile çağdaş olduğu belirtilmektedir²¹¹.

²¹⁰ Ibid.: 4A.180, 4A.170, Fig B.4, Lev. 20.1.

²¹¹ Ibid.: 4A.190.

Kuzey Suriye’de yer alan ve Tell Brak’la birlikte en iyi araştırılmış yerleşmelerden biri olan Tell Leilan’da II. Evre olarak tanımlanan evre Tell Brak’ta Akkad ve Geç ED III olarak tanımlanan tabakalar ile çağdaştır²¹². Söz konusu evre yaklaşık olarak MÖ. 2300-2150 aralığına denk gelmektedir. Çanak çömleğin tamamının çark yapımı olduğu bu evrede “*fine clinky ware*” adı verilen ve Tell Chuera’da metalik mal ya da “*stoneware*” ile aynı nitelikteki mal grubu ana mal grubunu oluşturur²¹³. Formlar ise daha çok dışa açılan ağızlı kase formlarıdır²¹⁴.

Amuk I Evresi

Bu evrede bölgede Karaz kültürü etkileri devam etmekle birlikte ilk kez yalın mallar (*Simple Ware*) % 41-46 gibi büyük bir oranda temsil edilir. Bu malzemenin tamamı çarkta biçimlendirilmiş ve Amuk bölgesi için ilk defa fabrikasyon mallar olarak tanımlanmıştır²¹⁵. Bu mal grubuyla yapılmış kaplarda çark dönerken sivri bir aletle dekoratif amaçlı oluşturulmuş yatay oluklar son derece karakteristiktir²¹⁶. Konik kaplarda uygulanan halka dip (*ring base*) tipi kabın yapılışından sonra çarkta baş aşağı çevrilerek yerleştirildikten sonra çark döndürülürken sivri bir alet ile dibinin tekrar işlemiden geçirilmesi sonucu oluşur²¹⁷ (Res.49).

---

²¹² Glenn Schwartz, **A Ceramic Chronology from Tell Leilan: Operation 1**, New Haven Yale University Press, 1989:67, Tab.:8.

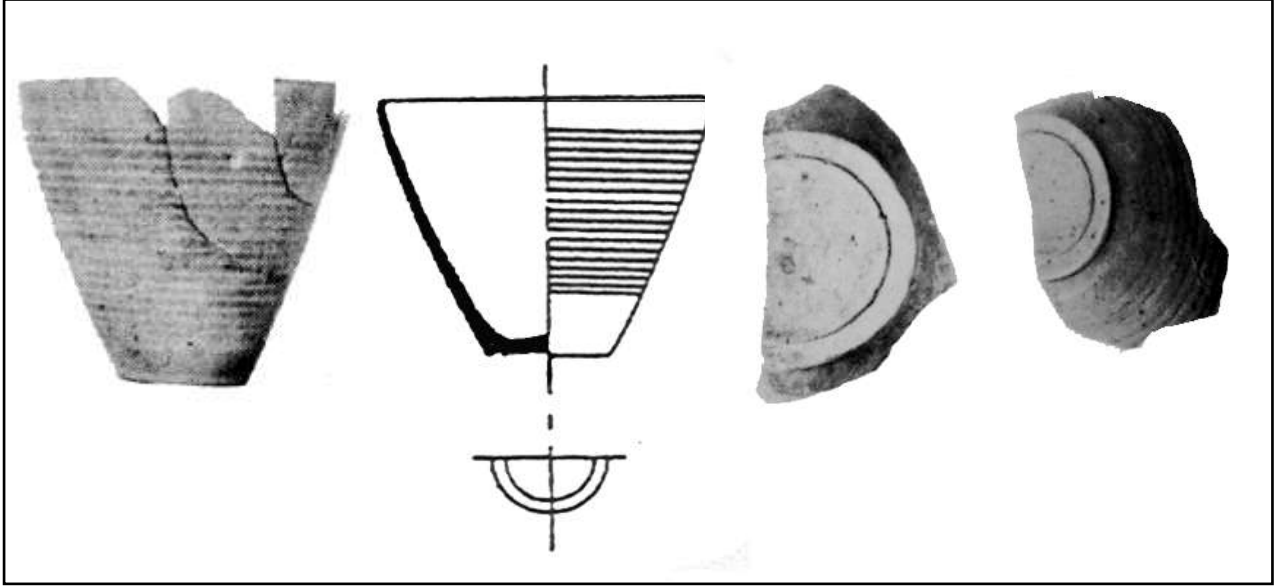
²¹³ Schwartz, G., 1989:42.

²¹⁴ Schwartz, G., 1989:Fig.28-30.

²¹⁵ Braidwood, R.J., 1960: 406.

²¹⁶ Ibid: 408.

²¹⁷ Ibid: 413.

Resim 49:Amuk I evresi oluk bezemeli ve halka dipli (*ring base*) örnekler (Braidwood 1960 Fig.315 ve Lev. 40,42'den alınmıştır).

Saklı astarlı bezemeli mallar daha önceki evrelerde olduğu gibi az bir oranda (%4) kullanılmış ve çömlekçi çarkında yatay astar bantların uygulanmasıyla dekoratif amaçla kullanılmıştır. Bu evrede ilk defa görülen boyalı basit mallar (*painted simple ware*) ise teknik olarak basit mallar ile aynı olup boyama işlemi daha çok şişe ve büyük çömlek formlarında uygulanmıştır²¹⁸.

I evresinde ortaya çıkan “film astarlı mal” (*Smearred wash ware*) olarak adlandırılan mal grubu da (%3-8) arasında bir oranda temsil edilen çark yapımı bir mal grubudur. Portakal renkli çark yapımı (*Brittle Orange Ware*) ile çok benzer bir grup olan bu mal ile yapılmış küçük boyutlu kaplar ve kaseler tamamen çarkta yapılmıştır. Yine büyük çömleklerin ağız kısımları ve dip kısımları da çarkta şekillendirilmiştir. Ancak büyük kapların gövde kısımlarındaki orantısız görünüm ve el izleri gövde kısımlarının elde şekillendirdiğini göstermektedir²¹⁹.

Daha önceki evrede olduğu gibi Portakal Renkli Çark Yapımı Mal grubu ise bu evrede %4-9 arasında kullanım alanı bulmuştur²²⁰.

²¹⁸ Ibid.:414.

²¹⁹ Ibid.: 416.

²²⁰ Ibid.:406.

Amuk ovasının Er Hanedanlar Dönemine tarihlenen J Evresinde ise Karaz Malı oldukça azalmış ve en yoğun grup %53-58 oranında basit mallar olmuştur(*Simple Ware*). Bu mal ile çarkta yapılmış derin kaseler önceki evreye oranla daha fazladır. Bununla birlikte basit profilli ya da S profilli sığ kaseler, tabaklar, konik kaplar yaygın olarak görülen formlardır. Emzikli çömlekler, dar boyunlu yüksek çömlekler, şişeler, testiler ve goblet olarak adlandırılan kaideli kadehler bu mal grubuyla en çok görülen diğer formlardır²²¹. Söz konusu mal grubu genel olarak bezemesizdir. Ancak çarkta yapılmış oluk bezeme % 14 oranında görülmektedir²²². Boyalı basit mal grubu (*painted simple ware*) da bu evrede öncekine göre daha yoğun olarak görülmektedir. % 9-14 arasında temsil edilen bu malda bezeme daha çok çarkta yapıma uygun olarak yatay bantlar ve zaman zaman ise dalgalı şeritlerdir²²³.

Bir önceki evrede ortaya çıkan “film astarlı mal” (*smearred wash ware*) ise % 18-23 oranında temsil edilmiştir. Sığ tabaklarda büyük geniş ağızlı çömleklere kadar çok çeşitli formlar bu mal ile yapılmıştır²²⁴. Özellikle büyük boyutlu çömleklerin ana gövdesi elde, ağız alt gövde ve dip kısmı ise çarkta şekillendirilmiştir²²⁵. Hemen hemen tüm formlarda dip kısımları genelde ipe kesilmiştir²²⁶.

Bu evrede iki adet ithal olduğu belirtilen form ilgi çekicidir. Bunlardan biri çark yapımı ve yüzeyi yatay açkı (*ring burnish*) ile bezeli gri bir *Suriye Şişesi*’dir. Diğeri ise Batı Anadolu ile olan ilişkileri göstermesi açısından son derece önemli olan *Depas Amphykpellon* formudur. Burada ele geçen örnek siyah renkte ve dudak altı bant astarlıdır (*Rim Slip*)²²⁷. Söz konusu form alçak kaideli olması bakımından Batı Anadolu örneklerinden farklıdır.

---

²²¹ Ibid.: 440.

²²² Ibid.:435.

²²³ Ibid.: 442.

²²⁴ Ibid.: 446.

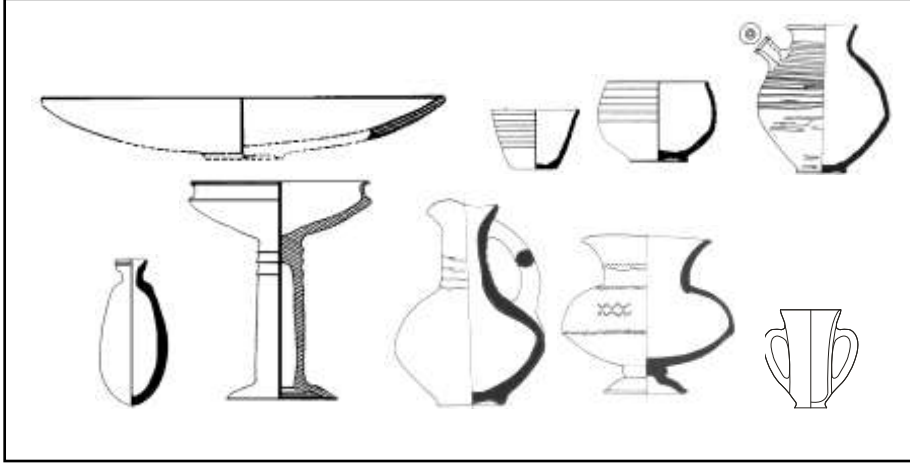
²²⁵ Ibid.: 446.

²²⁶ Ibid.: 449.

²²⁷ Ibid.: 450.

Güneydoğu Anadolu bölgesinin batısında Gedikli’de Jemdet Nasr ve Er Hanedanlar Dönemine tarihlenen III. evrede bej hamurlu mal ile yapılmış dış yüzeyleri belirgin oluklu kase ve fincan, konik kaplar, dışa dönük dudaklı çömlekler görülür. Portakal Renkli Mal ile yapılmış kase ve fincanların yanında ise, yüksek kaideli meyvalıklar, çan ayaklı tabaklar, yonca ağızlı testiler ve küresel gövdeli çömlekler ele geçmiştir(Res.50)²²⁸ .

Resim 50:Gedikli-Karahöyük III. Tabaka çark yapımı çanak çömleğinden seçilmiş örnekler (Alkım 1979 Res.11, 14, 17, 18, 21, 22 ve Duru 2006 Lev.38/13, 16; Lev. 88/3’den alınmıştır²²⁹), (Ölçeksizdir).

Gedikli Karahöyük’te yerleşme dışında mezarlık alanlarında çoğunlukla da kremasyon gömülerde bölgeye ithal geldiği belirtilen Suriye şişeleri ve Batı Anadolu kökenli çift kulplu tankard ve depaslar da ele geçmiştir. Özellikle depasların bazılarının halka dipli olması ve üzerinde yatay oluk izlerinin bulunması bölgeye yabancı bir formun bölgenin yerel çanak çömlek yapım tekniğine uyarlanması olarak yorumlanabilir. Buna göre söz konusu mezarlar İTÇ II sonu ile İTÇ III’e tarihlenmektedir²³⁰.

²²⁸ Duru, R., 2006.: 94.

²²⁹ Duru, R., 2006. Burada depas Lev. 88/3’teki fotoğraftan çizilmiştir.

²³⁰ Duru, R., 2006: 67.

Kurbanhöyük'te V. Evre İlk Tunç Çağı başlarına tarihlenmektedir. Söz konusu evredeki tüm basit yalın mallar çarkta yapılmıştır²³¹. Çarkta yapılan formların oldukça arttığı bu evrede kase formlarında dış yüzeyde uygulanan belirgin oluklar karakteristiktir²³². Kabaca İlk Tunç Çağı'nın ortasına ve sonuna tarihlenen IV. Evrede ise *Metalik Mal* gibi sadece çarkta yapıldığı bilinen mal grupları da eklenmiş ve form çeşitliliği de giderek artmıştır. Ayrıca bazı örneklerde tespit edilen ve çömlekçi işareti olduğu düşünülen işaretler²³³ de bu dönemde birden fazla çömlekçi atölyesinin yerleşim için üretim yaptığını göstermesi açısından önemlidir.

Yerleşme boyutları ve nüfus göz önüne alındığında Mezopotamya ve Kuzey Suriye yerleşmelerinin Anadolu yarımadasından daha farklı bir gelişim çizgisinde olduğu anlaşılmaktadır. Mezopotamya'da bu gelişmelere paralel olarak teknolojiadaki ilerleme açıkça takip edilebilmektedir. Genel olarak bakıldığında gerek Mezopotamya gerek Kuzey Suriye ve Amuk'ta çömlekçi çarkının kullanımının öncelikle form çeşitliliğini arttırdığı, bezeme tiplerini ise monotonlaştırdığı ve azalttığı görülmektedir. Kap gövdeleri giderek uzar ve ovalleşir. Çarkın erken kullanımını sırasındaki ilk örneklerin astarlandığı ve boyandığı ancak daha sonra özellikle çok sayıda üretilen kaplarda astar uygulamasının bile yapılmadığını, ustaların çarkın dönüşünü kesmeden kapları tabladan keserek üretimi hiç durdurmadıkları anlaşılmakta ve böylece seri üretimin izleri açıkça takip edilebilmektedir. Son aşamada ustalar kapların üzerine istedikleri bezemeyi ya da izi çark sayesinde verebilmekte ve zaman zaman büyük boyutlu kapları iki aşamada da olsa çarkta birleştirdikleri kabı ikinci kez çarkta şekillendirmek gibi zor işlemleri bile yapabildikleri anlaşılmaktadır. Yaklaşık bin yıllık bir süreç sonucunda Mezopotamya'da çömlekçiler çark yapımında son derece ustalaşmışlardır. Çömlekçi çarkı ilk kullanım aşamalarının ardından Güney Mezopotamya'dan Kuzey Suriye'ye kadar çok geniş bir alanda hızla yayılmış ve tüm mal grupları içerisinde % 90'lara varan bir oranda kullanım alanı bulmuştur.

---

²³¹ Algaze, G., 1990:281.

²³² Ibid.: 296.

²³³ Ibid.: 311.

5. BATI ANADOLU'DA ÇARK YAPIMI ÇANAK ÇÖMLEĞİN ÜRETİMİNDE KULLANILAN MAL GRUPLARI, BELLİ BAŞLI FORMLAR VE YAPIM TEKNİKLERİ İLE İLGİLİ DEĞERLENDİRME

Mezopotamya'dakinden yaklaşık binyıl sonra, Anadolu yarımadasındaki ilk çark yapımı örnekler ele alındığında ustalık farkı açıkça görülmektedir. Ayrıca Suriye Şişesi, bardak gibi ithal olarak gelen ya da taklit edilen malzeme dışında Anadolu'da sadece daha önce el yapımı olarak üretilen tankard, depas, büyük boyutlu kulplu amforalar ve tabaklar gibi geleneksel formların çarkta yapıldığı, Mezopotamya'daki formların kullanılmadığı bilinmektedir. Bu duruma göre Anadolu'daki çömlekçi ustalarının büyük ihtimalle daha önce elde yaptıkları formları çarkta yapmaya çalıştıkları ve böylece kendi kendilerini geliştirmiş olmaları daha olası görünmektedir.

5.1. Mal Grupları

Çömlekçi çarkının kullanılmaya başlaması sonrasında çarkta yapılan çanak çömleğin sadece belirli mal grupları ile temsil edilmesi dikkat çekicidir. Bu durum çarkın dönüşü sırasında forma en kolay şekil almasını sağlayacak hamurun seçilmesiyle ilgili olduğu gibi üretimin seri olması neticesinde astar ve açkı gibi ek işlemlerin çoğunlukla uygulanmaması da belirleyicidir. Ancak günlük kullanıma yönelik olmayan formlarda mal gruplarının çeşitlendiği anlaşılmaktadır.

5.1.1. Yalın Mal

Çömlekçi çarkının kullanılmasına paralel olarak batı Anadolu'da Yalın Mal (*plain ware*) Mezopotamya'da olduğu gibi²³⁴ birden bire önem kazanmıştır. Yüzey astarsız ve açkısızdır. Troya'da II.Yerleşme'den itibaren görülen²³⁵ bu mal grubunun hamuru İTÇ III'de halen kullanılmakta olan diğer hamurlardan daha az katkı içerir; daha iyi pekişmiştir; kısacası iyi elenmiş ve iyi yoğrulmuş bir hamurdur. Ancak özellikle İTÇ III'ün ilk evresinde tabak formunun ortaya çıkışına paralel olarak kullanımı artan bu mal grubu içerisinde zaman zaman bölgeye göre değişmekle birlikte, orta irilikte taşçık katkı da görülür. Çarkta şekillendirme sırasında form su ile zaman zaman yumuşatıldığından daha sonra ayrıca astarlanmasına gerek kalmamaktadır. Çarktan sonra da yüzeyin hemen hemen hiçbir işleme tabi tutulmaması, - diğer bir deyişle açıklanmaması- bu formun günlük kullanıma yönelik olarak seri olarak üretilmesinden kaynaklanmış olmalıdır. Hamurunun özsüz oluşu, bu mal grubunun en azından 850c üzerinde fırınlanmış olduğunu göstermektedir. Mezopotamya ve K.Suriye'de söz konusu malın benzeri yeşilimsi-sarı renkte hamurlu yalın mal ya da "metalik mal" olarak bilinen mal grubudur. Anadolu'daki örnekler ise çoğunlukla bej renk ve tonlarındadır.

5.1.2. Kırmızı Astarlı ve Parlak Açkılı Mal

Troya'da *red coated ware*²³⁶ adıyla tanımlanmış bu grubun hamuru ince ve katkısız olup genellikle bej renklidir; çarkta şekillendirmeye oldukça uygundur; yüksek ısıda fırımlandığından sert ve pekişmiştir. Kap cidarları çoğunlukla incedir. Açık kırmızıdan morumsu kırmızı ya da ciğer kırmızısı tonlarına kadar değişen astar kabın yüzeyine iyi yapışmıştır ve genellikle son derece parlak açkılıdır. Kaplar içte,

²³⁴ Kühne, H., 1976:73.

²³⁵ Carl Blegen et.al. **Troy, General Introduction The First and Second Settlements**, Vol I, Princeton University Press, 1950:222.

²³⁶ Blegen, C., 1950:221.

ağız kenarları altında bant astar (*rim slip*) içerir. Söz konusu bu mal, İTÇ II sonlarında batı Anadolu'nun önemli bir kısmında İTÇ başından beri kullanılan kırmızı astarlı maldan gelişmiştir ve İTÇ III döneminin en karakteristik malı haline gelmiştir. Çok iyi astarlanmış ve açkılanmış olması nedeniyle, bu mal ile temsil edilen özellikle kaselerin ya da tüm olarak ele geçmiş kapalı formların çarkta yapılıp yapılmadığı çok zor anlaşılmaktadır. Özellikle bazı kase formlarının, öncelikle konturlarının düzgün olması sebebiyle, çarkta yapıldıklarını söyleyebiliriz. Küllüoba'da ele geçirilmiş olan bir matara parçası bunu doğrulamaktadır. Bunun dış yüzeyinde, astarlamadan ve çok iyi açkılanmadan dolayı hiçbir çark izi görülmezken iç yüzey astarlanmadığından çömlekçi çarkının izleri belirgin olarak görülebilmektedir.

5.1.3. Film Astarlı Mal

Red coated ware ile birlikte ilk defa İTÇ III'ün başlarında görülen film astarlı mallar (*wash ware*) kırmızı ya da kahverengi tonlarında, ince ya da çok sulandırılmış bir astara kabın batırılması ya da bu astarın kabın yüzeyine bir fırçayla sürülmesi ile oluşur. Bu terim ilk olarak Mellaart tarafından kullanılmıştır²³⁷. Kırmızı Parlak Açkılı Mal'ın ince astarlı bir çeşitlemesi olarak değerlendirilen bu mal çoğunlukla çark yapımı örneklerle temsil edilse de el yapımı olanlar da vardır. Çoğunlukla hamur özsüzdür. Bazılarında öz oluşmasının nedeni, kabın son derece hızlı pişirilmesi ile ilişkilendirilebilir.

5.1.4. Gri/Siyah Mal

Yine İTÇ III döneminde görülen söz konusu mal grubu²³⁸ gri ve son derece iyi pekişmiş ve mika katkılı bir hamur içerir; yüksek ısıda fırınlanmıştır; yüzey gri ya da siyah renkte astarlı ve iyi açkılıdır. Genellikle kase, tankard ve depas formlarının

²³⁷Seton Lloyd, James Mellaart., **Beycesultan, The Chalcolithic and Early Bronze Age Levels**, Vol I, London, 1962:199 Burada Mellaart söz konusu uygulamayı, çarkta yapılmış çanak çömlek üzerindeki çark izlerini gizlemek amacıyla, kabın açık kırmızı, devetüyü ya da kahverengi tonlarında sulandırılmış ince kile batırılması olarak tanımlamaktadır.

²³⁸Blegen, C., 1950:220, Goldman, H., 1956:134.

üretiminde kullanılmış olan bu mal grubu, Batı Anadolu yerleşmelerinde son derece az sayıda ele geçirilmiştir ve çoğunlukla çömlekçi çarkında yapılmış formlarla temsil edilir.

5.2. Batı Anadolu’da Çarkta Yapılan Formlar ve Yapım Teknikleri ile İlgili Değerlendirme

Çömlekçi çarkının kullanılmasıyla birlikte, geleneksel bazı el yapımı formlar çarkta şekillendirildiği gibi diğer bazıları da ilk defa ortaya çıkmaktadır. Ancak birçok form hem çömlekçi çarkında hem de elde yapılmaya devam etmiştir. Bugüne kadar bölgede İTÇ çanak çömleğinin yapım teknikleri üzerine ayrıntılı bir araştırma bulunmamaktadır. Özellikle kapalı formlarda sucuk yönteminin kullanıldığı, ancak zaman zaman bu yöntemde son işlemin çarkta yapıldığı Eğriboz adasındaki Lefkandi ve Manika’da, ayrıca İran Belucistan’ında yer alan Şehr-i Sohta (Shahri Shokta) çanak çömlekleri üzerinde yapılan incelemelerden anlaşılmıştır²³⁹. Bu yöntem şimdi Küllüoba’da da saptanmış bulunmaktadır (V. s.163, Res.85). Bu yöntem çömlekçi ustalarının yeni teknolojiye adaptasyon sürecinde uygulanmış olabilir. Bir diğer önemli nokta da bu şekilde yapılmış örneklerde, çarkın dönüş hızının yüksek ve sürekli olmadığıdır. Kase ve tabak gibi açık formlarda ise çarkın dönüş hızının nispeten daha hızlı olması olasıdır. Tankard ve depas gibi kabalı formlarda ise şekillendirme işlemi açık formlara göre daha zor olduğundan ustalık gerektirir. Bu nedenden dolayı, çarkta yapılan ilk örnekleri daha ziyade açık formlar oluşturur. İTÇ III’ün gelişen evrelerinde ortaya çıkan şişe formu da bu duruma işaret eder. Büyük boyutlu amfora gibi formların da tamamının tek seferde biçimlendirilmesi yerine, ayrı parçalar halinde yapılması veya sadece ağız kısmının çarkta şekillendirilmesi gibi yöntemler denenmiştir. İTÇ III’ün sonuna kadar % 85 civarında bir oranda çanak çömleğin elde yapılmaya devam edildiği anlaşılmaktadır.

---

²³⁹ Lindsay Spencer, “Pottery Technology and socio-economic diversity on the Early Helladic III to Middle Helladic II Greek Mainland”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) 2007:302, fig.4.16, Courty, M.A-Roux, V., 2003:44.

Bu durum ustaların konservatif olmalarından kaynaklanmış olabilir; ayrıca bu çalışmanın sonucunda da ayrıntılı olarak ele alınacağı gibi, nüfus yoğunluğu ve gereklilik de bunda rol oynamış olabilir.

Kırık köyünde yapılan çalışmalar sırasında, İTÇ III döneminin en karakteristik formlarından olan Troya tabağı ve depas formlarının, ustaya bu formlar hakkında bilgi verilip kırık parçalar gösterildikten sonra, bunların çarkta nasıl üretilmiş olabilecekleri üzerine karşılıklı fikir alışverişinde bulunularak deneysel çalışmalar da yapılmıştır. Ayrıca, yapım sırasında bunlar üzerinde çarktan kaynaklanan izlerin nasıl oluşmuş olabileceği sorusuna da cevaplar aranmıştır. Bu çalışmaların sonuçları aşağıda her iki forma ait bölümlerde ayrı ayrı ele alınmıştır.

5.2.1. Kaseler

Kazılarda en yoğun olarak ele geçen ve günlük kullanıma yönelik olarak yapılan söz konusu formda dikkat çekici en önemli husus çarkta şekillendirilen formlarda astarın kullanım oranının çok düşük olmasına rağmen, eski geleneğin bir devamı olarak, kaselerin tamamının astarlanmış olmasıdır. Bu noktada en büyük sorun ise incelenen örneklerin gerçekten çarkta mı yoksa elde mi şekillendirildiğinin gözle kesin olarak anlaşılabilmesidir. Burada bizce en büyük kriter genellikle kabın profilinin dipten ağız kenarına yaklaştıkça incelmeye ve düzgünlüğüdür. Zaman zaman gözle anlaşılabilen durumlarda el ile hissedilebilen çark izleri kabın çarkta şekillendirildiğinin bir diğer göstergesi olarak kabul edilebilir. Ancak tüm bunlara rağmen detaylı mikroskobik analizler yapılmadığı sürece, bu duruma kesin karar vermek doğru değildir. Bu nedenle çalışmamızda çok kesin olmayan örnekler dışında bu tip çanak çömlek “çömlekçi çarkında yapılmış olması olası” örnekler olarak ele alınmıştır.

Kase formunun çarkta yapılan örneklerinde genel olarak saptanan husus daha çok kırmızı astarlı ve parlak açkılı mal ile şekillendirilmiş kase formlarının çarkta yapıldığını ortaya koymaktadır. Bu durum söz konusu malda kilin ve pişirmenin

kalitesi yanında astar ve akı gibi fazladan yapılan işlemlerin kabın günlük kullanımın dışında bir amaca yönelik olarak yapılmış olabileceğini de düşündürmektedir.

ark yapımı kaseler en çok ie doğru kıvrılan dudaklı sığ kase ve düz dudaklı keskin omurgalı kase formlarıyla temsil edilmektedir. Söz konusu bu iki formda ilk defa İT III’de ortaya çıkar ve el yapımı örnekleri de ele geçmiştir. İleride yerleşme bazındaki değerlendirmelerde de belirtileceği gibi çark yapımı kase formları elde yapılmış kase formlarına göre daha sınırlı sayıda ve sınırlı formda ele geçmiştir. Bu durum kaselerin astarlı olmasından dolayı yapım tekniğinin anlaşılamamasının yanında günlük kullanıma yönelik bu formun çok özel bir ustalık gerektirmeden evsel üretimle ve eski teknoloji ile yapımının devam etmesi nedeniyle de gerçekleşmiş olabilir. Özellikle ie doğru kıvrılan dudaklı kaselerin çoğu zaman çark yapımı olup olmadığı anlaşılamadığından genellikle değerlendirme dışı kalsa da İT II’nin sonunda Troya, Küllüoba, Karataş ve belki de Gordion’da ve yine buna paralel olarak Tarsus’ta eşzamanlı biçimde ortaya çıkan bu form, Batı Anadolu’da mleki çarkında yapılmış ilk formlardan biri olarak nitelendirilebilir.

5.2.2. Tabaklar

Çalışmada tabak olarak nitelendiren form, ilk olarak Troya’da ele geçtiğinden ve söz konusu kazının yayınında A1 ve A2 tabağı olarak adlandırıldığından arkeoloji literatüründe yaygın olarak bu isimle bilinir.

A1 tabağı olarak adlandırılmış form basit ve ağza doğru incelen profilli, çok sığ ve genellikle oldukça geniş çapı bulunan bir formdur. Ancak bu formun çapı dar olan ve ağız kenarına doğru daha dikleşen profilli örnekleri de bulunmaktadır. Günlük kullanıma yönelik olarak üretilmeyen el yapımı ve astarlı örneklerin, genellikle büyük çaplı (bazıları 50 cm’nin üzerinde) ve çok yayvan olmaları nedeniyle kolay kırılabilmeleri, bunların çok az sayıda tüm olarak ele geirilebilmesine yol açmıştır.

A2 tabağı olarak bilinen ve günlük kullanıma yönelik olarak kullanıldığını düşündüğümüz bu form ise çömlekçi çarkında şekillendirilmesi esnasında yüzeyinde oluşan belirgin çark izleri veya tur olukları ve özellikle dışta, ağzın hemen altında hafif bir şişlik yapan profili ile karakterize olur. Esas itibarıyla yalın mal ile temsil edilen formun zaman zaman astarlı olanları da vardır. Söz konusu formun çapı çoğunlukla 18-24 cm arasında değişmekle birlikte zaman zaman daha büyük boyutlu örnekler de bulunmaktadır.

K.Suriye’de Er Hanedanlar III sonu ve Akkad döneminden önce görülmeyen²⁴⁰ söz konusu forma K.Suriye’de en yakın örnekler Tell Brak’ta ele geçirilmiştir²⁴¹. Er Hanedanlar III ve Akkad dönemine ait en erken örnekler Batı Anadolu A2 tabağı tipini andırsa da aslında bölgede Geç Uruk döneminden beri kullanılan *beveled rim* kaselerin ya da *flower pot* olarak adlandırılan formun devamı olmalıdır. Hafif kaideli ve düz dipli bu örnekler A2 tabağı profilinden farklı bir görünüme sahiptir.

Batı Anadolu’da İTÇ II’nin son evresinden itibaren kullanılmaya başlayan el yapımı tabakların bulunmuş olması, Mezopotamya’da benzer örneklerin Akkad döneminden önce görülmemiş olması, bu formun Batı Anadolu kökenli olması olasılığını artırmaktadır.

Söz konusu forma benzeyen el yapımı örnekler ise büyük olasılıkla *tournette*’te şekillendirilmiş olmalıdır. Üretimini diğer formlara göre daha basit ve günlük kullanıma yönelik olması nedeniyle çark yapımı formlar içerisinde en çok görülen formdur. Küllüoba’da ele geçirilen pek çok örnekte ağız kenarlarında görülen is, bu tabakların zaman zaman mutfak kaplarında kapak olarak kullanılmış olabileceğini de düşündürmektedir.

Bazı yerleşmelerde ele geçen tabaklarla ilgili olarak Troya A2 tabağı ile karşılaştırmalar yapılmasına rağmen, söz konusu tabakların yalın tabaklardan farklı

---

²⁴⁰ Oates, J., 2001:174.

²⁴¹ Ibid.:figs.208, 419:637.

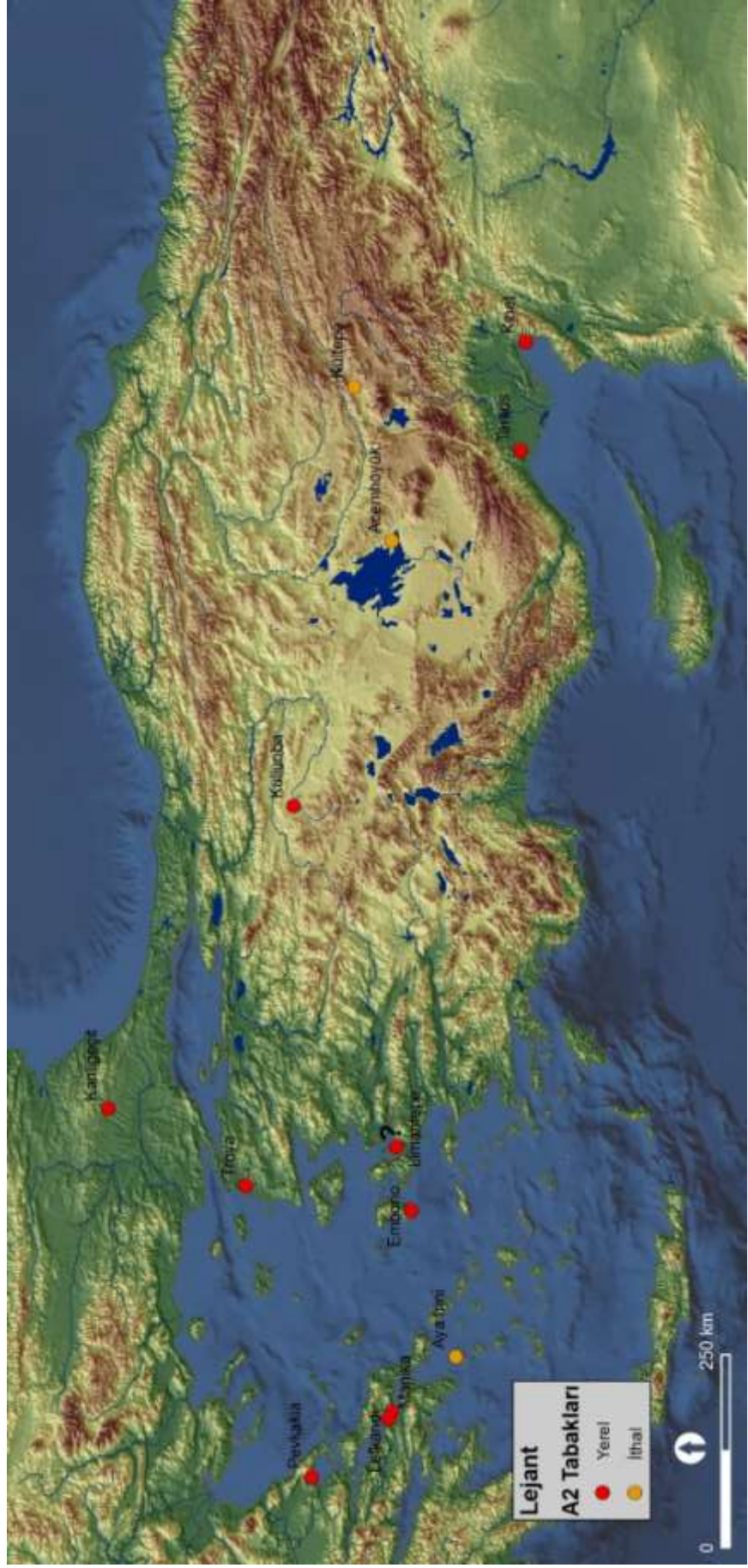
olarak astarlı oldukları belirtilmiştir²⁴². Az sayıda ele geçen bu tabaklar, A2 tabağı profili göstermeyip daha küçük boyutludur ve A1 tabağı olarak değerlendirilmelidir.

Öncelikle bu noktadaki tartışma konusu çark yapımı tabak olarak adlandırdığımız ve Troia'da A2 tabağı olarak bilinen formun kökeninin neresi olduğu sorusudur. Çarkın 4. Binyıldan beri kullanıldığı Mezopotamya'da görülen çark yapımı örnekler söz konusu forma benzememektedir²⁴³. Bu formlar daha konik, derin ve dipleri düzeltilmemiş örneklerdir. Dolayısıyla bu durum, daha önce Batı Anadolu'da kullanılan el yapımı bir kase formunun, çarkta üretilmeye başlanmasıyla yeni form özellikleri kazanmış olduğu şeklinde yorumlanabilir. Bölgelere göre değişmekle birlikte, bu formun tüm İTÇ III dönemi süresince kullanıldığı anlaşılmaktadır (V. Harita 1).

---

²⁴² Marta Sharp Joukowsky, **Prehistoric Aphrodisias. An Account of the Excavations and Artifact Studies I-II**, Court- St Etienne, 1986:578-582

²⁴³ David Oates, Joan Oates-Helen McDonald, **Excavations at Tell Brak, Nagar in the Third Millenium BC**, Vol 2, (McDonalds Institute Monograph), London British School of Archaeology, 2001 :63, Lev.76, Kühne, H., Tell Chuera.

Harita 1: Troia A2 tabaklarının görüldüğü kazı yerleri.

Tabak Formu ile İlgili Deneysel Çalışmalar:

Tabak formunun çarkta nasıl şekillendirilmiş olabileceğine dair Bilecik'in Kınık köyünde deneysel çalışmalar da yapılmıştır. Buna göre, bu tabakların dışında bu form için karakteristik olan geniş aralıklı çizgiler (Res. 52), yapım esnasında sağ elin işaret ve orta parmağını hafif aralıklı bırakarak dış yüzeyde tutmak ve sol elin parmakları ile ise içten dışa doğru hafif baskı uygulamak suretiyle (Res. 51) yapılmış olmalıdır.

Resim 51: A2 Tabakı Yapım Denemesi

Resim:52: Kabın Dış Yüzeyinde Oluşan Çizgiler

İç kısmının yapılışında ise sol elin başparmağı çok yavaş bir şekilde merkezden dışa doğru geliyor ve böylece iç kısımda çok fazla çizgi oluşması engellenebiliyor (Res.53).

Resim:53:Kabın iç yüzeyinin yapımı

Yani Troya tabağındaki bu çizgiler istenilerek yapılmış olmalıdır. Hızlı çarkta şekillendirildiğinde ve ek olarak herhangi bir düzeltme yapılmadığında, dipler A2 tabaklarında görülenden daha koniktir ancak kabın belli bir kuruluğa gelmesinden sonra dip kısmının sıyrılarak düzeltilmesi sonucu dip kısım daha yuvarlak bir görünüme sahip olmaktadır. Tabağın daha yayvan yapılabilmesi için ise dipten ağıza doğru inceltilerek şekillendirilmesi gerekmektedir.

Günümüzdeki uygulamalardan yola çıkarak, kabın farklı bir renkte olması istenmiyorsa ya da kap yapımında kullanılan kil ince ise, diğer bir deyişle fazla katkı içermiyorsa, kabın astarlanmasına gerek duyulmamış olabileceği sonucunu çıkarabiliriz. Astarın yapımı için öncelikle doğada taş katılığında bulunan kilin ezilerek kullanılabilir hale getirilmesi gerekir. Bu işlemi bir çömlekçi ustasının tek başına yapması mümkün olmadığından, ek işgücü gerekmektedir. Ayrıca, astar

yapılacak kilin erimesinin ve süzülmesinin beklenmesi gerekmektedir. Astarlanmış kaplarda kuruma süresinin uzaması da astarlamama nedeni olabilir. Ayrıca, seri üretimin bir gereği olarak zaman ve işgücü kaybını önlemek için de bu kapların astarlanmamış olabileceği düşünülebilir.

Bu tabakların en karakteristik özelliklerinden biri de diplerinin kesilmesi sırasında oluşan ip izleridir. Yapılan deneylerde, kilin saf olması durumunda ip izinin oluşmadığı anlaşılmıştır. Biraz kaba olan kil ile yapılan denemelerde başarıya ulaşılmıştır. Ayrıca bu örneklerde iç içe geçmiş halkalar şeklinde görülen ip izlerinin kabin çark dönerken kesilmesi sonucunda oluştuğu da deneyler sonucunda görülmüştür (Res.54-55).

Resim: 54:Kabin Dibinin İple Kesilişi

Resim 55:Kabın çarkta dönerken kesilmesiyle oluşan ip izleri

Çark dururken yapılan denemeler de ise ip izleri birbirine paralel olarak oluşmaktadır. Böylece söz konusu formun son derece seri bir şekilde yapıldığı anlaşılmaktadır. Ancak bununla birlikte yapılan denemelerde kabın dip kısmının oval olması için kuruduktan sonra düzeltmeler yapıldığı da anlaşılmaktadır. Şöyle ki; kabın altının yapım esnasında oval olmadığı daha çok kaide şeklinde, konik olarak kaldığı görülmüştür. Söz konusu formun bilinen örneklerinde ise dibin daha oval olması ancak kuruduktan sonra düzeltilmesiyle mümkün olabilmektedir. Kuruduktan sonra dip kısmı hafif ıslatılıp sıyrılarak yuvarlatılmıştır. Küllüoba'daki örneklerde bu işlemin uygulandığı açıkça görülmektedir (Lev. 24/3).

Özellikle çark yapımı tabak formunun çoğunlukla Batı Anadolu'da görülüyor olması ve söz konusu formun karakteristiğini oluşturan form detayları ele alındığında bu formun yerel bir formun çarkta yapılmış devamı niteliğinde olabileceği öngörülmektedir.

Tüm bu detayların araştırılması ve özellikle teknolojik farklılıkların ortaya konması, çarkın Batı Anadolu'ya ulaşımının hangi güzergahı izlediği sorusuna daha açık bir cevabın verilebilmesini kolaylaştıracaktır.

5.2.3. Tankardlar

Küresel gövdeli dışa doğru açılan boyunlu, basit dudaklı söz konusu formun İTÇ II'deki tek kulplu örneklerinde kulp, ya direkt omuz üzerine ilmik şeklinde yerleştirilmiştir²⁴⁴, ya da boynun dip kısmından veya ortasından başlayıp bir yay çizdikten sonra omuza birleşir. İTÇ III'te bu formun çift kulpluları ortaya çıkar, bazı örneklerde kulp ağız hizası üzerine de yükselir²⁴⁵.

Tankard formu Batı Anadolu'da İTÇ II'nin son evresinde el yapımı ve tek kulplu olarak ortaya çıkar. Mellink de tankardların ilk örneklerinin -özellikle Karataş-Semayük' stratigrafisini dikkate alarak- tek kulplu olduğunu daha sonra çift kulplu olarak da üretildiğini belirtmektedir²⁴⁶. Küllüoba kazıları da bu varsayımı desteklemektedir. Bu tipin stratigrafiden gelen örnekleri özellikle Troya Ila²⁴⁷ (Troya tip A 39), Poliochni Kırmızı, Karataş-Semayük'te V:3, Beycesultan XIIIa ve Küllüoba IV A²⁴⁸ dan bilinmektedir; çarkta yapılmış örnekler ise ilk defa İTÇ III'te ortaya çıkmıştır²⁴⁹. Form itibariyle çömlekçi çarkında yapılması zor olan ve ustalık gerektiren bu formun çark yapımı örnekleri, Troya'da oldukça fazla ele geçirilmiştir²⁵⁰. İçki kabı olarak tanımlanan Batı Anadolu kökenli bu form, deplas ve Suriye şişesi formları gibi Anadolu'nun güneydoğusunda Gedikli'den²⁵¹ Kyklad'lar , Kıta Yunanistan ve Trakya'da Kanlıgeçit²⁵²e kadar olan geniş bölgede ele geçmiştir.²⁵³

²⁴⁴Efe-Ay Efe, D., 2001:Çizim.4 e-f.

²⁴⁵Efe-Ay Efe 2001:Çizim. 4.g-h.

²⁴⁶Mellink, M., 1986:148; Blegen 1950:229, Fig.223a.A43. Blegen çift kulplu tankardın öncü formu olarak Troya I. Yerleşmesinde A 42 olarak sınıflandırılmış formu kabul etmektedir.

²⁴⁷Blegen 1950:229, Fig223a, A39.

²⁴⁸Efe, T., Ay-Efe, D., 2001:Çizim e-h.

²⁴⁹Blegen, C., 1950:229.

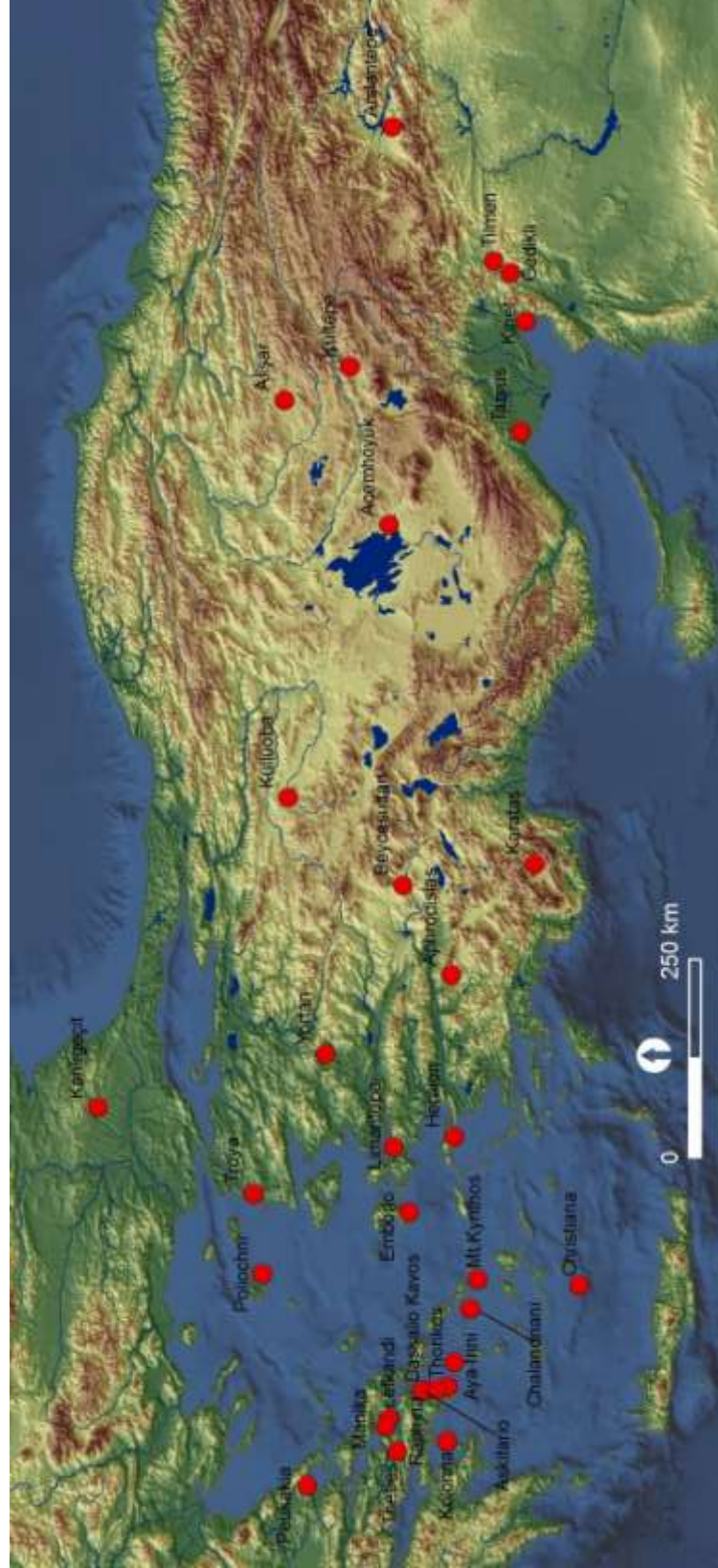
²⁵⁰Ibid.:Fig. 380-35.415, 35.558, 35.456, 35.566.

²⁵¹Alkim, B., 1979:135-142,140; Duru, R. 2006 **Gedikli Karahöyük I**: Lev.86-7.

²⁵²Mehmet Özdoğan, Hermann Parzinger, Necmi Karul, "Kırkırelili Höyüğü 1996 Yılı Kazısı", **19. KST**, 1998:123-150, Res.19.

²⁵³Ibid.: 148, Jeremy Rutter, **Ceramic Change in the Aegean Early Bronze Age, The Kastri Group, Lefkandi I and Lerna IV: A Theory Concerning the Origin of Early Helladic III Ceramics** (UCLA Institute of Archaeology Occasional Paper 5) Los Angeles, 1979: Fig.1/6; Kamil, T., **Yortan Cemetery in the Early Bronze Age of Western Anatolia**, (BAR International

Harita 2: Tankard formunun görüldüğü kazı yerleri.

Series 145), Oxford, 1982:Fig.79;269, 271, Lev. XVI:269 (Yortan C grubu malzeme içinde çark yapımı çift kulplu örnekler ele geçmiştir).

5.2.4. Depaslar

Bu form ilk olarak birinci dönem Troya kazılarında ele geçmiş ve Homeros'un Odysee'de sözünü ettiği çift kulplu içki kabı olabileceği düşüncesiyle, Schliemann tarafından *Depas Amphikypellon*" olarak adlandırılmıştır;²⁵⁴ Spanos yayınlamış olduğu çalışmasında *depas* kelimesinin Yunanca'dan geldiğini, fakat etimolojisi olmayan bir kelime olduğunu; *kypellon*'un ise içecek kabı olarak tercüme edilebileceğini; böylece *depas amphikypellon*'un kabaca çift kulpu içki kabı anlamına geldiğini belirtmektedir²⁵⁵. Bu form kabaca silindirik olup sivri veya düz diplidir. Geç örnekler arasında kaideli olanlar da vardır. Bazı örneklerde gövde, orta kısımda hafifce daralır. Karşılıklı ve simetrik olarak yerleştirilmiş iki kulp, ağız kenarı altından başlayıp dibe kadar iner.

K.Suriye'den Yunanistan Karası ve Bulgaristan'a kadar olan geniş bir bölgede görülen söz konusu *depas* formunun düz dipli örnekleri çoğunlukla çarkta üretilmiştir. Özellikle güneybatı Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'da esas itibariyle İTÇ III'ün geç evrelerinde kaideli *depaslar* da söz konusudur. Maden taklidi olarak üretildiğine şüphe olmayan bu formun pişmiş toprak örneklerini çarkta yapmak oldukça ustalık gerektiren bir iştir.

Depas formu ile ilgili olarak bugüne kadar tip ve mal grubu temelinde yapılan değerlendirmelerden²⁵⁶, anlaşıldığı üzere, Anadolu'da coğrafi bölgeler temelinde üç

²⁵⁴ Heinrich Schliemann, **Troy and It's Remains** 1994(1875):314, Heinrich Schliemann, **Ilios Stadt und Land der Trojaner. Forschungen und Entdeckungen in der Troas und besonders auf der Baustelle von Troia**, Leipzig, 1881: 299.

²⁵⁵ Petr Z. Spanos , **Untersuchung über den bei Homer "depas amphikypellon" genannten Gefässtypus**. (Ist Mitt 6), 1972.

²⁵⁶ Bittel **Kleinasiatische Studien**, (Ist Mitt 5), 1942, 132-135; Blegen et.al. 1950, 206, 209, 212, 221-223, 230; Spanos, P., 1972 : 50-52; Petr.Z. Spanos, Eva Strommenger, "Zu den Bezeichnungen Zwischen Nordwestanatolien und Nordsyrien/Nordmesopotamien im III. Jahrtausend vor Christus", **Aspects of Art and Iconography: Anatolia and It's Neighbours Studies in Honor of Nimet Özgüç**, (Ed.by M. Mellink, E. Porada, T. Özgüç), TTK Basımevi, Ankara 1993:571-578, 573-574, Fig. 1-2; Christian Podzuweit, **Trojanische Gefassformen der Frühbronzezeit in Anatolien in der Agais und Angrenzenden Gebieten**, Mainz, 1979:151-164; Jean Louis Hout, **Les Ceramiques Monochromes Lisees En Anatolie A L'Epoque du Bronze Ancien**, 1982: 540 vdd.; Mellink 1989: 325; 1992, 215-219; 1993; Armağan Öktü, **Die Intermediate Keramik in Kleinasien**, 1973: 215-216, Lev. 36, 182-185, 261-262; 15-17, 54 ve Efe,T., 1988, 97, 191; Halime Hüryılmaz, "Uşak Arkeoloji Müzesinden Bir Grup Depas-Amphikypellon", **Eski Yakınoğu Kültürleri Üzerine**

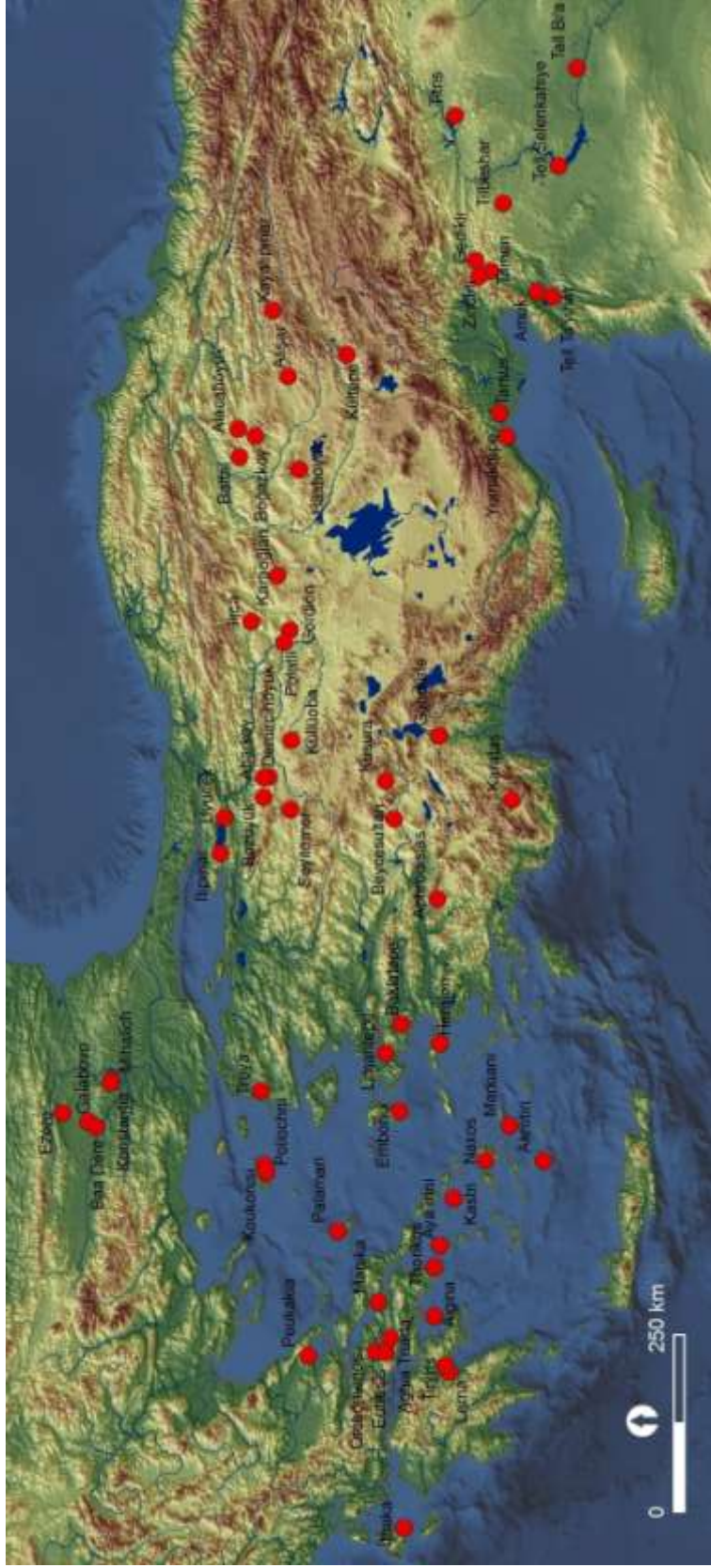
ayrı grubun varlığından söz edilebilir²⁵⁷. Bunlar, kuzeybatı Anadolu bölgesinde daha çok kırmızı astarlı ve az sayıda gri/siyah astarlılarla temsil edilen örnekler (genellikle ağız altında bant astar (*rim slip*) vardır; Güneybatı Anadolu'da kırmızı astarlı ve gri renk hamurlular (bezemeli örneklerde yatay veya dikey oluklar görülür);Orta Anadolu'da ise boya bezemeli depaslar şeklinde sıralanabilir. Bunlara ek olarak Güneybatı Anadolu, Kilikya ve Güneydoğu Anadolu'da kaideli depaslar da söz konusudur. Özellikle Gedikli mezarlarında ele geçirilmiş olan bu kaideli örnekler, depas formu üzerine bölge çanak çömleğinin yaptığı bir etki olarak yorumlanmaktadır²⁵⁸.

İncelemeler, İ.Metin Akyurt-Bahattin Devam Anı Kitabı (Ed.by A.Erkanal-Öktü, E.Özgen, S.Günel, A.Tuba Ökse, H. Hüryılmaz, H. Tekin, Ç. Karaaslan, B. Uysal, F. Karaduman, A. Engin, R.Spieß, A.Aykut, R.Tuncel, U.Deniz, A.Rennie) Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1995: 177-185; 2001, 342-353, Schachner 1995a, 307-31.

²⁵⁷ Ayşegül Aykurt, Selma Kaya, "İzmir Arkeoloji Müzesi Tarafından Satın Alınan Bir Grup Depas-Amphikypellon", **Anatolia** 28, 2005:2.

²⁵⁸ Spanos 1972:370.

Harita 3: Depas formunun görüldüğü belli başlı merkezler (Rahmstorf 2006:Harita 3'e dayanılarak hazırlanmış ve güncel hale getirilmiştir).

Depasın Üretimi ile İlgili Deneysel Çalışmalar:

Çömlekçi atölyesinde yaptığımız çalışmalar sonucunda çarkta depas yapabilmek için çeşitli yöntemlerin olabileceği saptanmıştır. Bunlardan ilki burada “düz yapım” olarak adlandırılmıştır(Res.56-59). Dip kısmı çarkta durmak üzere kabın yukarıya doğru şekillendirildiği bu yöntemde, kap ikinci bir işleme gerek kalmaksızın tek seferde biçimlendirilir. Ancak aşağıdan yukarıya doğru kilin elle çekilebilmesi için dip kısmında kilin kalın bir tabaka halinde bırakılması gerekmektedir. Kabın yukarıya doğru uzaması sonucu, el kabın içerisine daha fazla giremediğinden kabın dip kısmı belirgin bir şekilde kalın olmaktadır. Ayrıca el kabın içerisindeyken tırnak ve parmak ucunun oluşturduğu izlerin dış kısımları bu yöntemde dibe doğru durur. Yine bu teknikte dip kısım iç yüzeyde iç bükey olarak şekillenmektedir.

Resim:56: Depas Yapımının İlk Aşaması

Resim 57: Dipten yukarıya kilin çekilişi

Resim 58: Ağız şekillendirilmesi

Resim 59: Kabın dibinin düzeltilmesi

İkinci yöntem ise “tersten şekillendirme”dir (Res.60-68). Depas bu yöntemde dip kısmı yukarıda, ağız kısmı ise çark üzerinde olacak şekilde biçimlendirilir; bilahare ağız kısmı daha sonra düzeltilir. Kap kurduktan sonra, dibi “dişi kalıp” olarak adlandırılan ve yine kilden yapılarak çarka sabitlenmiş kalıba oturtulur. Kabın ağız kısmının su ile yumuşaması sağlandıktan sonra, ağız kısmı çarkta döndürülerek düzeltilir. Tersten yapılmış örneklerde kabın ağız ve ortası daha kalın oluyor. Ayrıca dip kısmının iç yüzeyi, dış bükey biçimde şekilleniyor.

Resim 60: Tersten yapma yöntemi 1. aşama Resim 61: Tersten yapma yöntemi 2. aşama

Resim 62: Tersten yapım yöntemi 3. aşama Resim 63: Tersten yapım yöntemi 4. aşama

Resim 64: Tersten Yapım yöntemi 5. aşama

Resim 65: Tersten yapılan depasın ağız kısmı

Resim 66: Depasın dişi kalıpta şekillendirilmesi

Resim 67:Tersten yapım 7. Aşama Resim 68:Tersten yapılmış depasın ağız kısmı düzeltilmeden önceki profili.

Ayrıca bir üçüncü yöntem kalıpta şablonla şekillendirilmez. Bu yöntemde kap, dibi aşağıda kalacak şekilde çarkta şekillendiriliyor ancak dip kısmı çarka oturabilmesi için ağız şeklinde bırakılır ve daha sonra erkek kalıba konularak dip kısmı şekillendirilir (Res.70-71). Bu yöntemle yapılan depaslarda dip kısmı ek düzeltme ile yapıldığından, iç yüzeyde kabın ortalarından itibaren çark izlerinin dış kısmı dibe, geri kalan kısımda ise dişler ağız yönüne dönük şekilde oluşuyor.

Resim 69:Düz yöntemle iki seferde yapılan depasın düzeltilmeden önceki profili

Resim 70:Erkek kalıp

Resim 71:Erkek kalıpta depasın dip kısmının şekillendirilişi

Depas kulbunun yapımı diğer formlardan farklıdır. Oldukça uzun olan kulp, kabın ağırlığını taşıyabilmesi için perçin yöntemi olarak adlandırılan yöntemle yapılıyor. Bu yöntemde öncelikle kulpun geçeceği yer deliniyor ve etrafı sivri bir aletle çiziliyor daha sonra bu çizilen kısma su dökülerek kilin yumuşaması sağlanıyor (Res.72-73).

Resim 72:Kulbun geçireleceği kısma ince yivler açılır

Resim 73:Bu bölge ıslatılarak ekleme öncesi yumuşaması sağlanır

Resim 74:Kulp iki elle açıldıktan sonra, uç kısım kabın içine girecek şekilde inceltiliyor.

Resim75:Kulp kaba perçinleniyor.

Resim76:Perçinlenen kısım iç yüzeye kil eklenerek yapıştırılıyor.

Böylece kulbun o bölgeye iyi yapışması sağlanıyor. Kulp içeri geçirilmeden önce uç kısmı inceltiliyor ve içeri geçirildikten sonra düzeltiliyor (Res.74-76). Daha sonra kap ters çevrilerek kulbun şekil alması sağlanıyor. Böylece bazı depas tiplerinde gördüğümüz kulpların yukarı doğru çekilmiş olması ya da kulpların yana doğru açılmış olması durumunun da tamamen kuruma işlemi sırasındaki bırakılış şekline göre olduğu anlaşılmaktadır. Kulbun ağza yakın tutturulması taşıma gücünü zorlaştırıyor. Bu yüzden daha ortadan ve dolayısıyla daha kısa depas ve kulp tercih edilmiş olmalıdır. Bu bağlamda 40'cm ve üzerindeki bir depasın yapımı oldukça zordur. Ayrıca depas yapımında kulbun alt kısmının perçinlenerek tutturulması çok zor olduğundan perçinlenmeden yapıştırma yöntemiyle yapılmıştır.

Düz teknikte yapılan depaslarda dip kısmı sonradan ek düzeltme işlemi ile yapıldığı için kabın ortalarından itibaren çark izlerinin dış kısmı dibe doğru, diğer bölümde ise dış ağız yönüne doğru oluşmaktadır. Düzden yapılmış depasların dipleri kalın, tersten yapılmışlarının ise dibi incedir. Bir ustanın bir formun dibini ince yapmayı öğrendiğinde, bunu değiştirmeyeceğini düşünürsek, ince dipli olan örneklerin kalın dipli olanlardan daha gelişmiş olduğunu ve dolayısıyla daha geç örnekler olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca el yapımı örnekler de sadece düz şekilde yapılabildiğinden, çarktaki ilk örneklerin de bunun devamı olduğu düşünülmelidir. Tersten şekillendirme, diğer yöntemlere göre daha kolay bir yöntemdir.

5.2.5. Çömlekler

İTÇ III'te çömlekçi çarkının kullanılmasıyla birlikte erken evrelerde az olmakla birlikte çömlek formu da çarkta şekillendirilmeye başlanır. Bu form altında küresel gövdeli, geniş veya dar boyunlu çömlekler ele alınmıştır. Troya'da her iki grup çömleğin de İTÇ III başlarında elde yapıldığı anlaşılmaktadır²⁵⁹. Küllüoba'da da erken İTÇ III'ün son evresinde çark yapımı örnekler ele geçmiştir.

Çömlek formlarında özellikle büyük boyutlu kaplarda yapım işleminin tamamı çarkta gerçekleşmemiştir; ancak kabaca sucuk yöntemi ile şekillendirilen kap, daha sonra çarkta düzeltilmiş ve boyun kısmı eklenmiştir. Çömlekçi çarkında herhangi bir kabı şekillendirilirken zaman zaman suyun düzeltme işlemi sırasında kullanılması, çömleklere de daha plastik bir görünüm kazandırır. Bununla birlikte dönme işlemi sayesinde gövdeler giderek ovalleşir.

5.2.6. Küresel Gövdeli ve Basık Geniş Boyunlu Çömlekler

Troya'da Blegen'in C 13 ve 14 olarak sınıflandırdığı küresel gövdeli, basık boyunlu ve hafif dışa açılan ağızlı formlar İTÇ III'ün erken evrelerinde elde yapılmış, daha sonra çarkta yapılmaya başlanmıştır. Form, omuz veya gövde üzerinde karşılıklı yatay kulplar da içerebilmektedir. Tarsus'ta da söz konusu formun elde ve çarkta yapılmış örnekleri birlikte ele geçmiştir²⁶⁰.

5.2.7. Dar Boyunlu Çömlekler

Yine Troya'da C 10 ve C 15 olarak sınıflandırılan söz konusu form, çoğunlukla elde yapılmıştır. Bu formun çark yapımı örneği Troya IV'den

²⁵⁹ Blegen, C., 1950: 235 (tip C15):Blegen,C., 1951:29, 30 (Tip C10,C14).

²⁶⁰ Goldman, H., 1956:Fig.362/593, 595.

bilinmektedir²⁶¹.Tarsus'ta ise benzer formların büyük bir kısmı elde yapılmakla birlikte, yüksek boyunlu ve dikey tutamaklı farklı tipte çömlekler, çömlekçi çarkında yapılmış olarak yine aynı evrede birlikte ele geçmiştir²⁶².

5.2.8. Gaga Ağızlı Testiler

Batı Anadolu'da İTÇ'nin başından itibaren görülen gaga ağızlı testiler de İTÇ III'te ilk defa çarkta yapılmaya başlanır. Bugüne kadar gaga ağızlı testi formunun çarkta nasıl yapıldığı konusunda detaylı araştırmalar olmamasına rağmen, Küllüoba'da ele geçen bir örnekte yaptığımız incelemeden kabın dip kısmının ve boyun kısmının çarkta şekillendirildiği ve daha sonra birleştirildiği ve büyük olasılıkla gaga kısmının da en sonunda biçimlendirildiği anlaşılmıştır. Bu form esas itibariyle diğer bazı formlara göre biraz daha geç çarkta yapılmaya başlanır. Örneğin Troya'da I. Yerleşmeden itibaren görülen bu form ilk defa IId evresinde çarkta şekillendirilmiştir²⁶³. Söz konusu düz dipli, küresel ya da oval gövdeli bu formun IIg evresinde ise yalın mal ile temsil edilen bir örneği ele geçmiştir.²⁶⁴.

5.2.9. Kadehler

İlk örnekleri Mezopotamya, K.Suriye ve Güneydoğu Anadolu'da Er Hanedanlar III döneminin sonlarından itibaren görülen kadeh formu, bir sonraki Akkad döneminde daha yoğun olarak kullanılmıştır. Daha çok dışa açılan ya da hafif içe kapanan dudaklı, dış bükey gövdeli ve dibe doğru daralan profilli; kaidersiz düz dipli ya da alçak kaideli olan bu formun dip kısmında ipile kesildiğini kanıtlayan izler vardır²⁶⁵. Akkad sonrası (post-Akkad dönemi) örneklerinin ise dudak kısımları iç tarafta kalınlaştırılmıştır ve bunlar bu özelliği nedeniyle içki kabı olarak

²⁶¹ Blegen, C., 1951:Fig.163/37.914.

²⁶² Goldman, H., 1956:Fig.277/597,605.

²⁶³ Blegen, C., 1950:298.

²⁶⁴ Ibid.:Fig.387:35.483.

²⁶⁵ Oates, D.,et.al., 2001:156,157.

nitelendirilmemiştir²⁶⁶. Yine bu formun geç örneklerinde dudak kısmı dışta inceltiştir²⁶⁷. Buna göre, Batı Anadolu'da bugüne kadar sadece Küllüoba'da ele geçmiş örnekler (Lev.21/1-3, 26/3) ise daha çok Akkad sonu örnekleri ile benzerlik gösterir. Buna göre söz konusu tarihler yaklaşık MÖ. 2300-2150 aralığına denk gelmektedir²⁶⁸. Bunlar gerek mal ve gerekse yapım tekniği ve form açısından sadece Küllüoba değil, aynı zamanda tüm Batı Anadolu çanak çömleğine de yabancı olup Kuzey Suriye ve Güneydoğu Anadolu kökenli importlar olarak nitelendirilebilir.

---

²⁶⁶ Oates 2001:175.

²⁶⁷ Ibid:175.

²⁶⁸ Matthews, R., 2003:5, Tablo 1.1.

5.2.10.Şişeler

Kuzey Suriye’de ve daha çok Orta Fırat havzasında üretilen ve “Suriye Şişesi” olarak adlandırılan²⁶⁹ bu form kabaca iki grupta ele alınmaktadır²⁷⁰. Bunlardan biri sıklıkla görülen karakteristik alabastron formudur; diğeri ise Kühne’nin şişe kategorisi altında F2 grubu olarak sınıflandırdığı²⁷¹ T.Özgüç tarafından ise sadece şişe (*flask*) olarak adlandırılan daha küresel gövdeli ve geniş boyunlu şişelerdir²⁷². Genellikle kaliteli hamurdan, son derece iyi fırınlanmış olarak çömlekçi çarkında üretilen söz konusu kapların her iki tipinin de çarkta yapımı ustalık gerektirir.

K.Suriye’de özellikle söz konusu kaplarla temsil edilen mal grubu, pişmeden dolayı oluşan sertlikleri nedeniyle zaman zaman *Stone ware*²⁷³,*basalt ware*²⁷⁴,*metallic ware*²⁷⁵ (*metallische ware*) ya da *fine clinky ware*²⁷⁶ gibi çeşitli adlarla anılmaktadır. Bazıları ise yatay açkı içermeleri nedeniyle “*grey spiral-ring burnish ware*”²⁷⁷ olarak adlandırılmıştır. Özellikle Habur bölgesinin batısında ve Orta Fırat havzasında yaygın olması²⁷⁸ nedeniyle bu grup, *Euphrat-Ware*²⁷⁹ ya da *Euphrates*

²⁶⁹ Tuba Ökse “Suriye Şişeleri”nin Taşınma Biçimlerine İlişkin Yeni Bir Bulgu”, **Belleten** 43, 2004:599 .

²⁷⁰ Thomas Zimmermann, “Perfumes and Policies- A ‘Syrian Bottle’ from Kinet Höyük and Anatolian Trade Patterns in the Advanced Third Millennium BC”, **Anatolica** 31, 2005: 161.

²⁷¹ Kühne, H., 1976:38, Lev.66-67, 70.

²⁷² Özgüç, T., 1986:37.

²⁷³ Kay Prag “The Deep Sounding at Harran in Turkey” **Levant** 2,1970:78- 81; Oates 2001:159.

²⁷⁴ C. Leonard Woolley, R.D, Barnett.,**Carchemish III:The Excavations in the Inner Town and the Hittite Inscriptions**, London, 1952 :228.

²⁷⁵ Braidwood, R-L, Braidwood 1960:370; François Thureau-Dangin, Maurice Dunand **Til Barsip**, Paris, 1936:105.

²⁷⁶Kühne, H., 1976:33-34; Harald Hauptmann, 1969/70 “Norşuntepe.Historische Geographie und Ergebnisse der Grabungen 1968/69” **Ist Mitt** 19/20:21-78, 41.

²⁷⁷ Thureau-Dangin-Dunand 1936:105; Woolley-Barnett 1952:228; Braidwood,R-L, Braidwood., 1960:450; Machteld Mellink “Archaeology in Asia Minor “, **AJA** 69, 1965:133-149; Prag, K., 1970: 78-81; Spanos, P., 1972:20; Fielden, K., “Tell Brak 1976:The Pottery”, **Iraq** 39, 1977:249; Eşref Abay, **Die Keramik der Frühbronzezeit in Anatolien mit “Syrischen Affinitäten”**, Ugarit-Verlag Münster, 1997:34.

²⁷⁸ Kühne, H., 1976:56.

²⁷⁹ Winfried Orthmann, Elena Rova, **Graber des 3.Jt. v. Chr. Im syrischen Euphrattal 2. Ausgrabungen in Wreide**, Schriften zur Vorderasiatischen Archaeologie 2. Saarbrücken: Saarbrucker Druckerei Verlag, 1991:75.

*Banded Ware*²⁸⁰ olarak da bilinmektedir. Kühne söz konusu formu ayrıntılı olarak ele aldığı yayınında, yalın mal grubunun içinde değerlendirmektedir²⁸¹.

Geç Er hanedanlar dönemi ve Ur III döneminde kullanılan oval biçimli bu şişelerin öncülerinin ise yine Er hanedanlar dönemindeki küresel gövdeli örnekler (Rova tip1/1²⁸²) olduğu belirtilmektedir²⁸³. Anadolu’da ilk defa İTÇ III’te ortaya çıkan bu formun²⁸⁴ ele geçen ilk örnekleri öncü form olarak nitelendirilen küresel gövdeli örneklerdir. Özgüç tarafından Kültepe 15 ve 14. Tabakalarda ele geçirilen bu örnekler İTÇ II’ye tarihlenmiş olmakla birlikte bu tipin K.Suriye örnekleri için daha çok Er Hanedanlar III tarihi verilmiştir²⁸⁵. Nitekim Schachner’de çalışmasında Kültepe 15. Ve 14. katları Er Hanedanlar IIIa’ya tarihlemektedir²⁸⁶. Söz konusu formun metal örnekleri ise Tarsus’ta²⁸⁷, Demircihüyük-Sarıket ve Küçükhöyük’te ele geçirilmiştir²⁸⁸. Altın’dan yapılmış bir örnek ise Schliemann kazıları sırasında Troya III.yerleşmede ele geçirilmiştir²⁸⁹.

Kültepe’nin 13 ve 11. tabakalarında²⁹⁰ ele geçen Alabastron formdaki örneklerden Alishar,²⁹¹ Kestel/Göltepe’de²⁹², Sos Höyük’te²⁹³ ve ayrıca Konya

---

²⁸⁰ Oates, J., 2001:159.

²⁸¹ Kühne, H., 1976:73 vdd.

²⁸² Elena Rova, “Die Keramik aus dem Graberfeld” **Graber des 3. Jahrtausends v. Chr. İm syrischen Euphrattal 2. Ausgrabungen in Wreide**, Schriften zur Vorderasiatischen Archaeologie 2. Saarbrücken: Saarbrucker Druckerei Verlag, 1991: 71-171, abb.47 (Ed.by W. Orthmann , E. Rova)

²⁸³ Zimmermann, T., 2005:161.

²⁸⁴ Ibid:161.

²⁸⁵ Söz konusu formun benzer örnekleri arasında en erken örnek Tell Chuera taş evi 7. Kattan gelmektedir, (Kühne 1976:Lev.68) bununla birlikte K.Suriye’deki diğer örnekler genel olarak Er Hanedanlar III ve sonrasına aittir (V. Ryoichi Kontani **MÖ. 3.Binin ikinci yarısı ile 2. Binin İlk Çeyreğinde Seramik Bakımından Orta Anadolu ve Kuzey Suriye İlişkileri** (Yayınlanmamış Doktora Tezi) 1997:58,59.

²⁸⁶ Schachner, Ş- A. Schachner., 1995:Tab. 1.

²⁸⁷ Mellink, M., 1986:326.

²⁸⁸ Ayşe Baykal-Seeher, Jurgen Seeher, “Gefasse aus Blei in der Frühen Bronzezeit Anatoliens. **Light on the Top of the Black Hill. Studies presented to Halet Çambel**, Ege Yayınları, İstanbul, 1998: 118-121, Fig.1, 2-9

²⁸⁹ Schliemann, H., 1881:no 775

²⁹⁰ Özgüç, T., 1986:34;Fig.III:3.3, 3-6, 3-7, Fig. 3-4, 3-5;35:3-6, 3-7, 3-8;37:fig.3-10, 3-11, 3-12

²⁹¹ Erich P. Schmidt, **The Alishar Hüyük Seasons of 1928 and 1929**, Oriental Institute Publications, 1932:43, Fig.45

²⁹² Aslıhan Yener, “Göltepe 1993 Kazı Sonuçları”, **XVI. KST**, 1995:179, Fig.3-A

²⁹³ Antonio Sagona, Mustafa Erkmen, Claudia Sagona,. 1998, “Excavations at Sos Höyük, 1995”, **18. KST**, 1995:Fig.2:4.

Karahöyük'te de bulunmuştur²⁹⁴. Şişeler de *depas* gibi metal örneklerin imitasyonu olarak üretilmiş olmalıdır²⁹⁵. Bu duruma en iyi örnek Eskiypar'da ele geçirilen gümüş şişedir.²⁹⁶

Aşağıda ayrıntılı olarak ele alınacak olan Küllüoba örnekleri haricinde, Suriye şişelerinin Anadolu'nun batısında ele geçtiği diğer önemli merkez Troya'dır²⁹⁷. Schliemann kazıları sırasında Ilg'de hazine buluntuları arasında ele geçen Suriye şişelerinden biri, alabastron forma benzemektedir, diğer örnekler ise daha küresel gövdeli ve daha büyük boyutlu olması bakımından, yerel taklidler olarak değerlendirilmelidir²⁹⁸. Diğer bazı örnekler ise Troya III'e aittir²⁹⁹.

Suriye şişelerinin şu ana kadar ulaştığı bilinen en batıdaki iki yerleşme ise Ege'de Sykros adasındaki Palamari³⁰⁰ ve Bulgaristan'daki Galabovo yerleşmesidir³⁰¹. Galabovo 3'te ele geçen bu ithal örnek alabastron biçimli bir şişeye aittir.

---

²⁹⁴ Söz konusu örnekten sadece buluntu envanteri içerisinde bahsedilmektedir: V. Mellink, M., "Archaeology in Asia Minor", **AJA** 71, 1967b:161.

²⁹⁵ Özgüç, T., 1986:36.

²⁹⁶ Tahsin Özgüç, Raci Temizer "The Eskiypar Treasure", **Aspects of Art and Iconography: Anatolia and It's Neighbours. Studies in Honour of Nimet Özgüç**, (Ed.by M. Mellink, E. Porada, T. Özgüç), TTK Basımevi, Ankara, 1993:617, Lev.116-1.

²⁹⁷ Blegen, C., 1951:27, Lev.130 (tip B5).

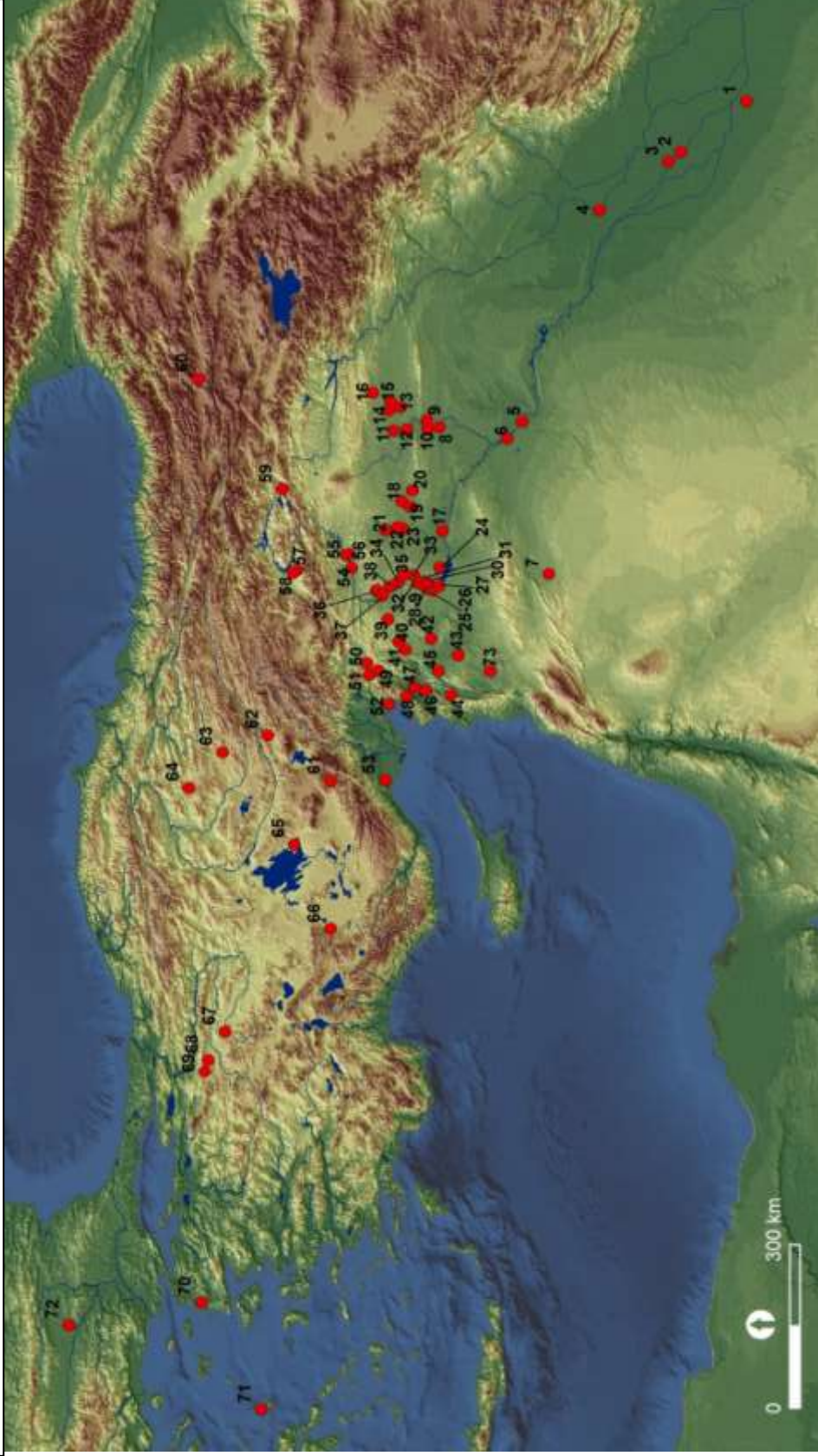
²⁹⁸ Schliemann, H., 1881:no. 408-10, Zimmerman, T., 2005:163.

²⁹⁹ Blegen, C., 1951:42, 52, 58.

³⁰⁰ Theochari, M., Parlama, L., E.Hatzipouliou, "Keramiki tis Chalkokratias III apo to Palamari tis Skyrou", **Wace and Blegen Pottery as Evidence for Trade in the Aegean Bronze Age 1939-1989**, Amsterdam, 1993: 187-193, Fig.3-b, pl.20e.

³⁰¹ Krassimir Leshtakov, "Galabovo Pottery and a new synchronisation for the Bronze Age in Upper Thrace with Anatolia" **Anatolica** 28, 2002:171-211,187, Fig.11-1.

Ur	1	Tell Melebiya	10	Kharab Sayyar	20	Tell Hadidi	31	Azaz	41	Zincirli	51	Kesiel	61	Palamari	71
Abu Salabikh	2	Germayir	11	Harran	21	Al-Qitar	32	Amama	42	Kinet	52	Küttepe	62	Galabovo	72
Kish	3	Abu Hureira	12	Tell Gidle	22	Tell Banat	33	Ebla	43	Tarsus	53	Alisar	63	Hama	73
Khatâjeh	4	Tell Braak	13	Hammam et Turkman	23	Qara Quzaq	34	Saraqip	44	Kurbanhöyük	54	Eskiyyapar	64		
Mari	5	Chogar Bazar	14	Habuba Kabira	24	Kara Hasan	35	Ansari	45	Norsuntepe	55	Acemhöyük	65		
Terqa	6	Tell Beydar	15	Tell Selenkahiye	25	Mezrahöyük	36	Tell Tayinat	46	Tirtis	56	Karahöyük	66		
Fara	7	Gimavaz	16	Wreide	26	Gre Virike	37	Amuk	47	Arsiantepe	57	Küllüoba	67		
Tell Kincedik	8	Tall Bi'a	17	Halawa	27	Tell Tahtani	38	Ti Barsip	48	Malaya	58	Demirchöyük	68		
Tell Bideri	9	Tell Chuera	18	Tawi	28	Tilbeshar	39	Tilmen	49	Lidarhöyük	59	Küçükhöyük	69		
		Dehliz	19	Tell es-Sweyhat	29	Oylum Höyük	40	Gedikli	50	Sos hoyuk	60	Troya	70		
				Samseddin	30										

Harita 5: Suriye şişelerinin görüldüğü merkezler (Kontani 1995:Harita 2 ve Rahmstorf 2006:Harita 5'e dayanılarak hazırlanmış ve güncel hale getirilmiştir).

Batı Anadolu'da daha çok ithal olarak görülen Suriye şişelerinin bazı taklit örnekleri de ele geçmiştir. Turnette'ten farklı olarak nispeten daha hızlı dönen çarkta, tek seferde şekillendirilmiş olduğunu düşündüğümüz bu formun dışa dönük dudak kısmı zaman zaman alt alta iki dudaklı ya da üç dudaklı tipte üretilmiştir. Troya'da IIg hazine buluntuları içerisinde ve Tarsus İTÇ III'te³⁰² çok sayıda örnekle temsil edilen söz konusu formun alabastron tipli örnekleri ise genel olarak Akkad dönemine tarihlendirilmektedir³⁰³. Bu tip şişelerin özellikle Torosların güneyinde Habur havzasının batısında ve Amanos dağlarının doğusunda kalan bölgede ele geçtiği bilinmektedir³⁰⁴. Söz konusu formun kullanım amacının ise daha çok yağ ya da parfüm gibi sıvıların taşınmasına yönelik olduğu düşünülmektedir³⁰⁵.

5.2.11. Amforalar

Batı Anadolu'da İTÇ'nin başından itibaren kullanılmaya başlanan amforalar çömlekçi çarkında İTÇ III'ün ilk evrelerinden itibaren üretilmiştir. (Troya Tip B6 ve C9³⁰⁶). Silindirik boyunlu ve çoğunlukla oval gövdeli olan bu form, boyundan başlayıp omuza inen karşılıklı iki kulp içerir. Küllüoba'da ele geçen örneklerden biri üzerinde inceleme yapılmış ve bunun çarkta tek seferde yapıldığı anlaşılmıştır; ancak daha büyük boyutlu amforaların ayrı parçalar şeklinde şekillendirilip bunların daha sonra birleştirilmesiyle üretilmiş olmaları imkan dahilindedir.

---

³⁰² Mellink, M., 1989:326.

³⁰³ Kühne, H., 1976:Lev.65; Oates 2001:160; Kontani, R., 1997:65-68; Ökse, T., 2004:602.

³⁰⁴ Orthmann, W., **Die Keramik der frühen Bronzezeit aus Inneranatolien.** (Istanbuler Forschungen 24), Berlin, 1963 :Lev.100, Kühne 1976:65 Karte II, Kontani 1995:114-115; Şenay Schachner, Andreas Schachner, 1995b, "Eine 'syrische' Flasche aus Fara" **MDOG** 127, 83-96, 93 vdd., Abay, E., 1997:34 vdd.

³⁰⁵ Ökse, T., 2004:599, Zimmermann, T., 2005:164.

³⁰⁶ Troya'da ilk defa IId evresinde görülen bu form için V. Blegen, C., 1950:233, Lev.131a.

5.2.12. Mataralar

Batı Anadolu'da İTÇ III'ün başlarından itibaren görülen ve boyun kısmı daha çok kesik gaga ağızlı testi şeklinde şekillendirilmiş olan bu formun gövdesi mercimek şeklindedir³⁰⁷. Batı Anadolu'da ele geçirilen bazı mataraların amfora şeklinde de şekillendirildiği görülmektedir³⁰⁸. Gövde çömlekçi çarkında basit profilli iki kase şeklinde şekillendirilmiş ardından bu parçalar birleştirilmiştir. Daha sonra da boyun eklenmiştir.

5.2.13. Kapaklar

Silindirik, çan biçimli kapaklar veya disk biçimli kapaklar da zaman zaman çömlekçi çarkında şekillendirilmiştir (Troya form D 3, D 5, D 7 ve D 8).

6. BATI VE ORTA ANADOLU'DA BÖLGELERE GÖRE İLK ÇARK YAPIMI ÇANAK ÇÖMLEK VE KARŞILAŞTIRMALAR

Mezopotamya'da MÖ. 4. Binyılın ikinci yarısından itibaren yoğun olarak kullanılmaya başlanan çömlekçi çarkı, Anadolu yarımadasının batısında, takriben bin sene sonra, diğer bir deyişle, kabaca M.Ö. 2500-2400 yılları arasına denk gelen zaman diliminde ortaya çıkar. Mümkün olduğunca kolay takip edebilmek ve anlaşılabilir kılmak için, çark yapımı çanak çömleğin Anadolu yarımadasındaki ilk kullanımı, yayılım ve gelişimi, çarkın çok daha önceleri kullanılmaya başladığı

³⁰⁷ Christine Eslick, **Elmalı-Karataş V, The Early Bronze Age Pottery of Karataş Habitation Deposits**, Bryn Mawr College Archaeological Monographs, 2009:Lev.85:e, f;51 KA 424; Schliemann, H., 1881 : no.364, 1113 (Troya III ve IV'ten geldikleri belirtilmektedir); Blegen 1950: 232, Lev.130 Tip B8; Bilgi,Ö., **MÖ. 2.Binyılda Anadolu'da Bulunmuş olan Matara Biçimli Kaplar**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No:2862, İstanbul, 1982, 91-91,Tablo 6; Goldman, H., 1956:Fig.361 no.557-559.

³⁰⁸ Ahmet Topbaş, Turan Efe, Ahmet İlaşlı., "Salvage Excavations of the Afyon Archaeological Museum, Part 2:The Settlement of Karaoğlan Mevkii and The Early Bronze Age Cemetery of Kaklık Mevkii", **Anatolia Antiqua** 6, 1998 :21-94:Fig.56:147; Yortan'da bu form hem gaga ağızlı hem de amfora biçiminde C grubu malzeme içinde ele geçmiştir: Kamil,T., 1982: Fig.82:282a-b, 283a-b.

Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye bölgelerinden devamla, coğrafi/kültürel bölgeler temelinde doğudan batıya doğru bir sıralama yapılarak ele alınmıştır. Bu bağlamda, önce Orta Anadolu'nun doğu kesimi ele alınmıştır;daha sonra da Kilikya'ya geçilmiştir. Daha önce tanıtıldığı gibi bu bölgede çark yapımı çanak çömleğin ilk kullanımı ve gelişimi Kuzey Suriye ile paralellik gösterir. Ancak, İTÇ III döneminde bölge büyük oranda Batı Anadolu etkisi altına girmiştir. Bu sebeple Kilikya'nın bu dönemi bir önceki bölümde değil, burada incelenmiştir. Bir sonraki bölümde de bu defa komşu bölgeler konumundaki Ege Dünyası ve Trakya'da çarkın ilk kullanımı ele alınmıştır.

Batı Anadolu'da özellikle İTÇ'nin başından itibaren yerleşim dokusunun belli bir plana göre oluşturulması ve bu planda giderek giderek aşağı ve yukarı şehir yapılanmasının ve zamanla da bazı bilim adamlarınca politik yapının buluşma noktası³⁰⁹ olarak da nitelendirilen, anıtsal nitelikte yapıların ortaya çıkışı gibi mimarideki gelişmeler, bölgede yavaş yavaş şehirciliğe doğru ilk adımların atıldığını bize göstermektedir. Bu şekilde nihayet İTÇ III döneminde güçlü bir merkezi otoritenin ve belki de buna bağlı yönetici sınıfın varlığından ve dolayısıyla gerçek anlamda bir şehircilikten söz edebiliriz. Kültepe, Tarsus, Karataş, Küllüoba, Limantepe ve Troya'da ortaya çıkarılan yerleşim modelleri, bu gelişmeleri dolaylı olarak bize gösteren en belli başlı merkezlerdir. Mimari dışında söz konusu yerleşmelerde merkezi otoriteye bağlı ekonomik ve sosyal düzenin oluştuğunu gösteren en önemli bulgular zengin buluntulu pithos gömüler, metalürjide kalaylı bakırın (Tunç) ve altın gibi değerli madenlerin kullanılması ve bunun sonucunda ele geçen değerli madenlerden süs eşyaları ve kaplar gibi statü eşyaları, dolaylı olarak elit sınıfın varlığına işaret eder. Özellikle Troya hazine buluntuları, Alacahüyük kral mezarlarında ele geçirilen eserler bu durumu ortaya koyan önemli bulgulardır. Büyük olasılıkla maden kaynaklarının ve ticaret yolunun bölgesel kontrolünü elinde bulunduran bu merkezi otoriteye bağlı yönetici ya da seçkin sınıfın ihtiyaçları

---

³⁰⁹ Ourania Kouka, 2009, "Cross cultural links and elite-identities:the Eastern Aegean/ Western Anatolia and Cyprus from the early Third Millenium through the early Second Millenium BC.", **Cyprus and East Aegean: Intercultural Contacts from 3000 to 500 BC**, Proceedings of the International Archaeological Symposium – Pythagoreion Samos, 17th -18th October 2008, (Ed.by V. Karageorghis ve O. Kouka), A.G. Leventis Foundation, 2009:32.

doğrultusunda üretilen bu eşyalar, söz konusu elit tabakanın giderek zenginleştiğini ve güçlendiğini de ortaya koymaktadır .

Tüm bu gelişmeler belki de Neolitik'ten itibaren Batı Anadolu'da daha çok çanak çömleğe dayalı olarak oluşturulan kültür bölgelerinin³¹⁰ İTÇ'nin başlarından itibaren giderek siyasal bir kimlik kazanmaya başladıkları şeklinde yorumlanabilir³¹¹. İTÇ'nin ilk yarısında batı Anadolu'da varlığından söz edilen ana kültür bölgeleri; Kuzeybatı'da Troya-Yortan, içkuzey batıda bölgesinde Bithinya-Frigya, Uşak ve Kütahya-Altıntaş, Afyon ve Denizli ovalarında Orta-İç Batı Anadolu kültür bölgesi, güneybatı Anadolu'da Likya-Pisidya kültür bölgesi ve Konya Ovasında Konya kültür bölgesi ve ovanın kuzeyinde ise Orta Anadolu kültür bölgesi olarak sıralanabilir. Söz konusu bu bölgeler İTÇ III'te de ana hatlarıyla devam etmiş olmalıdır. Kilikya'da ve K. Suriye'de bu dönemde ortaya çıkan Batı Anadolu etkileri (Tarsus'ta megaron tipi yapı geleneği ve tankard, depas gibi formlar- Titriş höyük'te depas ve mermer idoller³¹², Tell Selenkahiye'de ve Tell Bia'da depas gibi) söz konusu siyasal yapılanmanın Yakın Doğu'da giderek etkili olmaya başladığının bir göstergesidir³¹³. Bölgeler arası ticaret yollarının önem derecesi, siyasal otoritelerin kazandığı güce ve bu yollar üzerinde yer alan merkezi yerleşmelerin önem durumuna bağlı olarak şekillenmiş olmalıdır. Özellikle Kuzeybatı Anadolu ile ilişkileri sağlayan İznik-İnegöl ovaları söz konusu ticaret yolunun Kuzey Ege'ye ve Trakya'ya ulaşmasında etkin bir rol oynamıştır.

---

³¹⁰ Söz konusu kültür bölgelerinin sınırları önce K.Bittel, daha sonra J.Mellaart ve D.French ve son yıllarda da T.Efe'nin yaptığı çalışmalarla saptanmıştır. V. Kurt Bittel, 1942:186; Lloyd,S-J. Mellaart, 1962:183; David French, "Anatolia and the Aegean in the Third Millennium BC.", (Yayınlanmamış doktora tezi), 1969a: 19; David French, "Prehistoric Sites in Northwest Anatolia II. The Balıkesir and Akhisar-Manisa Areas", **AS** 19, 1969b : 41; Efe, 1988: 89; Efe, 2003c:92-129; Turan Efe, 2003b "Pottery Distribution within the Early Bronze Age of Western Anatolia and Its Implications upon Cultural and Political (and ethnic?) Entities", **Homo Amatus Güven Arsebük için Armağan Yazılar**, (Ed.by M. Özbaşaran, O. Tanındı, A.Boratav), Ege Yayınları, İstanbul, 2003:89.

³¹¹ Efe, 2003c:126.

³¹² Guillermo Algaze et.al. , "Titriş Höyük A Smalla EBA Urban Center in SE Anatolia The 1994 Season", **Anatolica** 21:1995:Fig.35; Guillermo Algaze-Adnan Mısır, "Şanlıurfa Museum/University of California Excavations and Surveys at Titriş Höyük 1991", **XIV. KST** 1993:Fig.15.

³¹³ Turan Efe, 2004 "Kültür Gruplarından Krallıklara:Batı Anadolu'nun Tarihöncesi Kültürel ve Siyasal Gelişim Profili", **Colloquim Anatolicum** III, 2004:22.

Batı Anadolu’da özellikle İTÇ II sonlarından itibaren bu gelişmeler yaşanırken, söz konusu ticaretin diğer ayağındaki Mezopotamya’da, daha Obeid döneminde şehirciliğin ilk adımları atılmış ve tüm Mezopotamya sathında ilk defa kültürel birlik sağlanmıştır. Bu süreç İTÇ içlerine doğru gelişerek devam etmiştir. Artık yazının da kullanılmasıyla, İTÇ’nin ikinci yarısından itibaren Mezopotamya’da gerek kültürel ve gerekse siyasal gelişmeler hakkında çok daha ayrıntılı bilgilere sahibiz. İlk olarak Akkad döneminde, krallığın nüfuz alanı batıda Doğu Akdeniz kıyılarına kadar ulaşmıştır. Böyle güçlü bir krallığın çevre bölgelerle ticari ilişkiler içine girmesi ve ticaretin yoğunluğunun artması son derece doğaldır. Kuşkusuz büyük oranda bu üst sınıfın ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik olarak gerçekleştirilmiş olan uzak bölgeler arası yoğun ticaretin en önemli metası, giderek önem kazanan maden olmuştur. Bu bağlamda özellikle altın, gümüş gibi değerli madenler ve kalay ön plandadır. Madenciliğin gelişmesiyle birlikte hammadde kaynağı olan Balkanlar’a olan ilgi artmış ve bunun sonucunda, MÖ.3.Binyılın ikinci yarısından itibaren Balkanlarla yoğunlaşan ticaretin gerisinde, Istranca dağlarındaki zengin maden kaynaklarının kullanılmaya başlanmasının da rolü olabilir³¹⁴. İşte Batı Anadolu’da çömlekçi çarkının ilk yayılımı da – şehirciliğin başlaması ile seri üretime giderek daha fazla ihtiyaç duyulmasının ve Mezopotamya ve yakın çevresi ile ilk defa gerçekleşen yoğun ticari ilişkilerin sonucu olarak- bu dönemde gerçekleşmiştir. Mezopotamya ve K.Suriye ile coğrafi olarak son derece yakın olan ve 4. Binyılın başından itibaren söz konusu bölge ile ilişkileri olan Kilikya’da, Batı Anadolu etkilerinin birden bire ağırlık kazanması da yine bu döneme denk gelir.

6.1. Orta Anadolu’nun Doğu Kesimi

Maalesef bugüne kadar güvenilir bir İTÇ kronolojisi saptanamamış olan bu bölge, kabaca Kızılırmak kavsinin içeri kapsamaktadır. En belli başlı merkezler

---

³¹⁴ Mehmet Özdoğan, Hermann Parzinger., “Aşağıpınar and Kanlıgeçit excavations – some new evidence on early metallurgy from eastern Thrace”, *Anatolian Metal* I, 2000: 89; Wagner, G., Ö.Öztunalı, “Prehistoric Copper Sources in Turkey”, *Anatolian Metal* I, 2000:33; Özdoğan, M., Kanlıgeçit yayını (baskıda).

Kültepe, Alişar, Alaca Höyük ve İTÇ katları henüz yeterince araştırılmamış ve yayınlanmamış olan Kaman-Kalehöyük'tür. Her ne kadar Acem Höyük söz konusu kavsin biraz dışında da kalsa, kültürel birliktelik bağlamında, bu bölümde değerlendirilmiştir.

6.1.1. Kültepe

Anadolu'nun birçok yönden en önemli merkezlerinden biri konumundaki Kültepe'de kazılar ilk defa 1893-94 yıllarında E.Chantre tarafından gerçekleştirilmiştir. Daha sonra burada, 1906 yılında Winckler ve H.Groethe, 1925 yılında ise B.Hrozny'nin çalışmalar yaptığını görüyoruz. Nihayet 1948 yılında T.Özgüç tarafından yeniden başlatılan kazılar, 2005 yılına kadar aralıksız devam etmiştir. Bu seneden itibaren de kazılar F.Kulakoğlu başkanlığındaki bir ekip tarafından yürütülmektedir.

Yerleşme Höyük ve Aşağı Şehir'den (Karum-Kaneş) oluşur. Bugüne kadar her iki kesimde de sürdürülen kazılar esas itibariyle M.Ö. 2.Binyıl yerleşmeleri üzerine yoğunlaştırılmıştır. Buna karşılık İTÇ dönemi son derece sınırlı bir alanda araştırılmıştır ve ayrıntılı bir yayını da yapılmamıştır.

Höyükte 17'den 14' kadar numaralandırılmış olan tabakalar İTÇ II dönemine aittir. 13-11 arası tabakalarla temsil edilen İTÇ III ise c,b ve a olmak üzere üç alt evreye ayrılmıştır³¹⁵. Nihayet höyükteki 10 ve 9. tabakalar Karum-Kaneş IV ve III. Tabakaları ile çağdaş olup Orta Tunç Çağı'na Geçiş Dönemi'ne (Übergangsperiode) tarihlenirler. T. Özgüç'e göre 13. Tabaka Er-hanedanlar III; 12. Tabaka Akkad ve 11. Tabaka ise *post- Akkad* dönemi ile çağdaştır³¹⁶.

Kültepe'nin 15 ve 14. katlarında ortaya çıkarılan mezarlarda ele geçirilen Suriye şişeleri gibi metalik mal türü çanak çömlek³¹⁷, bölgenin kuzey Suriye ile daha İTÇ II'den itibaren yakın ilişkiler içinde olduğunu gösterir. Burada 13.

---

³¹⁵ Özgüç, T., 1986:31-47.

³¹⁶ Özgüç, T., 1986:38.

³¹⁷ Özgüç, T., 1986:42-43.

tabakada büyük anıtsal yapının bir kısmı ortaya çıkarılmıştır. 12 ve 11. tabakalarda da söz konusu olan benzeri anıtsal yapıların T. Özgüç tarafından tapınak ya da saray olabileceği belirtilmiştir³¹⁸.

6.1.1.1. Çark Yapımı Çanak Çömleğin Değerlendirilmesi

Yerleşmede en erken 15 ve 14. katlarda, Güneydoğu Anadolu ve K.Suriye ile ilişkilere bağlı olarak ele geçirilen çark yapımı çanak çömleğin içinde, T. Özgüç tarafından “*flask*” tipi olarak adlandırılan Suriye şişeleri önemli bir yer tutar³¹⁹. H. Kühne'nin F2 ve E. Rova'nın 1/1 olarak sınıflandırdığı bu tip şişeler genellikle yeşilimsi krem, açık kahverengi ya da devetüyü hamurlu, astarlı ve açkılı olup yükseklikleri 7-10 cm arasındaki değişen minyatür kaplardır³²⁰. Yüzeylerinde belirgin çark izi bulunan bu örnekler, Kontani tarafından gövdesi çan biçimli olanlar, yuvarlak ve şişkin gövdeliler, geniş boyunlular ve vazo tipliler olmak üzere bazı gruplara ayrılmıştır.³²¹ Söz konusu formun Kuzey Suriye'deki benzer örneklerinin - bir örnek hariç- tamamı İTÇ III'e tarihlenmesine rağmen, Özgüç tarafından bu örnekler İTÇ II'ye tarihlenmektedir³²².

Kuzey Suriye ile ilişkiler bağlamında, son derece önemli bir form da Kültepe'de 14. Tabaka'da (İTÇ II) ele geçirilen kadeh/bardak “*beaker*” formudur. Bu form Kontani tarafından 2 alt gruba ayrılmıştır. Buna göre birinci grup yuvarlak ağızlı ve aşağıya doğru düz daralan halka dipliler; ikinci grup ise konik düz diplilerdir³²³. Birinci grup örnekler genellikle yeşilimsi krem hamurlu, astarsız ve açkısızdır; yüzeylerinde ince yatay oluklar yer alır. İkinci grup ise kiremit rengi

³¹⁸ Özgüç, T., 1986:34.

³¹⁹ Özgüç, T., 1986:Fig.3-15, 3-16, 3-18, 3-17, 3-14.

³²⁰ Kontani, R., 1997: 58.

³²¹ Ibid:58-62.

³²² Özgüç tarafından bu tip şişelerin İTÇ II'ye tarihlenen tabakalarda ele geçirildiği belirtilmiştir: Özgüç, T., 1986:37. Ancak Kuzey Suriye'de ele geçen bu tip şişelere ait örneklerin tamamının İTÇ III'e tarihlendiği bilinmektedir: Kontani, R., 1995:114, Tablo.1.

³²³ Özgüç, T 1986:Fig.3-19, 3-20, 3-12, 3-13, Kontani, R., 1997:Lev.4:1-3.

hamurludur. Dıştan kalınlaştırılmış dudaklı olan bu formun dibinde iple kesildiğini gösteren izler vardır ve ağır dönen çarkta biçimlendirildiği belirtilmektedir³²⁴.

İTÇ III'ün başına tarihlenen 13.katta ilk defa ortaya çıkan diğer önemli bir çark yapımı form ise tabaktır³²⁵. 13. Katta çok az sayıda ele geçtiği bildirilen söz konusu bu form, daha çok 12 ve 11b katları için karakteristiktir³²⁶. Daha ziyade devetüyü rengi hamurlu yalın mal ile temsil edilen bu formun açık kırmızı ya da kahverengi film astarlı örnekleri daha az sayıda ele geçirilmiştir³²⁷. T. Özgüç tarafından Troya'dan ithal olduğu bildirilmiş olan bu örnekleri,³²⁸ Kontani Tell Es Sweihat'ta, Hammam et Turkman, Tell Brak ve Mari'de ele geçirilen tabak formları ile karşılaştırmıştır³²⁹. Kanımca söz konusu Kültepe örneklerinin dip kısımlarında ek düzelti olmaması, iç yüzeyde derin tur oluklarının söz konusu olması (ki bu oluklar kabın *tournette* üretimi olduğuna işaret edebilir) ve profilin tipik A2 tabağı özelliği içermemesi, diğer bir deyişle dışta karakteristik bombenin oluşmaması, Kültepe tabağını batı Anadolu örneklerinden ayırmaktadır. Her ne kadar Kültepe'de batı Anadolu ile olan ilişkilere işaret eden buluntular bulunsa da söz konusu Kültepe tabaklarının daha çok Kuzey Suriye ve Mezopotamya'da *flower pot* ya da *conical bowl* olarak adlandırılan formla ilişkili olduğu kanısındayım (Res.22,31). Söz konusu bu tabaklara ait tarafımdan görülen örneklerin iç yüzeylerinde yer alan derin ve geniş aralıklı tur olukları, bu formun *tournette* (yavaş dönen çark) yapımı olduğunu düşündürmektedir. Ayrıca bu formun dışında henüz yayınlanmamış olan örnekler içerisinde yalın mal ile yapılmış batı Anadolu'nun karakteristik A2 tabağı profiline ait parçalar bulunduğu da gözlenmiştir.

Kuzey Suriye ya da güneydoğu Anadolu ile Kültepe ilişkilerine bir diğer önemli örnek ise alabastron biçimli Suriye şişeleridir. İlk defa 13. Kattan itibaren görülen bu formun diğer örnekleri 12 ve 11b katlarından gelmektedir³³⁰. Kontani

³²⁴ Kontani, R., 1997:68.

³²⁵ Özgüç, T., 1986:Fig.3-24.

³²⁶ Ibid:Fig.3-22, 3-23, 3-35, 3-14, 3-15.

³²⁷ Özgüç, T., 1986:38.

³²⁸ Ibid:39.

³²⁹ Ibid: Fig.III.3-3, III.3-4, III.3-5, III.3-6, III.3-7;Fig.3-6, 3-7, 3-8; Kontani, R., 1997:97,Lev.3:1-5.

³³⁰ Kontani, R., 1997:65.

tarafından bunlar ağız kenarı dıştan yivle kalınlaştırılmış olanlar, ağız kenarları tek veya çift boğumlu olanlar ve damla biçimli olanlar olmak üzere üç alt gruba ayrılmıştır³³¹. Tüm örnekler gri hamurlu ve siyah yüzeylidir.

Kültepe'nin Kuzey Suriye ve güneydoğu Anadolu bölgesi dışında, batı Anadolu ile de ilişkileri de bulunmaktadır. Buna işaret eden formlar ise tankard ve depaslardır.

İlk defa Kültepe 13. Kat'ta ele geçen tankardların çark yapımı olanlarının tamamı çift kulpludur³³². Açık kahverengi hamurlu oval gövdeli ve dışa açılan ağız kenarlı çift dikey kulplu tankard formunun 13. Kattaki örneklerinde dikey kulplar omuzdan boyun kısmına birleşir ve ağzın yukarısına çıkmaz. 12. Kattaki çift kulplu tankardın ise kulpları omuzdan ağzın altına birleşir. Böylece Kültepe'de iki farklı tankard tipinden söz edilebilir. Tek kulplu olan tankardların ise tamamı el yapımıdır³³³. Kültepe'de stratigrafiden olmayan ve tarafımızdan incelenen el yapımı tankardlar içerisinde kırmızı astarlı parlak açkılı mal ile yapılmış ağız altında bant astarlı (*rim slip*) örnekler bulunduğu gözlenmiştir. Söz konusu örnekler yerleşmenin batı Anadolu ile olan ilişkilerine işaret etmektedir.

Özgüç tarafından çift kulplu goblet ya da çift kulplu bardak³³⁴ olarak adlandırılan formun da çömlekçi çarkında yapıldığı bildirilmektedir³³⁵. Geniş ağızlı, aşağıya doğru daralan düz dipli bu form, dikey çift kulpludur. Hamur devetüyü renkli ve astar da hamur rengindedir. Yüzey dikey kırmızı bantlarla bezenmiştir. söz konusu formun benzerleri Tarsus-Gözlükule³³⁶, Gedikli³³⁷ ve Titriş Höyük'te³³⁸ ele geçirilmiştir.

---

³³¹ Ibid:65-67.

³³² Ryoichi Kontani " Relations between Kültepe and Northern Syria during the third Millennium B.C. **BAOM XVI**, 1995:112.

³³³ Kontani, R., 1997:99.

³³⁴ Özgüç, T., 1986:39.

³³⁵ Ibid:41; Kontani,R., 1995:112.

³³⁶ Goldman, H., 1956:356-484, 495.

³³⁷ Alkim, H., 1979:res.30; Duru, R., Lev.120/3.

³³⁸ Algaze, G., 1993:Fig.15.

Bölgenin batı Anadolu ile ilişkilerine işaret eden bir diğer önemli form da depas amphypellondur. Bunların en erken örnekleri 12. Kat'ta ele geçirilmiştir. Çarkta yapılıp yapılmadığı belirtilmemiş olan bunlardan birinin yüzeyi kahverengi astarlı olup ağız kenarı altında bant astar (*rim slip*) yer alır. Yüzeyde yine dikey kırmızı bantlar yer alır³³⁹. Bu depas tipolojik olarak Tell Selenkahiye'de³⁴⁰ ele geçirilen örneklerle büyük bir benzerlik gösterir. Ayrıca, Genouillac tarafından yayımlanan ve Özgüç tarafından Kültepe kökenli olduğu bildirilen Depas ta aynı form ve bezeme özellikleri gösterir³⁴¹. Kültepe'de birebir inceleme fırsatı bulduğum söz konusu depasların iç yüzeylerinde herhangi bir çark izine rastlanmamıştır. Bununla birlikte gri mal ile yapılmış bir örneğin ise çark yapımı olduğu tespit edilmiştir.

Yine 12. Kata ait olduğu bildirilen bir diğer örnek ise konik bir depasa ait olabilecek bir parçadır³⁴². Sonuç olarak İTÇ II ve III'te Kültepe'de çarkta yapılmış çanak çömleğin tamamı ithal olabilir. Yerli çanak çömleğin henüz çarkta üretilmediği anlaşılmaktadır. Kültepe'de gerçek anlamda çark yapımı çanak çömlek üretiminin Orta Tunç Çağı'na Geçiş Dönemi'nde başladığını söyleyebiliriz³⁴³.

Çanak çömlekte görülen benzerlikler ele alındığında Kültepe'nin batı Anadolu ile ilişkileri bulunduğu açık bir şekilde görülmektedir. Ancak Orta Anadolu'nun kuzeyinde ve kuzeybatısında çark yapımı çanak çömleğin ve kuzey Suriye kökenli malzemenin de ele geçmemiş olması, Kültepe'nin batı Anadolu ile ilişkilerinin daha çok Konya ovası üzerinden olduğu şeklinde yorumlanabilir. Ancak Konya bölgesinde bu ilişkilerin boyutları hakkında bilgi verebilecek stratigrafik malzeme, maalesef bugüne kadar ortaya çıkarılamamıştır. Konya-Karahüyük İTÇ III malzemesi ise henüz yayınlanmamıştır.

---

³³⁹ Özgüç, T., 1986:41; Kontani,R., 1997:101.

³⁴⁰ Van Loon, M., 2001: 4A.180,4A.170 Fig B.4,pl 20.1.

³⁴¹ Henri de Genouillac, **Céramique Cappadocienne** (Museum de Louvre Serie Archaeologique I,II.), Paris,1926:Fig.49; Özgüç, T., 1953:47; Kontani, R., 1997:Lev.38:6.

³⁴² Nimet Özgüç, "Kültepe Kazılarında bulunan mermer İdol ve heykeller" **Bellekten** 21:61-80, 1957:res.28.

³⁴³ Orthmann, W., 1963:78(dipnot 232).

6.1.2. Alişar

Kültepe'nin 90 km kuzeybatısında Yozgat ilinin 45 km güneydoğusunda yer alan Alişar höyüğü Orta Anadolu stratigrafisinin saptanmasında önemli bir yer teşkil etmektedir. Yerleşmede 1927-1932 yıllarında H.von der Osten ve Erich Schmidt başkanlığında höyüğün tepe (M) ve teras (T) kısmında gerçekleştirilen kazılar sonucunda ortaya çıkarılan tabakalanma bilim adamlarınca farklı yorumlanmıştır³⁴⁴.

Osten	K.Bittel	Orthmann
19M	19M	18M
Kalkolitik	İTÇ Ia	İTÇ I
	15M	
Bakırçağı	İTÇ Ib	İTÇ II
	14M	
12M	12M	12M
11M	11M	11M
İTÇ	İTÇ II	İTÇ IIIa
	8M	
7M	7M	7M
6M	6M	6M
	İTÇ IIIb	İTÇ IIIb

Tablo³⁴⁵ 1: H.H von der Osten, W. Orthmann ve K. Bittel'e göre Alişar tabakalanması.

³⁴⁴ Orthmann, W., 1963:Tab. 2.

³⁴⁵ Orthmann, W., 1963 Tab. 2'den alınmıştır.

Höyüğün tepe ve teras kısmında yapılan kazılarda ele geçirilen çanak çömlek genel olarak el yapımıdır. Bununla birlikte azda olsa bazı ithal çark yapımı çanak çömlek te ele geçmiştir.

6.1.2.1. Çark Yapımı Çanak Çömleğin Değerlendirilmesi

Geçiş Dönemi öncesinde, Alishar'da ele geçirilen çark yapımı çanak çömlek iki adet Suriye şişesinden ibarettir. Orthmann tarafından İTÇ IIIa olarak tarihlendirilen 7M tabakasına ait mezardan ithal bir Suriye şişesi ve 14T tabakasına ait bir diğer mezardan ise taklit bir Suriye şişesi ele geçmiştir³⁴⁶.

7M tabakasında ele geçen çark yapımı Suriye şişesi³⁴⁷ kum katkılı, sarımsı kahverengi hamurlu ve hamuru renginde astarlıdır³⁴⁸, basık boyunlu dışa çekik dudaklıdır ve gövde küreseldir. 14 T tabakasından gelen ve taklit olduğu söylenen ikinci Suriye şişesi ise diğer örneğe benzemekle birlikte, gri hamurlu ve siyahımsı gri renkte astarlıdır. Hamur kum katkılıdır. Boyun uzundur, omuz kısmı belirgindir ve dip düzdür. Gövde üzerinde üçgen oluşturan üçlü yiv bezeme bulunmaktadır³⁴⁹. Söz konusu iki örnek dışında, Alishar'da bir de tabakası bilinmeyen bir Suriye şişesi bulunmuştur.³⁵⁰

Yerleşmede ayrıca, Kültepe'de olduğu gibi batı Anadolu etkisini gösteren, Orta Anadolu tipinde üç adet depas ele geçirilmiştir. Bunlardan Kültepe 13-14. Katlarla çağdaş olan 8M tabakasında ele geçen biri yuvarlak dipli, dışa açılan ağızlı, konik depasın yüzeyi kırmızı dikey bant ile bezelidir. Aynı formdaki diğer örneğin ise Kültepe 12.katla çağdaş olan 7M tabakasına ait olduğu Orthmann tarafından belirtilmiştir³⁵¹. Diğer konik, kaideli ve zigzag motifli bezemeli örnek ise Orthmann

³⁴⁶ Schmidt, E., 1932, Fig.168.d2762.

³⁴⁷ Orthmann, W., 1963:Lev.11:2/70.

³⁴⁸ Ibid.:112.

³⁴⁹ Ibid.:116, Lev.14:2/109.

³⁵⁰ von der Osten, *The Alishar Hüyük Seasons of 1930-32*, Oriental Insititute Publications, Chicago, 1937:Fig.46d 2683, Lev.8.

³⁵¹ Orthmann, W., 1963:113, Lev..11: 2/73, 2/74.

tarafından Kültepe 11.kat ile çağdaş olan 6M tabakasına; kabaca İTÇ III'ün sonuna tarihlenmiştir³⁵². Söz konusu örneklerin hiçbirisinin çark yapımı olduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır.

6.1.3. Maşathöyük

Orta Anadolu'nun kuzeyinde Orta Anadolu ile Orta Karadeniz Bölgesi arasında Tokat'ın Zile ilçesinin 20 km güneyinde yer alan Maşathöyük'te 1973-1977 yılları arasında Tahsin Özgüç başkanlığında kazılar gerçekleştirilmiştir³⁵³. Geç Kalkolitik dönemden Demir Çağı'na kadar saptanan stratigrafiye göre en üstte I. İle numaralandırılmış kat Demir Çağı'na, II.ve III. Kat Hitit Dönemi'ne onun altındaki III. Kat ise Eski Tunç Çağı'na tarihlenmektedir³⁵⁴.

6.1.3.1. Çark Yapımı Çanak Çömleğin Değerlendirilmesi

Yerleşmede İlk Tunç Çağı'na ait katlarda ele geçen çanak çömleğin bir örnek dışında tamamının el yapımı olduğu belirtilmiştir³⁵⁵. Ancak bununla birlikte ele geçen bir tabak örneğinin çark yapımı olduğu bildirilmiş ve Kültepe'de ele geçen çark yapımı tabaklarla paralelliği vurgulanmıştır³⁵⁶. Söz konusu örnek kırmızı astarlı olmakla birlikte dış yüzeyinde görülen tur oluklarından dolayı yavaş dönen çarkta şekillendirildiği belirtilmiştir³⁵⁷.

---

³⁵² Ibid:115, Lev.14:2/103.

³⁵³ Tahsin Özgüç, **Maşathöyük Kazıları ve Çevresindeki Araştırmalar**, TTKY, Ankara, 1978.

³⁵⁴ Kutlu Emre, "Maşathöyük'te Eski Tunç Çağı" **Belleten** 43, 1979:11.

³⁵⁵ Ibid.:5.

³⁵⁶ Ibid.:6,Lev.VIII/3.

³⁵⁷ Ibid.:13.

6.1.4. Alacahöyük

Çorum'un güneyinde Alaca ilçesinin kuzeybatısında yer alan Alacahöyük'te 1907'de Theodor Makridi Bey'in ilk çalışmalarının ardından sırasıyla ilk kazılar, 1926-1927 yılında von Der Osten, 1935 yılında R.O. Arık, 1936-1949 yılları arasında H.Z.Koşay, 1940-1948 yılları arasında ise H.Z. Koşay ve M.Akok tarafından gerçekleştirilmiştir. Alacahöyük kazıları 12 yıl aradan sonra yeniden 1963-1967 arasında yine H.Z.Koşay ve M.Akok başkanlığında sürdürülmüştür³⁵⁸; 1997 yılından bu yana ise kazılara A. Çınaroğlu başkanlığında devam edilmektedir. Eski kazılara göre III. Kültür çağı olarak adlandırılan dönem içerisinde 5'den 8'e kadar numaralandırılmış 4 ayrı mimari tabaka tespit edilmiştir³⁵⁹. 5. Mimari tabaka OTÇ'ye Geçiş Dönemi'nin bir öncesine tarihlenmektedir³⁶⁰.

6.1.4.1. Çark Yapımı Çanak Çömleğin Değerlendirilmesi

Alacahöyük'te İTÇ III'e tarihlenen çanak çömlek içinde, çarkta yapılmış olarak sadece bir depas ele geçirilmiştir.³⁶¹ Gri astarlı ve iyi açkılı bu örnek³⁶², klasik depas formunun özelliklerini taşır. Orta Anadolu'nun hemen hemen tamamında olduğu gibi burada da çarkta yapılmış çanak çömlek, gerçek anlamda ilk defa Orta Tunç Çağı'na Geçiş Dönemi'nde ortaya çıkar³⁶³.

³⁵⁸ Aykut Çınaroğlu, Duygu Çelik, **Atatürk ve Alacahöyük**, 2010:35 vdd.

³⁵⁹ Hamit Zübeyir Koşay, **Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Alaca Höyük Hafriyatı, 1936'daki Çalışmalara ve Keşiflere ait İlk Rapor** TTKY V.Seri, No2 Ankara, 1938.

³⁶⁰ Orthmann, W., 1963:tablo.6;Aykut Çınaroğlu, Duygu Çelik, 2009 "Alacahöyük 2007 Yılı Kazısı" **30.KST** 91-104.

³⁶¹ Orthmann,W., 1963:Lev.49.11/103.

³⁶² Ibid:142.

³⁶³ Ibid:tab. 9, Çınaroğlu, A - D.Çelik, 2010:333.

6.1.5. Acemhöyük

Tuzgölü'nün güneydoğusunda Aksaray ilinin 18 km kuzeybatısında, Kültepe'nin 130 km güneybatısında bulunan yerleşmede 1962- 1988 yılları arasında N.Özgüç tarafından yürütülen kazılar, 1989 yılından bu yana A.Öztan başkanlığında devam etmektedir. Öztan tarafından Acemhöyük X.kat İTÇ II; IX.ve VIII.katlar ise İTÇ III'e tarihlenmektedir³⁶⁴.

6.1.5.1. Çark Yapımı Çanak Çömleğin Değerlendirilmesi

Acemhöyük'te, çarkta yapıldığı belirtilen kaplardan biri bir tabağa aittir. Bu tabak X. Kat'a ait bir mezarda ele geçirilmiştir³⁶⁵. Yayındaki bilgilere dayanarak, söz konusu tabak hakkında kesin bir şey söylemek pek mümkün olmasa da dip kısmının düz olması ve herhangi bir ek düzelti görülmemesi, bu formun Kültepe'deki Troya A2 tabakları dışındaki örneklere daha yakın olduğu izlenimini vermektedir. K.Suriye'de daha erken dönemlerden itibaren bilinen *flower pot* formu ile daha bir benzerlik gösterdiğini düşündüğüm bu tabağın bulunduğu X. Katta, Konya Ovası metalik malı ilk defa görülür. Acem Höyük'te ayrıca, Batı Anadolu kökenli olduğunu bildiğimiz iki tankard ele geçirilmiştir. Bunlardan çift kulplu olan birinin, kırmızı kahverengi astarlı ve açkılı olduğu³⁶⁶ ve çarkta yapıldığı belirtilmektedir³⁶⁷. El yapımı olduğu belirtilen bir diğer tankard ise tek kulpludur³⁶⁸.

Acemhöyük'te ele geçen diğer önemli bir çark yapımı form ise tek örnekle temsil edilen Suriye şişesi'dir³⁶⁹. Alabastron tipli (Kühne F1) söz konusu örnek, gri

³⁶⁴ Aliye Öztan, "A Group of Early Bronze Age Pottery from the Konya and Niğde Region", **Anatolia and the Near East.Studies in the Honor of Tahsin Özgüç.**, (Ed.by K. Emre, M. Mellink, B.Hruda ve N. Özgüç), TTK, Ankara, 1989:409.

³⁶⁵ Ibid:Fig.40.

³⁶⁶ Kontani, R., 1997:99.

³⁶⁷ Özgüç, T., 1986:41:Fig.3-34.

³⁶⁸ Ibid:Fig.3-35; Kontani, R., 1997:99.

³⁶⁹ Öztan, A., 1989:Fig.39.

mal ile temsil edilir ve daha çok Gedikli-Karahöyük örnekleriyle karşılaştırılarak İTÇ III'ün sonlarına tarihlendirilmiştir.³⁷⁰

6.2. Kilikya Bölgesi

İTÇ I ve II'de, yönü daha çok Amuk-İslahiye bölgelerine dönük olan bu bölge, sınırlı da olsa Konya Ovası etkileri de almıştır. İTÇ III'te ise bu durum tersine dönmüştür. Şöyleki, dönemin başında –doğu ilişkileri tamamen ortadan kalkmasa da– bölgede yoğun bir batı Anadolu gelenekli mimari ve çanak çömlek ortaya çıkmıştır.

Batı Anadolu'da uzun bir geçmişe dayanan yan yana sıralı bitişik uzun evlerin de –ki bunlardan bazısı 'megaron' yapı geleneğini yansıtır- bu gelişmeye paralel olarak Tarsus'ta görülmesi, bu değişikliğin sadece çanak çömlekle sınırlı olmadığını bir göstergesidir. Kilikya'da bu dönem en iyi Tarsus Gözlükule'de bilinmektedir. Son senelerde kazılmış olan Dört Yol yakınlarındaki Kinet Höyük bu bölgedeki diğer bir önemli yerleşmedir. Henüz yayınlanmamış olan, ancak kısmen inceleme fırsatını bulduğum söz konusu malzeme –Tarsus'ta olduğu gibi- bazı karakteristik batı Anadolu kökenli çanak çömlek özellikleri içerir. Bunlar arasında kırmızı astarlı mallar³⁷¹, çark yapımı tabaklar, çift kulplu tankard'lar başta gelmektedir.

6.2.1. Tarsus (Gözlükule)

Çukurova'nın kuzeybatısında, "Kilikya Kapıları" olarak anılan, Kilikya ile İç Anadolu arasındaki Gülek Boğazı'nın güneyinde yer alan ve bugün Tarsus şehrinin içinde kalmış olan Tarsus/Gözlükule 300 m çapında 25 m yüksekliğinde bir höyüktür. Yerleşmede 1935-1938 ve 1947-1948 yılları arasında H.Goldman

---

³⁷⁰ Ibid:409.

³⁷¹ Gates, M.H., 2006:284.

başkanlığında kazılar gerçekleştirilmiştir. Yeni dönem kazıları ise 2007 yılından bu yana A.Özyar başkanlığında sürdürülmektedir. Geç Kalkolitik dönemden Geç Tunç Çağı'na kadar yerleşim gören Gözlükule'de saptanan İlk Tunç Çağı, Goldman tarafından İlk Tunç Çağı I, II ve III olarak adlandırmıştır³⁷². Buna göre Goldman İTÇ I için MÖ. 3000-2750/2700, İTÇ II için MÖ. 2700/2750-2400 ve İTÇ III için MÖ.2400-2100 aralıklarını önermektedir. Goldman İTÇ III'ü A-B ve C olmak üzere üç alt evreye ayırmıştır³⁷³. Mellink ise İlk Tunç Çağı III dönemini batı Anadolu etkilerinin ilk görüldüğü IIIA ve Orta Tunç Çağı'na geçiş evresine tarihlenen IIIB olmak üzere ikiye ayırmaktadır³⁷⁴. Bununla birlikte Mellink Goldman'ın yayınladığı planlara göre İTÇ III'ün en erken evresi olduğunu belirttiği III.1 evresinden Orta Tunç Çağına Geçiş'e tarihlenen III.7'ye kadar yedi ara evreyi numaralandırmıştır³⁷⁵.

6.2.1.1. Çark Yapımı Çanak Çömleğin Değerlendirilmesi

Yerleşmede ilk defa Batı Anadolu kökenli mal grupları ve formlar, İTÇ II'nin yangın geçirmiş son evresinin duvar kalıntıları arasındaki bir üst evrenin dolgusundan ve zemine açılmış çukurlardan gelmektedir. Kırmızı astarlı ve parlak Açıklı Mal (*Red coated ware*) ortaya çıkarken bölgenin yerel mal grubu olan "*Red Gritty Ware*" elde yapılmaya devam etmektedir³⁷⁶. Tarsus malzemesi içinde gördüğümüz kırmızı astarlı ve açıklı çanak çömlek, daha çok Afyon-Emirdağ bölgesininkiyle benzeşmektedir.

Yine, söz konusu yerleşmeyi ziyaretimiz sırasında inceleme fırsatını bulduğum "*Light Clay Ware*", yukarıda tanıtılan batı Anadolu çark yapımı yalın malları ile son derece benzerlik göstermektedir. Bu mal da Tarsus'ta çoğunlukla çömlekçi çarkında şekillendirilmiştir³⁷⁷. Söz konusu mal ile çarkta yapılmış tek kulplu bir Tankard ve yaygın bilinen adıyla Troya A2 tabakları Tarsus'ta ilk defa bu

---

³⁷² Goldman, H., 1956:64.

³⁷³ Ibid.:32-39.

³⁷⁴ Mellink, M., 1986:Lev. 16.

³⁷⁵ Mellink, M., 1989:324.

³⁷⁶ Goldman, H., 1956:132.

³⁷⁷ Ibid.: 132.

dönemde ele geçmiştir³⁷⁸. Söz konusu tankard formunun el yapımı bir benzeri de vardır³⁷⁹. Batı Anadolu'da İTÇ II'nin sonunda ortaya çıkan bu form, burada çark yapımı tabaklarla birlikte ilk olarak aynı evrede görülür; aynı formun yine yalın mal ile temsil edilen, çarkta yapılmış çift kulplu olan örnekleri de ele geçmiştir³⁸⁰. Bir diğer örnek ise siyah astarlı gri mal (*black slipped gray ware*) de yine çömlekçi çarkında şekillendirilmiştir³⁸¹.

Burada belirtilmesi gereken önemli bir husus ise söz konusu kazının ana yayınında Goldman'ın toplanan malzemenin hangi evreye ait olduğunu açık bir şekilde belirtmemesidir. Ancak Mellink makalesinde söz konusu tabak, tankard ve depas formlarının ilk olarak İTÇ III.1 evresinde birlikte ele geçirildiğini; dolayısıyla aynı evrede aniden ortaya çıktığını vurgulamaktadır³⁸².

Batı Anadolu'da görüldüğü diğer yerleşmelerde olduğu gibi Tarsus'ta da çark yapımı tabakların yüzeylerinde belirgin çark izleri ve tur olukları yer alır. Dip kısımlar ise düzdür³⁸³. III.1 evresinde ilk defa ortaya çıkan bu form III.1-2 evresinde % 10 oranında görülür ve İTÇ III'ün sonuna kadar artarak devam eder³⁸⁴. Tarsus'ta ilk defa İTÇ III döneminde çark yapımı olarak ortaya çıkması, bu tabak formunun – aynen tankard formu gibi- Anadolu yarımadasının batısından buraya ulaştığına kanıt teşkil eder. Bu noktada diğer önemli bir husus ise Kuzey Suriye'de görülen ve A2 tabağı ile benzer olan formun Akkad ve Post Akkad dönemlerinden önce ortaya çıkmamasıdır³⁸⁵. Batı Anadolu'da ise söz konusu tabaklar İTÇ III'ün en erken evresinden itibaren görülür³⁸⁶. Dolayısıyla, bu form Tarsus'a doğudan gelmiş olamaz.

Depas Amphkypellon formu Tarsus İTÇ III'te değişik tiplerde görülmektedir. Ancak burada özellikle kaideli ve konik depas formunun İTÇ III'ün sonlarına ait

---

³⁷⁸ Ibid.: 133, 135, 141, Fig.265:412, 413, 418;355:412, 419, 420;266:467.

³⁷⁹ Ibid.:141, Fig:356:470.

³⁸⁰ Ibid.: 141, Fig:356:471.

³⁸¹ Ibid.: 142, Fig:265:480.

³⁸² Mellink, M., 1989:325.

³⁸³ Goldman, H., 1956:137.

³⁸⁴ Mellink, M., 1989:325.

³⁸⁵ Söz konusu tabak formunun Mezopotamya'daki en yakın benzeri Tell Brak'ta "Post-Akkad" dönemine ait katlarda ele geçmiştir: Oates, D et.al. 2001:174, Fig.208, 420:657-659.

³⁸⁶ Blegen 1950: 205.

olması gerektiği göz önüne alınmalıdır. Bu tip geç depas formları Kilikya dışında özellikle Gaziantep bölgesinde görülen örneklere benzemektedir³⁸⁷.

Bu nedenle Depas örneklerinden sadece iki tanesi burada değerlendirmeye alınmıştır. Çarkta yapılan bunlardan biri kahverengi-kırmızı mal (*Brown-Red Ware*) ile temsil edilir³⁸⁸. Diğer örneğin ise çark yapımı olduğu konusunda bir bilgi yoktur³⁸⁹. Çark yapımı olduğu belirtilen bir diğeri de Gri Astarlı Gri Mal (*gray slipped gray clay ware*) ile temsil edilir;ancak tüm olmaması sebebiyle şekli bilinmemektedir³⁹⁰. Mellink söz konusu depasın mal olarak Antalya ve Afyon Müzesindeki örneklerle benzeştiğini belirtmiştir³⁹¹. Tarsus ziyaretimiz sırasında incelediğimiz kadarıyla, bu mal grubunun da hafirin belirttiği gibi ithal olduğunu ve iç batı Anadolu gri astralı malı ile büyük benzerlik gösterdiğini söyleyebiliriz. Tarsus'un bu dönemde Kuzey Suriye ile ilişkilerini gösteren diğer önemli form grubu ise Suriye şişeleridir. Bunlardan dört tanesi tüme yakın bir şekilde ele geçmiştir³⁹². “*Light Clay Ware*” olarak adlandırılmış mal grubu ile temsil edilen 3 örnek te alabastron biçimli, yuvarlak (yumurta) diplidir³⁹³. Bu şişelerden 2 tanesinin çift dudaklı olduğu görülmektedir. Söz konusu mal ile temsil edilen şişelerden birinin ise çark yapımı olup olmadığı belirtilmemiştir³⁹⁴. Dış yüzeyde çoğu zaman uygulanan sıvazlama nedeniyle çark izleri görülememektedir. Yine de bu formların çoğunlukla çarkta şekillendirildiği düşünüldüğünde;bu örneğin de çark yapımı olabileceği akla gelmektedir. Bir diğer şişe ise oldukça küçüktür³⁹⁵.

Suriye şişeleri içerisindeki bir örnek ise “*Spiral Burnished Dark Gray Clay*” olarak tanımlanan ve Kuzey Suriye’de Tell Brak’ta³⁹⁶, Tell Chuera’da³⁹⁷,

---

³⁸⁷ Duru, R., 2006:Lev.88-1, 3.

³⁸⁸ Ibid.: 142, Fig:265:483.

³⁸⁹ Ibid.: 142.

³⁹⁰ Ibid.: 142.

³⁹¹ Mellink 1989:325.

³⁹² Ibid.:154.

³⁹³ Ibid.: Fig:268:614, 615, 616.

³⁹⁴ Ibid.: Fig:268:616.

³⁹⁵ Ibid.:155, Fig.279:633.

³⁹⁶ Oates, J., 2001:Fig. 399:197-199, 203-206.

³⁹⁷ Kuhne, H., 1976:Fig.65, Lev. 7:7.

Kiş'te³⁹⁸, Güney Doğu Anadolu'da Tilmen Höyük'te³⁹⁹ ve Amuk J evresinde görülen "ring burnish"li örneklerle gerek mal grubu gerekse bezeme tekniği açısından benzer niteliktedir. Bu tür bir bezeme, olasılıkla yine şişeye ait olabilecek bir parça üzerinde Küllüoba'da ele geçirilmiştir⁴⁰⁰ (Lev. 28/4).

Tarsus'ta ele geçen ve K.Suriye kökenli olduğu bilinen diğer önemli bir form ise kadeh ya da bardak olarak adlandırabileceğimiz formdur. Yine "*Light Clay Ware*" adı verilen mal grubu ile temsil edilen bu form, kaideli ya da düz dipli olarak görülmektedir⁴⁰¹. Düz dipli örneklerde ise dip kısmının ipe kesildiği belirtilmiştir⁴⁰². Kuzey Suriye'de Tell Chuera'da⁴⁰³ ve Tell Brak'ta⁴⁰⁴ yaygın olan bu formun tipik örnekleri, Batı Anadolu'da şu ana kadar sadece Küllüoba'da ele geçmiştir (Lev. 21/1-3, 26/3.).

Çömlekçi çarkında şekillendirilen yaygın formlardan biri ise gaga ağızlı testilerdir. Tarsus İTÇ III içerisinde değerlendirilmiş olan gaga ağızlı testilerden bir kısmının çark yapımı olduğu belirtilmiştir⁴⁰⁵.

Birleşik kap olarak adlandırılan forma ait örneklerin de çarkta şekillendirilmiş olduğu anlaşılmaktadır⁴⁰⁶. Söz konusu formun içerisinde yer alan çömlek formları çarkta meydana getirildikten sonra birbirine birleştirilmiştir. Çömlekçi çarkının bu tip bir formda uygulanmış olması, bir araya getirilecek örneklerin birbirine birebir eşit olmasının sağlanması amacıyla yönelik olmalıdır. Bu tip bir kaba ait olması gereken bir örnek Küllüoba'da da ele geçmiştir.

Tarsus Gözlükule'de çömlekçi çarkında şekillendirilmiş olan kapaklardan ise silindirik biçimli olan örneğin ve disk biçimli tutamaklı örneklerin çark yapımı

---

³⁹⁸ Ibid:Lev. 42:4.

³⁹⁹ Ibid:Lev. 42:1.

⁴⁰⁰ Söz konusu parçanın tipik bir "ring burnish" olduğu, bölge malzemesini Tell Brak'ta çalışmış olan R.Matthews ve Kinet Höyük'te malzeme üzerinde incelemeler yapan C.Esslick tarafından da doğrulanmıştır. Bu vesileyle kendilerine en içten teşekkürlerimi sunarım.

⁴⁰¹ Goldman,H., 1956:144 Fig. 268:514, 516, 517, 518, 520, 523, 524.

⁴⁰² Ibid.:144.

⁴⁰³ Kuhne, H., 1976:abb.109-111, Lev.9:5, 6.

⁴⁰⁴ Oates, J., 2001:Fig.411:430,432.

⁴⁰⁵ Ibid.: 145,146,147 Fig.269:527, 538;270:543, 555;271:532, 534.

⁴⁰⁶ Ibid.:154, Fig. 278:623, 620.

olduğu belirtilmiştir⁴⁰⁷. Bunlardan özellikle silindirik biçimli olanın farklı tipte bir benzeri de Küllüoba'da ele geçmiştir (Lev. 23/2).

Tarsus'ta İTÇ III tabakalarında ele geçtiği belirtilen konik depaslar⁴⁰⁸, Orta Tunç Çağı'nın karakteristik *Bead-rim* kaselerinin öncüsü olması gereken dışta kalınlaştırılmış dudaklı kaseler⁴⁰⁹ ve volüt kulp ve ayak parçalarının⁴¹⁰ ise benzerleri daha çok Troya III-V. yerleşmelerden ve Beycesultan VIII-VI. katlardan⁴¹¹ bilinmektedir⁴¹². Tarsus'ta İTÇ III içerisinde değerlendirilen söz konusu formların Troya III-IV ile çağdaş olması gerektiği D.French ve T. Kamil tarafından da belirtilmiştir⁴¹³. Bu nedenle söz konusu formlar geç İTÇ III'e tarihlenmelidir.

Tarsus'ta İTÇ III döneminde, doğu etkili çanak çömlek bazı K.Suriye kökenli mallar ve formlar ile temsil edilir. Bunlar daha çok alabastron biçimli Suriye şişeleri⁴¹⁴, kadehler⁴¹⁵ ve iki kulplu çizgi bezemeli çömleklerdir⁴¹⁶.

6.2.2. Kilise Tepe

Kilikya'nın batı kesiminde Göksu Vadisi içerisinde yer alan Kilise Tepe'de N.Postgate başkanlığında, 1994-1998 yılları arasında de sınırlı alanda kısa süreli bir kazı çalışması yapılmış ve yayınlanmıştır⁴¹⁷. Yerleşmede VI-Vk İlk Tunç Çağı'nın başına, Vi-vh İTÇ II'ye ve Vf1-3-Vf4 tabakaları ise İTÇ III'e tarihlenmektedir⁴¹⁸. İlk Tunç Çağı II olarak nitelendirilen VI-Vg tabakalarında çark yapımı çanak çömlek ele

---

⁴⁰⁷ Ibid.:156, Fig.279:643, 641.

⁴⁰⁸ Goldman, H., 1956:Fig.266: 507, 494.

⁴⁰⁹ Ibid:Fig.264:391, 392.

⁴¹⁰ Ibid:Fig.273:445.

⁴¹¹ Mellaart, J., 1962:Fig. P.55-18-21, 46.

⁴¹² Blegen, C., 1951:tip.A 18, A44.

⁴¹³ Kamil, T., 1982:65, David French, "Prehistoric Sites in Northwest Anatolia, I. The İznik Area", AS 17, 1967:66.

⁴¹⁴ Goldman, H., 1956:Fig.268/616, 617, 614;361/614, 616.

⁴¹⁵ Ibid:Fig.268/517, 518, 523, 520, 524, 514, 516;357/524, 519.

⁴¹⁶ Ibid:131, Fig.362/595.

⁴¹⁷ Postgate, J.N., D.Thomas, 2007 .

⁴¹⁸ Postgate et al.87, Tab.7.

geçmemiştir⁴¹⁹. İlk defa çark yapımı çanak çömlek Vf1-3 olarak adlandırılan ve hafir tarafından MÖ. 2600-2140 aralığına tarihlendirilen tabakalarda ele geçmiştir⁴²⁰. 2008 yılında burada kazılara yeniden başlanmıştır.

6.2.2.1. Çark Yapımı Çanak Çömleğin Değerlendirilmesi

İTÇ III olarak adlandırılan Vf1-3 ile Ve katları arası hemen hemen MÖ. 2600-2140 aralığına tarihlendirilmektedir⁴²¹. Bu katlara kadar yerleşmede çark yapımı çanak çömlek kullanılmamıştır. Yine burada İTÇ II ile erken İTÇ III arasına denk gelen katlarda Vg ile Vf arasında bir boşluğun olması muhtemeldir⁴²².

Yerleşmenin bir diğer önemli özelliği ise söz konusu dönemde Batı Anadolu ile ilişkileri gösterecek formların eksikliğidir. Tankard bulunmazken, depas kulbu olabilecek sadece iki adet kulp parçasının⁴²³ ele geçtiği yerleşmede, çark yapımı tabak formu da görülmemektedir. Kırmızı haçlı kaselerin ise ilk katlardan itibaren görülmesi, yerleşmede İTÇ III'ün erken dönemlerinin temsil edilmediği izlenimini vermektedir.

İlk defa Vf evresinde çarkın kullanılmasıyla birlikte daha önce yaygın olarak kullanılan açıklama yönteminin yerini tek renk astar almış ve kaplar daha yüksek ısıda fırınlanmıştır. Söz konusu tekniğin yaygınlaşmasıyla birlikte çark yapımı formlarda standart mal olarak adlandırılan portakal-devetüyü renkli mal kullanılmıştır⁴²⁴. Burada herhangi bir oran verilmemiş ancak çanak çömleğin büyük bir kısmının çark yapımı olduğu belirtilmiştir⁴²⁵.

Özellikle en büyük form grubunu oluşturan kase formları içerisinde hafif S profilli omurgalı kaseler, derin ya da sığ kaseler çoğunluğu oluşturur⁴²⁶. Bu kaselerin bir kısmı kırmızı, bazıları ise kahverengi astarlıdır. Özellikle bu kahverengi astarlı

⁴¹⁹ Knappett, C-V, Kilikoglou., 2007 :268.

⁴²⁰ Ibid.:87.

⁴²¹ Ibid.:87.

⁴²² Ibid.:307.

⁴²³ Ibid.:312, Fig.378:431-432.

⁴²⁴ Ibid.: 252.

⁴²⁵ Ibid.: 306.

⁴²⁶ Ibid.: 307, Fig. 372, 373.

örneklerin fırça ile sürülerek astarlandığı (*smeared*) belirtilmiştir⁴²⁷. Yine kaseler içinde değerlendirilmiş; ancak A2 tabağına benzer nitelikte bazı formlar saptanmıştır⁴²⁸. Fakat, bu formlar ile A2 tabağı formu arasında herhangi bir bağlantı kurulmamıştır. Bu dönemde Kilise Tepe’de üretimin merkezileştiği ve çanak çömlek üretiminin tam zamanlı çalışan ustaların eline geçtiği bildirilmektedir⁴²⁹.

İTÇ III’ün başına tarihlenen Vf-Ve evrelerinde özellikle kırmızı haçlı kaseler bir örnek dışında çarkta şekillendirilmiştir. Genel olarak içi haçlı kaseler OTÇ’ye geçiş evresine tarihlendirilse de (Tarsus⁴³⁰, Beycesultan, Kusura, Troya IV-V) buna rağmen burada daha erken döneme tarihlendirilmiştir⁴³¹. Bu duruma dayanarak, Korfmann’ın Demircihüyük’te bu kapların Troya I-IIc’ye kadar çağdaş olan tabakalarda da görüldüğünü bildirmesine atıfta bulunulmuştur⁴³². Bütün bunlar değerlendirildiğinde, burada İTÇ II ile Geç İTÇ III tabakalarının mevcut olduğu ve dolayısıyla aradaki erken İTÇ III döneminin temsil edilmediği izlenimi edinilmektedir.

6.3. Orta Anadolu’nun Batı Kesimi (Konya Ovası, Eskişehir-Kuzey Afyon-Kütahya ve Polatlı-Ankara Bölgeleri

6.3.1. Konya Ovası

6.3.1.1. Karahöyük

Konya ovasında yer alan Karahöyük’te 1953-1958, 1960-1966 yılları arasında Sedat Alp başkanlığında kazılar gerçekleştirilmiştir. Burada ortaya çıkarılan

---

⁴²⁷ Ibid.: 307.

⁴²⁸ Ibid.: Fig. 372:303;373:330, 331.

⁴²⁹ Ibid.: 269.

⁴³⁰ Goldman, H., 1956:Fig.290/811, 812.

⁴³¹ Ibid.: 307.

⁴³² Ibid.: 308, Ancak Korfmann’ın yayınında sözünü ettiği kaseler, İç Batı Anadolu’da İTÇ I’de görülen içi boyalı kaselerdir. Bunlar ile geç İTÇ III kaseleri arasında motif haricinde başka bir benzerlik bulunmamaktadır.

tabakalanmaya göre VII. tabakanın Troya II ile paralel olduğu belirtilmiştir⁴³³. Easton'da bu tabakada ele geçen metalik malların ortaya çıkışının Tarsus İTÇ II ve Troya II'ye denk geldiğini vurgulamaktadır⁴³⁴. Ancak malzemenin yayınlanmamış olması, gerek batı ve orta Anadolu ilişkilerin ortaya çıkarılması gerekse iki bölge kronolojilerinin karşılaştırılması açısından eksiklik yaratmaktadır. Bu nedenle burada çark yapımı çanak çömleğin ne zaman kullanılmaya başlandığı ve özellikleri hakkında herhangi bir yorumda bulunmak mümkün değildir. Bununla birlikte Konya Arkeoloji müzesinde sergilenen ve Konya-Karahöyük kazısından geldiği belirtilen *intermediate* tarzında boyalı çanak çömlek ve çark yapımı depaslar burada İTÇ III döneminin varlığına diğer bir kanıt oluşturur⁴³⁵.

6.3.1.2. Konya Bölgesi Yüzeysel Araştırmaları

Konya bölgesi'nde J. Mellaart tarafından 60'lı yıllarda gerçekleştirilen yüzeysel araştırmalarının sonuçlarına göre ise İTÇ III'ün öncesinde çark yapımı herhangi bir malzemeye rastlanmamıştır. İTÇ II'nin sonunda bölgedeki hemen hemen tüm yerleşmelerde görülen yangın katlarının ardından yerleşmeler terk edilmiştir. İTÇ III'e ait saptanan yerleşme sayısı ise sadece altı tanedir. Mellaart bu durumu İTÇ III yerleşmelerinin yoğun 2.Binyıl katlarının altında kilitli olduğundan açığa çıkmamasına bağlamaktadır⁴³⁶. Buna mukabil, Göller Bölgesi ve Akşehir'den başlayarak kuzeyde Eskişehir bölgesi üzerinden doğu Marmara kıyılarına kadar olan geniş coğrafyada, İTÇ III yerleşimlerinin yoğunlaştığı anlaşılmaktadır⁴³⁷. Ayrıca

---

⁴³³Sedat Alp, "Türk Tarih Kurumunun 1962 Yılı Genel Kurul Toplantısı, Karahöyük", **Bulleten** 16, 1962:620-622.

⁴³⁴ Donald Easton, "Towards a Chronology for the Anatolian Early Bronze Age" **AS** 26, 1976:157

⁴³⁵ Mellink makalesinde söz konusu tabakada *intermediate ware*'in varlığından bahseder V. Mellink, 1963:177 .

⁴³⁶ Mellaart, J., 1963:236.

⁴³⁷ French, D.H., 1969a:Fig.48.

Akşehir ve Yalvaç müzesindeki depaslar⁴³⁸ Konya ovasının batı kesiminde İTÇ III'e özgü karakteristik formların bulunduğunu gösterir⁴³⁹.

Bölgede diğer geniş çaplı bir yüzey araştırması ise Hasan Bahar tarafından gerçekleştirilmiştir. İnceleme fırsatı bulduğum bu malzeme içerisinde İTÇ III dönemine ait malzemeye yok denecek kadar az rastlanmıştır. Çark yapımı çanak çömleğin batı Anadolu'daki yayılımının araştırılması bağlamında bu durum büyük bir eksiklik yaratmaktadır.

6.3.2. Eskişehir-Kuzey Afyon- Kütahya ve Polatlı-Ankara Bölgeleri

Batıda Afyon Ovası , Emirdağ ve Eskişehir'den doğuda hemen hemen Kızılırmak Kavsine kadar olan bölgede İTÇ III'ün başlarından itibaren çanak çömlekte ortak bazı özellikler ortaya çıkmaya başlar. Aşağıda bu yeni oluşumun içinde çark yapımı çanak çömleğin konumunun ne olduğu konusu ele alınacaktır. Bölgede esas itibarıyla İTÇ III döneminin saptandığı kazı yerleri Küllüoba, Polatlı ve Gordion'dur.

6.3.2.1. Küllüoba

Eskişehir İli'nin güneydoğusunda Seyitgazi ilçesi sınırları içinde ve Yenikent köyüne 1300 m mesafede yer alan Küllüoba'da 1996 yılından bu yana Turan Efe başkanlığında kazı çalışmaları sürdürülmektedir.

Batı ve Doğu koni olmak üzere iki koniden oluşan, kuzey-güney yönünde 150 m genişliğinde, doğu-batı yönünde ise 300 m uzunluğunda olan ve ova seviyesinden 10 m yükseklikteki höyükte, bugüne kadar Geç Kalkolitik dönemden Orta Tunç Çağı'na Geçiş Dönemi'ne kadar hemen hemen kesintisiz tabakalanma saptanmıştır.

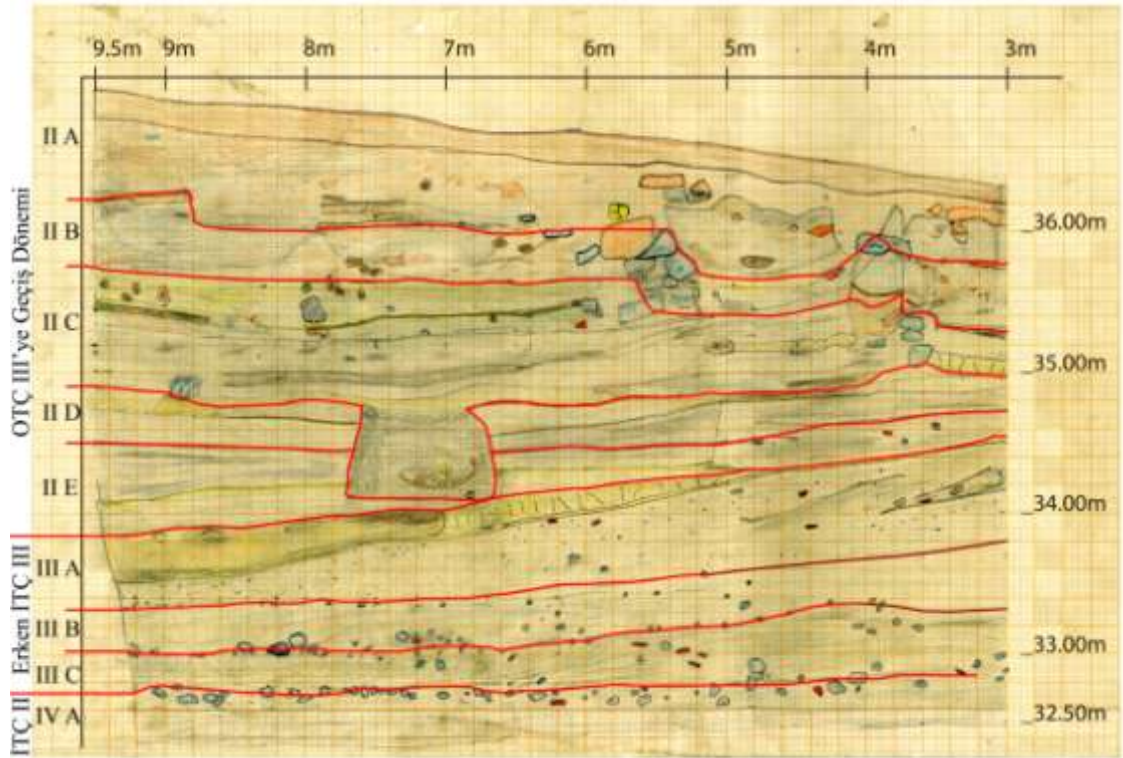
---

⁴³⁸ Efe, T., 1988:105.

⁴³⁹ Ibid:105.

Geç Kalkolitik ve İTÇ I dönemleri Batı Açmaları'nda, İTÇ II-III dönemleri ise Doğu kesimde araştırılmıştır. (V.Tablo 11)

İTÇ III ve Orta Tunç Çağına Geçiş Dönemi höyüğün orta kesimindeki çukur alanda saptanabilmiştir. İTÇ II'de boş alana denk gelmesi sonucu, moloz birikiminin olmaması sebebiyle, burada bir çukurluk oluşmuştur. Bu durum, İTÇ III tabakalarının bu kesimde erozyona uğramadan korunmasını sağlamıştır.

Resim 77a: Z 19 Açması, Doğu profilinin kuzey bölümü ve İTÇ III evreleri.

Resim 77b: Z 19 Açması, doğu profili.

Dolayısıyla bu alana denk gelen AA 18, AA 19 ve Z 19 açmalarında sağlam bir İTÇ III stratigrafisi ortaya çıkarılmıştır. Burada İTÇ II ve Orta Tunç Çağı'na Geçiş Dönemi katları arasında gayet belirgin olarak üç evreli bir erken İTÇ III dolgusu saptanmıştır. Bunlar eskiden yeniye doğru IIIC, IIIB ve III A olarak isimlendirilmiştir. Mimari ile bağlantılı olmayan bu tabakalar, birbirlerinden renk ve doku olarak farklı olduğu gibi yer yer küçük çakıl taşlı tabakalarla da ayrılmaktadır. Malzeme bu tabakalara göre itinalı bir şekilde toplanabilmektedir.

Höyükte İTÇ III' e ait mimari kalıntılar ise hemen hemen sadece AD 18, AD 19, AE 18 ve AE 19 açmalarında ele geçmiştir. Ancak bu kesimdeki yoğun tahribatlar sebebiyle, yeterince anlaşılabilir mimari planlar ve stratigrafik malzeme ele geçirilememiştir. Burada saptanan üst üste üç mimari evre Z 19 açmalarında ortaya çıkarılan üç evreli İTÇ stratigrafisini doğrular niteliktedir. Lev. 15/2'deki depas, en üst evreye (III A) ait taban üzerinde parçalar halinde ele geçirilmiştir.

	Küllüoba
MÖ.2100 (Geç İTÇ III)	↑ IIE
MÖ.2200	IIIA
MÖ.2300	IIIB
MÖ.2400	
MÖ.2450 (Erken İTÇ III)	IIIC
Geç İTÇ II	IVA ↓

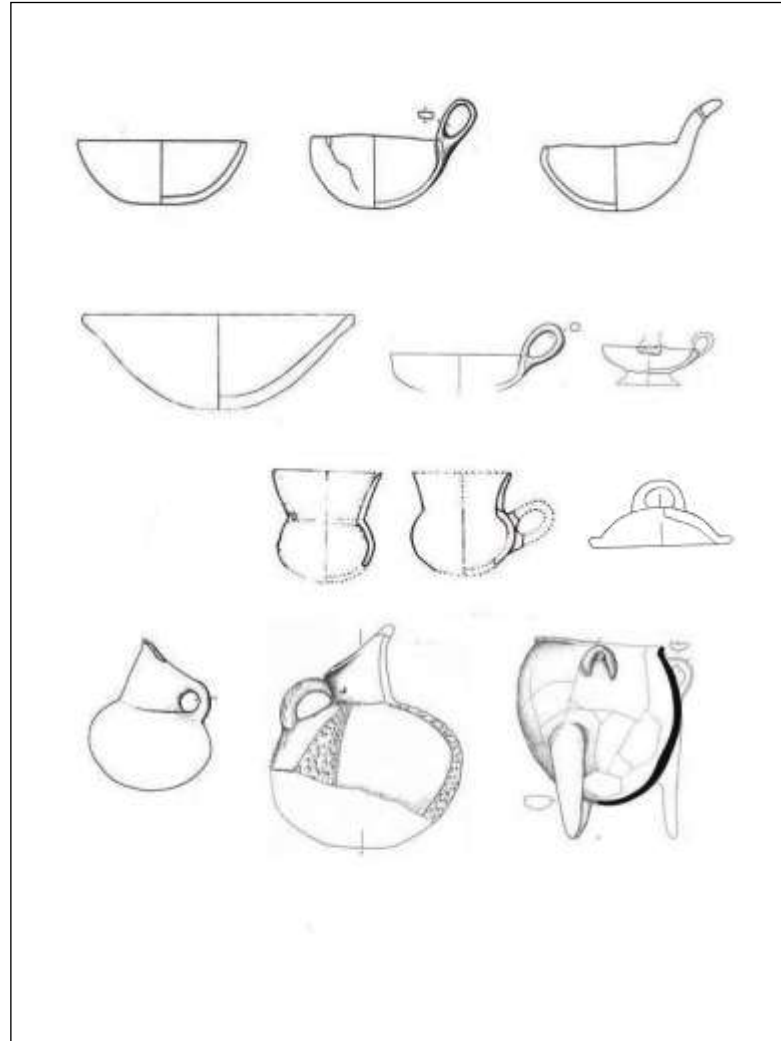
Tablo 2: Küllüoba İTÇ III tabakalanması.

Yerleşmede ele geçirilen çark yapımı çanak çömlek, ilk kez İTÇ III'e tarihlenen tabakalarda ortaya çıkmıştır⁴⁴⁰. Ayrıca, geniş bir alana yayılmış olarak, içlerinde İTÇ III malzemesinin ele geçirildiği çok sayıda adak ve çöp çukuru kazılmıştır. Özellikle tüm veya tüme yakın kapların büyük bir kısmı, söz konusu bu adak çukurlarından gelmiştir. Bunlardan boyut olarak en büyüğü, höyüğün güney kesiminde AC 26 açmasında ortaya çıkarılmıştır. Çapı yaklaşık 5.0 m olan bu çukurda, diğer adak çukurlarında olduğu gibi göze çarpan en önemli özellik malzemenin ince nitelikli olmasıdır. Z 19 açmasından elde edilen stratigrafik veriler, adak çukurlarının bu üç ana evreden hangisine ait olduğunu, bazı durumlarda şüpheye yer vermeyecek şekilde saptamamızı sağlamıştır. Diğer taraftan, Küllüoba'da geleneksel çanak çömlekte İTÇ III başlarında ortaya çıkan yeniliklerin anlaşılır bir şekilde ortaya konulabilmesi için, burada İTÇ II'nin son evresi de ayrıca

⁴⁴⁰ Efe, T., 2007:Fig.18.

değerlendirilmiştir (Res.78). Küllüoba'da Karataş ve Troya'da olduğu gibi İTÇ II'nin sonunda çanak çömlekte tankard formu ve üç ayaklı mutfak kapları ilk defa ortaya çıkar. Kase formları içerisinde içe doğru kıvrılan ağız kenarlı kaseler, S profilli kaseler görülür. Son evrede ise ilk defa çark yapımı tabakların da öncüsü olabilecek el yapımı tabaklar ortaya çıkar.

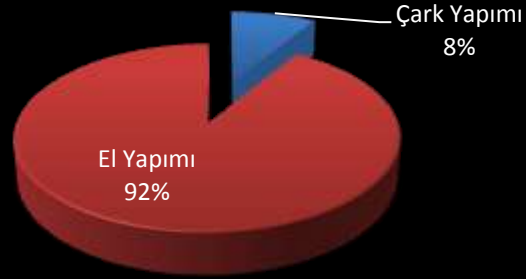
Resim 78: Küllüoba İTÇ II'nin son evresinde görülen karakteristik formlar (Ölçeksizdir).

6.3.2.1.1. ark Yapımı anak çömleğin Değerlendirilmesi

Küllüoba, Batı Anadolu'da çark yapımı çanak çömleğin ortaya çıkışı ve gelişimi ile ilgili yeni ve oldukça önemli bilgiler vermektedir. Bugüne kadar batı Anadolu İT kronolojisi ve dolayısıyla çarkın ilk kullanımı ile ilgili olarak ortaya atılan görüşler, esas itibariyle bölgede en uzun İT stratigrafileri veren Troya, Beycesultan ve Tarsus'a dayandırılmıştı. Şimdi ise Küllüoba yanında, çanak ömleği yeni yayınlanan özellikle Karataş-Semayük ve Limantepe gibi kazılar, söz konusu kronolojinin daha sağlıklı saptanması ve coğrafi bölgelere göre çarkın ilk kullanımı konusunda yeni veriler sağlamaktadır.

Aşağıda, Küllüoba erken İT III dönemi çark yapımı çanak ömleği üzerinde yapılan ayrıntılı bir çalışma yer almaktadır. Yukarıda sözü edilen üç tabakadan ele geçirilen 10236 adet ağız ve gövdeye ait çanak çömlek parçası önce evrelerine göre gruplandırılmıştır. Daha sonra el yapımı, olası çark yapımı ve çark yapımı olmak üzere üçe ayrılan söz konusu parçalar mal gruplarına göre kendi içlerinde sınıflandırılmıştır. Bu aşamada el yapımı parçaların formları anlaşılabilen örnekleri sayılarak istatistiğe eklenmiştir. ark yapımı parçaların ise kendi içinde mal gruplarına göre ayrılmalarından sonra, formları saptanmış ve her bir parça hamur ve yüzey niteliklerine göre tanımlanmıştır.

İTÇ III'te El Yapımı ve Çark Yapımı Çanak Çömleğin Oranları

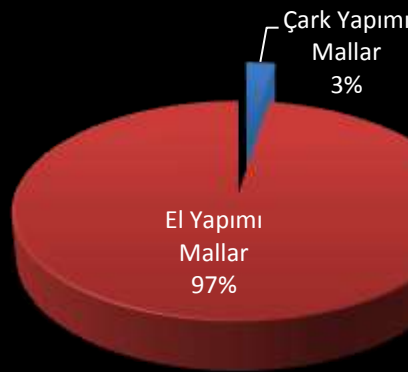

Çark Yapımı	El Yapımı
894	9342

Şekil 1: El ve çark yapımı çanak çömleğin istatistiksel değerlendirmesi

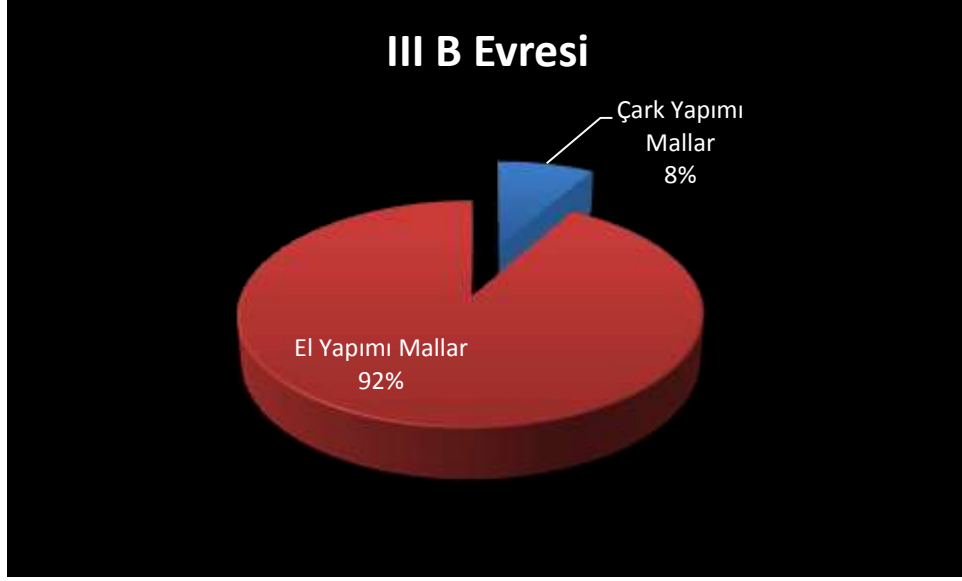
Küllüoba'da çömlekçi çarkının III C evresinde ilk defa kullanılmasıyla birlikte form çeşitliliğinin giderek arttığı ve çömlekçi çarkının kullanımının III A evresine kadar oransal olarak artarak devam ettiği açık bir şekilde izlenebilmektedir (Şekil 2, 2a,2b).

III C Evresi

Çark Yapımı Mallar	El Yapımı Mallar
72	2770

Şekil 2: III C evresi el ve çark yapımı çanak çömleğin istatistiksel değerlendirmesi

Çark Yapımı Mallar	El Yapımı Mallar
195	2196

Şekil 2a: III B evresi el ve çark yapımı çanak çömleğin istatistiksel değerlendirmesi

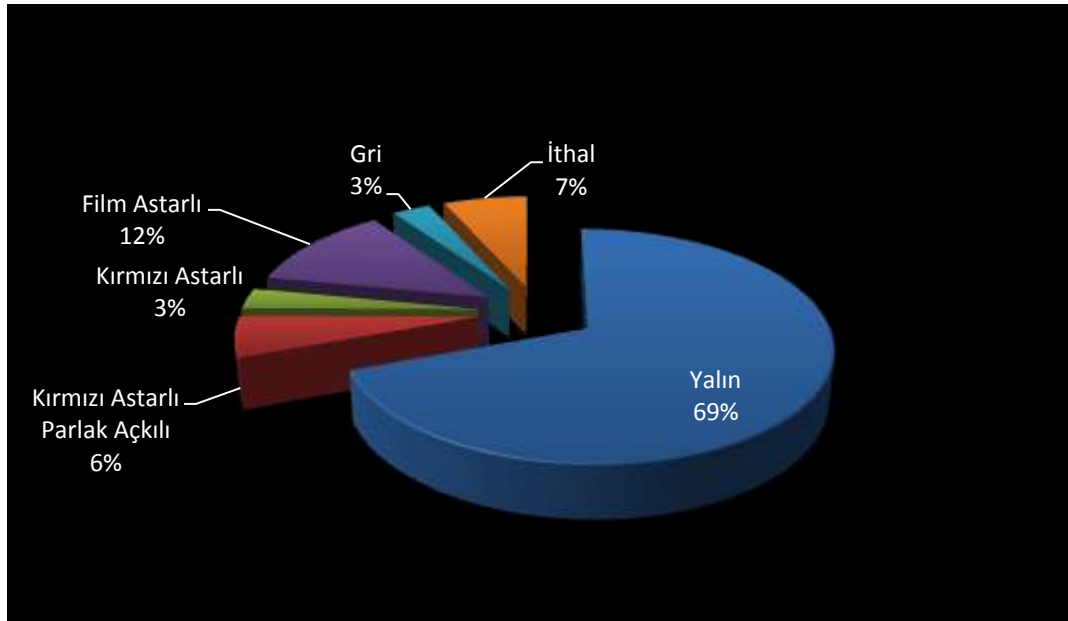
Çark Yapımı Mallar	El Yapımı Mallar
627	4376

Şekil 2b: III A evresi el ve çark yapımı çanak çömleğin istatistiksel değerlendirmesi.

İlk evrede % 3 civarında görülen çark yapımı çanak çömlek, III B evresinde % 8, İTÇ III'ün son evresi olan III A evresinde ise % 13 oranına ulaşmıştır (Şek.2, 2a, 2b). Bu durum çömlekçi çarkının kullanımının giderek yaygınlaştığını gösterse de kullanılan çanak çömleğin % 87 oranında halen el yapımı olması teknolojik gelişmenin bir anda benimsenmediğini göstermektedir.

Küllüoba'da ele geçirilen en erken çark yapımı örneklerde görülen sucuk yönteminin halen kullanılıyor olması da bu verileri doğrulayacak şekilde, çömlekçi ustalarının teknolojiye adaptasyon sürecini açıkça yansıtmaktadır.

6.3.2.1.2. Mal Grupları ve İstatiksel Değerlendirme

Yalın	Kırmızı Astarlı	Kırmızı Astarlı Parlak Açkılı	Film Astarlı	Gri	İthal
620	26	52	109	27	60

Şekil 3: Erken İTÇ III'te çark yapımı çanak çömlekte temsil edilen mal grupları.

6.3.2.1.2.1. Kırmızı Astarlı Mallar (Grup A)

Tanımı: Bu grup mal bej renkli ve orta derecede pekişmiş hamur küçük taşçık ve zaman zaman mika katkı içerir. Yüzey açık kırmızı ve kırmızının tonlarında, astarlı ve açkılıdır.

Özellikle İç batı Anadolu'da İlk Tunç Çağı'nın başından itibaren ana mal grubunu oluşturan ve İTÇ III'te ise yerini giderek yeni mal gruplarına bırakan bu kırmızı astarlı ve açkılı grubun erken İTÇ III'te sadece % 3'ü çarkta yapılmıştır (V. Şekil 3). Bu durum, söz konusu bu geleneksel mal grubunun katkı ve hamur özelliğinin çarkta şekillendirmeye müsait olmaması; hamurun iyi pekişmemiş olmasından dolayı, fırınlama aşamasında kayba yol açması; üretiminin daha uzun zaman alması gibi nedenlerden kaynaklanmış olabilir. Hatta, çark yapımı çanak çömlek sadece belli merkezlerde imal edilip oralardan dağıtılmış olabilir.

6.3.2.1.2.2. Kırmızı Astarlı Parlak Açkılı Mal/*Red Coated Ware* (Grup B)

Tanımı: Bej renkli, katkısız hamur son derece iyi pekişmiştir. Yüzey kırmızı, koyu kırmızı ve morumsu kırmızı tonlarında astarlı ve son derece parlak açkılıdır. Morumsu kırmızı renkli olanı Afyon, Eskişehir ve Polatlı bölgelerinde çok tipiktir. Yüzeyde çoğunlukla dikey yönde açkı izleri vardır⁴⁴¹. Küllüoba IV A'da ortaya çıkan ve "*Proto-Red Coated*" adını verdiğimiz malın söz konusu bu malın öncüsü olduğu anlaşılmaktadır⁴⁴². İç Batı Anadolu'da ilk defa İTÇ III döneminde ortaya çıkan söz konusu mal grubu daha çok içe doğru kıvrılan dudaklı veya hafif omurgalı kase, tankard ve depas formları ile temsil edilir. Son derece kaliteli bu mal grubunda, özellikle kapalı formlarda ağız altında bant astar uygulaması son derece karakteristiktir. Kırmızı astarlı parlak açkılı mal grubu çömlekçi çarkına uygun

⁴⁴¹ Bu malın tanımı için V. Blegen, C., 1950:221

⁴⁴² Deniz Sarı, "Late EBII Pottery Recovered in Complex II of Küllüoba" *Anatolia Antiqua* 17,2009: 92.

hamur yapısına rağmen, özellikle astar ve açkı işlemi açısından zahmetli olması nedeniyle, daha çok depas gibi özel formların üretiminde kullanılmakla birlikte, kase formları ile de temsil edilir. Erken İTÇ III'te bu mal toplam olarak % 6 oranında görülmektedir (Şekil 3).

6.3.2.1.2.3. Yalın Mallar (Grup C)

Tanımı: Bej renkli, iyi ya da orta pekişmiş hamur, zaman zaman küçük taşçık içerir. Yüzey astar ya da açkı içermez.

İlk örnekleri Küllüoba IVA evresinde çok az sayıda el yapımı tabak formu ile birlikte ele geçen yalın mal grubu, İTÇ III'te çömlekçi çarkında üretilen formların karakteristik mal grubunu oluşturur. Çarkta şekillendirme esnasında su kullanılması nedeniyle bu mal astarsız ve açkı olarak bırakılmıştır. Böylece herhangi bir ek yüzey işlemi uygulanmadan seri üretim yapılabilmektedir.

Elde yapılmış örnekleri de olmasına rağmen, yoğun olarak çark yapımı çanak çömlekle temsil edilen (% 69) bu mal grubunun (Şekil 3) en tipik formu Troya A2 tabağıdır.

6.3.2.1.2.4. Film Astarlı Mallar/Wash Ware (Grup D)

Tanımı: Bej renkli, iyi pekişmiş hamur, çoğunlukla katkısızdır; bazen mika katkı içerir. Dış yüzeye kırmızı ya da kahverengi tonlarında, ince bir film tabakası şeklinde astar uygulanmıştır. Yüzey açkıdır.

İlk defa İTÇ III'te görülen ve Mellaart tarafından *wash ware*⁴⁴³. olarak tanımlanan söz konusu mal grubu, çömlekçi çarkında en yoğun şekillendirilen ikinci

---

⁴⁴³ Lloyd- Mellaart., 1962 :199 Burada Mellaart söz konusu uygulamanın çarkta yapılmış çanak çömlek üzerindeki çark izlerini gizlemek amacıyla açık kırmızı, devetüyü ya da kahverengi tonlarında ince astarla yıkandığını belirtmektedir.

mal grubudur. % 12 oranında (Şekil 3) temsil edilen bu mal grubunda tabak en yoğun olarak görülen formdur.

6.3.2.1.2.5. Gri Mallar (Grup E)

Tanımı: Hamur gri renkli, katkısız ve iyi pekişmiştir. Gri renkli yüzey astarlı ve iyi ağıklıdır.

İlk defa İTÇ III'te ortaya çıkan bu mal grubu, Troya ve Tarsus'ta olduğu gibi Küllüoba'da da çok az oranda temsil edilir. Çömlekçi çarkında yapılmış parçalar depas ve tankard formlarına aittir. Bu mal grubu, Küllüoba'da Erken İTÇ III'te çömlekçi çarkında yapılmış mal grupları içinde % 3 oranında temsil edilmektedir (Şekil 3).

6.3.2.1.2.6. İthal Mallar (Grup F)

Küllüoba'da "ithal mal" olarak adlandırılan çanak çömlek, daha çok yalın mal ile temsil edilir; ancak hamur, krem ya da açık bej renkli, kum katkılı, iyi pekişmiş olması ile yerel yalın mallardan ayrılır. Söz konusu malın kökeni bilinmese de daha çok Tarsus'ta ele geçirilen yalın mal ile benzerlik gösterdiğini söyleyebiliriz.

İthal olarak ele geçen diğer parçalar ise birer örnekle temsil edilir. Bunlardan biri *Smearred wash ware* olarak bilinen ve Tarsus, Amuk, Kinethöyük, Kültepe ve K.Suriye yerleşmelerinden de bilinen mal grubudur. Bu mal grubunda pembemsi bej renkli iyi pekişmiş hamur kullanılmıştır. Açık ya da koyu kahverengi astar yüzeye fırça ile sürülmüştür. Her ne kadar Beycesultan malzemesi içerisinde bu mala benzeyen "eggshell ware"⁴⁴⁴ ve "wash ware"⁴⁴⁵ ile bazı benzerlikler içerse de Küllüoba'daki örnekler kronolojik olarak daha erken olduğundan ithal *Smearred Wash Ware* ile daha yakın görünmektedir.

---

⁴⁴⁴ Ibid:229.

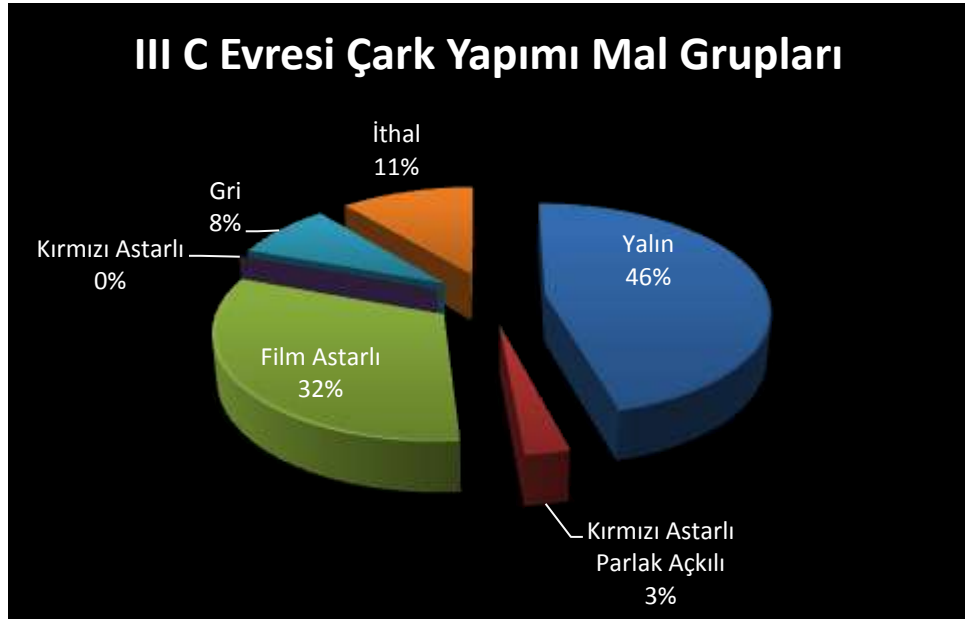
⁴⁴⁵ Ibid:200.

Küllüoba'da ele geçen diğer bir ithal malın ise hamuru yeşilimsi renkli, katkısız ve iyi pekişmiştir. K.Suriye ve Mezopotamya'da çömlekçi çarkının kullanımı ile beraber yaygınlaşan söz konusu mal “*plain ware* “ olarak adlandırılmaktadır.

Tarsus, Amuk ve K.Suriye'de sadece Suriye şişelerinde görülen bir uygulama olan spiral açkı (*ring burnish*), Küllüoba'da şişeye ait olabilecek ithal bir gövde parçası üzerinde uygulanmıştır.

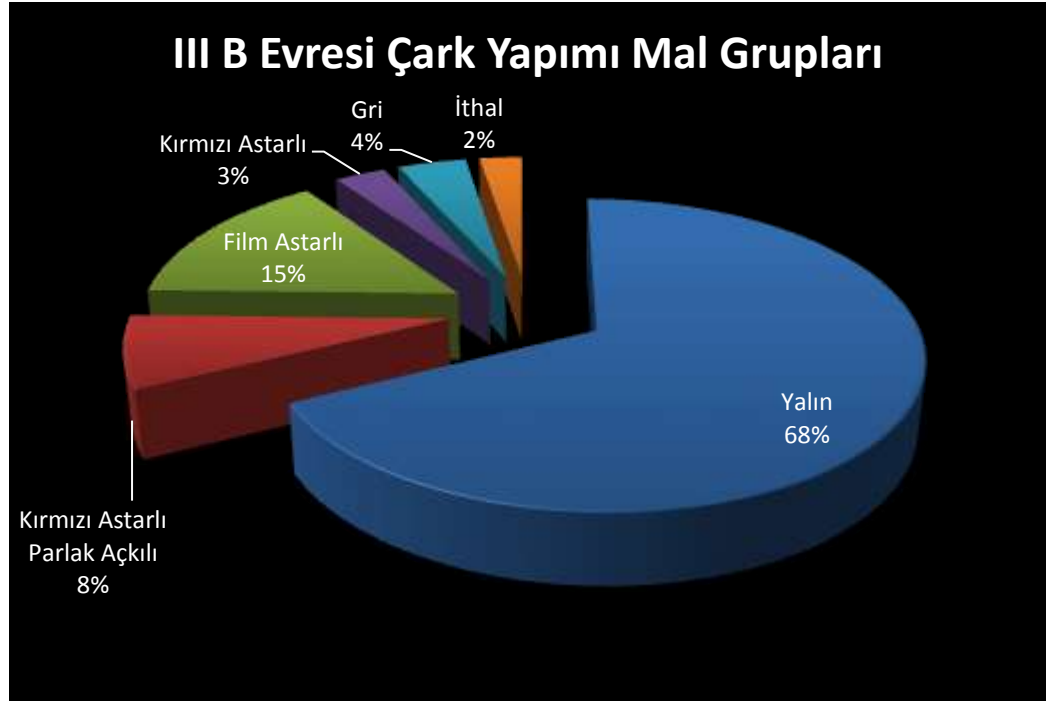
İthal mal gruplarının Küllüoba çark yapımı çanak çömleği içerisindeki genel oranı % 7 olarak saptanmıştır (Şekil 3). III C evresinde oran olarak daha yüksek görünmekle birlikte sayısal olarak büyük artış ise İTÇ III'ün son evresi olan A evresinde gerçekleşmiştir (Şekil 3c).

Yalın	Kırmızı Astarlı	Kırmızı Astarlı Parlak Açkılı	Film Astarlı	Gri	İthal
33	0	2	23	6	8

Şekil 3a. III C evresi çark yapımı mal grupları.

Küllüoba’da yalın mal olarak adlandırılan astarsız ve açkısız mal grubu ilk kez IIIC evresinde ortaya çıkmış ve İTÇ III’te çömlekçi çarkında üretilen ana mal grubunu oluşturmuştur. Film astarlı mal ile temsil edilen çark yapımı çanak çömlek ise daha azdır. Film astar Mellaart’a göre özellikle kaplar üzerinde çömlekçi çarkına ait izleri gizlemek amacıyla kullanılmıştır⁴⁴⁶.

Yalın	Kirmızı Astarlı	Kirmızı Astarlı Parlak Açkılı	Film Astarlı	Gri	İthal
132	6	15	29	8	5

Şekil 3b. III B evresi çark yapımı mal grupları.

⁴⁴⁶ Ibid:199.

Küllüoba’da III B evresinde özellikle yalın malların kullanımında son derece belirgin bir artış gözlenmektedir. Çömlekçi çarkının bir önceki evreye göre daha çok kullanılması, bu duruma yol açmış olmalıdır. Ancak söz konusu mal grubu sadece çark yapımı çanak çömlek ile temsil edilir. Çömlekçi çarkının kullanımına paralel olarak bu malın el yapımı örneklerinde de artış gözlenir. Bu durum, yerleşmede ya da yakın bölgede çömlekçilikte farklı yöntemler kullanan ustaların benzer mal gruplarını kullandığı şeklinde yorumlanabilir.

IIIB evresinde film astarlı mallar ikinci en yoğun kullanılan mal grubu olmasına rağmen, sayısal olarak önceki evreden farklı değildir.

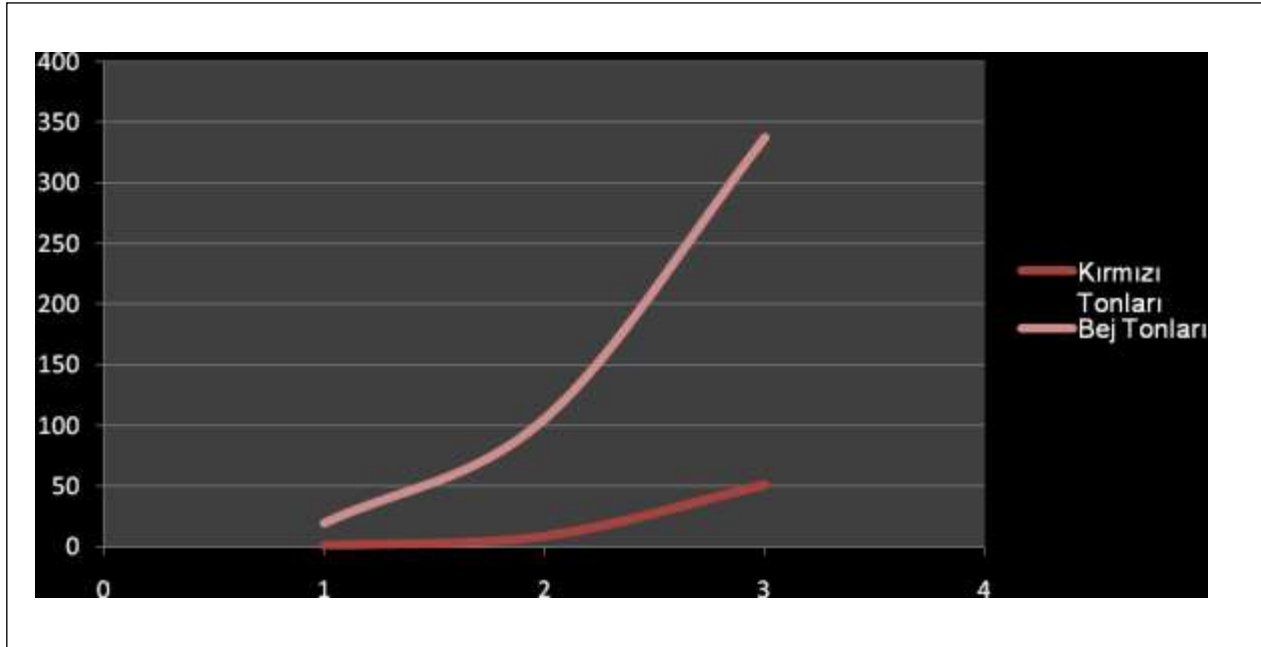

Yalın	Kırmızı Astarlı	Kırmızı Astarlı Parlak Açıklı	Film Astarlı	Gri	İthal
455	20	35	57	13	47

Şekil 3c. III A evresi çark yapımı mal grupları.

Küllüoba'da erken İTÇ III'ün sonuna tarihlendirilen III A evresinde yalın malların oransal olarak da giderek arttığı saptanmıştır (% 73). İthal malların artışı ise son derece ilgi çekicidir. Dönemin başında son derece az örnekle temsil edilen bu grupta artış bir önceki evrenin yaklaşık on katıdır. Bu durum İTÇ III'ün başlarından itibaren Kilikya ile başlayan ilişkilerin daha da yoğunlaştığının bir göstergesi olarak düşünülmelidir.

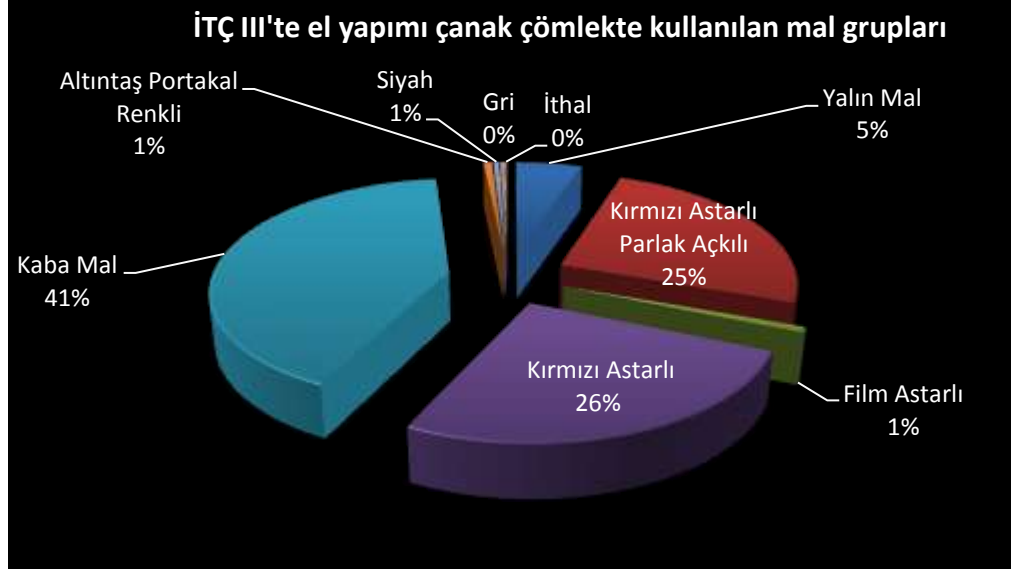
Tüm bu değerlendirmeler göz önüne alındığında, özellikle çömlekçi çarkının giderek daha fazla kullanılmasıyla birlikte, yalın malların da arttığı açıkça görülebilmektedir. Bu durum çömlekçi çarkının ilk ortaya çıkışında Mezopotamya'da ve K.Suriye'de görülen duruma oldukça benzemektedir. Özellikle yalın malın İTÇ III'ün başından itibaren çark yapımı malzeme de hakim mal grubu oluşu çark yapımı çanak çömleğin çoğunlukla bej rengi ve tonlarında üretilmesine neden olmuştur.

Şekil 3d: Erken İTÇ III'te çanak çömlekte hakim astar renkleri.

El Yapımı Çanak Çömlek

Küllüoba'da çömlekçi çarkı zamanla giderek daha fazla kullanılmış olmasına rağmen, el yapımı mallar dönemin sonuna kadar çanak çömleğin büyük çoğunluğunu oluşturur.

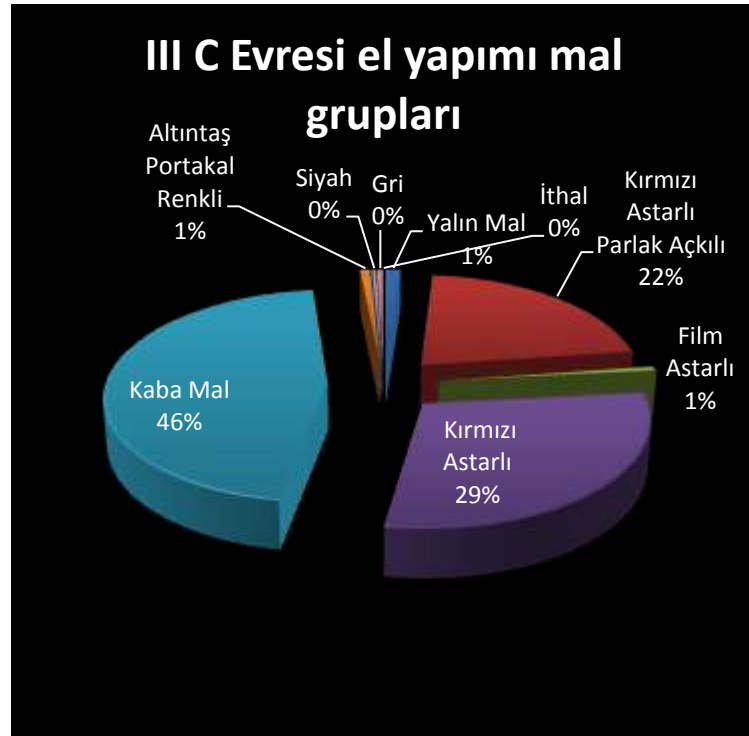

Yalın Mal	Kırmızı Astarlı	Kırmızı Astarlı Parlak Açıklı	Film Astarlı	Kaba Mal	Altıntaş Portakal Renkli	Siyah	Gri	İthal
496	2417	2356	74	3848	63	43	29	16

Şekil 4: İTÇ III'te el yapımı çanak çömlekte kullanılan mal grupları.

Özellikle kaba mal olarak tanımlanan ve çoğunlukla büyük çömlekler ya da pişirme kapları gibi formlar ile temsil edilen söz konusu grup, tüm İTÇ III boyunca en yoğun olarak kullanılan (% 41) mal grubudur (V.Şekil 4). Bu durum çömlekçilikte çarkın kullanılmasına paralel olarak evsel üretimin de aynı yoğunlukta devam ettiğini göstermektedir. Bunun dışındaki mal gruplarında ise özellikle İTÇ II'nin de ana mal grubunu oluşturan kırmızı astarlı malların tüm İTÇ III boyunca en yoğun olarak kullanılan ikinci grup (% 26) olduğu görülmektedir (V.Şekil 4). Dönemin başında ortaya çıkan kırmızı astarlı parlak açıklı mallar ise oldukça yoğun olarak kullanılmakla birlikte (% 25) en yoğun olarak III B evresinde kullanılmıştır (%33) (V.Şekil 4b). Çömlekçi çarkının kullanımı ile birlikte ortaya çıkan ancak el

yapımı formlarda da kullanılan yalın mal grubu ise el yapımı mallar içerisinde % 5’lik bir oranda temsil edilmektedir (V. Şekil 4). Ancak özellikle III C evresinden III A evresine kadar olan dönemde bu mal grubunda da çark yapımı yalın mala paralel olarak bir artış gözlemlenmektedir (V.Şekil 4a,4b,4c). Film astarlı mal grubu da çömlekçi çarkının yanı sıra elde üretimde de kullanılmıştır. İTÇ II’de de görülen Altıntaş Portakal renkli mal grubu İTÇ II’den devam eden diğer mal gruplarında olduğu gibi çömlekçi çarkında üretilmemiştir. Bu durum siyah mal olarak adlandırılan ve İTÇ III’te çok az kullanılan mal grubunda da aynıdır. Gri mal da çömlekçi çarkının yanı sıra el yapımında da az da olsa kullanılmıştır.

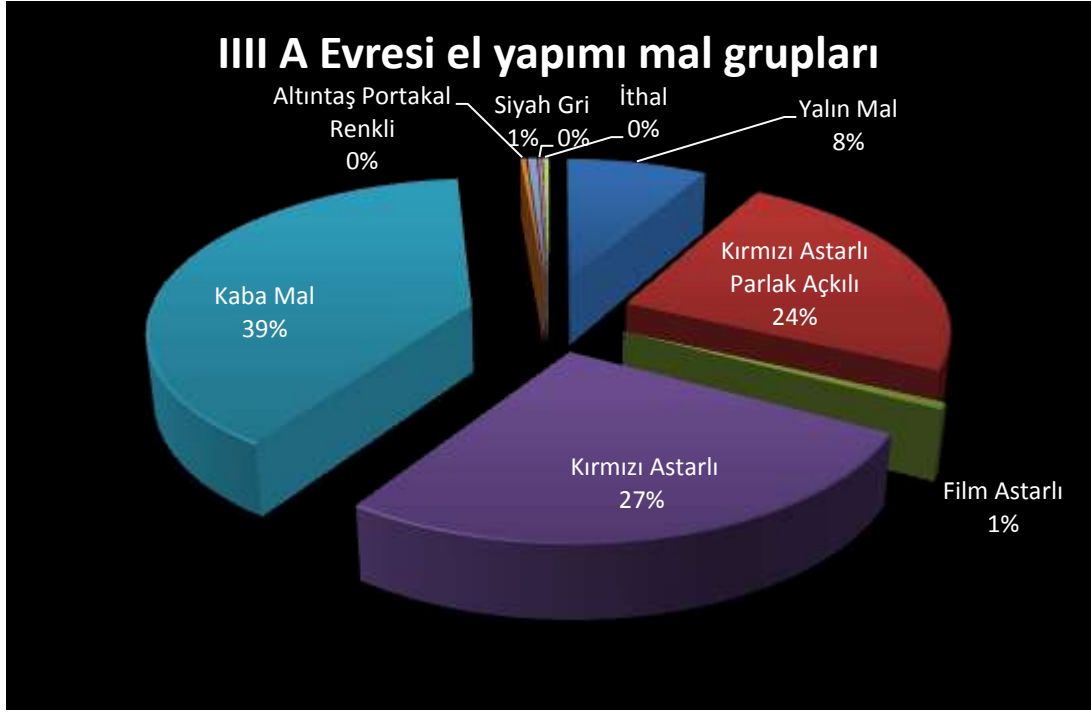
Yalın Mal	Kırmızı Astarlı	Kırmızı Astarlı Parlak Açkılı	Film Astarlı	Kaba Mal	Altıntaş Portakal Renkli	Siyah	Gri	İthal
34	813	596	17	1265	23	9	13	0

Şekil 4a: III C evresi el yapımı mal grupları.

Yalın Mal	Kırmızı Astarlı	Kırmızı Astarlı Parlak Açıklı	Film Astarlı	Kaba Mal	Altıntaş Portakal Renkli	Siyah	Gri	İthal
99	436	718	27	871	26	10	8	1

Şekil 4b: III B evresi el yapımı mal grupları.

Yalın Mal	Kırmızı Astarlı	Kırmızı Astarlı Parlak Açıklı	Film Astarlı	Kaba Mal	Altıntaş Portakal Renkli	Siyah	Gri	İthal
363	1168	1042	30	1712	14	24	8	15

Şekil 4c: III A evresi el yapımı mal grupları.

6.3.2.1.3. Formlar ve İstatiksel Değerlendirme

6.3.2.1.3.1. Kaseler (Form 1)

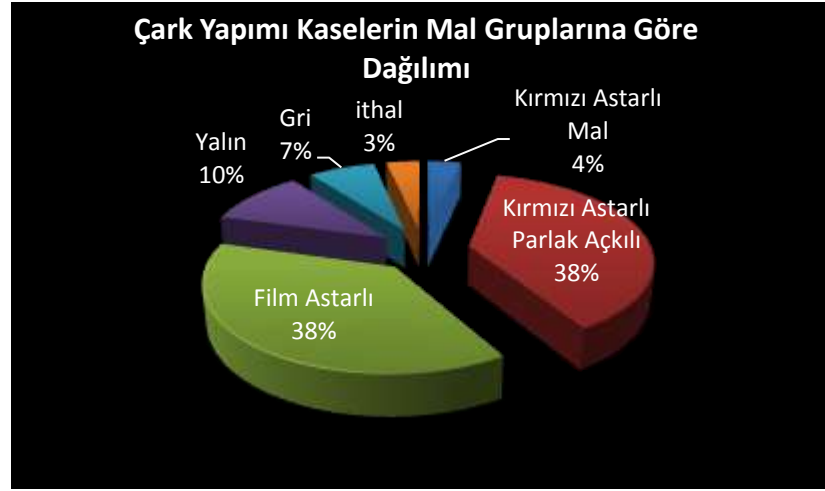
Küllüoba'da tüm İTÇ III dönemi boyunca çark yapımı çanak çömlek içinde A2 tabaklarından sonra % 5 oranı ile en çok görülen form olan kaseler, genellikle astarlı mal grupları ile temsil edilir (V.Şekil 6,7). Bu nedenle söz konusu formun çark yapımı olup olmadığının anlaşılması son derece zordur. Film astarlı ya da yalın mal ile yapılmış kase formlarında yüzeyde çarkta yapımdan kaynaklanan çark izleri görülebilirken, kırmızı astarlı mal ya da kırmızı astarlı parlak açıklı mal gruplarında bunun saptanması ancak profilinin düzgünlüğü ya da sadece el ile hissedilebilen çark

izleri sayesinde anlaşılabilir. Özellikle kırmızı astarlı parlak açkılı mal grubunda açkılı son derece yoğun olduğundan parçanın üzerinde hiç iz görülmemektedir. Ancak Küllüoba'da ele geçen ve kırmızı astarlı parlak açkılı mal ile yapılmış bir matara parçası bu konuda örnek teşkil edebilecek niteliktedir. Söz konusu örneğin dış yüzeyi gayet itinalı bir şekilde astarlanmış ve açkılanmıştır. Formun kapalı olması sebebiyle, iç yüzey astarlanıp açkılanamamıştır; dolayısıyla bu yüzeyde açkılı izleri son derece net bir şekilde izlenebilmektedir (Res. 79).

Resim 79: Kırmızı astarlı parlak açkılı olarak çarkta yapılmış Matara Biçimli Testiye ait gövde parçası

Kırmızı Astarlı Mal	Kırmızı Astarlı Parlak Açıklı	Film Astarlı	Yalın	Gri	ithal
1	11	11	3	2	1

Şekil 5: Çark yapımı kaselerin mal gruplarına göre dağılımı.

İTÇ III'te görülen kase formları içerisinde sadece düz kenarlı hafif omurgalı kaseler (Form 1b) (Lev. 1/2-3, Lev.6/2-3, Lev.10/3, Lev.24/1), hafif içe doğru kıvrılan ağızlı kaseler (Form 1a) (Lev. 1/1-2, Lev.6/1, Lev.10/1-2) ve S profilli kaselerin (Form 1c-1d) (Lev. 2/1-4, Lev.10/3-4, Lev.11/1-4) çömlekçi çarkında yapıldığı anlaşılmaktadır. S profilli kaseler ve içe doğru kıvrılan ağızlı kaseler İTÇ II'den devam eder. Hafif omurgalı kaseler ise İTÇ II'nin son evresi olan IVA evresinde ilk defa⁴⁴⁷ görülür. Kaselerin % 38'i film astarlı mal ve yine % 38'i kırmızı astarlı parlak açıklı mal ile temsil edilir. Gri mal'dan sadece iki parça ele geçirilmiştir ve bunların dudakları hafif dışa dönüktür. Söz konusu bu iki örnek (Lev. 2/1,3) daha çok D.French'in İznik-İnegöl yüzey araştırmalarında ele geçen kaseler ile benzerlik göstermektedir⁴⁴⁸.

⁴⁴⁷ Sarı, D., 2009:93, Fig.10:1.

⁴⁴⁸ French, D.H., 1967:Fig. 8/20;18/28.

Düz kenarlı, hafif omurgalı kase formunun (Lev. 1/2-3, Lev.6/2-3, Lev.10/3) yakın benzerleri Tarsus'ta Batı Anadolu kökenli kırmızı astarlı mal grubu ile temsil edilir⁴⁴⁹. Ancak söz konusu örneklerin çark yapımı olduğuna dair bir bilgi yoktur.

6.3.2.1.3.2. Tabaklar (Form 2)

Küllüoba'da tabak formu iki ayrı tipte sınıflandırılmıştır. Bunlardan çark yapımı formlar içerisinde en yoğun olarak görüleni A2 tabağı olarak adlandırılan formdur⁴⁵⁰.

Troya A1 Tabakları (Form 2a) (Lev.7/4, Lev.13/5,6): A2 tabaklarından farklı olarak söz konusu formun örnekleri genellikle kırmızı astarlı ve zaman zaman açıktır. İlk defa İTÇ III'te görülen bu formun el yapımı örnekleri de ele geçmiştir. Tüm İTÇ III boyunca çark yapımı çanak çömlek içerisinde % 2 gibi düşük bir oranla temsil edilir (Şekil 7). Burada en önemli etken oldukça büyük ve ince olan bu formun ufak parçalardan tanımlanmasının zorluğudur.

Troya A2 Tabakları (Form 2b) (Lev.3/1-4, Lev.12/1-5, Lev.13/1-4, Lev.24/2,3): Küllüoba'da çömlekçi çarkının çanak çömlekte kullanılmasıyla birlikte genel izlenim, daha önce elde yapılan formların yavaş yavaş çarkta üretilmeye başladığı şeklindedir. Bu duruma en güzel örnek ilk el yapımı örnekleri IVA evresinde ele geçen ve III C evresinden itibaren çarkta üretilen A2 tabaklarıdır.

⁴⁴⁹ Goldman, H., 1956: 264:400-402, 405;354:G;355:401.

⁴⁵⁰ Her ne kadar Blegen yayınında bunların IIB katına ait olduğunu bildirmiş olsa da (Blegen, C., 1950:225, 256, 258, 260), son yapılan çalışmalar bunların şüpheli olduğunu göstermektedir: Christiane Frirdich., "Pinnacle E4/5-Die Keramik der Periode Troia II Im Vergleich" **Studia Troica** 7, 1997:111-258. Herseyden önce, bu tabak parçası, II c duvarının inşası sırasında, temel için açılmış çukura düşmüş olabilir: Blegen, C., 1950:268. Dolayısıyla, Troya'da çarkın ilk olarak II c katında kullanıldığını varsayabiliriz.

Resim 80: ark yapımı A2 tabağı

İç yüzeyinde ise çoğu zaman ömleki ustasının avuç içini kullanarak şekillendirmesi nedeniyle tur olukları daha az belirgindir. Küllüoba'da yerel yalın mal ile temsil edilen örneklerde, dip kısmında çoğu zaman ek düzeltme işlemi nedeniyle ince çizgiler görülebilmektedir (Res.81,82). Bu örneklerde rastlanan izler, tabağın ilk bakışta çarktan iple kesilerek ayrıldığıını düşündürse de bu durum sadece “ithal yalın mal” ile temsil edilen örneklerde görülür.

A2 tabaklarının dip kısımları genellikle çarktan alındıktan sonra, ek düzeltme işlemi ile yuvarlatılmış olmakla birlikte, bazı örneklerde bu düzeltme sonucu dip kısım düz olarak da şekillendirilmiştir.

Resim 81:A2 tabağının dip kısmındaki ek düzelti

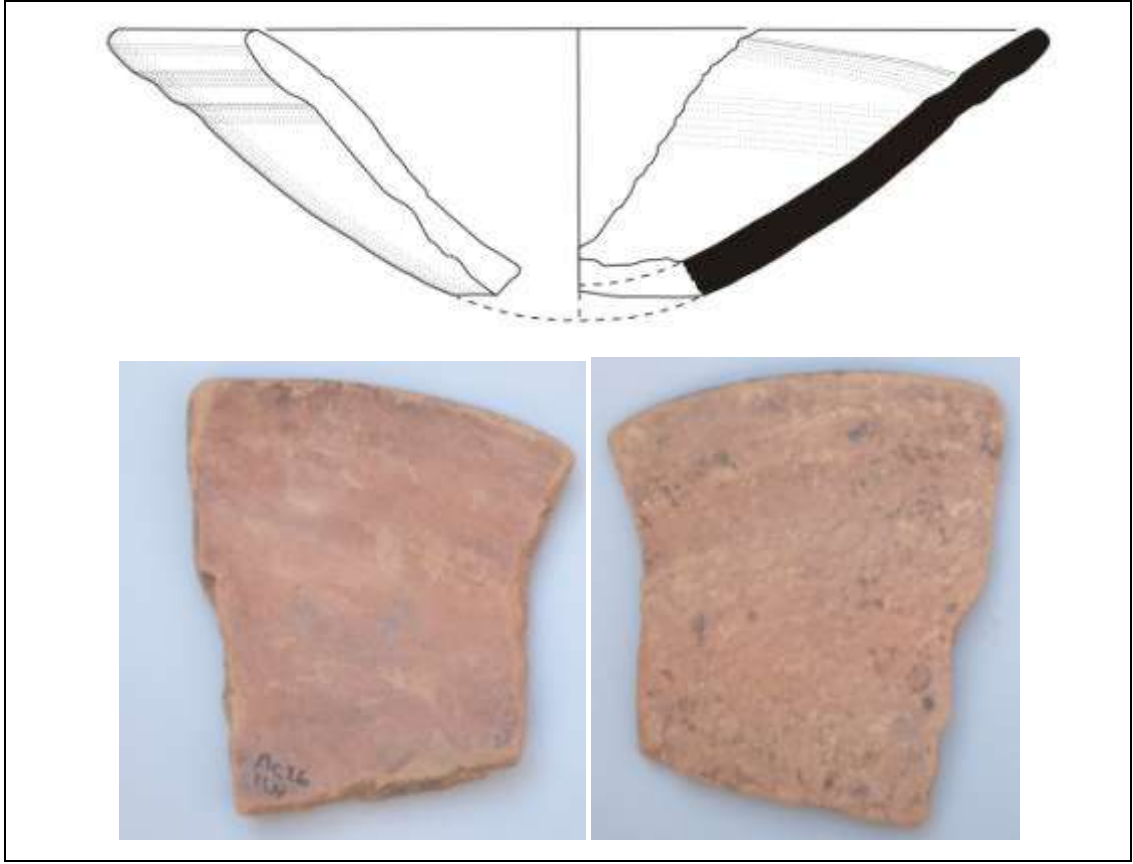
Resim 82:Çark yapımı düzeltilmiş dipli A2 tabağı

Ayrıca çoğu zaman ağız kısmında görülen isli kısımlar, bu tabakların bazılarının pişirme kaplarında kapak olarak kullanıldığını da düşündürmektedir (Res. 83).

Resim 83: Ağız kenarı isli A2 tabağı örneği

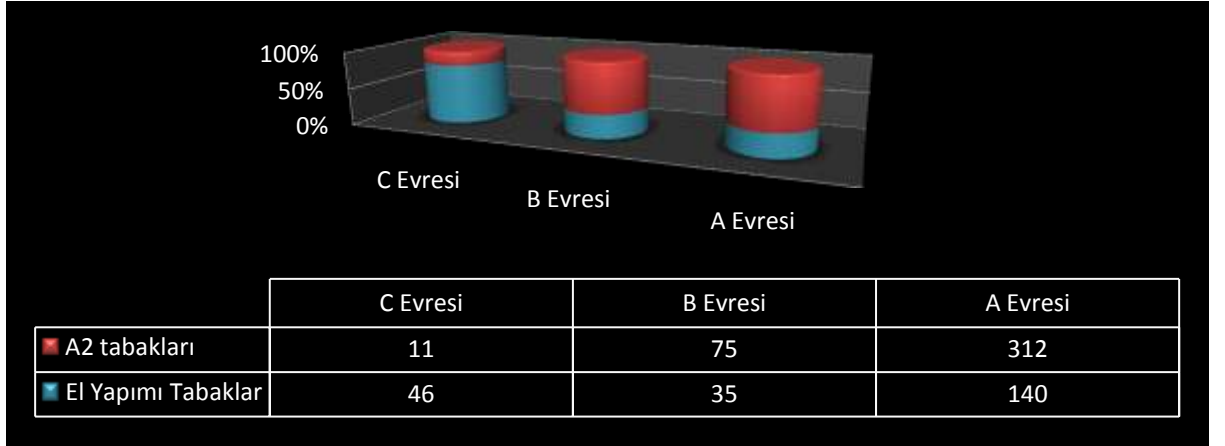
Söz konusu formun karakteristik profilini yansıtan ve Küllüoba'da İTÇ II'ye tarihlenen son evre olan IVA evresinde ilk defa görülen el yapımı tabaklar, bu formun öncüsü olmalıdır (Res.84). Bunların mal özellikleri esas itibariyle Altıntaş portakal renkli malı ile uyumla birlikte yalın olanları da mevcuttur.

Resim 84:Geç İTÇ II (IVA evresi) El yapımı tabak örneği

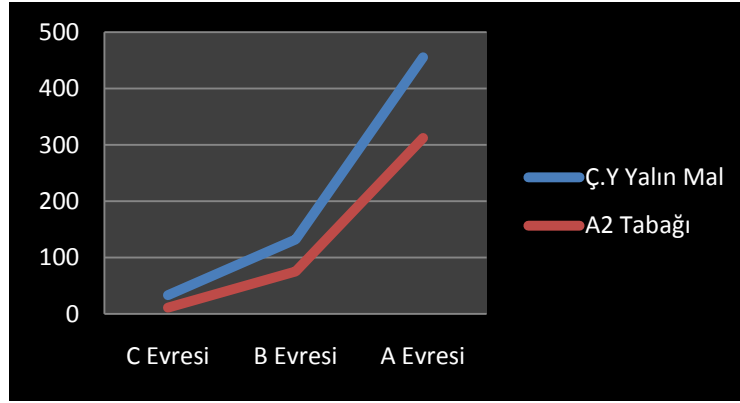
Genellikle yalın mal ile şekillendirilen A2 formunun çarkta yapılmış ancak astarlı örnekleri de az da olsa ele geçmiştir.

El yapımı tabaklar III C evresinde % 81 oranında temsil edilmiştir, özellikle III B evresinde A2 tabaklarında ani bir artış dikkati çekmektedir ki bunların III A evresinde % 69 ile el yapımı tabakların yerini aldığı anlaşılmaktadır (V. Şekil 6).

Şekil 6: Erken İTÇ III'te el ve çark yapımı A2 tabaklarının karşılaştırmalı oranları.

A2 tabaklarının büyük bir kısmı yalın mal ile temsil edilir; dolayısıyla, yalın malın artışı çark yapımı A2 tabaklarının artışı ile direkt bağlantılıdır (V.Şekil 6a).

	Ç.Y Yalın Mal	A2 Tabağı
IIIC Evresi	33	11
IIIB Evresi	132	75
IIIA Evresi	455	312

Şekil 6a: Çark yapımı yalın mal ve A2 tabakları oranları.

Tüm İTÇ III boyunca çark yapımı çanak çömlek içerisinde en yoğun temsil edilen A2 formu, tüm evrelerde ortalama % 80 oranında temsil edilir (Şekil 7).

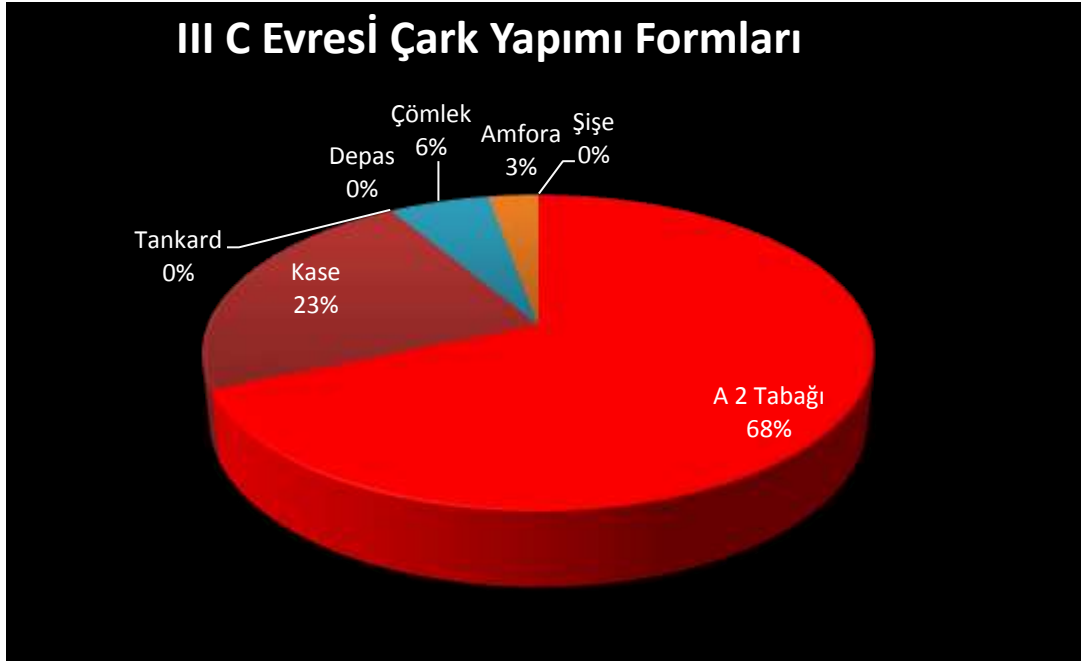
A1 Tabağı	A2 Tabağı	Kase	Tankard	Depas	Çömlek	Matara Biçimli Gaga Ağızlı Testi	Amfora	Kadeh	Şişe
13	471	29	6	25	28	1	1	3	10

Şekil 7 : Erken İTÇ III'te çark yapımı formların dağılımı. (Tanımlanamayan formlar burada tablo dışında tutulmuştur)

6.3.2.1.3.3. Tankardlar (Form 3)

Küllüoba'da ilk defa İTÇ II'nin son evresinde görülen tankard formunun ilk çark yapımı örnekleri III B evresinde görülür (Lev.8/1-3). Tek ya da çift kulplu

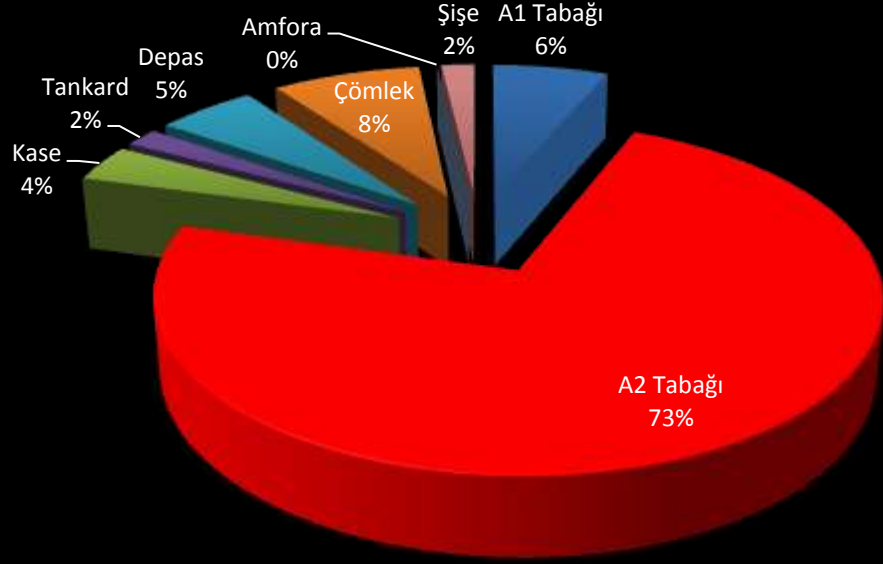
örnekleri ele geçmiş olan ve sayıca az olan bu formun ele geçen diğer parçalarının ağız parçaları olmasından dolayı da yoğunluğun hangi tipte olduğu tam olarak anlaşılamamıştır. İTÇ III'ün en erken evresinde çark yapımı tankardın olmadığını ve en çok örneğin ise III A evresinden geldiğini söyleyebiliriz (Lev.14/1-3). Ele geçen çift kulplu tankardın ise film astarlı mal (Lev.24/4), birkaç örneğin ise gri mal ve kırmızı astarlı parlak açkılı mal ile temsil edildiği saptanmıştır. Tankard tüm İTÇ III boyunca çark yapımı formlar içerisinde % 1 oranında temsil edilmektedir (V.Şekil 7).

A1 Tabağı	A 2 Tabağı	Kase	Tankard	Depas	Çömlek	Amfora	Şişe	Formu Anlaşılamayanlar
0	24	8	0	0	2	1	0	37

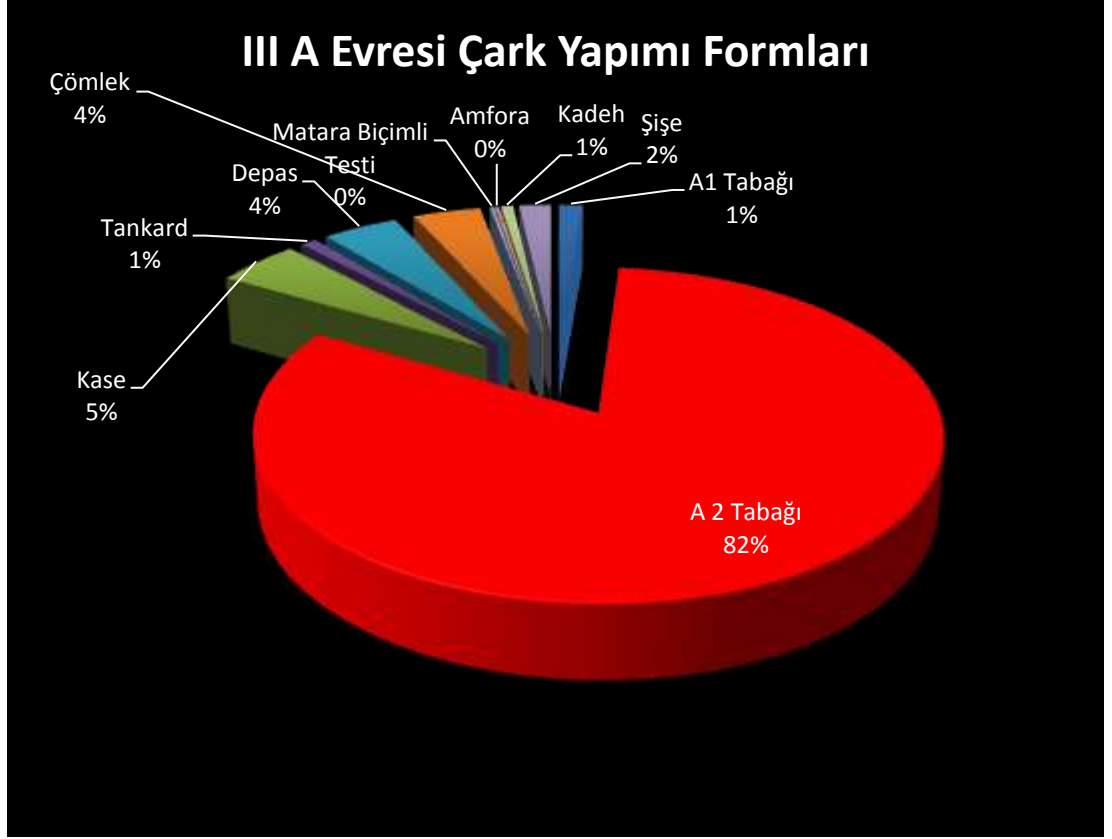
Şekil 7a: III C evresi çark yapımı formları.

III B Evresi ark Yapımı Formları

A1 Tabagi	A 2 Tabagi	Kase	Tankard	Depas	omlek	Amfora	ŞiŖe
7	81	4	2	6	9	0	2

Şekil 7b: III B evresi çark yapımı formaları.

A1 Tabağı	A 2 Tabağı	Kase	Tankard	Depas	Çömlek	Matarası Biçimli Testi	Amfora	Kadeh	Şişe	Formu Anlaşılamayanlar
6	366	21	4	19	17	1	0	3	8	74

Şekil 7c: III A evresi çark yapımı formları.

6.3.2.1.3.4. Depaslar (Form 4)

Depas Küllüoba'da tüm erken İTÇ III boyunca çark yapımı formlar içerisinde % 4 oranında temsil edilir; ancak bu form daha ziyade el yapımı olarak kırmızı astarlı ve parlak açkılı mal grubu ile temsil edilir. Batı Anadolu'da Troya ile birlikte söz konusu formun en yoğun olarak görüldüğü Küllüoba'da incelenen toplam 9342

el yapımı çanak çömlek parçası içinde 130 parçanın kesin olarak depasa ait olduğu saptanabilmiştir.

Batı Anadolu'daki diğer yerleşmelerde zaman zaman tek örnekle temsil edildiği ya da hiç ele geçmediği düşünüldüğünde, günlük kullanıma yönelik olmayan böyle bir formun bu oranda ele geçmesi, bunun kökenini de de İç Batı Anadolu'da aramamız gerektiğini gösterir.

Depas formunun ele geçirilen parçaları içerisinde özellikle ağız parçalarından ya da kulp parçalarından çark yapımı olup olmadıkları anlaşılamamaktadır. Ağız kısmı genellikle sıvazlanmış olduğundan, bu kesime ait parçalar üzerinde, çarkın oluşturduğu izleri saptamak son derece zordur. Bu nedenle bazı çark yapımı örneklerin de el yapımı olarak değerlendirilmiş olması mümkündür.

Küllüoba'da depas formu ilk defa İTÇ III'ün en erken evresi olan IIIC evresinde el yapımı olarak görülür. 2009 yılında ele geçirilen ve IIIB evresinden gelen bir depas parçasının iç yüzeyinde görülen izler söz konusu örneğin sucuk yöntemiyle şekillendirildikten sonra çarkta düzeltildiğini göstermektedir (V.Res. 85, Lev.9/1). Bu nedenle söz konusu örneğin çarkta tamamlanmış olarak değerlendirilmesi daha doğru olacaktır. Benzer yapım tekniği İran'da Shahri Shokta ve Yunanistan'da Lefkandi'de saptanmıştır⁴⁵¹. Bu teknikle yapılmış başka bir örnek Küllüoba'da İTÇ III'den önce saptanamamıştır.

Çark yapımı depaslar en fazla kırmızı astarlı parlak açkılı mal ile temsil edilir (% 63) (Lev. 8/4-5, Lev.15/1-2, Lev 16/1, Lev 25/1,2). El yapımı depaslar için de geçerli olan bu durum, mal grubu bağlamında geleneğin devamı şeklinde yorumlanabilir. Törenlerde kullanıldığı tahmin edilen metal örneklerin taklidi olan bu formun kullanım amacına yönelik olarak çoğunlukla son derece itina ile astarlanmış, parlak açkılı ve iyi fırınlanmış olması doğaldır. Özellikle söz konusu mal grubunda, ağız altında bant astar (*rim slip*) uygulaması son derece

---

⁴⁵¹ Spencer., L, 2007:302, Fig.4.16; M. Courty-V. Roux., 2003:44.

karakteristiktir. Bu form % 17 oranında yalın mal ile de temsil edilmektedir (V.Şekil 7d).

Resim 85:Sucuk yöntemi ile oluşturulup çarkta tamamlanmış depas parçası. İç yüzeyde kangal uçlarından ikisi açık bir şekilde görülmektedir.

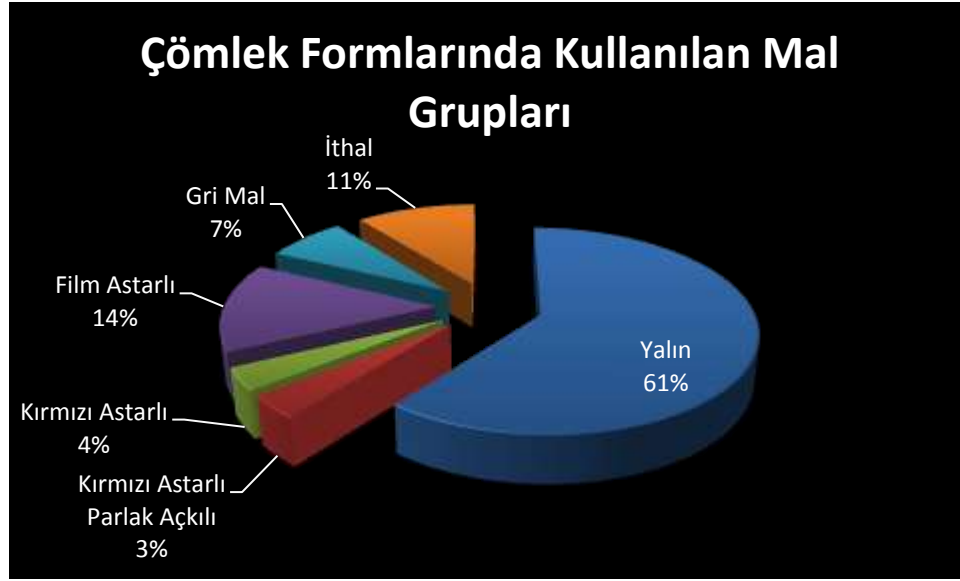
	Kırmızı Astarlı	Kırmızı Astarlı Parlak Açıklı	Film Astarlı	Gri	Siyah Astarlı
Yalın	4	15	2	1	1

Şekil 7d: Çark yapımı depasların mal gruplarına göre dağılımı.

Küllüoba'da kesin olarak depas olduğu tespit edilebilen örneklerde, özellikle düz dipli örneklerin tamamının çark yapımı olduğu saptanmıştır. Buna göre çömlekçi çarkının form üzerindeki en büyük etkisi dip kısmının düz olarak yapılmış olmasıdır (Form 4a) (Lev.14/4, Lev 15/3, Lev 16/1-3). Bu durum depas formunun kullanım sırasında ayakta durmasını sağlamaktan çok, çarkta üretimin zorunlu bir sonucu olsa gerektir. Ancak bununla birlikte çarkta yapılmış olan yuvarlatılmış dipli örnekler de ele geçmiştir (Form 4b) (Lev.15/1-2, Lev. 16/4-5). Söz konusu yuvarlatılmış dipli örneklerde tersten şekillendirmeye dair bir ize rastlanmamıştır (V.bölüm 5.2.4). Buna göre yuvarlatılmış dipli örneklerde, dip kısmı önce düz olarak şekillendirilmiş daha sonra sıyrılarak yuvarlatılmış olmalıdır.

6.3.2.1.3.5. Çömlekler (Form 5)

Çömlekçi çarkının kullanılmasıyla birlikte, çömlek formundaki genel görünüm daha yuvarlak hatlı ve küresel gövdeli çömleklerin (Form 5a) ortaya çıktığı şeklindedir. Burada dikkat çekici en önemli husus en erken evre olan IIIC evresinde sadece 2 örnek (Lev.4/3-4) ile temsil edilen söz konusu formun IIIB ve IIIA evrelerinde artış göstermesidir (Şekil 7a-c). Bunda en önemli etken kuşkusuz daha yavaş dönen bir çarkta kapalı formların yapılmasının zorluğu ve ustalıktaki gelişimdir. Çömlek formu tüm erken İTÇ III boyunca çark yapımı çanak çömlek içinde % 5 oranında temsil edilir.

Yalın Mal	Kırmızı Astarlı	Kırmızı Astarlı Parlak Açıklı	Film Astarlı	Gri Mal	İthal
17	1	1	4	2	3

Şekil 7e: Çömlek formlarında temsil edilen mal grupları.

Mal gruplarında ise çömlekçi çarkının kullanımına paralel olarak ortaya çıkan yalın mallar, bu formda % 61 oranıyla ilk sırayı alırken, film astarlı mallar ise % 14 ile ikinci en çok görülen mal grubudur. Bölgenin geleneksel mal grubu olan kırmızı astarlı ve kırmızı astarlı parlak açıklı mallar ise tercih edilmemiştir.

İthal olarak ele geçen örneklerden bir diğeri ise Külluoba'nın K.Suriye ile ilişkilerini göstermesi açısından son derece önemlidir. Kilikya ve K.Suriye'den bilinen *Smearred Wash Ware* mal grubu ile temsil edilen bu örneklerden form vereni boyunlu bir çömleğe ait olmalıdır (Res.86, Lev.19/3) . Bu mal grubu K.Suriye⁴⁵²yanında Tarsus, Amuk, Kinet Höyük ve yerleşmelerinden de bilinmektedir⁴⁵³.

⁴⁵² Elena Rova, "Die sogenannte 'Smearred wash ware' Ein Beitrag zur syrischen Keramik Des III Jahrtausends V.Chr", *BaM* 20, 1989:139-196. Söz konusu mal grubunun Jabbul-Ebene, Tell Mardikh, Tell Munbatah, Habuba Kabira, Tell Chuera ve Harran'da 3.binyılın geç dönemi boyunca görüldüğü belirtilmektedir, V.140.

⁴⁵³ Söz konusu mal grubunun benzerleri Kinet Höyük'te yaptığım incelemeler sırasında da saptanmıştır. Ancak Kinet Höyük kazısına ait yayın henüz yapılmamıştır.

Resim 86: *Smear'd Wash Ware* parçalar

Form tiplerinde ise özellikle III B ve III A evresi ele alındığında kısa boyunlu ve dışa açılan ağızlı küresel gövdeli çömlekler (Lev.9/2-3, Lev. 17/1-5, Lev.18/1-2, Lev.25/3-4, Lev.26/1) ve dar boyunlu çömleklerin (Form 5b) (Lev.9/4, Lev.19/1-3, Lev 26/2) çoğunlukta olduğu anlaşılmaktadır. Diğer çömlek tipleri ise elde yapılmaya devam etmektedir.

Ele geçen örneklerden bazıları özellikle büyük boyutlu formların çömlekçi çarkında yapılışı konusunda önemli bilgiler vermektedir. Bunlarda birisinde (Lev.18/2) özellikle ağız kısmından boyuna kadar olan kesimde ince ve sık çark izleri görülmektedir. Ancak boyundan sonraki kesimde çark izi iç yüzeyde görülememektedir. Bu durum ağızdan boyuna kadar olan kesimin çarkta şekillendirildiğini akla getirmektedir. Özellikle büyük boyutlularda, çömlek çarkta tek seferde şekillendirilememektedir. Ayrı olarak şekillendirilen ağız kısmı daha sonra gövdeye eklenmiştir. Bu durum, kullanılan çömlekçi çarkının boyutunun anlaşılması açısından önemlidir. Burada kullanılan çarkın çapı çok geniş olmamalıdır.

6.3.2.1.3.6. Gaga Ağızlı Testi (Form 6)

Küllüoba'da çark yapımı olduğu bilinen tek gaga ağızlı testi IIIA evresinden gelmektedir (Lev. 20/1) Film astarlı mal ile temsil edilen bu örnekte, astarsız iç yüzeyin dip kısmında, kabın çarkta şekillendirilmesi esnasında kalıntılar oluşmuş ve düzeltilmeden bırakılmıştır. Dipten yukarı doğru çıkıldıkça tur olukları net bir şekilde görülür. Ancak orta kesimde gövdede hiç tur oluşu görülmez. Boyun kısmında ise tekrar tur olukları görülür. Ağız ve boyun kısımlarının kaba omuz kısmından birleştirildiğini gösteren ek yeri iç yüzeyde belirgindir. Düz dipli bu örneğin dip ve boyun kısımlarının çömlekçi çarkında ayrı olarak şekillendirildiği anlaşılmaktadır (Res.87).

Resim 87:Çarkta iki seferde yapılmış gaga ağızlı testi

6.3.2.1.3.7. Kadehler (Form 7)

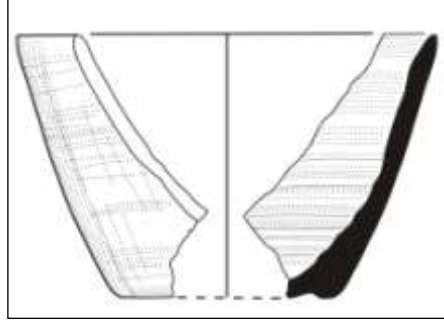
Benzerleri yine Kuzey Suriye’de görülen kadeh formuna ait 3 örnek Küllüoba’da IIIA evresinde ele geçmiştir (Lev.21/1-3). Bir örneğin ise evresi saptanamamıştır (Lev.26/3). Bunlardan tüm olarak ele geçmiş olan örnek Küllüoba’da ithal olarak görülen yalın bir mal grubuyla temsil edilir (Lev.21/2). Söz konusu örneğin dip kısmındaki dairesel ip izleri, kabın çömlekçi çarkı dönerken kesildiğini göstermektedir (Res.88).

Resim 88: Dibi iple kesilmiş kadeh

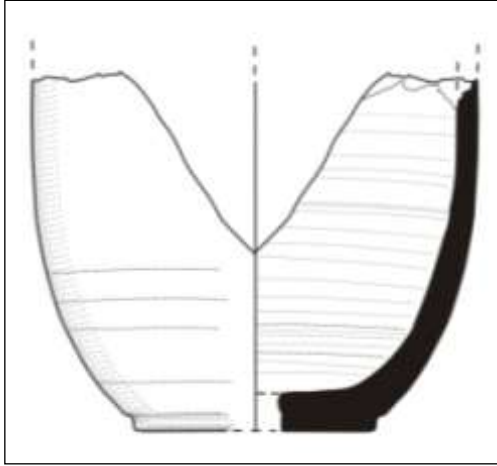
Gri mal ile temsil edilen bir diğer örnek ise yine çömlekçi çarkında şekillendirilmiştir (Lev.21/1). Dip kısmında kabın tamamlanışından sonra dairesel bir oluk meydana getirilmiştir (Rova Tip III:1c)⁴⁵⁴ (Res. 89).

⁴⁵⁴ Rova, E., 1991:Fig.39.

Resim 89: Dip kısmı ek düzeltme ile oluk şekline getirilmiş kadeh

İTÇ III' ait olup evresi belli olmayan üçüncü bir örnek ise film astarlı mal ile şekillendirilmiştir (Lev. 26/3, Res.90). Halka dipli bu örneğin de en yakın benzerleri Tell Brak Akkad dönemi katlarından bilinmektedir (Rova Tip II:10) ⁴⁵⁵.

Resim 90: Halka dipli kadeh örneği

⁴⁵⁵ Oates, D., et.al., 2001:Fig.411:430. Söz konusu örnek MÖ. 2250-2150 aralığına tarihlenen M katında ele geçmiştir (V.Tab. 1). Rova ,E., 1991:Fig.38

6.3.2.1.3.8. Şişeler (Form 8)

Küllüoba'da ele geçen çark yapımı şişe formu -yaygın adıyla Suriye şişesi- güneydoğu ve Kuzey Suriye bölgeleri için çok karakteristiktir⁴⁵⁶. Çark yapımı formların görüldüğü en erken evre olan III C evresinde hiç görülmeyen bu form ilk defa III B evresinde ortaya çıkar. Bu evrede 2 örnekle temsil edilen Suriye şişeleri III A evresinde ise % 2 oranında görülmektedir (Lev.22/1-2) (V. Şekil 7b-c). Özellikle tüm olarak ele geçen örneklerin büyük bir kısmı alabastron biçimli (Form 8a) olup (Rova Tip I)⁴⁵⁷ (Lev.22/1, Lev.27/1-2, Lev.28/1-2) bunlar çoğunlukla adak çukurlarından gelmektedir. Tümü çömlekçi çarkında şekillendirilmiş olan bu örneklerin % 60'ı ithal mal ile temsil edilir (V. Şekil 7f). Bunun yanında ise taklid örnekler kırmızı astarlıdır.

Yalın	Kırmızı Astarlı Parlak Açıklı	Film Astarlı	İthal
2	1	1	6

Şekil 7f: Suriye şişelerinin mal gruplarına göre dağılımı.

⁴⁵⁶ Suriye şişelerinin Güneydoğu Anadolu ve K.Suriye'deki yayılımı için V.Kühne, H, 1976:Harita 2 ; Kontani, R., 1995:109-142 ve Kontani, R., 1997.

⁴⁵⁷ Rova, E., 1991:Fig.47.

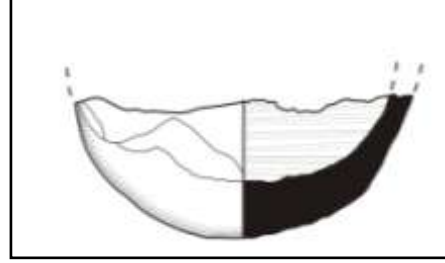
Ele geçirilen ithal örneklerde görülen en önemli özellik çömlekçi çarkından dolayı oluşan tur oluklarının son derece seri oluşudur. Küllüoba'da yerel mal gruplarıyla şekillendirilmiş hiçbir formda bu şekilde seri izlere rastlanmamıştır. Bunlardan biri IIIA evresine ait saman katkılı yalın bir mal grubuyla şekillendirilmiş olan Suriye Şişesidir (V. Rova Tip I:4a)⁴⁵⁸ (Lev.22/2). Söz konusu örneğin dip kısmının iç yüzeyinde yukarıya doğru çıkıntı yapar şekilde tur olukları son derece seri olarak görülmektedir (Res.91). Burada çömlekçi çarkının dönüş hızının yüksekliği ve izlerdeki keskinlikten ise çömlekçinin eli dışında başka bir aletin de şekillendirmede kullanıldığı anlaşılmaktadır. Dış yüzeyinde ise sıvazlama nedeniyle hiçbir çark izi görülmeyen kabın dip kısmının dış yüzeyinde görülen açılma, bu kısmın düz olduğunu ve sonradan eklenen kil ile yuvarlatıldığını göstermektedir.

Yine ithal mal gruplarından olan, yeşilimsi gri hamur ile temsil edilen evresi tam olarak saptanamayan bir dip parçası yine Kuzey Suriye ile ilişkileri gösteren çok önemli bir parçadır (Lev.28/5). Söz konusu yeşilimsi gri hamur güneydoğu Anadolu ve K.Suriye'de çömlekçi çarkının kullanılmasıyla birlikte *plain ware*, *metallic ware* gibi adlarla anılan mal grubunun özelliklerini yansıtır (Res.92).

Resim 91: İthal yalın mal ile yapılmış Suriye şişesinin dip kısmı

⁴⁵⁸ Rova, E., 1991:Fig.47.

Resim 92: Yeşilimsi hamurlu mal ile yapılmış Suriye şişesi dip kısmı

Bir diğer tip ise küresel gövdeli şişelerdir (Form 8b) (Rova Tip I:2)⁴⁵⁹. Söz konusu forma ait gri mal ile temsil edilen tüm bir örnek yine Küllüoba İTÇ III A evresine aittir (Lev.23/1).

Suriye Şişesi formuna ait olduğunu düşündüğümüz ve yine ithal mal ile üretilmiş diğer bir örnek ise “*Spiral Burnished Dark Gray Clay*” olarak tanımlanan ve Kuzey Suriye’de Tell Brak’ta⁴⁶⁰, Tell Chuera’da⁴⁶¹, Kış’ta⁴⁶², Güney Doğu Anadolu’da Tilmen Höyük’te⁴⁶³ Amuk J evresinde ve Kültepe⁴⁶⁴, de görülen “*ring burnish*” li örneklerle gerek mal grubu gerekse bezeme yöntemi açısından benzer niteliktedir (Lev.28/4, Res.93). Bu uygulama -Eskiyapar madeni Suriye şişesinden de anlaşıldığı üzere- imitasyonu daha gerçekçi kılmak amacıyla yapılmış olmalıdır.

⁴⁵⁹ Rova, E., 1991:abb.47

⁴⁶⁰ Oates, J., 2001:Fig. 399:197-199, 203-206.

⁴⁶¹ Kuhne, H.,1976:abb.65, Lev. 7:7.

⁴⁶² Ibid.:Lev. 42:4.

⁴⁶³ Ibid.: 1976:Lev. 42:1.

⁴⁶⁴ Özgüç, T., 1986:45, 46, Fig. 3-15, 3-16.

Resim 93: *Ring Burnish* Suriye şişesi olması olası parça

Söz konusu parça üzerinde görülen spiral açkı, kabın çarkta dönmesi sırasında yapılmış olmalıdır.

Küllüoba'da ele geçen Suriye şişeleri içerisinde oval ve yuvarlak gövdeli alabastron şekilli Suriye şişelerinin yanı sıra diğer bir tip te hafif dışa açılan ağızlı uzun boyunludur (Form 8c). Bu tipe ait iki örnek de yine ithaldir (Rova Tip I:5)⁴⁶⁵ (Lev.22/2, Lev.28/3).

Yine çoğunlukla alabastron biçimli Suriye şişelerinde görülen çift dudak tipinin örnekleri Küllüoba'da ele geçmiştir (Rova Tip I:4)⁴⁶⁶(Lev.28/1).

6.3.2.1.3.9. Amfora (Form 9)

Geç Kalkolitik'ten itibaren elde yapılmış olarak üretilen ve daha çok adak çukurlarından gelen bu boyunlu çömleğin boyundan omuza inen karşıklı iki kulbu vardır. Bu tip tüme yakın bir örnek Erken İTÇ III'ün ilk evresine aittir (IIIC) (Lev.5/1). Yerel yalın mal ile üretilmiş bu örnekte gövde ve omuz hizasında çark izleri yoğun olarak görülür. İç kısımda belirgin olan tur oluklarının negatifi dış yüzeyden de takip edilebilmektedir. Söz konusu örneğin birleştirilerek yapıldığına

⁴⁶⁵ Rova, E., 1991:Fig.47

⁴⁶⁶ Ibid.:Fig.47

dair herhangi bir bulgu saptanamadığından, 45 cm yüksekliğindeki bu amforanın tek seferde çarkta şekillendirilmiş olması mümkündür. Küllüoba'daki diğer örneklerin tüm olanları büyük olasılıkla Erken İTÇ III'ün son evrelerine (III B-III A) ait olup gövde sucuk yöntemiyle şekillendirilmiştir; ağız kısmı ise çarkta şekillendirilip kaba eklenmiştir (Lev.29/1-2). Batı Anadolu kökenli formun el yapımı örnekleri ile formun çömlekçi çarkında yapılmasının diğer formlarda olduğu gibi formu ovalleştirdiği göze çarpmaktadır.

6.3.2.1.3.10. Matara Biçimli Testi (Form 10)

Küllüoba'da bugüne kadar ele geçirilmiş tek örnek IIIA evresinden gelmektedir (Lev.20/2). Gövdeye ait olan bu parça özellikle yapım tekniklerinin anlaşılması bakımından son derece önemlidir. Bu kabın gövdesi çömlekçi çarkında iki ayrı parça halinde şekillendirildikten sonra birleştirilmiş ve daha sonra da boyun kısmı eklenmiş olmalıdır (Res.79). Özellikle parçanın astarlı ve iyi açkılı olması dış yüzeyinden çark yapımı olmadığını düşündürse de iç yüzeydeki çark izleri, kabın çarkta şekillendirildiğinin kesin kanıtıdır. Kırmızı astarlı parlak açkılı mal ile temsil edilen bu örnek söz konusu mal ile yapılmış kase gibi diğer formlar içinde yapım tekniği açısından örnek teşkil etmektedir.

6.3.2.1.3.11. Kapak (Form 11)

Çark yapımı silindirik bir kapak parçası Küllüoba'da IIIA evresinde ele geçirilmiştir. Dış yüzeyi astarlı ve iyi açkılı olduğundan geniş aralıklı tur olukları sadece iç yüzeyinde belirgindir (Res.94). Yapım tekniği olarak omurgalı kase şeklinde yapılan bu form, çömlekçi çarkında tamamlandıktan sonra üstte kalan kısım düzeltilmiş ve sepet kulplar eklenmiştir (Lev.23/2).

Resim 94:Çark yapımı silindirik kapak parçası

6.3.2.1.4. Küllüoba Karşılaştırmalar ve Genel Değerlendirme

Küllüoba'da İTÇ II'den itibaren elde üretilen bazı kase formları İTÇ III'te çömlekçi çarkında da üretilmiştir. Bunlardan içe doğru kıvrılan ağız kenarlı kaseler (Form 1a) (Lev. 1/1-2, Lev.6/1, Lev.10/1-2) pek çok batı Anadolu yerleşmesinde ele geçmekle birlikte, bunların yayınlarda kesin olarak çömlekçi çarkında yapıldığına dair bir bilgi verilmemiştir. Söz konusu formun çakta yapılmış benzerleri Karataş⁴⁶⁷, Aphrodisias⁴⁶⁸, Troya⁴⁶⁹ ve Gordion'da⁴⁷⁰ ele geçmiştir. Gordion'da kırmızı astarlı mal ile yapılmış bu örneklerin çark yapımı olabileceği gibi çarkta tamamlanmış ya da çarkta yapılıp elde tamamlanmış olabilecekleri bildirilmiştir⁴⁷¹. Buna dayanılarak

⁴⁶⁷ Eslick, C., 2009:Lev.5:BL 43, BL 45, BL 46, BL 47.

⁴⁶⁸ Joukowsky, M.S.,: 566, Fig.407:5.

⁴⁶⁹ Blegen, C., 1950: 227, 285:36.753, Fig.370a/A16, Fig.375:36.838, 37.1132, 36.650, 35.499, 35.569, 35.751, 36.837, Fig.414:24.

⁴⁷⁰ Ann C. Gunter, **Gordion Excavations Final Reports III, The Bronze Age**, (Ed.by E.L.Kohler) University Museum Monograph 73, University of Pennsylvania Press, 1991:Fig.1/6, 7, Lev.11/10.

⁴⁷¹ Ibid:9.

Polatlı'da⁴⁷² da ele geçirilen söz konusu forma ait örneklerin çark yapımı olması olasıdır.

S profilli sıg kase formlarının (Form 1c-1d) (Lev. 2/1-4) en yakın benzerleri D.French'in İznik-İnegöl yüzey araştırmalarında ele geçmiştir.⁴⁷³ Troya'da da İTÇ III'ün başından itibaren görülen bu form çoğunlukla el yapımı örneklerden bilinmekle birlikte Küllüoba örneklerine benzeyen ancak *red coated mal* ile yapılmış çark yapımı bir örnek de ele geçmiştir⁴⁷⁴.

Küllüoba'da büyük olasılıkla çömlekçi çarkında üretildiği anlaşılan düz kenarlı, hafif omurgalı kase formunun (Form 1b) (Lev. 1/2-3, Lev.6/2-3, Lev.10/3, Lev.24/1) yakın benzerleri Troya'da A18 formu olarak sınıflandırılmıştır⁴⁷⁵. Troya'da IIg evresinde bu forma ait ele geçen yalın örnekler söz konusu formun esasen çarkta yapıldığını göstermesi bakımından son derece önemlidir⁴⁷⁶. Troya III. Yerleşme'de de ele geçen bu form Tarsus'ta Batı Anadolu kökenli kırmızı astarlı mal grubu ile temsil edilir⁴⁷⁷. Ancak bu örneklerin çark yapımı olduğuna dair bir bilgi yoktur.

Küllüoba'da çömlekçi çarkının kullanımı ile birlikte en yoğun olarak üretilen form olan yalın mal ile temsil edilen A2 tabakları (Form 2b) (Lev.3/1-4, Lev.12/1-5, Lev.13/1-4, Lev.24/2,3) Kilikya'da Tarsus⁴⁷⁸ ve Kinet Höyük⁴⁷⁹'te ve kuzeybatı Anadolu'da ise Troya⁴⁸⁰ da ve Kanlıgeçit⁴⁸¹'te ele geçmiş olmakla birlikte en yoğun olarak Troya ve Küllüoba'da saptanmıştır. Teknik bakımdan çömlekçi çarkında üretilmesi, diğer formlara göre daha basit olan A2 tabağı'nın Küllüoba'daki yerel yalın mal ile yapılmış örneklerinin birebir inceleme fırsatını bulduğum Troya örneklerinden daha farklı olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre Küllüoba örnekleri

⁴⁷² Seton Lloyd, Nuri Gökçe, "Excavations at Polatlı", **AS** 1, 1951:Fig.11:3.

⁴⁷³ French, D.H., 1967:Fig. 8/20;18/28.

⁴⁷⁴ Blegen, C., 1950:319, Fig.377:37.1133.

⁴⁷⁵ Ibid:227, Fig.413.No.39; 376:35.498, 35.500, 35.551, 35.583.

⁴⁷⁶ Ibid:339, 340.

⁴⁷⁷ Goldman, H., 1956, 264:400-402, 405:354;G:355:401.

⁴⁷⁸ Ibid:265, Fig.412, 413, 417, 418.

⁴⁷⁹ Marie Henriette Gates, "2003 Season at Kinet Höyük (Yeşilköy-Dörtöyl-Hatay)", **26.KST** Cilt 1:2005, Fig.4.

⁴⁸⁰ Blegen, C., 1950:372-375.

⁴⁸¹ Bu bilgi Kazı Başkanı M. Özdoğan'dan alınmıştır.

üzerinde özellikle kabın dış ve dip kısımlarında görülen tur izleri daha az ve geniş aralıktır. Bu izler Troya örneklerinde ise ince ve oldukça sıktır. Bu durum Troya örneklerinden farklı olarak Küllüoba A2 tabaklarının daha yavaş dönen bir çarkta yapılmış olabileceği gibi ustalık farkından da kaynaklanmış olması olasıdır. Küllüoba'da ele geçen ve ithal mal grubu içerisinde ele alınan daha sık dokulu hamurlu ve ince kum katkılı mal ile yapılmış örneklerde de söz konusu izler ince ve sıktır.

Kültepe⁴⁸² ve Achemhöyük⁴⁸³'te bulunanların ise ithal olduğu belirtilmiştir. Beycesultan örnekleri⁴⁸⁴ ise yalın mal ile değil kırmızı renkte film astarlı örnekler ile temsil edilir. Ayrıca söz konusu örneklerin ele geçtiği katlar da İTÇ III'ün geç evrelerine ait olmalıdır.

A2 formu Urla yakınlarındaki Limantepe⁴⁸⁵'de çok az sayıda örnek ele geçmiştir. Samos-Heraion'da⁴⁸⁶ ve, Chios-Emborio'da⁴⁸⁷ birkaç örnek ele geçmiştir. Yunanistan'da ise Lefkandi'de⁴⁸⁸ çark yapımı çanak çömlek içerisinde oldukça yoğun olarak saptanmıştır. Bunun dışında ise Kiklad adalarından sadece Keos⁴⁸⁹'ta *ithal* olarak sadece 6 parça ile temsil edilmektedir. Bu durumda söz konusu formun kökeninin kuzey ya da içbatı Anadolu olması olasıdır.

Küllüoba'da İTÇ III'te çark yapımı olarak görülen diğer bir tabak formu olan ve daha çok Troya'da ele geçmesinden dolayı Troya A1 tabağı (Form 2a) (Lev.7/4, Lev.13/5,6) olarak bilinen formun benzerleri Troya dışında⁴⁹⁰ Aphrodisias⁴⁹¹ ve

---

⁴⁸² Özgüç, T., 1986:39, Fig.3-22;23, 24, 25, ill.3-14, 3-15.

⁴⁸³ Öztan, A., 1989:Fig.40.

⁴⁸⁴ Lloyd-Mellaart, 1962:190, Fig.P.46-6;203;P.47-1;208;P50-1, 2;212;P. 52-1, 2.

⁴⁸⁵ Vasıf Şahoğlu, "Limantepe Erken Tunç Çağı Seramiğinin Ege Arkeolojisindeki Yeri ve Önemi", (Yayınlanmamış Doktora Tezi):72.

⁴⁸⁶ Vladimir Milojevic, **Samos: Die Praehistorische Siedlung unter dem Heraion Grabung 1953 und 1955**, Bonn, 1961:45, Lev.29;no1-3;38;no;19-21, 24-25, 30;40, no;8;13-15, 21, 27;42 no.6;46;no;2, 4-6.

⁴⁸⁷ Sinclair Hood, **Excavations in Chios 1938-1955:Prehistoric Emborio and Ayio Gala Vol I**, Oxford, 1982:545, Fig.241, no.2438, 2439, 2526; 253.no.2612-2617;Lev.112, no.2613.

⁴⁸⁸ Spencer, L., 2007:306.

⁴⁸⁹ David Wilson, **Keos IX:Ayia Irini, Periods I-III The Neolithic and Early Bronze Age Settlements. Part 1:The Pottery and Small Finds**, Mainz am Rhein, 1999:91.

⁴⁹⁰ Blegen, C., 1950:224, 275, 296, 300, 320.

⁴⁹¹ Joukowsky, M.S., 1986:578-581, Fig.419/3, 12, 15, 18;584, Fig.423/2, 13.

Karataş⁴⁹²'ta ele geçmiştir. Ayrıca Eskişehir bölgesinden diğer bir astarlı bir örnek ise Çukurhisar'dan bilinmektedir⁴⁹³.

Küllüoba'da ilk defa IVa evresinde görülen tankard formu (Form3) (Lev.8/1-3, Lev.14/1-3, Lev. 24/4) Troya'da da eşzamanlı olarak Ila katında ortaya çıkar⁴⁹⁴. Söz konusu formun çift kuplu olanları ise Troya'da IId'den bilinmektedir. Bu örnekler de yine çömlekçi çarkının karakteristik malı olan yalın mal ile üretilmiştir⁴⁹⁵. Ayrıca Kinet Höyük⁴⁹⁶, Gedikli⁴⁹⁷ Tarsus⁴⁹⁸, Karataş⁴⁹⁹, Acemhöyük⁵⁰⁰ ve Kültepe'de⁵⁰¹ de çark yapımı çift kulplu tankardlar ele geçmiştir. Formun tek kulplu örnekleri Ege dünyasında oldukça yaygındır (V. Harita 2).

İTÇ III döneminde kazısı yapılmış yerleşmeler dışında gerek yüzey araştırmalarında gerekse kaçak kazılar yoluyla müze envanterlerine giren pek çok depas örneği ele geçmiştir. Söz konusu depas formunun en yoğun ele geçtiği bölge olan Eskişehir bölgesi dışında (V.Harita 3) depas formu K.Suriye'den Bulgaristan'a ve Ege'ye kadar yayılım alanı bulmuştur. Ancak söz konusu depasların büyük bir çoğunluğunun çark yapımı olup olmadığı bildirilmemektedir. Küllüoba'da çark yapımı olduğu tespit edilen depas formlarının (Form 4a-4b) (Lev. 8/4-5, Lev.9/1, Lev.14/3, Lev.15/1-3, Lev 16/1-5, Lev 25/1,2) özellikle düz dipli örneklerinin (Lev.14/4, Lev 15/3, Lev 16/1-3) Troya IIG örnekleri ile benzeştiğini söylemek mümkündür⁵⁰². Tarsus'ta ele geçen örnekler de düz dip görülmektedir⁵⁰³. Bunların dışında Polatlı'da ele geçen bir örnek⁵⁰⁴ ve Karaoğlan depası da çark yapımı⁵⁰⁵ ve

⁴⁹² Eslick, C., 2009:Lev.48:KT 578

⁴⁹³ Efe, T., 1998:no.13.

⁴⁹⁴ Blegen, C., 1950:229.

⁴⁹⁵ Ibid:Lev.380:36.740,36.743,35.746.

⁴⁹⁶ Gates, M.H., 2005:Fig.3.

⁴⁹⁷ Duru, R.,2006:Lev.86/7,120/3.

⁴⁹⁸ Goldman, H., 1956:265,Fig.472.

⁴⁹⁹ Eslick, C., 2009: 160,173,pl.9:JR 51, JR 52.

⁵⁰⁰ Kontani, R., 1997:99.

⁵⁰¹ Özgüç, T., 1986:46, Fig.3-31,3-32,3-33.

⁵⁰² Blegen, C., 1950:Lev.381.

⁵⁰³ Goldman, H., 1956:356-484,495.

⁵⁰⁴ Lloyd-Gökçe, 1951:Fig.10/24.

⁵⁰⁵ Spanos, P., 1972:111.

benzer depaslar arasında yer alır. Orthmann kazılarında Asarcık- Ilıca'da ele geçen depaslar⁵⁰⁶ ve Alacahöyük'te⁵⁰⁷ ele geçen depas formları Küllüoba örneklerine oldukça yakındır.

Küllüoba'da ele geçen Kuzeybatı Anadolu tipindeki depaslar haricinde bir çark yapımı gri mal ile yapılmış örneğe (Lev.14/4) benzer örnek ise Bozüyük'te ele geçmiştir⁵⁰⁸.

Ege'de ise oldukça az ele geçen depas formuna ait çark yapımı benzer örnekler Limantepe⁵⁰⁹ ve Baklatepe'den⁵¹⁰ bilinmektedir.

Küllüoba'da ele geçen dışa açılan ağızlı küresel gövdeli yatay kulplu çömleklerin (Lev.9/2-3, Lev. 17/1-5, Lev.18/1-2, Lev.25/3-4, Lev.26/1) benzerleri Troya'da IId evresinden⁵¹¹ ve daha büyük boyutlu küresel gövdeli çömleklerin ise benzerleri Troya'da IIf katından bilinmektedir⁵¹². Yine Küllüoba III A evresinde ele geçirilen dışa açılan ağızlı küresel gövdeli geniş boyunlu bir çömlek (Lev.18/2) Troya IIg örnekleri ile benzeşmektedir⁵¹³. Ancak Troya'da bu tipteki örnekler el yapımıdır.

Batı Anadolu'da bugüne kadar hiçbir örneği tespit edilememiş olan Mezopotamya kökenli kadeh formlarından Küllüoba'da az da olsa ele geçmiştir (Form 7) (Lev.21/1-3, Lev.26/3). (Kadeh formlarının ele geçtiği merkezler için V. Harita 4) dibi iple kesilmiş olan kadehin (Lev.21/2) en yakın benzerleri Tell Chuera'da⁵¹⁴ ve Tell Brak'ta⁵¹⁵ Akkad dönemine ait evreden bilinmektedir (Rova

---

⁵⁰⁶ Orthmann, W., 1966:27.

⁵⁰⁷ Orthmann, W., 1963:Lev. 49.11/103.

⁵⁰⁸ Efe, T., 1988:164,Lev.64:1.

⁵⁰⁹ Şahoğlu, V., 2004:Fig.6a.

⁵¹⁰ Erkanal-Özkan., 2000:res.3.

⁵¹¹ Blegen, C., 1950:Fig.398:36.371, 413:no.45.

⁵¹² Ibid.:307 tip C15, Lev.396:36.1152.

⁵¹³ Ibid.:Lev.397, tip C12.

⁵¹⁴ Kuhne, H., 1976:Fig.109-111; Lev.9:5,6.

⁵¹⁵ Oates, J., 2001:Fig.411:430, 432.

III:2a)⁵¹⁶. Söz konusu Küllüoba örneğinin yakın bir benzeri ise Tarsus'tan bilinmektedir⁵¹⁷.

Bir diğer dışa açılan ağızlı, dip kısmı oluklu kadehin (Lev.21/1) benzer örnekleri ise Amuk I evresinden⁵¹⁸ bilinmektedir. Bu kabın form olarak benzerleri ise Tell Brak'ta ele geçirilmiştir.

Kadeh formu içerisinde yer alan halka dipli örneğin (Lev.26/3) de en yakın benzerleri Tell Brak Akkad dönemi katlarında ele geçmiştir (Rova Tip II:10)⁵¹⁹.

Bugüne kadar batı Anadolu'da çok az örnekle temsil edilen Suriye şişesi formu gerek ithal gerekse taklid örnekler ile birlikte en yoğun olarak K.Suriye ve güneydoğu Anadolu bölgelerinde ele geçmiştir. Kilikya'da da bölgenin K.Suriye ilişkilerine paralel olarak görülen bu form batı Anadolu'da en yoğun olarak Küllüoba'da saptanmıştır (Form 8) (Lev.22/1-2, Lev.27/1-3, Lev.28/1-5). Küllüoba'da ele geçen alabastron biçimli şişelerin Anadolu'daki diğer benzerleri Kültepe⁵²⁰, Achemhöyük⁵²¹, Eskiypar⁵²², ve Troya⁵²³dan bilinmektedir (Suriye şişelerinin yayılımı için (V.Harita 5).

Küllüoba'da amfora olarak adlandırılan formun (Form 9) (Lev.5/1, Lev.29/1-2) en yakın benzerleri Troya'da II.yerleşmeden itibaren çarkta yapılmıştır. Söz konusu örnekler (B6) ise ilk defa IId⁵²⁴, IIf⁵²⁵ ve IIg evresinde⁵²⁶ ele geçmiştir.

Küllüoba'da çarkta yapılmış olarak tek örnekle temsil edilen matara biçimli gaga ağızlı testi formunun (Form 10) (Lev. 20/2) en yakın örnekleri batı Anadolu'da

⁵¹⁶ Rova, E., 1991:abb.39

⁵¹⁷ Goldman, H., 1956:Fig. 268/516.

⁵¹⁸ V. Bölüm 3. ; Braidwood 1960:408, 413.

⁵¹⁹ Oates, J., et.al. 2001:Fig.411:430 Söz konusu örnek MÖ. 2250-2150 aralığına tarihlenen M katında ele geçmiştir (V. Tab. 1), Rova, E., 1991:abb.38.

⁵²⁰ Özgüç, T., 1986:34;Fig.III:3.3, 3-6, 3-7;3-4, 3-5;35:3-6, 3-7, 3-8;37:Fig.3-10, 3-11, 3-12.

⁵²¹ Öztan, A., 1989:Fig.39.

⁵²² Özgüç, T., 1986:36.

⁵²³ Blegen, C., 1951:Lev.44:B5. Şişelerden Schliemann kazıları sırasında da ele geçirilmiştir: Schliemann, H., 1881: 606, No:1122,1124; 607, No:1129; 442 No:408-410.

⁵²⁴ Blegen, C., 1950:286, Fig.385:36.850, 36.846. Birinci örnek yonca ağızlıdır.

⁵²⁵ Blegen, C., 1950:Fig.383:36.862, 36.768, 37.1112.

⁵²⁶ Ibid.:Fig.385:35.506;384:35.774, 35.576, 35.555, 37.1114.

el yapımı olarak Karataş'ta VI:I evresinden⁵²⁷, Troya⁵²⁸'da IIf evresinden bilinmektedir. Troya örneği daha küresel gövdelidir, Karataş örneği ise oldukça yassıdır.

Küllüoba'da çark yapımı tek örnek ile temsil edilen silindirik kapak formunun (Form 11) (Lev.23/2) örnekleri çark yapımı olarak Troya IId'den bilinmektedir.⁵²⁹

Tüm bu benzerlikler Küllüoba'nın İTÇ III'te özellikle uzak bölgeler ile ilişkilerinin varlığını kanıtlar niteliktedir. Çömlekçi çarkının ortaya çıkışı ve yayılımı sürecinde kuşkusuz bu ilişkilerin rolü olmalıdır.

Küllüoba'da çömlekçi çarkının kullanımına yönelik olarak teknikler ve uygulama aşamaları şu şekilde sıralanabilir:

1. El yapımı çanak çömleğin ardından ilk olarak *tournette*'in kullanılmaya başlanması.
2. Daha sonra sucuk yöntemi ile kabaca oluşturulup *tournette*'te tamamlanan örnekler.
3. Zaman zaman sadece formun belli bölümlerinin *tournette*'te üretilmesi.
4. Tamamen *tournette*'te üretilen formlar

Küllüoba III C evresinde çömlekçi çarkının ortaya çıkış süreci Troya IIb-c ile benzer özellikler taşımaktadır. Küllüoba III B ve III A evreleri ise Troya IIg ve III ile hemen hemen paralel özellikler sergilemektedir. Yoğun olarak III B ve III A evresinde ele geçen K.Suriye kökenli ithal malzeme ise genel olarak Akkad dönemi başına tarihlenmektedir. C 14 sonuçları da bu durumu destekleyici niteliktedir⁵³⁰. Söz konusu IIIC ve IIIA evreleri aralığı için kabaca MÖ 2450-2200 aralığı verilebilir.

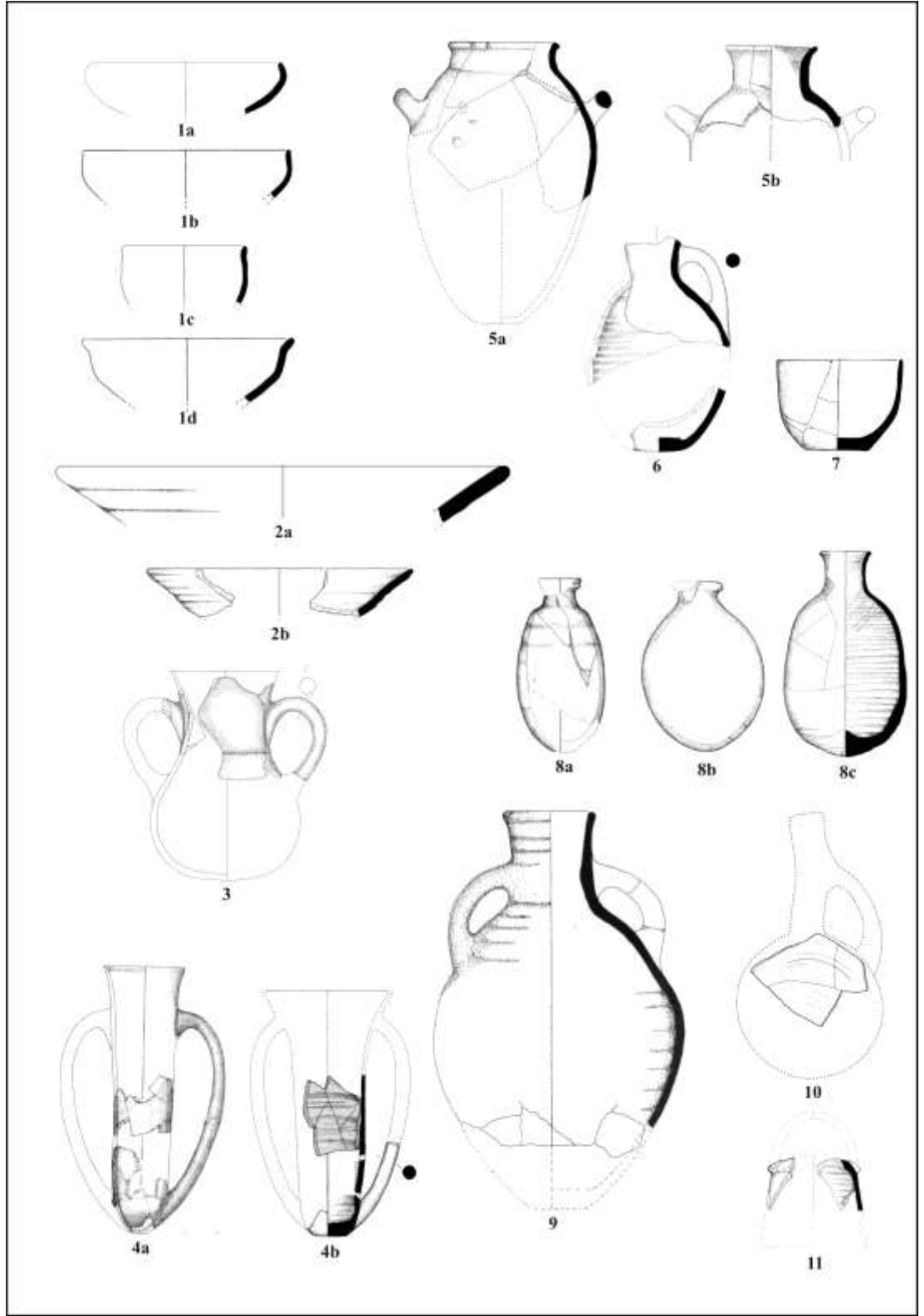
⁵²⁷ Eslick, C., 2009:Lev.55 ,e,f KA 424; Lev.51KA 424.

⁵²⁸ Blegen, C., 1951:Lev.386:36.665.

⁵²⁹ Blegen, C., 1950:Lev.370b, D3, D5;404:35.560, 405:37.996.

⁵³⁰ Kalibrasyonu yapılmış C14 tarihleri III A evresi için MÖ. 2314-2197 aralığını vermektedir. İTÇ II'nin son evresi ise MÖ.2487 tarihinden hemen sonradır. Turan Efe, Erkan Fidan, "Complex Two in the Early Bronze II Upper Town of Küllüoba near Eskişehir", *Anatolica* 34, 2008:Fig.8.

Resim 95:Külüoba erken İTÇ III çark yapımı çanak çömlek formları.

	Küllüoba	Troya
MÖ.2100 (Geç İTÇ III)	↑ IIE	IV
MÖ.2200	IIIA	IIId ↑
MÖ.2300	IIIB	IIg ↑
MÖ.2400	IIIC	IIc ↑
MÖ.2450 (Erken İTÇ III)	IVA	IIa-b
Geç İTÇ II	↓	↓

Tablo 3: Küllüoba ve Troya Karşılaştırmalı Stratigrafisi

Eskişehir Bölgesi'nde Küllüoba kazısı dışında erken İTÇ III'e tarihlenebilecek çark yapımı çanak çömleğin ele geçtiği diğer bazı yerleşmelerin de varlığı bilinmektedir. Bunlardan birisi Turan Efe tarafından gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında Demircihyük'ün 5 km doğusunda Eskişehir ovasını İznik-İnegöl

ovalarına bağlayan güzergah üzerinde yer alan Çukurhisar'da ele geçmiştir. Burada toplanan malzeme içerisinde astarlı bir A1 tabağı dikkat çekicidir⁵³¹. Küllüoba'da da astarlı örnekleri ele geçen bu tabak kırmızı astarlı olup oldukça geniş bir çapa sahiptir. Söz konusu tabağın yüzeyinde tur olukları açıkça görülebilmektedir.

Bu güzergah üzerinde yine T. Efe'nin yüzey araştırmalarından bilinen ve Demircihüyük'ün 5km kuzeyinde yer alan Aharköy'de de İTÇ III'e tarihlenen çark yapımı çanak çömlek ele geçmiştir⁵³². Burada ele geçen formlar içerisinde A2 formuna ait parçalar dikkat çekicidir⁵³³. Bu forma ait örneklerden biri Kırmızımsı kahverengi astarlı ve açkılı, diğeri ise pembemsi film astarlı mal ile temsil edilir⁵³⁴.

Eskişehir Ovası ile İznik-İnegöl ovaları arasında çark yapımı çanak çömleğin ele geçtiği diğeri bir merkez de Bozüyük'tür. A. Koerte tarafından 1895-1896 yıllarında kazıların gerçekleştirildiği Bozüyük'te ele geçirilen çanak çömlek T. Efe tarafından tekrar incelenmiştir⁵³⁵. İTÇ III'e ait çanak çömlek içinde çark yapımı depaslar da söz konusudur. Bunlardan erken İTÇ III'e ait olması gereken bir örnek gri astarlı mal ile yapılmıştır⁵³⁶. Kırmızı astarlı ve ağız kenarı altı bant astarlı (*Rim Slip*) diğeri bir örneğin de yüzeyinde çark izleri görüldüğü belirtilmiştir⁵³⁷. Diğeri çark yapımı örnek ise daha çok Orta Tunç Çağı'na geçiş dönemine ait olabilecek tiptedir⁵³⁸.

Eskişehir ovasını Kuzeybatı Anadolu'ya bağlayan İznik-İnegöl ovaları üzerinde D.French tarafından yapılan yüzey araştırmalarında çok sayıda İTÇ III yerleşmesi saptanmıştır⁵³⁹.

---

⁵³¹ Turan Efe, "Early Bronze Age III Pottery from :The Significance of the Pre-Hittite Sequence in the Eskişehir Plain, Northwestern Anatolia", *AJA* 98,1994a, no 13.

⁵³² Efe, T., 1994:10.

⁵³³ Ibid.:no 13.

⁵³⁴ Ibid.:28.

⁵³⁵ Efe, T., 1988:164, Lev.64/1.

⁵³⁶ Ibid.:164.

⁵³⁷ Ibid.: 1988, Lev. 64/2.

⁵³⁸ Ibid.:Lev. 64/6.

⁵³⁹ D. French yüzey araştırmalarında çark yapımı A2 tabakları ele geçirdiğini belirtmektedir. Buna göre çark yapımı tabaklardan Afyon İlinin doğu kesiminde, Eskişehir Ovası ve İznik-İnegöl ovaları yanında, az da olsa Kütahya, Akhisar-Manisa bölgelerinde ele geçirmiştir: French 1969a: Fig.49.

6.3.3. Kuzey Afyon Bölgesi

Doğuda Konya-Akşehir ovaları ile bağlantılı kuzeyde ise Emirdağ üzerinden Eskişehir ovası ile ilişkili bu bölge özellikle batıda Sultan dağlarının bulunması nedeniyle iç kesimden çok trafiğin zorunlu olarak kuzeye doğru yönlendiği Altıntaş ve Eskişehir ovaları ile yakın ilişki içermektedir.

Bölge daha çok yüzey araştırmaları ve kurtarma kazılarında bilinmektedir. J.Mellaart yüzey araştırmaları dışında özellikle son yıllarda Ö. Koçak tarafından gerçekleştirilmiş olan yüzey araştırması malzemesi tarafımızdan incelenmiş olup söz konusu malzeme içerisinde İTÇ III'e tarihlenebilecek malzeme yok denecek kadar azdır; dolayısıyla çark yapımı çanak çömleğe de rastlanmamıştır. Bununla birlikte kurtarma kazıları içerisinde İTÇ III dönemini veren ve çömlekçi çarkında yapılan çanak çömleğin bu bölgede bulunduğunu gösteren bazı bulgular ele geçirilmiştir.

Afyon'un 14 km kuzeyindeki Kaklık Mevkii'nde Afyon Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü tarafından 1983-1984 ve 1987,1990 yıllarında gerçekleştirilen kurtarma kazılarında⁵⁴⁰ İlk Tunç Çağı'nın başına tarihlenen yerleşme ve bu kültür dolgusuna açılmış İTÇ II ve İTÇ III'e ait mezarlar ortaya çıkarılmıştır⁵⁴¹.

Kaklık Mevkii'nin 8 km kuzeybatısında yer alan Karaoğlan'da da yine Afyon Arkeoloji Müzesi'nce aynı tarihlerde yapılan kazılarla İTÇ II yerleşmesi ortaya çıkarılmıştır⁵⁴².

Her iki yerleşme ve mezarlık alanında ele geçirilen çanak çömlek bölgenin İTÇ keramiğinin karakterini yansıtmaması bakımından son derece önemlidir.

Batı Anadolu'nun tamamında olduğu gibi burada da İTÇ II malzemesi içerisinde kırmızı astarlı malların gri ve siyah mallara göre hakim grup olduğu anlaşılmaktadır⁵⁴³. Yine bu dönemde Demircihüyük'ten ve dolayısıyla Eskişehir bölgesinden bilinen "S" profilli kaseler her iki merkezde de ele geçmiştir⁵⁴⁴.

⁵⁴⁰ Efe, T., et.al. 1995:357.

⁵⁴¹ Ibid: 1995:357.

⁵⁴² Topbaş, A et.al., 1998: 21.

⁵⁴³ Ibid.:38.

⁵⁴⁴ Ibid.:40, 44, Fig.41/47-48.

Troya'da, Küllüoba, Karataş-Semayük'te olduğu gibi Tankard formunun ortaya çıkışı İTÇ II'nin sonundadır⁵⁴⁵. Yine Kaklık mezarlık alanında ele geçen *Red Coated* mallar⁵⁴⁶, çark yapımı çanak çömlek ve depas formunun ortaya çıkışı batı Anadolu'da İTÇ III'ün karakteristik kültürel öğeleridir. Dolayısıyla bu bölge söz konusu özelliklerin ilk ortaya çıktığı bölge içerisindedir. Buna rağmen birkaç örnekle temsil edilen çömlekçi çarkı söz konusu teknolojinin bölgede henüz benimsenmediğini göstermektedir.

Kaklık'ta mezarlık alanında ortaya çıkarılan gömülerin bir kısmı İTÇ III'ün başına⁵⁴⁷ diğer bir grup ise İTÇ III'ün sonlarına tarihlenmektedir⁵⁴⁸. Söz konusu iki ayrı grup mezarların arasındaki dolgudan da bazı çark yapımı parçalar ele geçtiği anlaşılmaktadır.

Kaklık'ta İTÇ III'ün başına tarihlenen ele geçen mezarlardan birinde ele geçen *Red Coated* mal ile yapılmış kaselerden birinin çark yapımı olduğu belirtilmiştir⁵⁴⁹. Söz konusu kasenin astarlı ve açkılı olmasına rağmen iç kısmında belirgin tur olukları içerdiği anlaşılmaktadır⁵⁵⁰. Bu mezarlardan ele geçen ve el yapımı olan diğer buluntular arasında içe dönük dudaklı kaseler ve tek kulplu tankardlar da yer almaktadır. Söz konusu formlar doğrultusunda söz konusu mezarlar İTÇ III'ün başına tarihlenmiştir.

İki ayrı evreye tarihlenen mezar grubu arasındaki dolgudan ele geçen malzeme içerisinde Troya A1 tabağı benzeri bir parçanın çark yapımı olabileceği belirtmiştir⁵⁵¹. Bir diğer çark yapımı örnek ise yalın mal ile yapılmış bir A2 tabağına aittir⁵⁵². Portakalımsı kahverengi hamurlu, bu örneğin yüzeyinde de tur olukları belirgindir⁵⁵³.

---

⁵⁴⁵ Ibid.:46.

⁵⁴⁶ Ibid.:39.

⁵⁴⁷ Ibid.:42 (Mezar no 18,21-23).

⁵⁴⁸ Ibid.:42 (Mezar no.24 ve 26).

⁵⁴⁹ Ibid.:42, Fig.52/123-124.

⁵⁵⁰ Bu bilgi T. Efe tarafından sağlanmıştır.

⁵⁵¹ Topbaş, A et.al. 1998:73, Fig.58/158.

⁵⁵² Ibid.:45, Fig.58/158.

⁵⁵³ Ibid.:73.

Mezarlık alanında İTÇ III'ün sonuna tarihlenen iki mezardan ele geçen çark yapımı örnek ise Troya A2 tabağı benzeri olan elde yapılp çarkta tamamlanmış kırmızı astarlı bir tabak örneğidir Bu örnek şüpheli olmakla birlikte çark yapımı olarak değerlendirilmiştir⁵⁵⁴. Diğer parça ise çark yapımı bir depasa aittir⁵⁵⁵. Kırmızı astarlı ve ağız altı bant astarlı bu örnek dışında Afyon Arkeoloji Müzesi'nde bulunan Kusura kökenli 2 örnek⁵⁵⁶ ve bölgeden gelen diğer örnekler⁵⁵⁷ de bu dönemde bölgenin özellikle Eskişehir bölgesi ile olan ilişkilerini ortaya koyar niteliktedir.

Bölgede İTÇ III'ün karakteristik formlarının ilk ortaya çıkışı Eskişehir bölgesi ile önemli paralellikler içermektedir. Ancak tüm bunlara rağmen çömlekçi çarkının bu bölgede İTÇ III'ün başında henüz benimsenmediğini söylemek mümkündür.

6.3.4. Polatlı-Ankara Bölgesi

Bu bölge, batıda Sivrihisar dağ sırasından, doğuda Kızılırmak kavsine kadar olan bölgeyi, diğer bir deyişle Polatlı ve Ankara bölgelerini içine alır. Batıdaki Sivrihisar Dağları İTÇ II'de Yukarı Sakarya Çanak Çömlek Grubu ile ortak sınırı oluşturur. Bu bölge İlk Tunç Çağı'nda kültürel olarak Orta Anadolu'nun ayrılmaz bir parçasıdır. Ancak Sivrihisar ve Polatlı arasındaki bölgenin çanak çömleği, Yukarı Sakarya Grubu'nunkiyle de birçok ortak özellikler içerir ve paralel bir gelişme gösterir. İTÇ III'te ise Eskişehir-Afyon bölgelerinin tipik morumsu kırmızı parlak açkılı malı doğuya doğru bu bölgeye ve hatta en azından Ankara civarına kadar nüfuz etmiştir.

Bölgenin İTÇ III kronolojisi en iyi Polatlı ve Gordion'dan bilinmektedir. Ankara bölgesinin Koçumbeli, Etiyokuşu, Ahlatlıbel yerleşmelerinde esas itibariyle

---

⁵⁵⁴ Ibid.:73, Fig.56/144.

⁵⁵⁵ Ibid.:73, Fig.56/145.

⁵⁵⁶ Ibid.:83, Fig.63/186, 187.

⁵⁵⁷ Bölgedeki diğer çark yapımı depas örnekleri Sandıklı yakınlarındaki Çalca Köyünden, Emirdağ yakınlarındaki Ferikli Köyü ve Eğret Köyü yakınlarındaki Maltepe Hüyük'ten bilinmektedir. Bunlar için V. Topbaş, A:83, Fig.63/192;64/193, 195, 196.

İTÇ I-II dönemleri temsil edilir. Bunlardan Etiyokuşu ve Ahlatlıbel'de ayrıca yüzeyde OTÇ'ye Geçiş Dönemi buluntuları söz konusudur. Ayrıca Polatlı'nın kuzeyinde yer alan Asarcık/Ilıca'da da W. Orthmann başkanlığından kısa süreli kazılar yapılmıştır.

En iyi tabakalanma bu bölgede 1938-1941 yıllarında R.O.Arık başkanlığında kazıların gerçekleştirildiği Karaoğlan'da saptanmıştır; ancak bugüne kadar bu kazıya ait yapılan yayınlarda çanak çömlek detaylı olarak ele alınmamıştır.

Bununla birlikte söz konusu yerleşmede Bakır Çağı olarak adlandırılan V. Tabakanın İTÇ'ye tarihlendiği ve bu tabakanın aşağıdan yukarıya doğru Vc, Vb, Va ve V olmak üzere adlandırılan dört ayrı evresi bulunduğu anlaşılmaktadır⁵⁵⁸. IV.Evre Proto-Hitit ve III.Evre ise Hitit olarak isimlendirilmiştir.

En üstteki Vc evresinde ele geçen çanak çömleğin tamamı kaba ve elde yapılmıştır⁵⁵⁹. Vb-Va evrelerinde ise siyah renkte iyi açkılı bir mal grubu görülür. Bu evrede de tanıtılan malzeme içerisinde çark yapımı malzemenin bahsedilmemektedir. V. Evrede ise içi siyah dışı kırmızı veya kahverengi renkte astarlı ve açkılı ve içi beyaz boyalı bir mal grubu hakimdir⁵⁶⁰.

Proto Hitit olarak tanımlanan ve Orta Tunç Çağı'na tarihlenen IV. Evrede ise iki grup malzeme ön plana çıkmaktadır. İlk grup kahverengi astarlı ve el yapımıdır. İkinci grup ise yine kahverengi tonlarında astarlı ve kum katkılı çark yapımı bir malzemedir. Söz konusu bu mal ile yapılmış kaselerin kulpları ağız kenarına yakın ve köşelidir. Bu evredeki bir diğer grup ise *import* olduğu bildirilen koyu gri astarlı ve çark yapımı bir maldır. Bunların dışında Karaoğlan'da ele geçmiş ve Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde bulunan bir depasın varlığı bilinmektedir. Form olarak batı Anadolu –özellikle Küllüoba- örnekleri ile son derece benzer olan depasın

---

⁵⁵⁸ Remzi Oğuz Arık, “Karaoğlan Höyüğü Bakır Çağı Mimarlığındaki Özellikler”, **III.Türk Tarih Kongresi** 1948:49; Orthmann, W., 1963:24.

⁵⁵⁹ Ibid.:48.

⁵⁶⁰ Orthmann, W., 1963:24.

da çark yapımı olduğu belirtilmiştir⁵⁶¹. Hangi evreye ait olduğu belirtilmeyen söz konusu *depas import* olabilir.

Tüm bu çanak çömlek değerlendirildiğinde söz konusu Vb ve Va evreleri Orthmann tarafından İTÇ III, IV.evre ise OTÇ'ye geçiş dönemi içerisinde değerlendirilmiştir. Dolayısıyla burada OTÇ'ye geçiş döneminden önce çark yapımı çanak çömleğin yerel olarak ortaya çıkmadığı anlaşılmaktadır.

6.3.4.1. Polatlı ve Gordion

Höyüğe adını veren bugünkü Polatlı kasabasının içinde yer alan Polatlı'da S.Lloyd ve N. Gökçe tarafından 1949 yılında kazılar gerçekleştirilmiştir. 18 gün gibi çok kısa bir sürede gerçekleştirilen bu kazılar sırasında açılan ve A'dan E'ye kadar varan harflerle isimlendirilen açmalarda saptanan mimari katlar, açmalar arasındaki mesafelerden dolayı, stratigrafik olarak değil, malzemenin gösterdiği gelişmeye göre çakıştırılmışlardır. Her açma için bağımsız olarak arap numaraları ile adlandırılan yerleşim katları, malzemenin gösterdiği gelişmeye göre birbirleri ile çakıştırılmışlar ve bu şekilde, yerleşim katları en eskiden yeniye doğru bu sefer Romen rakamları ile 1'den 31'e kadar numaralanmıştır. Yine malzemenin gösterdiği gelişim aşamalarına göre, bu mimari yapı katları dört ana evre altında toplanmıştır. Buna göre I-XI. yapı katları I ve II. evrelere denk gelmektedir⁵⁶². Daha sonra I. Evre Orthmann tarafından Ia (I-IV. katlar) ve Ib (V-XI. katlar) olmak üzere iki ana gelişim evresine ayrılmıştır; buna göre Ia evresi İTÇ II'ye, Ib evresi ise İTÇ III'ün sonlarına, diğer bir deyişle, Orthmann'ın Orta Tunç Çağı'na Geçiş evresine (*Übergangsperiode*) tarihlenmiştir⁵⁶³. Orthmann, Polatlı höyüğün ve yakın çevresindeki bazı höyüklerin yüzeyinde gördüğü bir grup çanak çömleğin Polatlı'da temsil edilmediğini ve dolayısıyla bu malzemenin iki evre arasındaki olası boşluğa ait olduğunu öne sürmüştür⁵⁶⁴. T.Efe ise Polatlı'nın erken katlarının (Ia) daha erken döneme ait olması

⁵⁶¹ Orthmann, W., 1963:24.

⁵⁶² S. Lloyd, N. Gökçe, 1951:23.

⁵⁶³ Orthmann, W., 1963:28, tablo.9.

⁵⁶⁴ Ibid.:30, Tab. 9.

gerektiğini belirterek⁵⁶⁵, bunların Kaklık Mevkii'nde ele geçirdiği malzeme içerisindeki hafif dışa çekik dudaklı kaseler, ilmi kulplu basit profilli kaseler ve ağız altında dikey tutamaklı büyük çömlekler ile benzerliklerine işaret ederek Geç Kalkolitik'ten İlk Tunç Çağı'na Geçiş Evresi'ne tarihlenmiştir⁵⁶⁶. Aşağıda detaylı olarak açıklanan Polatlı Ib katı ise –belki de V. kat haricinde-⁵⁶⁷ Orthmann'ın tarihlenmesinden farklı olarak erken İTÇ III ve OTÇ'ye Geçiş Dönemi'ne tarihlendirilmelidir⁵⁶⁸. Bu sonuca I b evresinin Küllüoba stratigrafisi ile karşılaştırılması sonucu varılmıştır. Küllüoba'da İTÇ III başında çanak çömlekte ortaya çıkan yeniliklere paralel olarak Polatlı'da da VI. Kat'ta *Local Ware* ve Parlak Kırmızı Astarlı Mal (Red Coated Ware) ortaya çıkar. Local Ware ile temsil edilen çanak çömlek –özellikle kaseler) yatay sığ oluk bezemelidir⁵⁶⁹. İkinci grup ise Küllüoba'nınki ile tamamen benzeşmektedir. İçte ağız kenarı altında bu mal için tipik olan bant-astar vardır (Polatlı Group 13).⁵⁷⁰

I b evresinin sonunda, diğer bir deyişle X. ve XI. katlarda ilk dışa dönük dudaklı, hafif omurgalı kaseler ve boncuk dudaklı kaseler ortaya çıkar (Group 2).⁵⁷¹ Bu katlar çanak çömlekte aynı gelişmenin izlendiği Küllüoba II E ve II D evrelerine denk gelmektedir.

Polatlı'nın kuş uçuşu 15 Km kadar kuzeybatısında, Yassihüyük köyü yakınında yer alan Gordion'da ilk kazı çalışmaları G.Körte ve A.Körte tarafından 1900 yılında yapılmıştır. 50 yıl gibi uzun bir aradan sonra, Pensilvanya Üniversitesi'nden R.S. Young başkanlığında 1950-1973 yılları arasında kazılara devam edilmiştir. 1975- 1987 yılları arasında ise K. Devries tarafından

---

⁵⁶⁵ Efe, T., 1988:Fig.98.

⁵⁶⁶ Topbaş, A et.al.:376:Fig.82-83.

⁵⁶⁷ Hafirlerin belirttiğine göre, bu kat kazının son bir-iki saati içinde kazılmış ve yeterince belgelenmeden bırakılmıştır(Lloyd-Gökçe 1951:25). Dolayısıyla, bu katın çanak çömleği hakkında bilgimiz olmadığından kesin bir tarihlendirme yapmak mümkün değildir; ancak çanak çömleğin gelişim dikkate alındığında, İTÇ III'ün bir öncesine, diğer bir deyişle, İTÇ II'nin son evresine tarihlenme olasılığı vardır.

⁵⁶⁸ Efe, T., 1988:108; Turan Efe, Murat Türkteki, “The Stratigraphy and Pottery of the Transitional into the Middle Bronze Age at Küllüoba (Seyitgazi-Eskişehir)” **Anatolia Antiqua** 12, 2005:119-144:Fig.10.

⁵⁶⁹ Lloyd- Gökçe, 1951 :Fig.11:6-17.

⁵⁷⁰ Ibid.: 45, Fig. 9.

⁵⁷¹ Ibid.: Fig. 5.

gerçekleştirilen kazılar⁵⁷²1988 yılından bu yana K. Sams başkanlığında sürdürülmektedir.

Gordion'da İlk Tunç Çağı'na ait çanak çömlek Frig F tümülüsü altında ele geçen bir gömüden ve höyükte açılan üç adet sondaj açmasından bilinmektedir⁵⁷³. Buna göre F tümülüsünün altında ele geçen taş sanduka mezar İTÇ I'e tarihlenmektedir.

Sondajlar ise PN-3 açmasında, 10 ve 12 numaralı Megaronların içerisinde gerçekleştirilmiştir⁵⁷⁴. Burada ortaya çıkarılan tabakalanmaya göre ise I.kat'ın tamamı (I-X. evreler) İTÇ II'nin sonuna ve İTÇ III'e tarihlenir. El yapımı kırmızı astarlı mallar ve "Polatlı Yerel malı" ile karakterize olan bu evrenin ardından gelen II. Kat ise (XI-XV. evreler) Troya V'e yani Orta Tunç Çağı'na geçiş dönemine tarihlenir⁵⁷⁵. Çark yapımı bardaklar, kırmızı haçlı kaseler, Kapadokya malları ve çark yapımı kırmızı ve kahverengi astarlı mallar ile karakterize olan bu evre ile İTÇ III arasında Gunter'e göre herhangi bir boşluk söz konusu değildir⁵⁷⁶. Ancak PN 3-7.katta ele geçen ve Orta Tunç Çağı'na Geçiş evresine tarihlenebilecek *Bead Rim* öncüsü kaseler ve dışta ağız altında uygulanan çizi bezemeli örneklerin Küllüoba'da gerçekleştirilen kazılarda Orta Tunç Çağı'na Geçiş evresinin başında ortaya çıktığı anlaşılmaktadır⁵⁷⁷. Dolayısıyla söz konusu evre bu dönemin başına tarihlenmelidir.

---

⁵⁷²Kenneth Sams, **The Gordion Excavations 1950-1973 Final Reports, The Early Phrygian Pottery** Volume IV, University of Pennsylvania Museum Press, 1994:xxvii.

⁵⁷³ Gunter, A.C., 1991:1.

⁵⁷⁴ Ibid:11,12.

⁵⁷⁵ Ibid:13,113.

⁵⁷⁶ Ibid:14.

⁵⁷⁷ Arş.Gör.Fatma Şahin tarafından Küllüoba Orta Tunç Çağı'na Geçiş Evresi Çanak Çömleği üzerinde yapılan ön çalışmalar bu durumu doğrulamaktadır.

	Küllüoba	Polatlı	Gordion
MÖ.2100 (Geç İTÇ III)	↑ IIE	15	?
MÖ.2200	IIIA	12 11 10	PN3-7
MÖ.2300	IIIB	9 8 7	
MÖ.2400	IIIC	6	
MÖ.2450 (Erken İTÇ III)	IVA	↓ 5?	
Geç İTÇ II			

Tablo 4:Küllüoba, Polatlı ve Gordion Stratigrafileri

6.3.4.1.1. Çark Yapımı Çanak Çömleğin Değerlendirilmesi

Polatlı'da II.Evre'den itibaren koyu renkli çanak çömlek içerisinde yavaş yavaş kırmızı renkli malların arttığı anlaşılmaktadır⁵⁷⁸. Orthmann tarafından Orta Tunç Çağı'na geçiş dönemine tarihlenen Ib katı malzemesi ise (V-XI) koyu kırmızı renkli parlak ačkılı “*Local Ware*” ve morumsu kırmızı renkte astarlı ağız altından başlayan dikey oluk bezemeli ve ağız altı bant astarlı “*Fluted Ware*” ile karakterize

⁵⁷⁸ S. Lloyd, N. Gökçe 1951:45.

olur⁵⁷⁹. Oluk bezeme geleneğinin Beycesultan İTÇ I ve Kusura'da varlığı bilinmektedir⁵⁸⁰. French'in yüzey araştırmalarına göre Akşehir ve Isparta'da da söz konusu bezeme şeklinin varlığı saptanmıştır⁵⁸¹. Oluk bezeme geleneğinin zamanla Eskişehir ovasına ve doğu'ya Polatlı'ya yayılmış olması imkan dahilindedir⁵⁸². Bu durum ancak iki bölge arasında karşılıklı ilişkilerin bulunduğu dönemden itibaren ortaya çıkmış olmalıdır.

Polatlı'nın İTÇ II ve III'e tarihlenen çanak çömleği genel olarak yerleşmenin iç batı Anadolu ilişkilerine işaret etmektedir. Özellikle Eskişehir ovasında yer alan Küllüoba'da Polatlı oluk bezemeli malı ile yapılmış bazı örneklerin varlığı bilinmektedir⁵⁸³. Yine Küllüoba'da ve Gordion'da da ele geçen içe dönük ağızlı kaselerin benzerleri Polatlı'da da ele geçmiştir⁵⁸⁴. Astarlanmış olması nedeniyle kesin olarak çark yapımı olarak nitelendirilemeyen söz konusu forma ait bu örnekler Küllüoba ve Gordion'da ele geçen örneklerle de dayanılarak çark yapımı olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte Polatlı'da İTÇ III'e tarihlenen katlarda kesin olarak çark yapımı olduğu belirtilen sadece bir adet kap ele geçmiştir. VII. Katta bulunan bu kap, portakalimsı kırmızı astarlı ve iyi açkılı, klasik bir Depas formuna aittir. İç yüzeydeki tur olukları ise gayet belirgindir⁵⁸⁵. Yine Orthmann tarafından Polatlı'nın kuzeyinde Asarcık/Ilıca'da yapılan kazılarda ele geçen depas parçası⁵⁸⁶ iki bölge arasında ilişkilerin bulunduğunu gösteren diğer bir buluntudur. Bu nedenlerden dolayı Polatlı'da Ib evresine tarihlenen VII-X. Katlar İTÇ III'e tarihlenmelidir⁵⁸⁷.

Gordion'da PN 3 açmasınının 7. Katında ele geçirilen İTÇ'ye ait çanak çömlek MÖ.2. Binyıl ve MÖ.1. Binyıl çanak çömleği ile birlikte karışık olarak ele

---

⁵⁷⁹ Efe, T., 1988:107.

⁵⁸⁰ Mellaart, J., 1962:117; Winifred Lamb, **Excavations at Kusura near Afyon Karahisar**, John Johnson for the Society Antiquaries of London, Oxford. 1937:16.

⁵⁸¹ French, D.H., 1969:39 vdd.

⁵⁸² Efe, T., 1988:107.

⁵⁸³ Murat Türkteki, "Küllüoba İlk Tunç Çağı III Çanak Çömleği", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi),2004:47.

⁵⁸⁴ Lloyd-Gökçe 1951:Fig.11:3.

⁵⁸⁵ Ibid.:Lev.4-a, Fig.10/24; Orthmann, W., 1963:Lev.37:8/61.

⁵⁸⁶ Winfried Orthmann, "Untersuchungen auf dem Asarcık Hüyük bei Ilıca". **İstMitt** 16, 1966:27

⁵⁸⁷ Efe, T-Türkteki, M., 2005:Fig.10.

geçmiştir⁵⁸⁸. Yerleşmede en erken çark yapımı çanak çömleğin Orta Tunç Çağı'na geçiş dönemine tarihlenen II. Katta ilk defa ortaya çıktığı bildirilmektedir⁵⁸⁹. Ancak bununla birlikte daha çok İTÇ II'ye tarihlenmesi gereken I.katta ele geçen bazı parçaların çark yapımı olabileceği belirtilmiştir⁵⁹⁰. Söz konusu parçalardan biri 10. Evreden ele geçen küresel gövdeli hafif dışa açılan boyunlu ve ağızlı, yatay kulplu bir kasedir⁵⁹¹.

Çark yapımı olabileceği düşünülen bir diğer grup ise 9. Evrede ele geçen içe dönük dudaklı ilmik kulplu kaselerdir⁵⁹². Kırmızı astarlı mal ile yapılmış bu örneklerin çark yapımı olabileceği gibi çarkta tamamlanmış ya da çarkta yapıp elde tamamlanmış olabilecekleri bildirilmiştir⁵⁹³.

Gordion'da PN-3 7. Evrede içe dönük dudaklı kaseler⁵⁹⁴, S profilli kaseler⁵⁹⁵, boncuk dudaklı kaselerin öncüsü olabilecek dışa dönük dudaklı kaseler⁵⁹⁶, dibi iple kesilmiş konik kadehler⁵⁹⁷ ve kaselerin dış yüzeyinde uygulanan yatay çizi bezeme⁵⁹⁸ Gordion'un bu evresinin Orta Tunç Çağı'na geçiş evresinin başına tarihlenmesi gerektiğini gösterir. Polatlı XI. Katta boncuk dudaklı kaselerin ve dibi iple kesilmiş kaselerin birdenbire ortaya çıkışı burada Orta Tunç Çağı'na Geçiş döneminin erken evrelerinin bulunmadığına işaret eder⁵⁹⁹. Küllüoba'da Arş.Gör.Fatma Şahin tarafından söz konusu Orta Tunç Çağı'na Geçiş dönemi malzemesi üzerinde yapılan ön çalışmalarından bu evrenin başında boncuk dudaklı kaselerin öncüleri ve bu dönemin ağız altında uygulanan karakteristik çizi bezemesinin burada ele geçmemesi

---

⁵⁸⁸ Gunter, A., 1991:11.

⁵⁸⁹ Ibid:14.

⁵⁹⁰ Ibid:13.

⁵⁹¹ Ibid:Fig.1/5.

⁵⁹² Ibid:Fig.1/6, 7, Lev.11/10.

⁵⁹³ Ibid:9.

⁵⁹⁴ Ibid:Fig.1/15, 17, 18, Fig.2/19, 20, 21, 22, Lev.11/17.

⁵⁹⁵ Ibid:Fig.2/24, 26.

⁵⁹⁶ Ibid:Fig.2/24, 25, 31, 32.

⁵⁹⁷ Ibid:Fig.4/53, 14:54.

⁵⁹⁸ Ibid:Fig.2 31, 32.

⁵⁹⁹ Lloyd-Gökçe 1951:Fig.5.

de bu duruma dayanak oluşturmaktadır⁶⁰⁰. Dolayısıyla Gordion'daki PN3-7. evresi Polatlı'da temsil edilmeyen söz konusu evredeki boşluğu da tamamlamaktadır.

Yukarıda sayılan buluntularla birlikte değerlendirildiğinde Kırmızı astarlı mallar⁶⁰¹, Polatlı yerel malı örnekleri⁶⁰² ve İTÇ III boyalı kaseleri⁶⁰³, gaga ağızlı testi formu⁶⁰⁴ ve Körte'nin kazılarında ele geçen ancak tabakası belli olmayan depas⁶⁰⁵ Gordion'un batı Anadolu ile ilişkilerinin yoğun olduğunu göstermektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, erken İTÇ III'te Polatlı-Ankara bölgesinde batı Anadolu ile ilişkilere işaret eden bulgular ele geçmişse de çarkta yapılmış çanak çömlek ve karakteristik formları –örneğin Troya tabakları, çömlekler ve amforalar) bugüne kadar ele geçirilememiştir. Bu durum çömlekçi çarkının İTÇ III'ün başında bölgede yoğun olarak kullanılmadığını açıkça göstermektedir.

6.3.5. Güneybatı Anadolu

Güneybatı Anadolu bölgesi doğuda Sultandağları ile doğudan gelen etkilere nispeten kapalı bir bölge konumdadır. Güneyde ise Elmalı ovası'nın etrafı yüksek dağlarla çevrili olduğundan bölgenin kıyı kesimlerle ilişkilerini güçleştirmiştir. Batı'da Ege kıyıları ile ilişkiler Gediz ve B.Menderes vadileri vasıtasıyla sağlanır. Sandıklı ovası ve Banaz platosu bu bölgeyi kuzeyden sınırlandırır. Karataş-Semayük, Beycesultan, Aphrodisias ve son senelerde kazılmakta olan Aydın ili sınırları içindeki Çine Höyük İTÇ katlarının temsil edildiği en belli başlı merkezlerdir. Coğrafi konumuna paralel olarak bölge özellikle İTÇ III'te daha çok İç Batı Anadolu Eşiği ile ilişki içerisindedir. Dolayısıyla bu bölgede yoğun olarak görülmeyen çark yapımı çanak çömlek iç batı Anadolu'dan yayılmış olmalıdır. İTÇ

⁶⁰⁰ Efe, T - Türkteki, M., 2005:132.

⁶⁰¹ Gunter, A., 1991:8.

⁶⁰² Ibid.:9, Fig.2/28.

⁶⁰³ Ibid.:Lev.12/33, Lev.18/97.

⁶⁰⁴ Ibid.:Lev.18/94.

⁶⁰⁵ Gustav Körte- Alfred Körte., **Gordion**, Ergebnisse der Ausgrabung im Jahre 1900. Jahrbuch des Kaiserlich Deutschen Archaeologischen Instituts Ergänzungsheft, Berlin., 1900:196, Fig.193. Söz konusu depasın tabakası belli olmasa da Polatlı örneği ile benzerliğine dikkat çekilerek çağdaş olmaları gerektiği bildirilmiştir, V. Gunter 1991:14.

III'ün başlarından itibaren portakalımsı kırmızı renkli mal grubu bölgenin karakteristik mal grubu olmuştur. Mal gruplarında İTÇ II'den itibaren görülen bu değişimler ve ilk defa ortaya çıkan formlar dikkate alındığında, bölgenin kendi içerisinde ortak birtakım kültür öğeleri içerdiği anlaşılmaktadır.

6.3.5.1. Beycesultan

Denizli'nin kuzeydoğusunda, Çivril ilçesinin 5 km güneybatısında yer alan Beycesultan'da 1954-1959 yılları arasında S.Lloyd ve J.Mellaart başkanlığında kazılar gerçekleştirilmiştir⁶⁰⁶. Yerleşmede, uzun bir aradan sonra, 2007 yılında Prof.Dr.Eşref Abay başkanlığında kazılara tekrar başlanmıştır. Kazılar sonucu saptanan 40 tabakadan XII ve VIII. katlar arası Geç İTÇ III'e denk gelmektedir.

	Beycesultan	Küllüoba
MÖ.2100 (Geç İTÇ III)	12	IIE
MÖ.2200	 h i a t u s	IIIA
MÖ.2300		IIIB
MÖ.2400		IIIC
MÖ.2450 (Erken İTÇ III)		IIIC
Geç İTÇ II	13	IVA

Tablo 5: Beycesultan tabakalanması

⁶⁰⁶ S. Lloyd, J.Mellaart 1962:8-12.

6.3.5.1.1. Çark Yapımı Çanak Çömleğin Değerlendirilmesi

Beycesultan çömlekçi çarkının ortaya çıkışından önceki İTÇ II katları bölgeye özgü yerel bir çanak çömlek içerir. Yerleşmenin hafır tarafından İTÇ II'nin en son evresine tarihlendirilen XIIIa katı yangın geçirmiş bir tabakadır. Bu katta çanak çömlekte bazı değişiklikler ortaya çıkar. Her ne kadar bir tabak formuna dayanarak bu katta ilk çark yapımı çanak çömleğin söz konusu olduğu bildirilse de bu şüphelidir.⁶⁰⁷ Özellikle *ithal* başlığı altında sınıflandırılmış olan⁶⁰⁸ A2 tabak formuna ait en erken örnekler Troya'da IIC⁶⁰⁹ ve Tarsus'ta da İTÇ IIIa⁶¹⁰ da ortaya çıkmıştır; depas formunun da ortaya çıkışı Troya IIC⁶¹¹ evresindedir. Bununla birlikte Beycesultan çanak çömlek repertuarına yabancı olan tankard ve depas gibi formların da ilk defa bu evrede ortaya çıktığı belirtilmiştir⁶¹². Üstelik XII. Kattan itibaren görülen depas formlarının hiçbiri batı Anadolu'da erken İTÇ III'de görülen formda değil daha çok Geç İTÇ III'e ait basık depas formundadır. Yine Afyon bölgesi kökenli olduğu belirtilen kırmızı astarlı mal grubu İTÇ II'nin bu son evresinde görülür; ayrıca Eskişehir bölgesinde İTÇ II'nin sonlarından itibaren yoğun olarak kullanılan "S" profilli kaseler de Beycesultan'da XIII. Kat'tan itibaren⁶¹³ ortaya çıkar⁶¹⁴. Kırmızı astarlı mallarda İTÇ II'nin sonundan itibaren görülen ağız altında bant astar (*Rim Slip*) uygulaması yine bu evrede ilk defa görülür⁶¹⁵.

Beycesultan'da ele geçen ve İngiliz Arkeoloji Enstitüsü'nün koleksiyonunda görme imkanı bulduğumuz söz konusu kırmızı astarlı mal Küllüoba'da Öncü Parlak

⁶⁰⁷ S. Lloyd, J. Mellaart., 1962 : 179 ,Söz konusu örnek İngiliz Arkeoloji Enstitüsü Koleksiyonu'nda yer almaktadır. Yaptığımız incelemelere göre bu parça büyük olasılıkla el yapımıdır. Kırmızı renkte film astarlı bir mal ile yapılmış örnek tabak formunda olmakla birlikte karakteristik bir A2 tabağı şeklinde değerlendirilmemelidir.

⁶⁰⁸ Ibid.:177.

⁶⁰⁹ Blegen, C., 1950:205.

⁶¹⁰ Goldman, H., 1956:265:412,417,418.

⁶¹¹ Blegen, C., 1950:230.

⁶¹² S. Lloyd, J.Mellaart 1962:179, Fig.46:1-6. Aslında depasa ait olduğu söylenen iki parçadan biri boyunlu bir kaba, diğeri de kulplu bir kaseye ait olabilir.

⁶¹³ Ibid.:44/23.

⁶¹⁴ Ibid.:140. (S) profilli kaselerin kuzeyden etki ile ortaya çıkışı için V. Efe, T., 1988 :128.

⁶¹⁵ S. Lloyd, J. Mellaart:179, Fig.p46:1-4.

Kırmızı Astarlı Mal (*Proto-Red Coated*) olarak adlandırdığımız mal grubu ile ilişkilidir; ancak henüz tam anlamıyla kırmızı astarlı parlak açkılı mal özellikleri kazanmamıştır. Böylece çanak çömlekte kuzey bölgelerinden bir etkinin ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.⁶¹⁶

Aşağıda detaylı olarak ele alınan çark yapımı çanak çömlek genel olarak ele alındığında çömlekçi çarkı ile karakterize olan yalın mal grubunun söz konusu olmadığı ve bununla birlikte çömlekçi çarkının kullanılmasına paralel olarak ortaya çıkan ve yalın mal ile temsil edilen A2 tabağı, küresel gövdeli çömlekler ve amfora gibi formların Beycesultan İTÇ III form repertuarı içerisinde yaygın olmadığı anlaşılmaktadır. Beycesultan'da XII. kattan itibaren görülen portakal kırmızısı astarlı mal grubu bu ve bundan sonraki İTÇ III katlarının karakteristik mal grubudur.

Tüm bu nedenlerden dolayı hafir söz konusu İTÇ II'nin son evresini geç Troya II ile bağdaştırmıştır⁶¹⁷. Ancak gerek *Red Coated* malların bu evrede henüz kullanılmaması, depas olarak nitelendirilen parçanın şüpheli olması ve çark yapımı olduğu belirtilen parçanın el yapımı bir tabağa ait olması, Küllüoba ve Karataş-Semayük stratigrafileri ile karşılaştırıldığında söz konusu katın İTÇ II sonuna tarihlenmesi gerektiğini göstermektedir.

Yerleşmede İTÇ III, Troya III ve IV ile çağdaş olduğu belirtilen İTÇ IIIa ve Troya V ile paralel olduğu ifade edilen İTÇ IIIb adı altında iki evreye ayrılmıştır⁶¹⁸. Bu döneme tarihlendirilen ilk evre ise XII. kattır. Ancak burada görülen çark yapımı çanak çömlek formlarının birdenbire son derece yoğun bir şekilde ortaya çıkması ve gelişkinliği göz önüne alındığında XIIIa ile XII. kat arasında bir boşluğun olabileceği düşünülmelidir⁶¹⁹. Bu katta ortaya çıkan çark yapımı çanak çömleğin Troya IIB'den geç olması gerektiği hafir tarafından da yerleşmenin ana yayınında ifade edilmiştir⁶²⁰. Kanımızca XII. kattan itibaren ele geçen çanak çömleğin Küllüoba stratigrafisine göre Orta Tunç Çağı'na geçiş dönemine tarihlenmesi daha olası gözükmektedir. Söz

---

⁶¹⁶ Ibid.:140.

⁶¹⁷ Ibid.:140.

⁶¹⁸ Ibid.:199.

⁶¹⁹ Kamil, T., 1982:64.

⁶²⁰ Lloyd-Mellaart 1962:199.

konusu evrenin karakteristik mal grubu portakal kırmızısı ve kırmızımsı kahverengi astarlı ve açkılı mallardır.

Beycesultan İTÇ IIIa evresinde görülen çark yapımı çanak çömleğin genel görünümü diğer çark yapımı çanak çömleğin görüldüğü yerleşmelerden farklı olarak yalın değil kırmızı, devetüyü ya da kahverengi film astarlıdır⁶²¹ (*wash ware*). Çanak çömleğin büyük bir kısmı halen elde yapılmaya devam etmektedir⁶²².

Beycesultan XII. katta ele geçen çark yapımı çanak çömlek içerisinde, XIIc katında bir adet çark yapımı tabak, iç yüzeyi ve dudak kısmı morumsu kırmızı renkte film astarlı olarak ele geçmiştir⁶²³. Bunun dışında XI.katta da görülen hafif S profilli kaseler⁶²⁴, keskin S profilli ya da omurgalı kaseler⁶²⁵, kaideli ya da düz dipli, oluk bezemeli çift kulplu derin kaseler (*goblet*) ele geçmiştir⁶²⁶. Bu evrede ele geçen diğer bir form ise Troya II'den de (C28) bilinen boyunlu ve kulplu çömleklerdir. Tüm örneklerin çarkta yapıldığı ve kapaklı olabileceği bildirilen bu form, boyun ve gövde kısmında çömlekçi çarkında şekillendirilmiş oluk bezeme içermektedir⁶²⁷. Söz konusu formda yüzey yine kırmızı film astarlıdır, yalın bırakılmamıştır.

X.katta ise genel olarak yalın ve astarsız çark yapımı A2 tabağının ortaya çıktığı bildirilmiş olmasına rağmen yayınlanan örnekler kırmızı film astarlı ya da astarlı olan örneklerdir⁶²⁸. Aynı evrede önceki evrelerden devam eden hafif S profilli bir kase, keskin omurgalı kaseler ve basit profilli sığ bir kase çarkta yapılmıştır⁶²⁹. Bu evrede ilk defa bir gaga ağızlı testi çark yapımı olarak görülür⁶³⁰.

IX. katta önceki evrelerden A2 tabağı⁶³¹, hafif S profilli kase⁶³² formları ve çift kulplu derin kase⁶³³ (*goblet*) formları devam eder. Bu evrede ilk defa hafif iç

---

⁶²¹ Ibid.:199.

⁶²² Ibid.:199.

⁶²³ Ibid.:202:Fig.47:1.

⁶²⁴ Ibid.:202:Fig.47:2.

⁶²⁵ Ibid.:202:Fig.47:7-9.

⁶²⁶ Ibid.:202:Fig.47:23, 24, 51.

⁶²⁷ Ibid.: 204:Fig.48:18, 19.

⁶²⁸ Ibid.: 207, 208:Fig. 50:1,2.

⁶²⁹ Ibid.: 208, Fig.50::11, 13, 14, 37.

⁶³⁰ Ibid.:210, Fig.51::1.

⁶³¹ Ibid.: 212, Fig.52:1, 2.

kıvrılan dudaklı ve iç kısımda kalınlaştırılmış dudaklı kase⁶³⁴ formları çarkta yapılmıştır. Depas formunun da Batı Anadolu tipinden farklı bir formda çark yapımı örnekleri ele geçmiştir⁶³⁵. Bunların yüzeyi kırmızı astarlı, oluk bezemeli, dip kısımları ise kaidelidir. Bu tip formlar özellikle, Kilikya ve Gaziantep bölgesinde ele geçmiştir⁶³⁶. Söz konusu forma benzer bir diğer örnek ise Lerna IV’de ele geçmiştir⁶³⁷.

Yerleşmenin bundan sonraki VIII.katında ise boncuk dudaklı kaselerin (*bead rim bowls*)ilk örnekleri ortaya çıkar ve bunların oranı Orta Tunç Çağı’na Geçiş Dönemi’nin sonlarına tarihlenen VII ve VI. Katlarda artarak devam eder.

6.3.5.2. Karataş-Semayük

Güneybatı Anadolu bölgesi içerisinde değerlendirilen önemli bir yerleşme de Elmalı ovasının kuzeyinde, Karataş köyü yakınlarında yer alan Karataş-Semayük’tür. Yerleşmede 1963-1975 yılları arasında M.J Mellink tarafından kazılar gerçekleştirilmiştir. Yerleşmedeki tabakalanma altı ana evrede incelenmektedir. Buna göre I-III arası evreler İTÇ I’e, IV-V İTÇ II’ye ve VI ise İTÇ III’e tarihlenmektedir⁶³⁸. Kendi içerisinde üç alt evreye ayrılan V. Evre’nin son tabakası olan V:3 İTÇ II’nin sonuna tarihlenmektedir⁶³⁹. İTÇ III’e tarihlenen VI. Evre ise VI:1 ve VI:2. olmak üzere iki alt evreye ayrılmıştır. Bu evreye ait malzeme höyüğün çevresindeki tarlalarda açılmış deneme açmalarında ele geçmiştir⁶⁴⁰.

---

⁶³² Ibid.:212, Fig.52:11.

⁶³³ Ibid.:212, Fig.52:14, 17.

⁶³⁴ Ibid.:212, Fig.52:3.

⁶³⁵ Ibid.:212, Fig.52:20, 21.

⁶³⁶ Duru, R., 2006:Lev.88-1,3.

⁶³⁷ Rutter, J., 1979:Fig.7, Joseph Maran **Kulturwandel auf dem Griechischen Festland und den Kykladen im späten 3. Jahrtausend v.Chr**, Dr.Rudolf Habelt GmbH, Bonn, 1998: Lev.24/6.

⁶³⁸ Eslick, C., 2009:xvi.

⁶³⁹ Ibid.:227,Tab. 13.1.

⁶⁴⁰ Ibid.:xvi.

	Karataş	Küllüoba
MÖ.2100 (Geç İTÇ III)		IIE
MÖ.2200		IIIA
MÖ.2300		IIIB
MÖ.2400	VI:2	
MÖ.2450 (Erken İTÇ III)	VI:1	IIIC
Geç İTÇ II	V:3	IVA

Tablo 6:Karataş-Semayük tabakalanması

6.3.5.2.1. Çark Yapımı Çanak Çömleğin Değerlendirilmesi

Genel olarak bakıldığında Karataş çanak çömleği pembemsi kırmızı astarlı ve açkılı, zaman zaman beyaz boyalı bir mal grubu ile karakterize olmaktadır.

İTÇ II'nin son evresine tarihlenen⁶⁴¹ V:3 evresi, kahverengi ya da kırmızı astarlı ve iyi açkılı bir mal grubu ile birlikte⁶⁴² bazı yeni formlar da ilk defa görülür. Sığ kase ya da tabak olarak adlandırılan el yapımı form Küllüoba'da da olduğu gibi ilk defa İTÇ II sonunda ortaya çıkar⁶⁴³. Bu formun daha önceki IV.katta ve V. katın

⁶⁴¹ Ibid.:227.

⁶⁴² Ibid.:149.

⁶⁴³ Ibid.:149.

erken evrelerinde söz konusu olan kase formlarından gelişmiş olabileceği ileri sürülmüştür⁶⁴⁴. V:3. Evresinde ilk defa ortaya çıkan diğer formlardan biri tankard,⁶⁴⁵ diğeri de üç ayaklı mutfak kabıdır⁶⁴⁶. Bunlar Küllüoba'da da İTÇ II'nin son evresinde ilk defa görülür. İTÇ II'nin V:2 evresinden itibaren görülen üzeri oluk bezemeli kubbeli kapaklar da yine paralel bir şekilde Küllüoba IV C'de (İTÇ II'nin son dan bir önceki evresi) ortaya çıkar. Bu buluntu grupları her iki yerleşme stratigrafilerinin çakıştırılmasında büyük önem taşır.

Yine her iki yerleşmede İTÇ III'ün başında ilk çark yapımı çanak çömlek ortaya çıkar (Karataş-Semayük VI:1⁶⁴⁷ ve Küllüoba IIIC). Bu durum, her iki yerleşmede çarkın aynı zamanda kullanılmaya başlandığını gösterir. Söz konusu evreye ait Karataş-Semayük'te daha önceki yayınlarda çarkta yapıldığı bildirilen örneklerin daha çok elde yapılıp çarkta tamamlanmış olabilecekleri ve kırmızı astarlı ve açkısız olduğu belirtilmiştir⁶⁴⁸. Karataş-Semayük'te önceki evrelerden beri söz konusu olan mal grupları yerine, çark yapımı örnekler kaliteli portakal renkli mallar ya da kaliteli mallarla temsil edilir; geleneksel mal gruplarına ait formlarda ise ağız kısımlarının çarkta düzeltildiği belirtilmiştir⁶⁴⁹.

VI:1 evresinde ilk defa kullanılan çömlekçi çarkında içe dönük dudaklı kase formları⁶⁵⁰ ve çift kulplu tankardlar üretilmiş⁶⁵¹, VI:2 evresinde ise bunlara de pas formu eklenmiştir⁶⁵². Buradan da anlaşılacağı üzere, Karataş'ta çömlekçi çarkı çok sınırlı sayıda formla temsil edilmektedir; ayrıca çark yapımı çanak çömleğin toplam çanak çömlek içindeki oranı son derece azdır⁶⁵³ (sadece birkaç parça ele geçirilmiştir).

---

⁶⁴⁴ Ibid.:149.

⁶⁴⁵ Ibidç.:Lev.49/KT451.

⁶⁴⁶ Ibid.:2, Lev.49/KA 619.

⁶⁴⁷ Ibid.:XVI,5, Tab. 13.1.

⁶⁴⁸ Ibid.:5.

⁶⁴⁹ Ibid.:5.

⁶⁵⁰ Ibid.:pl.5:BL 43, BL 45, BL 46, BL 47.

⁶⁵¹ Ibid.: 160, 173, pl.9:JR 51, JR 52.

⁶⁵² Ibid.:173, Lev.10:OJ 4.

⁶⁵³ Ibid.:249.

V:3 evresinde ortaya çıkan el yapımı kase ya da daha çok tabak⁶⁵⁴ olarak değerlendirilebilecek form, VI:1 evresinde ise çark yapımı ya da sadece dudak kısımlarının çarkta tamamlanmış olarak görülür⁶⁵⁵. Söz konusu tabaklar karakteristik A2 tabağı profilinden çok A1 profiline yakındır. Ayrıca bu tabakların kırmızı astarlı ve açkılı ya da açkısız olmaları da bu durumu doğrulamaktadır.

İlk defa V:3 evresinde ortaya çıkan ve VI:1 evresinde ise çarkta yapılan tankard formu değerlendirildiğinde, burada sadece çift kulplu örneklerin çarkta yapıldığı anlaşılmaktadır⁶⁵⁶. Kırmızı astarlı ve açkılı ya da koyu renk (gri-siyah) astarlı ve açkılı olarak ele geçen bu örneklerin, kazının ilk sonuçlarındaki değerlendirmeden farklı olarak, çarkta tamamlandığı belirtilmektedir⁶⁵⁷.

Çok az stratigrafik malzemenini ele geçirebildiği VI:2 evresinde ise örnek verilememesine rağmen el yapımına göre daha çok oranda çanak çömleğin çarkta yapıldığı belirtilmiştir⁶⁵⁸. Kaliteli portakal renkli mal grubunun çark yapımı çanak çömlekte daha yoğun olarak kullanıldığının belirtildiği⁶⁵⁹ bu evrede; tabak, tankard ve ilk defa çark yapımı depas formu görülür. Tabak örneklerinden biri sığ bir A1 tabağı, diğeri ise A2 formuna oldukça yakın olup ikisi de astarlıdır⁶⁶⁰. Söz konusu evredeki tankard ise öncekilerden farklı olarak tek kulplu ve oluk bezemelidir⁶⁶¹. Dış yüzeyi kırmızı astarlı ve açkılı bu örneğin çark yapımı olup olmadığı konusunda herhangi bir fikir beyan edilmemiştir⁶⁶².

Yerleşmede bulunan tek çark yapımı depas ise VI:2 evresinde ele geçmiştir. Sadece gövdeden dibe kadar olan kısmı korunmuş olan bu Depas, siyah astarlı ve düz diplidir⁶⁶³.

---

⁶⁵⁴ Ibid.:pl.48:KT 578.

⁶⁵⁵ Ibid.:161, pl.50:KT 483, pl 51:KT 467, KT 503.

⁶⁵⁶ Ibid.:169, pl.52:KA 160,KA 332,86:c,d; Mellink, M.J., 1965: pl.65:Fig.36; Mellink, M.J., 1967:71, pl.83:Fig.46.

⁶⁵⁷ Eslick, C., 2009:163, 164.

⁶⁵⁸ Ibid.:173.

⁶⁵⁹ Ibid.:173.

⁶⁶⁰ Ibid.:175, 176, pl.53:KT 453, 454.

⁶⁶¹ Ibid.:175.

⁶⁶² Ibid.:pl.53:KT 382.

⁶⁶³ Ibid.:pl.53:KT 533, Lev.97:d.

Genel olarak değerlendirildiğinde VI. Evrede ortaya çıkan çömlekçi çarkının kullanımının sınırlı oranda kaldığı ve sadece belli formlarla temsil edildiği görülmektedir. Afrodiasias'ta da söz konusu olduğu gibi yayında yalın A2 tabağından söz edilmemektedir. Bu durum bize Karataş'ta çarkın yoğun olarak kullanılmadığını göstermektedir. Eslick bu durumu çömlekçi ustalarının tutucu olmalarına bağlamaktadır⁶⁶⁴. Çarkın çömlekçilikte ilk kullanımının ancak iki şekilde olabileceğini de belirten Eslick; bunu ya Batı Anadolu'lu ustaların Kilikya'da eğitim gördükleri ya da Kilikya'dan ustaların Anadolu'da çalıştıkları şeklinde açıklamaktadır⁶⁶⁵. Ancak özellikle Karataş'taki formlar göz önüne alındığında tüm formların Batı Anadolu kökenli olması dikkat çekicidir. Bu durumda gezici de olsa ustaların Batı Anadolu kökenli olması ihtimali daha yüksektir.

6.3.5.3. Aphrodisias

Aydın ili Karacasu ilçesi sınırları içinde, Büyük Menderes ırmağının kolu olan Dandalas çayının kıyısında ve Aphrodisias antik yerleşmesi içinde yer alan Akropol Höyük kesimi ve Pekmez Tepe'de prehistorik döneme ait bulgular ele geçmiştir⁶⁶⁶. 1967-1972 yılları arasında B. Kadish, 1973-1974 R. Marchese ve 1975-1983 yılları arasında ise M.S. Joukowsky'nin denetiminde malzemeyi yayına hazırlama çalışmalarını üstlenmiştir⁶⁶⁷. Üst katlarda bulunan klasik dönem kalıntıları nedeniyle prehistorik tabakalara daha çok sondajlar açılarak ulaşılabilmektedir. Akropol'de özellikle 3 no'lu açmada ortaya çıkarılan startigrafide katlar, Orta Tunç Çağı'na, tarihlenen I. Kattan 'den başlayarak yukarıdan aşağıya doğru XII'ye kadar numaralanmıştır. Buna göre Pekmez Tepe'de ise 1 ve 2 no'lu alanlarda ayrı ayrı yukarıdan aşağıya Romen rakamıyla IV'den başlayarak numaralandırma yapılmıştır.

---

⁶⁶⁴ Ibid.:233.

⁶⁶⁵ Ibid.:233.

⁶⁶⁶ Joukowsky, M. S., 1986:19.

⁶⁶⁷ Ibid.:35.

Söz konusu bu en üst evre Orta Tunç Çağı'na geçiş ve İTÇ III sonuna tarihlenmektedir⁶⁶⁸.

Dönemler	Pekmez 2	Akropolis 3
İTÇ 2		XII
	?	XI
	V	X
	?	IX
	IVe	VIII
İTÇ 3		VII
	IVd	VI
	IVc	V
	IVb	IV
İTÇ 4		III
	IVa	II

Tablo 7: Aphrodisias Tabakalanması⁶⁶⁹

6.3.5.3.1. Çark Yapımı Çanak Çömleğin Değerlendirilmesi

Ege kıyı kesimi ve güneybatı Anadolu ile ilişkileri bulunan Aphrodisias'ta ele geçen çanak çömlek geç İTÇ II'den itibaren önceki dönemlere göre bazı değişiklikler gösterir. Bölgenin tamamında olduğu gibi burada da geç İTÇ II'den itibaren kırmızı astarlı mallar siyah astarlı ve ağıllı malların yerini alır⁶⁷⁰, bununla birlikte S profilli

⁶⁶⁸ Ibid.:175, tab. 5.

⁶⁶⁹ Joukowsky, M.S., 1986:Tab.5'den alınmıştır.

⁶⁷⁰ Ibid:446.

kaseler⁶⁷¹ ve tankard formunun ilk defa ortaya çıkışı⁶⁷² da bölgenin diğer yerleşmeleri ile eş zamanlıdır.

Yerleşmede ele geçirilen çanak çömleğin tarihlenmesi konusunda bazı sorunlar bulunmaktadır. Joukowsky tarafından yapılan ana yayında en erken çark yapımı örnek Pekmez Tepe 2 no'lu açmada VI. tabakaya yani İTÇ I' e tarihlenmiş, burada ele geçen düz profilli sığ bir kasenin çark yapımı olduğu belirtilmiştir⁶⁷³. Ancak yine İTÇ I olarak belirtilen bu evrede ele geçen tek kulplu bir tankard⁶⁷⁴ batı Anadolu'daki diğer tüm yerleşmelerde olduğu gibi bu evrenin en erken İTÇ II sonuna tarihlenmesi gerektiğini gösterir.

Yerleşmede Pekmez Tepe 2 no'lu açmada İTÇ II'ye tarihlendirilmiş V-IVe katlarından ele geçen ve çark yapımı olduğu belirtilen form ise tabak formudur⁶⁷⁵. Yine aynı kattan ele geçen içe dönük dudaklı kasenin de çark yapımı olduğu belirtilmiştir⁶⁷⁶. Akropolis açması 3'te, Kompleks XII-VII katlarından ele geçen, diğer bir deyişle, İTÇ II'ye ait olan formlar ise dört adet tabağa aittir. ancak bu örnekler yalın mal ile temsil edilen A2 tabaklarından farklı olarak astarlı örneklerdir⁶⁷⁷. Kanımca söz konusu tabaklar daha çok astarlı A1 tabakları olarak değerlendirilmelidir. Yine İTÇ III' e tarihlenen akropolis 3, kompleks VI-IV' tabakalarında iki adet astarlı tabak ele geçmiştir⁶⁷⁸. Bu tabakların Kadish tarafından kompleks VI'ya ait olduğu belirtilmiştir⁶⁷⁹. Afrodisias'ta çark yapımı olduğu belirtilen ve çapı oldukça büyük olan tüm bir A1 tabağı da ele geçirilmiştir⁶⁸⁰.

Yerleşmede kompleks III-II evresine dahil edilen tabakalar İTÇ 4 olarak nitelendirilmiştir. Burada yapılan kazılarda beş adet depas ele geçirilmiştir. Söz

---

⁶⁷¹ Ibid:Fig.407/1.

⁶⁷² Ele geçirilen tankard formunun İTÇ 1 tabakasına ait olduğu belirtilse de bu durum Joukowsky tarafından da şüpheli görülmektedir: V. Joukowsky 1986:392.

⁶⁷³ Ibid. :563, 566, fig:405:7.

⁶⁷⁴ Ibid.: 563, Fig.405:19.

⁶⁷⁵ Ibid.: 566, Fig. 407:10.

⁶⁷⁶ Ibid.: 566, Fig.407:5.

⁶⁷⁷ Ibid.:578-582, Fig.419:3,12,15,18.

⁶⁷⁸ Ibid.: 584, Fig. 423:2,13.

⁶⁷⁹ Barbara Kadish, "Excavations at Prehistoric Remains of Aphrodisias,1968 and 1969", *AJA* 75/2, 1971:121-140, Lev.30:39.

⁶⁸⁰ Joukowsky, M.S., 1986:Fig.423, 322.

konusu örneklerin ikisinin el yapımı olduğu, ancak kaideli depasın çark yapımı olup olmadığı belirtilmemiştir⁶⁸¹. Bu tabakalarda ele geçirilen boncuk dudaklı (*beadrim*) kase formunun öncüsü olabilecek dışta hafif kalınlaştırılmış dudaklı kase⁶⁸², at nalı tutamaklı çömlek⁶⁸³ gibi formlar bu evrenin en azından İTÇ III'ün erken evrelerine dahil olmadığını göstermektedir. Yine Akropol'ün söz konusu tabakaları ile çağdaş Pekmez Tepe 2'no'lu açmanın IVa tabakasında da ele geçen çanak çömlek bu durumu doğrular nitelikte örnekler vermektedir⁶⁸⁴.

Söz konusu yayında çömlekçi çarkının kullanımı ile ilgili oranlara da yer verilmiştir. Burada İTÇ II olarak adlandırılan evrede tanımlanabilen çark yapımı örneklerin oranı % 32'dir. Bir sonraki İTÇ III'te bu oran % 16, İTÇ IV'te ise % 13 olarak belirtilmiştir⁶⁸⁵. Burada dikkati çeken en önemli özellik çömlekçi çarkının ilk kullanıldığı evreden itibaren oranların giderek azalmasıdır. Bu durum yerleşmedeki sorunlu tabakalanma nedeniyle tarafımızdan çelişkili olarak değerlendirilmektedir. Çömlekçi çarkının kullanıldığı tüm yerleşmelerde en yoğun olarak kullanılan A2 tabakalarının burada hiç ele geçmemiş olması, burada çark kullanımının yoğun olduğu konusunda şüphe uyandırmaktadır.

6.3.6. Ege Sahil Kesimi ve Doğu Ege Adaları

6.3.6.1 Troya

Yerleşmede ilk kazılara 1870 yılında Schliemann tarafından başlanmıştır ancak höyüğün kuzeyinde B4 karesindeki bu izinsiz kazı çalışmasının ardından 1871 yılında arazinin de istimlak edilmesiyle gerçek anlamda kazılara başlanmıştır. Bu ilk çalışmalar sırasında Troya II'ye ait sur duvarı saptanır. Böylece İTÇ III'e ait ilk buluntular ele geçirilmeye başlanmıştır. 1873 tarihinde ara verilen kazılara 1878-1879 yılında tekrar Schliemann tarafından devam edilir. Kısa bir aradan sonra, 1882

⁶⁸¹ Ibid.: 589, 596, Fig.426:1, 9, 10, 11, 13.

⁶⁸² Ibid.:Fig.425/10.

⁶⁸³ Ibid.:Fig.425/8.

⁶⁸⁴ Kadish, B., 1971:Fig.1.

⁶⁸⁵ Joukowsky, M.S., 1986:358.

ve 1890 yıllarında yeniden kazılar yapılır. Schliemann'ın ölümünün ardından ise 1893-1894 yıllarında W.Dörpfeld tarafından kazı çalışmalarına devam edilmiştir.

Uzun bir aradan sonra, Troya'da C.W.Blegen tarafından 1932-1938 tarihleri arasında ikinci dönem kazılar gerçekleştirilir. Bu çalışmalar, bugün de değerinden bir şey kaybetmemiş olan kapsamlı yayınlarla bilim dünyasına tanıtılmıştır. Halen devam etmekte olan son dönem kazılar ise Tübingen ve Cincinnati üniversitelerinin ortaklığında ve M.O.Korfmann başkanlığında kalabalık bir ekip tarafından 1988 yılında başlatılmıştır. Kazı başkanının vefatı üzerine kazılar, 2007 yılından itibaren Pernicka başkanlığında devam etmektedir. Bu son kazı döneminde İTÇ ile ilgili çalışmalar Schliemann Yarması'nın kuzey kısmı ve merkezi megaronların bulunduğu alanda, E4/5 plankarelerinde kontrol amaçlı bırakılan yükselti (*Pinnacle*) ve Orta Schliemann yarmasında D7-D8 plankareleri ve FG6/7 plankaresindeki alanlarda gerçekleştirilmiştir⁶⁸⁶. Bu çalışmalar sonucu saptanan geçici stratigrafi ve bunun Dörpfeld ve Blegen'inkilerle karşılaştırılması aşağıdaki cetvelde verilmiştir.

---

⁶⁸⁶ Göksel Sazcı, **Troia Hazinesi** (Aygaz) Koç Yayınları, İstanbul, 2007:85; Göksel Sazcı, "Troia I-III, Die Maritime Troia-Kultur und Troia IV-V, Die Anatolische Troia-Kultur: Eine Untersuchung Der Funde und Befunde im Mittleren Schliemanngraben (D07-D08)" **Studia Troica** 15, 2005:35-98

Dörpfeld'e göre Troya Tabakalanması	Blegen'e göre Troya Tabakalanması	<i>Pinnacle'da</i> saptanan Yapı Katları	Korfmann'a göre Troya tabakalanması
Troya V	V	12a-c	V
Troya IV	IV e	11a-e	IV e
	IV d	10a-c	IV d
	IV c	9a-c	IV c
	IV b	8a-c	IV b
	IV a	7a-e	IV a
Troya III	III d	6a-d	III d
	III c	5a-c	III c
	III b	4a-d	III b
	III a	3a-e	III a
Troya II3	II g	2a-d	II h
	II f		
	II e		
	II d		
	II c	1a-f	II l-p

Tablo 8: Troya Yapı Katları⁶⁸⁷

Troya II. ve III. Yerleşmelerin alt evreleri bağlamında, bu stratigrafi ile ilgili henüz çözümlenememiş sorunlar bulunmaktadır. Bugün için yaygın olarak kabul gören kronoloji Blegen'in çalışmaları sonucunda ortaya çıkarılmıştır⁶⁸⁸. Troya I-V. katlar bu çalışmada İTÇ'ye tarihlenmiştir. Bu bakış açısıyla ele alınan kronolojik bağdaştırmalarda; J. Mellaart Troya I ile Tarsus İTÇ I'nın, Troya II'nin Tarsus İTÇ II ile çağdaş olduğunu⁶⁸⁹ Mellink, Troya I'nın Tarsus İTÇ II tabakasıyla, Troya II'nin ise Tarsus İTÇ III tabakasıyla çağdaş olduğunu ileri sürmüştür⁶⁹⁰. C.Renfrew ise Troya II ile Tarsus İTÇ III'ün çağdaş olması gerektiğini savunmakla birlikte C-14 sonuçlarının Troya II ile Tarsus İTÇ II'nin çağdaş olduğuna işaret ettiğini belirtir⁶⁹¹. Bu iki ana görüş ekseninde konunun uzmanı diğer bilim adamlarının da görüşleri

⁶⁸⁷ Sazcı 2007:113; Manfred Korfmann, Troia MÖ.2. ve 3.Binyılda Ticaretin Kesişme Noktası", **Troia Düş ve Gerçek**, Homer Kitabevi, İstanbul, 2001:355-368.

⁶⁸⁸ Blegen, C., 1950,1951.

⁶⁸⁹ Mellaart, J., 1958, "Anatolia c 4000-2300 B.C" **Cambridge Ancient History** I Chapter XVIII:406 vdd.

⁶⁹⁰ Mellink, M., 1965:114-117; Mellink,M., "Anatolian Chronology" **Chronologies in Old World Archaeology**(Ed.by R.Ehrich), University of Chicago Press,1992,Tablo 3.

⁶⁹¹ Colin Renfrew, **The Emergence of Civilisation The Cyclades and the Aegean in the Third Millenium B.C.**, Methuen Publishing Ltd., London, 1972:216-217.

bulunmaktadır. Buna göre T.Efe, Troya IIb-Tarsus Erken İTÇ III, Troya IV-Tarsus Geç İTÇ III eşleşmesini⁶⁹² kabul eder.

Son dönem Troya kazılarına başkanlık etmiş olan M.Korfmann ise kale içinden gelen Troya II. Yerleşmesi C-14 tarihlerinin Orta ve Son Troya I sur dışı yerleşmesinden gelenlerle eş zamanlı olmasından yola çıkarak Troya İTÇ stratigrafisine farklı bir bakış açısı getirmiştir. Buna göre Korfmann,⁶⁹³ bölgede ortaya çıkan İTÇ III özellikli çanak çömleğin sadece Kale’de kullanıldığını; buna karşılık Kale dışında yerel çanak çömlek geleneğinin devam ettiğini belirterek Troya I d-k evrelerinin Kale içi Troya II. Yerleşmesi ile çağdaş olduğu görüşünü ileri sürmüştür. Bu görüş⁶⁹⁴ diğer bilim adamları tarafından kabul görmemiştir⁶⁹⁵.

6.3.6.1.1. Çark Yapımı Çanak Çömleğin Değerlendirilmesi

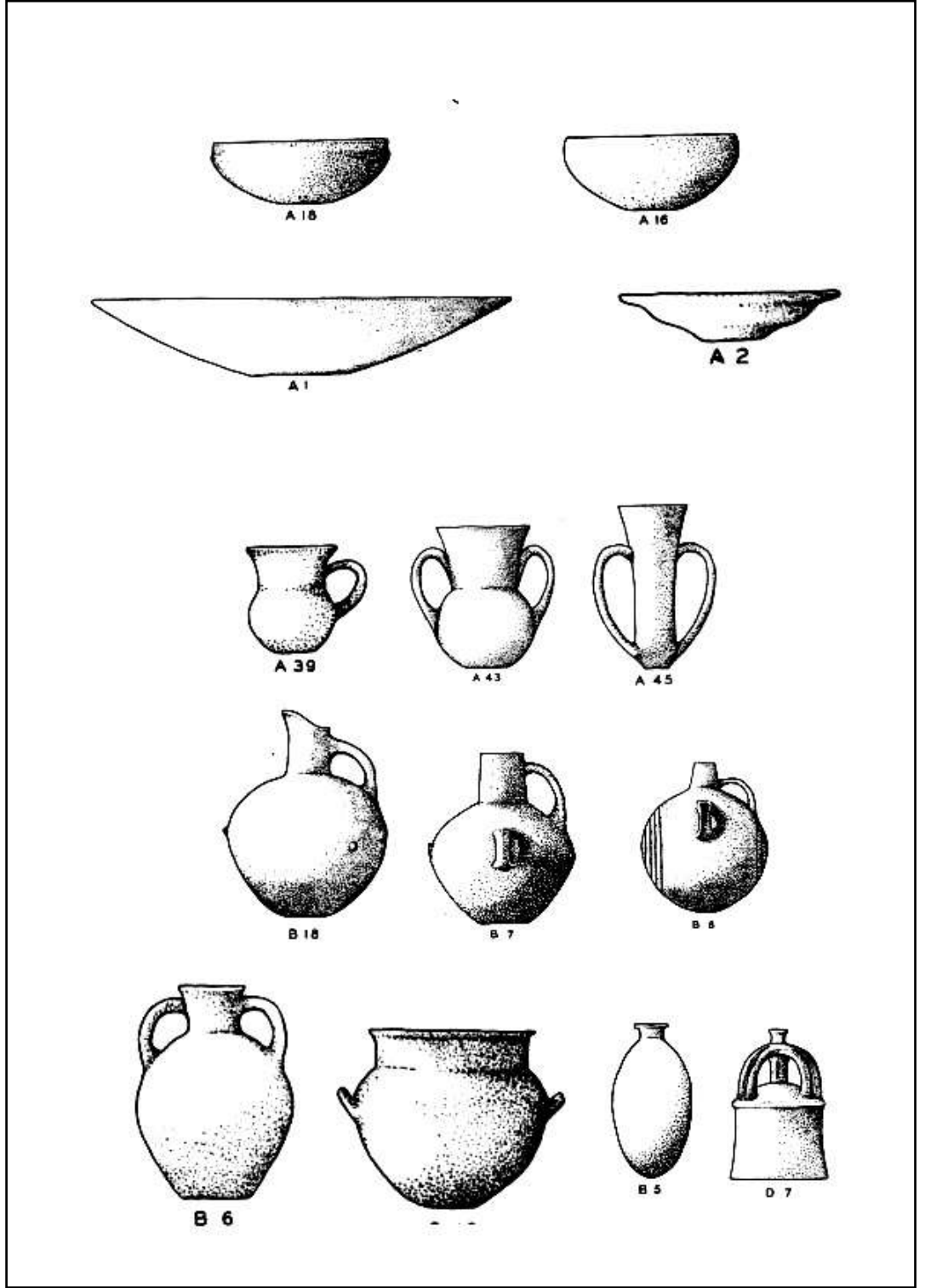
Troya’da I. Yerleşme için tipik olan koyu yüzlü açkılı çanak çömlek kesintisiz olarak azalarak ve bazı ufak değişikliklerle Troya II. ve III. Yerleşmelerde de devam etmiştir. Bunun yerine, IIa’dan itibaren gerek mimaride ve gerekse çanak çömlekte bazı önemli değişiklikler ortaya çıkmaya başlar. IIa-c katları arasında çanak çömlekte ortaya çıkan yeniliklerin en belli başlıları arasında, *Red Coated Ware*, yalın mal, film astarlı mal (*Wash Ware*), el ve çark yapımı tabaklar (A1-A2), Büyük olasılıkla İznik-İnegöl bölgesi etkili S- profilli kaseler, depas ve tankard gibi birtakım yeni formlar sayılabilir.

⁶⁹² Turan Efe, “The Theories of the ‘Great Caravan Route’ Between Cilicia and Troy: The Early Bronze Age III Period in Inland Western Anatolia” *AS* 57, 2007b: Fig:18.

⁶⁹³ Manfred Korfmann, Bernd Kromer, “Demircihüyük Beşik-Tepe, Troia Eine Zwischenbilanz Zur Chronologie Dreier Orte in Westanatolien *Studia Troica* 3, 1993:135-171.

⁶⁹⁴ Ibid.:137, Fig. 23.

⁶⁹⁵ Sturt Manning, “Troy, Radiocarbon and the Chronology of the Northeast Aegean in the Early Bronze Age” *Poliochni, e l'Antica eta del Bronzo nell'Egeo Settentrionale* (Ed.by Chr. Doumas ve La Rosa), Athens, 1997a:498-521; Manning, S., 1997b:149-171.

Resim 96:Troya II-III, karakteristik çark yapımı çanak çömlek formları
(Blegen 1951 Fig.43-45'den alınmıştır).

Troya’da çömlekçi çarkının kullanımından hemen öncesinde (IIa Katı) çanak çömlekteki değişiklikler genel olarak Küllüoba ve Karataş-Semayük İTÇ II sonu katları ile paralellik gösterir. Belki de Geç Troya I ve II b arasında ortaya çıkan kırmızı astarlı çanak çömlek, iç batı Anadolu normlarında, henüz *Red Coated Ware* değil, kırmızı astarlı ve açkılı çanak çömlektir. Aynı paralel gelişme İTÇ III döneminde de devam eder.

Troya I’in geç evresinde tankard⁶⁹⁶ formunun ortaya çıkışı, yine A12 formundan gelişen ve İTÇ II’nin son evresine tarihlendirilen IIa’da son şeklini alan ‘A16’ olarak adlandırılan içe dönük dudaklı kase formu, farklı mallarla bir sonraki İTÇ III boyunca Troya’nın karakteristik kase formlarından biri olur⁶⁹⁷. Troya I’de görülen bir başka form tabaklardır. Batı Anadolu’da Troia ‘A1’ tabakları olarak anılan tabaklar esas olarak İTÇ III için karakteristik bir formdur. Troia I’den beri bezemeli ya da bezemesiz örneklerle temsil edilen ve yine A1 olarak bilinen tabakların ise İTÇ III A1 tabaklarıyla bir ilişkisi yoktur⁶⁹⁸. A2 tabaklarının öncüsü olabilecek el yapımı tabaklar da yine Troya I’in geç evresinde görülür⁶⁹⁹.

Mal gruplarında ise *Luster Ware* olarak adlandırılan ve siyah ya da kırmızı renkte astarlı ve iyi açkılı çanak çömlek Troya I’in sonunda ortaya çıkar⁷⁰⁰. Bu mal grubu büyük olasılıkla İTÇ III’ün karakteristik mal grubu olan kırmızı astarlı parlak açkılı mal grubu ile aynı olmalıdır.

Yerleşmede çark yapımı çanak çömlek Blegen’in ana yayınına göre ilk defa Troya I Ib’de ele geçirilmiştir⁷⁰¹. Ancak Blegen yayınındaki ifadesinden IIc evresine ait duvarın temelinin altında bulunduğu çark yapımı parçanın⁷⁰² aslında söz konusu duvarın temelinin açılması sırasında IIb tabakasına karışmış olabileceğini akıldan çıkarmamak lazımdır. Son kazı dönemi sırasında özellikle Orta Schliemann yarmasının bulunduğu alan Troya I’den itibaren araştırılmış ve “*Pinnacle*” olarak

⁶⁹⁶ Blegen, C., 1950:64, Lev.223a/A39.

⁶⁹⁷ Ibid.:227.

⁶⁹⁸ Ibid.:

⁶⁹⁹ İnceleme fırsatını bulduğum Troya çanak çömleği içerisinde Ij’ye ait parçalar içerisinde söz konusu el yapımı tabak profili saptanmıştır.

⁷⁰⁰ Blegen, C., 1950:52vdd.

⁷⁰¹ Ibid.:205.

⁷⁰² Ibid.:205.

adlandırılan ve höyükte tabakaların kontrolü amacıyla Blegen tarafından bırakılmış olan konideki kazılarda ise en erken IIc katına kadar inilmiştir. II. Yerleşme yapılarının içinde yapılan sondajlarda IIc öncesine ait ele geçirilen malzeme ise henüz yayınlanmamıştır. Bu nedenle söz konusu IIb evresine ait yeterli veri bulunmamaktadır. Bütün bu nedenlerden dolayı son derece sınırlı bir alanda kazılmış IIb tabakasına ait olduğu bildirilen çark yapımı çanak çömleğin ilk ortaya çıkışının IIc olarak kabul edilmesi daha uygundur. Diğer taraftan, D07 plankaresinde, IIc surunun hemen dışında yapılan çalışmalarda sur seviyesi altında küçük parçalar halinde birkaç çark yapımı çanak çömlek parçası ele geçirilmiştir⁷⁰³. Ancak sayıca çok az olmalarından dolayı, bu parçaların IIc öncesine ait olup olmadıkları konusunda kesin bir sonuca varmak mümkün değildir.

6.3.6.1.2. Mal Grupları ve İstatiksel Değerlendirme

6.3.6.1.2.1. Kırmızı Astarlı Parlak Açıklı Mallar (*Red Coated Ware*)

Tanımı: Bej renk mika katkılı hamuru çok iyi elenmiş olan bu mal grubu, açık portakal kırmızısından koyu morumsu kırmızıya kadar değişen renklerde astarlı ve parlak açıklıdır; zaman zaman gri renkte özlüdür. El ve çark yapımı örneklerinin bulunduğu bu grubun, kalın astar ve iyi açkılanmış olması nedeniyle, çoğunlukla yüzeyinde çarkta yapıldığına dair izlere rastlanmaz⁷⁰⁴. Bu mal grubunun diğer bir karakteristik özelliği de özellikle kapalı formlarda görülen ağız altında bant astar (*rim slip*) uygulamasıdır.

Red Coated Ware Troya'da ilk kez IIc evresinde ortaya çıkmaktadır. Troya'da IIa evresinde ortaya çıkan *Luster Ware* ise büyük olasılıkla bu malın yakın bir benzeri olmalıdır. Troya ile paralel olarak Küllüoba'da da İTÇ II'nin son evresinde *Proto-Red Coated* olarak adlandırılan ve *Red Coated* malların öncüsü olarak tanımlanan mal grubu ilk defa görülür. Bunun ardından ise İTÇ III'ün

⁷⁰³ Sazcı, G., 2005:39.

⁷⁰⁴ Blegen, C., 1950:221.

başından itibaren görülen *Red Coated* türü Mallar İTÇ III'ün karakteristik mal grubunu oluşturur. Söz konusu mal grubunun özenle yapılmış örnekleri çoğunlukla tankard ve depas gibi özel formlarla temsil edilmektedir.

Son yapılan "Pinnacle" kazılarının değerlendirmelerine göre bu mal grubu Troya IIc'ye denk gelen 12. Katta, Troya II mal grupları içerisinde % 10 civarında, IIg'ye denk gelen 11a-b katlarında % 10'un altında ve Troya III'ün sonuna kadar devam eden evrelerde ortalama % 10 civarında temsil edilmektedir⁷⁰⁵.

D07-D08 alanında gerçekleştirilen çalışmaların sonucuna göre ise bu mal grubu II3 (Blegen IIc ile çağdaş⁷⁰⁶) evresinde % 1'in altındadır⁷⁰⁷. Bir sonraki II4'te bu oran % 8, Blegen'in IIg evresi ile çağdaş olan⁷⁰⁸ II5'te % 4, II6'da ise % 6'dır⁷⁰⁹. Blegen'in Troya II ile III. Katları arasına denk gelen II7'de⁷¹⁰ ise söz konusu malların oranı % 8 iken, Troya III'e tarihlenen III1'de % 7 ve Troya III'ün sonuna denk gelen III2'de ise yine % 7 oranındadır⁷¹¹.

6.3.6.1.2.2. Yalın Mallar (*Plain Ware*)

Tanımı: Bu grup malın hamuru ince ve çoğu zaman taşçık katkılı, bej ve pembemsi bej tonlarındadır; yüzey astarsız ve açkısızdır. Hamur zaman zaman pişmeden dolayı gri ya da mavimsi gri özlüdür⁷¹². Yüzey astarsız ve açkısız olduğundan çark izleri ve tur olukları çoğu kez açık bir şekilde görülür.

Troya'da da Küllüoba'da olduğu gibi çark yapımı çanak çömlekle birlikte ortaya çıkan bu mal grubu en fazla A2 tabakları, içe dönük dudaklı kaseler (A16) ve

⁷⁰⁵ Frirdich, C., 1997:Fig..38.

⁷⁰⁶ Sazcı, G., 2007:121.

⁷⁰⁷ Sazcı, G., 2005:Fig.6,9,14.

⁷⁰⁸ Sazcı, G., 2007:123.

⁷⁰⁹ Sazcı, G., 2005:Fig.15,18,19.

⁷¹⁰ Sazcı, G., 2007:123.

⁷¹¹ Sazcı, G., 2005:Fig.21, 28, 29.

⁷¹² Blegen, C., 1950:221.

tankardlarla temsil edilir⁷¹³. Bununla birlikte zaman zaman A1 tabakları ve amforalar da (B6) yalın mal ile üretilmiştir.

“Pinnacle” istatistiğine göre, söz konusu mal grubunun Troya IIc’ye denk gelen 12. Katta tüm mal grupları içerisindeki oranı % 20; IIg’ye denk gelen 11a-b katlarında yine % 20 ve Troya IIIb evresinde % 30; ancak Troya III’ün sonuna denk gelen 8. Katta ise % 20 civarında temsil edilmektedir⁷¹⁴.

D07-D08 plankarelerinde yapılan çalışmalarda ise Troya II1 olarak verilen ve Blegen’in Troya IIc’den daha eski olan tabakalarda yalın mal ile yapılmış sadece 3 parça ele geçmiştir⁷¹⁵. Troya II3 evresi Blegen’in Troya IIc’si ile çağdaştır⁷¹⁶, söz konusu evrede bu sayı 30’a çıkmıştır. Yapılan değerlendirmelerde verilen oranlara göre Troya II malları içerisinde söz konusu yalın malın oranı % 42’dir. Ancak bu evrede ele geçen tüm mal grupları ele alındığında bu oran % 1’in altında kalmaktadır⁷¹⁷.

Troya II4’te bu oran tüm mal grupları içerisinde % 9’a çıkmaktadır⁷¹⁸. Blegen’in Troya IIg olarak adlandırdığı tabakalarla çağdaş olan II5 ve II6 tabakalarında ise bu oran daha da artarak II5’te % 26; II6’da ise % 37’ye ulaşmaktadır⁷¹⁹. Söz konusu D07-D08 açmalarında ortaya çıkarılan tabakalanma içerisinde II7 olarak numaralandırılan ve Troya IIg ile Troya III arasında denk gelen evrede yalın malların oranı % 34⁷²⁰ iken; Troya III’e tarihlenen III1’de % 41; Troya III’ün sonuna tarihlenen III2’de ise % 50’dir⁷²¹. Ancak tüm bu değerlendirmelerde belirtilmesi gereken önemli bir husus, yalın mal grubu içerisinde çark yapımı ve el yapımı gibi bir ayrıma gidilmemiş olduğudur. Ayrıca diğer mal grupları içerisinde de çark yapımı çanak çömlek bulunabilir.

---

⁷¹³ Ibid.:222.

⁷¹⁴ Frirdich, C., 1997:Fig.38.

⁷¹⁵ Sazcı, G., 2005:Fig.6.

⁷¹⁶ Sazcı, G., 2007:121.

⁷¹⁷ Sazcı, G., 2005:Fig.14.

⁷¹⁸ Ibid.: Fig.15.

⁷¹⁹ Ibid.:Fig.18, 19.

⁷²⁰ Ibid.: Fig..21.

⁷²¹ Ibid.:Fig.28, 29.

6.3.6.1.2.3. Gri ve Siyah Açkılı Mallar

Tanımı: Bu grup gri renkli zaman zaman mika katkılı hamurlu, gri veya koyu gri astarlı ve iyi açkılıdır. Troya'da I. Yerleşme'de el yapımı olan gri mallar, Troya II'den itibaren çarkta da üretilmiştir ve daha kalitelidir.⁷²²

Bu mal ile özellikle çark yapımı sığ kaseler (A16-A18), depas (A45), tek ya da çift kulplu amforalar (B3-B6-C9) ve boyunlu çömlükler (C28,C 32,C 35) ve silindirik kapaklar (D1) temsil edilir.

6.3.6.1.2.4. Diğer Çark Yapımı Mallar

Troya II. Yerleşme'de ortaya çıkan bir diğer grup ise kırmızı film astarlı maldır (*red wash ware*). Ancak bu grup Blegen tarafından kırmızı astarlı parlak açkılı mallar (*red coated ware*) grubu içerisinde değerlendirilmiştir⁷²³. Yeni çalışmaların sonucuna göre, D07-D08 açmasında ele geçen örneklere göre bu malın Troya II4'de % 2, Troya II6'da % 3 ve Troya III2'de ise % 4 oranında temsil edildiği anlaşılmaktadır⁷²⁴.

Ayrıca, Erken Ege Malları (*Early Aegean Ware*) olarak tanımlanan, kaliteli bej ya da açık kırmızı hamurlu; açık kırmızı ya da bej renkte film astarlı; genellikle el yapımı olarak Troya I'den beri çok az sayıda sayıda temsil edilen Erken Ege mallarının yerel bazı örneklerinin çarkta şekillendirilmiş olabileceği belirtilmektedir⁷²⁵.

---

⁷²² Blegen 1950:220.

⁷²³ Frirdich, C., 1997:124.

⁷²⁴ Sazcı, G., 2005:Fig.15, 19, 29.

⁷²⁵ Blegen, C., 1950:222.

6.3.6.1.3. Formlar ve İstatiksel Değerlendirme

6.3.6.1.3.1. Kaseler

Troya'da I. Yerleşme'den itibaren görülen A12 formundan gelişen ve IIa'da son şeklini alarak 'A16' olarak adlandırılan, içe doğru kıvrılan dudaklı kase formu, farklı mallarla İTÇ III boyunca Troya'nın en karakteristik kase formlarından birini oluşturur⁷²⁶(Res.96). Zaman zaman yatay kuplu örnekleri de ele geçen söz konusu form, büyük çoğunlukla çark yapımı olarak nitelendirilmiştir⁷²⁷. Bu formun geç İTÇ II'de ortaya çıkması ve en erken çark yapımı örneklerden biri olması bağlamında Troya ve Küllioba arasında bariz bir paralellik vardır. Aynı form Tarsus'ta da İTÇ III başlarında, yoğun batı Anadolu etkileri ile birlikte ortaya çıkar.

Bu form Troya'da II. Yerleşme'den itibaren çoğunlukla gri-siyah astarlı ya da kırmızı astarlı parlak açkılı mal grubu yanında az da olsa yalın mal ile de temsil edilir. Troya III. Yerleşmede ise en yoğun olarak kırmızı astarlı parlak açkılı mal (*red coated*) ve daha az olarak da yalın mal ve gri mal ile üretilmiştir⁷²⁸.

Kase formlarından bir diğeri ise yine ilk defa II. Yerleşmede ortaya çıkan ve büyük oranda el yapımı olmakla birlikte zaman zaman çark yapımı örneklerin de görüldüğü, dik kenarlı hafif omurgalı A18 formudur⁷²⁹. Küllioba'da da İTÇ III'ün başından itibaren ele geçen söz konusu form, çoğu zaman gri-siyah ya da kırmızı astarlı parlak açkılı mal grupları ile temsil edildiğinden, çark yapımı olup olmadığının anlaşılması neredeyse imkansızdır. Ancak Troya'da IIg evresinde bu forma ait ele geçen yalın örnekler söz konusu formun esasen çarkta yapıldığını göstermesi bakımından son derece önemlidir⁷³⁰. Bu form Troya III. Yerleşme'de de ele geçmiştir⁷³¹.

⁷²⁶ Blegen, C., 1950: 227, Fig. 285:36.753;370a/A16;375:36.838, 37.1132, 36.650, 35.499, 35.569, 35.751, 36.837;414:24.

⁷²⁷ Blegen, C., 1950:227.

⁷²⁸ Blegen, C., 1951:25, Fig.64:34.337, 34.393, 34.394, 34.406, 37.1104, 34.488;65.37.1204, 33.259.

⁷²⁹ Blegen, C., 1950:227, Fig.413.No.39;376:35.498, 35.500, 35.551,35.583.

⁷³⁰ Ibid.:339,340.

⁷³¹ Blegen, C., 1951:Fig.66:35.524, 83:9-10.

6.3.6.1.3.2. Tabaklar

“Troya Tabağı” olarak bilinen bu form A1 ve A2 olmak üzere iki alt gruba ayrılmıştır⁷³² (Res.96).

A1 tabağı olarak adlandırılmış olan form elde veya çarkta şekillendirilmiştir; sığ ve düz profilli, dudak kısmı çoğunlukla hafif dışa dönüktür. Bunların bazılarının çapları 40-50 cm.nin üzerindedir. Binlerle ifade edilecek kadar fazla sayıda parça ele geçmesine rağmen, formun yarım tüm olarak sadece kırmızı astarlı parlak açkılı mal ile temsil edilen bir örneği ele geçirilebilmiştir⁷³³. Blegen Troya I’de görülen tabaklar ile bu tabakları aynı gruba sokmuştur. Ancak söz konusu A1 tabakları *Red Coated Malların* ilk kullanımıyla birlikte el yapımı olarak IIa katında ortaya çıkmış olmalıdır. Formun IIc evresinden itibaren çark yapımı kalın cidarlı örnekleri de ele geçmiştir⁷³⁴.

A2 olarak adlandırılan tabak ise sadece çömlekçi çarkında şekillendirilmiştir. Dış yüzeyde genellikle belirgin tur olukları vardır ve form özellikle dışta, ağzın hemen altında hafif bir ‘S’ yapan profili ile karakterize olur ve çoğunlukla standart çaplarda (18-22 cm) üretilmiştir. Küllüoba’daki gibi Troya’da bu forma ait herhangi bir el yapımı öncü formun varlığından söz edilmemektedir. Çömlekçi çarkının kullanılmasına paralel olarak IIc katında ilk kez ortaya çıkan söz konusu formun erken örneklerinin kalın cidarlı ve ağır IId-g örneklerinin ise daha küçük boyutlu ve daha ince olduğu belirtilmektedir⁷³⁵. En yoğun olarak ise IId-g evreleri arasında kullanılmıştır, bu evrelerdeki bazı örneklerde zaman zaman kırmızı ya da bej renkte film astar uygulanmıştır⁷³⁶.

Basit bir form olması sebebiyle seri üretime çok müsait olan A2 tabağı, aynı şekilde Troya III. Yerleşme’de de bir önceki evrede olduğu gibi en yoğun ele geçen

⁷³² Blegen, C., 1950:224,225.

⁷³³ Blegen, C., 1950:224.

⁷³⁴ Ibid.:224, 275, 296, 300, 320.

⁷³⁵ Ibid.:226.

⁷³⁶ Ibid.:226.

çark yapımı form olmayı sürdürmüştür⁷³⁷. Ancak Troya III'te ele geçen örneklerin daha kalın cidarlı,derin ve daha büyük çaplı olduğu belirtilmektedir⁷³⁸.

6.3.6.1.3.3. Tankardlar

Yuvarlak gövdeli, düz veya yuvarlak dipli , çoğunlukla dışa doğru açılan boyunlu, söz konusu formun tek kulplu örnekleri Troya'da A39, çift kulplu örnekleri ise A43 olarak tanımlanmıştır (Res.96). İlk olarak Ila evresinde ortaya çıkan⁷³⁹ söz konusu formun tek kulplu olan örneklerinin yarısının çark yapımı olduğu belirtilmiştir⁷⁴⁰. Ancak bu formun çarktaki en erken örnekleri IId evresinden bilinmektedir⁷⁴¹. Bilinen çark yapımı örnekler Gri-siyah astarlı ve yalın mal ile temsil edilmektedir. Kırmızı astarlı ve parlak açkılı mallar (*Red Coated Ware*) grubunda yer alan örnekler ise daha çok film astarlıdır⁷⁴². Çift kulplu örneklerin⁷⁴³ ise çoğunlukla çark yapımı olduğu ve yine tek kulplu örneğinde olduğu gibi kaliteli mal gruplarıyla temsil edildiği anlaşılmaktadır⁷⁴⁴. Troya III'te ise form yoğun olarak yalın mal ve kırmızı astarlı parlak açkılı mal ile temsil edilmektedir⁷⁴⁵.

6.3.6.1.3.4. Depaslar

Troya'da A45 olarak adlandırılan söz konusu form (Res.96), IId evresinde ortaya çıkar. Çark yapımı örnekler ise ilk olarak IId evresinde gri-siyah astarlı mallarla görülür⁷⁴⁶. Bunun dışında ise kırmızı astarlı parlak açkılı mal (*red coated*

---

⁷³⁷ Blegen, C., 1951:Fig.62, 63.

⁷³⁸ Ibid.:24.

⁷³⁹ Blegen, C., 1950:252, 253.

⁷⁴⁰ Ibid.:229.

⁷⁴¹ Ibid.:285.

⁷⁴² Ibid.:285, Fig.378:36.845, 36.1154.

⁷⁴³ Ibid.:Fig.379:35.566, 35.426, 37.1129;380:36.740, 36.743, 35.456, 35.558, 35.415.

⁷⁴⁴ Ibid.:229.

⁷⁴⁵ Blegen, C., 1951:Fig.66:33.153, 68:33.204, 69:34.381.

⁷⁴⁶ Blegen, C., 1950:230, Fig.381:36.856, 36.857;Fig.379:37.1139.

ware,) çark yapımı depaslarda kullanılan diğler mal grubudur⁷⁴⁷. Oldukça fazla sayıda ele geçmiş olan bu formun tüm örnekleri daha çok Iig evresine aittir⁷⁴⁸. Troya hazine buluntularına ait olması gereken gümüş bir depas⁷⁴⁹ formun maden taklidi olduğunu göstermektedir. Iig evresinde ele geçen oluk bezemeli bir örnek, diğler depas tiplerinden farklı olarak alçak kaideli olarak şekillendirilmiştir⁷⁵⁰. Troya III'te de çoğunlukla kırmızı astarlı parlak açkılı mal ile (*red coated ware*) temsil edilen bu form, bu evrede öncekilere göre daha zarif ve dipten ağza doğru daha fazla genişlemektedir⁷⁵¹.

6.3.6.1.3.5. Boyunlu Çömlekle / Amforalar

Troya'da düz dipli, oval gövdeli, silindirik boyunlu ve tek kulplu çömlekle (B3) I.yerleşmeden itibaren;çift kulplu çömlekle ya da amfora olarak isimlendirilebilecek örnekler (B6) ise ilk defa Iid evresinde görülür⁷⁵² (Res.96). Amforaların Iif evresinde⁷⁵³ film astarlı bir örneği ve Iig evresinde⁷⁵⁴ ise gri-siyah astarlı mal ve yalın mal ile temsil edilen örnekleri ele geçmiştir. Çömlekle çarkının kullanılmasına paralel olarak söz konusu formun giderek daha fazla sayıda yalın mal ile temsil edildiği anlaşılmaktadır. Bu form ile benzerlik gösteren büyük çömlekle veya küp şeklindeki C9 formu, elde yapılmıştır⁷⁵⁵. Bunun sebebi, daha öncede vurgulandığı gibi büyük boyutlu formların bu aşamada henüz çarkta şekillendirilememesidir. Buna göre ilk çark yapımı örneklerde kullanılan *tournette*, kile fazla baskı uygulamaya uygun olmaması nedeniyle, büyük boyutlu kapların ağırlığını taşıyamadığından, söz konusu formların sadece daha küçük boyutlu örnekleri çarkta döndürülebilmiştir. Bununla birlikte Küllüoba'da ele geçen bazı

⁷⁴⁷ Ibid.:Fig.407:II-143.

⁷⁴⁸ Ibid.: Fig.381:35.599, 35.852, 35.580, 35.579, 37.995, Fig.382:36.664, 35.600,35.601, 35.602,35.442, 35.581, 35.841, 35.842.

⁷⁴⁹ Sazcı, G., 2007:349.

⁷⁵⁰ Blegen, C., 1950:364.

⁷⁵¹ Blegen, C., 1951:Fig.67:37.1120.

⁷⁵² Blegen, C., 1950:286, Fig.385:36.850, 36.846. Birinci örnek yonca ağızlıdır.

⁷⁵³ Ibid.:Fig.383:36.862, 36.768, 37.1112.

⁷⁵⁴ Ibid.:Fig. 384:35.774, 35.576, 35.555, 37.1114; 385:35.506.

⁷⁵⁵ Ibid.:Fig.389:36.863, 37.997.

örneklerden anlaşıldığı üzere (V.Lev. 29/1), büyük boyutlu amforaların ağız kısımları çarkta hazırlanmıştır.

6.3.6.1.3.6. Küresel Gövdeli Basık Boyunlu Çömlekler

Blegen'in C 13 olarak sınıflandırdığı ve krater olarak adlandırılmış olan küresel gövdeli, basık boyunlu ve hafif dışa açılan ağızlı çömlekler İTÇ III'ün erken evrelerinde elde yapılmış, daha sonra çarkta yapılmaya başlanmıştır (Res.96). Form, omuz veya gövde üzerinde karşılıklı yatay kulplar da içerebilmektedir. II. Yerleşmede sadece IId evresinde C 13 olarak sınıflandırılmış olan iki çark yapımı örnek ele geçmiştir⁷⁵⁶.

6.3.6.1.3.7. Gaga Ağızlı Testiler

Troya'da I. Yerleşmeden itibaren görülen gaga ağızlı testi formu ilk defa IId evresinde çarkta şekillendirilmiştir⁷⁵⁷ (Res.96). B18 olarak adlandırılmış olan düz dipli, küresel ya da oval gövdeli bu formun söz konusu evrede kırmızı astarlı parlak açkılı (*red coated*), Iİg evresinde ise yalın mal ile temsil edilen bir örneği ele geçmiştir.⁷⁵⁸ Troya III'te ise düz dipli, oval gövdeli ve yüksek boyunlu örneklerde (B20), kulplar hemen dudağın altında, boyun kısmından çıkar ve omuza birleşir. Bu formun gri-siyah, kırmızı astarlı parlak açkılı ve yalın mal ile temsil edilen örnekleri ele geçirilmiştir⁷⁵⁹. Gaga ağızlı testi grubu içerisinde yer alan büyük boyutlu küresel gövdeli, yonca ağızlı testi formu olan B24 ise elde şekillendirilmiş olarak Troya II'de ortaya çıkar;ancak formun çarkta yapılmış en erken örneği ilk kez IIIa evresinde ele geçirilmiştir. Bu testi kırmızı astarlı parlak açkılıdır (*Red Coated Ware*)⁷⁶⁰. Gaga ağızlı testilerin büyük çoğunluğu elde yapılmaya devam edilmiştir;çarkta yapılan örneklerin gövdelerinin ise daha oval bir şekil aldığı anlaşılmaktadır.

⁷⁵⁶ Blegen, C., 1950:Fig.398:36.371, 413:no.45.

⁷⁵⁷ Ibid.:298.

⁷⁵⁸ Ibid.:Fig.387:35.483.

⁷⁵⁹ Blegen, C., 1951:Fig.72:33.154, 33.179, 33.152.

⁷⁶⁰ Ibid.:Fig.72:35.1158, 33.1162.

6.3.6.1.3.8. Suriye Şişesi

Troya'da bugüne kadar stratigrafik olarak ele geçirilen şişe örnekleri Blegen kazılarında III. Yerleşme'den bilinmektedir. Bunlardan bir tanesi bir gövde parçasına aittir⁷⁶¹. B5 olarak adlandırılan bu forma ait söz konusu örnek yuvarlak dipli, yumurta gövdeli alçak ve dar boyunlu ve dışa açılan dudaklı olup alabastron forma yakındır. Blegen kazılarında IIIa. katında bulunan pembemsi devetüyü hamurlu bir diğer örnek⁷⁶² ise tüm değildir⁷⁶³. Yine Blegen kazılarında, III. yerleşmede yumurta biçimli bir şişeye ait dip parçası⁷⁶⁴ bulunmuştur.

Söz konusu forma ait stratigrafik olarak ele geçirilmeyen diğer örnekleri ise Schliemann kazılarından bilinmektedir⁷⁶⁵. Suriye şişesinin altından bir örneği ise yine Schliemann kazılarında ele geçirilmiştir.⁷⁶⁶

6.3.6.1.3.9. Kapaklar

Troya'da IIB'den itibaren kullanılan ve D7 olarak adlandırılan, birbirini dik kesen sepet kulplu silindirik kapak formu, IIIb katından itibaren ilk defa çarkta yapılmıştır⁷⁶⁷.

Son dönem kazılar da dahil olmak üzere, Troya'da İTÇ çark yapımı çanak çömleği ile ilgili olarak ayrıntılı bir istatistiki çalışma yapılmamıştır. En erken çarkta yapılmış formlar arasında içe dönük ağızlı kaseler ve çark yapımı tabaklar, tankard, depas ve bazı çömlek formları sayılabilir. Gerek çömleği çarkının ortaya çıkış süreci gerekse form ve mal gruplarındaki yakın benzerlikler, İTÇ III başlarından

⁷⁶¹ Ibid.:27; Schliemann, H., 1881: 407-410,no.1824; Schmidt, H., 1902, 72:no.1824.

⁷⁶² Ibid.:42.

⁷⁶³ Ibid.:Fig.44-B5,70:34.750.

⁷⁶⁴ Ibid.:51, sherd III-79.

⁷⁶⁵ Schliemann, H., 1881: 407-410,no.1824; Schmidt, H., 1902, 78:no.1824.

⁷⁶⁶ Schliemann, H., 1881:no.775.

⁷⁶⁷ Blegen, C., 1951:32, Fig.80:34.385.

itibaren Troya'nın Eskişehir üzerinden Anadolu içleri ile başlayan yoğun ilişkilerine işaret eder.

6.3.7. Liman Tepe ve Bakla Tepe

Limantepe yerleşmesi Çeşme yarımadasının ortasında ve Urla'nın içinde⁷⁶⁸, dolayısıyla güney ve kuzeyi denizyoluyla bağlayan Ege kıyı şeridinin tam ortasında yer alır. Yerleşme ayrıca Gediz ve Büyük Menderes Vadileri aracılığıyla da Anadolu'nun iç kesimleri ile bağlantılıdır⁷⁶⁹. Liman Tepe kazısı ilk olarak bir kurtarma kazısı niteliğinde 1980 yılında Çetin Anlağan ve 1981 yılında Güven Bakır başkanlığında kazılmıştır⁷⁷⁰. Daha sonra Hayat Erkanal başkanlığında 1992 yılında tekrar başlatılan kazılar günümüzde de devam etmektedir. Bugüne kadar yerleşmede ortaya çıkarılan ana dönemler aşağıdan yukarıya doğru Romen rakamıyla numaralandırılmıştır. Buna göre İTÇ I'e tarihlenen LMT VI. Tabakanın alt evreleri Arap rakamıyla 1'den 3'e kadar, İTÇ II'ye tarihlenen LMT V. Tabaka ise yine Arap rakamıyla 1'den 3'e kadar numaralandırılmıştır⁷⁷¹. Yerleşmede Ege kronolojisine göre Geç İTÇ II olarak adlandırılan döneme denk gelen tabakalar için kabaca MÖ.2500-2100 aralığı önerilmiştir. Bu döneme tarihlenen tabakalar kazıların gerçekleştirildiği A ve B alanlarında tespit edilmiştir. Bu nedenle LMT A V-2a ve LMT B V-2 Geç İTÇ II başına, LMT A V-1 ve LMT B V-1b, LMT B V-1a tabakaları ise Geç İTÇ II sonuna tarihlenir⁷⁷². Buradaki önemli olan husus Geç İTÇ II olarak isimlendirilen tabakaların Ege kronolojisine göre isimlendirilmiş olmasıdır. Dolayısıyla Ege'de Geç Erken Hellas dönemi ve Kikladlar'da Erken Kyklad IIB olarak adlandırılan dönemin Anadolu'da İTÇ III'e denk geldiği unutulmamalıdır⁷⁷³. Buradaki diğer önemli sorun ise Limantepe kronolojisine göre Anadolu İTÇ III

⁷⁶⁸ Şahoğlu, V., 2002:2.

⁷⁶⁹ Ibid:2.

⁷⁷⁰ Hayat Erkanal, Halime Hüryılmaz, "Limantepe Kazıları 1992", **15. KST** , 1994:361.

⁷⁷¹ Şahoğlu, V., 2002:15.

⁷⁷² Şahoğlu, V., 2005:Fig.2.

⁷⁷³ Broodbank, C., **An Island Archaeology of the Early Cyclades** 2000,:Fig.1, Vasıf Şahoğlu , **OJA** 24:339-361 "The Anatolian Trade Network and the İzmir Region During the Early Bronze Age", 2005:Fig.2.

döneminin Troya II'nin sonuna tarihlenmesidir. Bu durum kronoloji bölümünde detaylı olarak ele alınmıştır.

Ege Kronolojisine Göre Dönemler	2000 İTÇ IIIa	KARA YUNANİSTAN	KIKLADLAR	LİMANTEPE	
				Alan A	Alan B
		Geç Erken Hellas II		?	LMT B- IV 1
	İTÇ II Sonu	↓	Erken Kiklad IIb (Kastri Grup)	LMT A-V 1	LMT B- IV 2
	Geç İTÇ II 2500	↓	↓	LMT A- V 2a	LMT B- V 1a LMT B- V 1b
		Erken Erken Hellas II	Erken Kiklad IIa		LMT V- 2

Tablo 9:Ege Kronolojisi ve Limantepe Tabakalanması⁷⁷⁴

6.3.7.1. Çark Yapımı Çanak Çömleğin Değerlendirilmesi

Yerleşmede Ege kronolojisine göre Geç İTÇ II olarak adlandırılan tabakalarda çanak çömlekte önceki dönemlerde de görülen yerel koyu renkli çanak çömleğin yanında bazı yeni mal grupları ilk defa ortaya çıkar. Bunlar “siyah astarlı ve açkılı kaliteli mal” ve “kırmızı astarlı ve açkılı kaliteli mal” gruplarıdır⁷⁷⁵. Özellikle kırmızı astarlı mal grubunda yüzeyde kırmızı film astar karakteristiktir⁷⁷⁶. Limantepe’de birebir inceleme fırsatını bulduğum bu mal grubu, batı Anadolu kökenli kırmızı astarlı mallar ile gerek mal ve gerekse temsil ettiği formlar itibariyle son derece yakın özellikler göstermektedir.

Limantepe’de tek kulplu tankard (tek kulplu fincan) formu Ege kronolojisine göre Geç İTÇ olarak adlandırılan LMT V-2 tabakasında ortaya çıkar⁷⁷⁷. Bu durum

⁷⁷⁴ Ibid.:2005:Fig.2.

⁷⁷⁵ Vasıf Şahoğlu, 2004, “Interregional Contacts around the Aegean during the Early Bronze Age”, **Anadolu** 27: 101 .. Tek kulplu tankard formu yazar tarafından “tek kulplu fincan” olarak adlandırılmıştır.

⁷⁷⁶ Ibid.:101.

⁷⁷⁷ Şahoğlu, V., 2002:147, 159.

tüm batı Anadolu'da olduğu gibi söz konusu tabakanın İTÇ II'nin son evresine tarihlenebileceğini gösterir.

Çark yapımı keramik ise ilk defa LMT B V-1b evresinde ortaya çıkar⁷⁷⁸. Söz konusu tabaka Ege kronolojisine göre Geç İTÇ II'nin sonlarına tarihlenmektedir⁷⁷⁹. İnceleme fırsatını bulduğum söz konusu sarımsı devetüyü astarlı tankardın dış yüzeyinde yoğun ve sık aralıklı çark izleri tespit edilmiştir⁷⁸⁰.

İlk çark yapımı depas ise LMT B V-1a'da ele geçmiştir⁷⁸¹. Bu tabakanın da Troya II sonu ile paralel olduğu anlaşılmaktadır⁷⁸². Bugüne kadar Limantepe'de depasa ait olabilecek çok az sayıda parça ele geçmiştir. Yayınlanan ve depas olması kesin olan tek örnek, gri astarlı ve ačkılıdır; oldukça küçük boyutludur; hızlı dönen çarkta yapılmış olup düz dipli, 8.7 cm yüksekliğindedir⁷⁸³. Birebir inceleme fırsatını bulduğum bu örneğin iç yüzeyinde sık aralıklı çark izleri ve dip kısmında ise çömlekçi çarkında yapımdan kaynaklanan kil artığı görülebilmektedir. Diğer bir parça ise olasılıkla bir depas kulbuna aittir⁷⁸⁴.

Çömlekçi çarkında en yoğun olarak üretildiği bilinen form olan tabaklar, Limantepe'de ilk kez LMT B IV-2 tabakasında ortaya çıkar⁷⁸⁵. Yayınlanmış olan iki örnek, pembemsi devetüyü renkli ve ačkılı olarak tanımlanmıştır⁷⁸⁶. Bunlardan biri oldukça koniktir; diğeri ise A2 tabak formuna daha yakındır.

İzmir Bölgesinde İlk Tunç Çağı'na ait çark yapımı çanak çömleğin ele geçtiği bir diğeri merkez ise Baklatepe'dir. İzmir'in 30 km güneyinde Cumaovası'nda yer alan yerleşmede, Tahtalı Barajı inşası sebebiyle, 1995-1998 yılları arasında İzmir Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü başkanlığında kazılar gerçekleştirilmiştir⁷⁸⁷. Yerleşmede ve mezarlık alanında Ege kronolojisine göre Geç İTÇ II'ye tarihlenen

---

⁷⁷⁸ Şahoğlu, V., 2002:150,160.

⁷⁷⁹ Şahoğlu, V., 2005:Fig.2.

⁷⁸⁰ Şahoğlu, V., 2002:Lev.80 vdd.

⁷⁸¹ Ibid.:151

⁷⁸² Şahoğlu, V., 2005:Fig.2, Lev.82d, Şahoğlu,V., 2004:Fig.6a, Fig.12.

⁷⁸³ Şahoğlu, V., 2002:293.

⁷⁸⁴ Ibid.:293, Lev.82c.

⁷⁸⁵ Ibid.:152.

⁷⁸⁶ Ibid.:295, 298, Lev.83c, 84e.

⁷⁸⁷ Erkanal, H-T,Özkan., 2000 "1998 Baklatepe Kazıları", **21. KST**:263-278.

malzeme ele geçirilmiştir. Yerleşmeden gelen bu grup malzeme içinde batı Anadolu kaliteli malları ile temsil edilen bir tankard ele geçirilmiştir⁷⁸⁸. Bu evrenin Limantepe merkezi yapı kompleksi (LMT B V-2) ile paralel olduğu belirtilmiştir. Burada henüz çark yapımı çanak çömlekten bahsedilmemektedir. Yine yerleşme kesimindeki bir diğer alanda ise -ki bu alan Ege kronolojisine göre Geç İTÇ II sonu ile İTÇ III başı arasına tarihlenir- ilk defa çark yapımı tabakların ortaya çıktığı anlaşılmaktadır⁷⁸⁹. Burada ele geçen gri çark yapımı malların ise Orta Tunç Çağı karakterinde olduğu belirtilmiş ve her iki buluntunun aynı kontekstte ele geçtiği belirtilmiştir⁷⁹⁰.

Bakla Tepe'de çark yapımı malzemenin bir kısmı da mezarlık alanından bilinmektedir. Burada ortaya çıkarılan mezarlar, Ege kronolojisine göre Geç İTÇ II sonu ile İTÇ III'e tarihlenmektedir⁷⁹¹. Birebir inceleme fırsatını bulduğum bu malzeme içerisinde batı Anadolu kırmızı astarlı malının ve hatta belki de kırmızı astarlı parlak açkılı malın (*Red Coated Ware*) bulunduğu anlaşılmaktadır⁷⁹². Tabak formuna ait olabilecek parçaların ise daha çok batı Anadolu Orta Tunç Çağı'na Geçiş döneminde görülen hızlı çark yapımı örnekler ile paralel olduğu izlenimi edinilmektedir. Mezarlık alanında ayrıca tek ya da çift kulplu tankard ve depas örnekleri de ele geçmiştir⁷⁹³.

Gerek Baklatepe'de gerekse Limantepe'de ele geçen çark yapımı çanak çömlek ile ilgili herhangi bir istatistik çalışması bulunmamakla birlikte, ele geçirilen parçaların azlığı göz önüne alındığında bu oranın tüm malzeme içerisinde % 1'in altında olduğu düşünülebilir. Bu durum, bölgede İTÇ III'te çömlekçi çarkının hiçbir zaman yaygınlaşmadığını göstermektedir. Ayrıca, burada ele geçen çark yapımı örneklerin daha çok Troya II sonu ve Troya III ile çağdaş olan tabakalarda ele geçtiği de dikkate alınır, çark yapımı çanak çömlek geleneğinin güney Ege sahillerine iç batı Anadolu ve Troya'ya kıyasla daha geç ulaştığı da kesinlik kazanmaktadır.

---

⁷⁸⁸ Şahoğlu, V., 2004:490.

⁷⁸⁹ Ibid.:490, Fig.11a-b.

⁷⁹⁰ Ibid.: 2004:490.

⁷⁹¹ Ibid.: 2004:491.

⁷⁹² Ibid.: 2004:491.

⁷⁹³ Ibid.: 2004:491; Şahoğlu, V., 2005:Fig.4-,7.

7. TRAKYA

Kilikya'dan Akşehir ve Afyon bölgeleri yoluyla Eskişehir'e, oradan da İznik-İnegöl bölgesi üzerinden Troya'ya uzanan ve Turan Efe tarafından "Büyük Kervan Yolu" olarak tanımlanan ulaşım yolunun etkilerinin Marmara Denizi üzerinden Türk Trakyası ve oradan da Bulgaristan içlerine kadar ulaştığı Kanlıgeçit kazıları ve Galabova'da ele geçen buluntulardan anlaşılmaktadır. Bölgenin yerel çanak çömleğinin yanında, iç batı Anadolu etkili çanak çömlek ilk defa İTÇ III döneminde ortaya çıkar. Kanlıgeçit'te yan yana inşa edilmiş megaronların, kırmızı astarlı mal grubu ve batı Anadolu kökenli bazı formların ortaya çıkması, bu gelişmenin doğal bir sonucudur.

7.1. Kanlıgeçit/Kırklareli

Doğu Trakya'nın merkezinde, Istranca dağlarının güney eteklerinde ve Kırklareli şehir merkezinin güneyinde yer alan Kanlıgeçit höyüğünde M. Özdoğan ve H.Parzinger tarafından 1994-2000, 2003-2005 ve 2008-2009 yılları arasında kazılar gerçekleştirilmiştir⁷⁹⁴. Yerleşme Orta Kalkolitik'ten başlayarak Arap rakamlarıyla aşağıdan yukarıya 5'den 0'a kadar numaralandırılmıştır. 3. Evre geç Troya I'e ve Troya II'nin başına tarihlenmektedir. Megaron evresi olarak isimlendirilen 2. Evre ise c-a olarak üç alt mimari evre içermektedir. Söz konusu evrenin Troya IIc ile çağdaş olduğu belirtilmiştir. Bu evrenin başında ilk defa bölgenin karakteristik dal çamur tekniği ile yapılmış yapılarından taş temel üzerine

⁷⁹⁴ Özdoğan et.al.1998:123-150 ; Mehmet Özdoğan, Hermann Parzinger, Necmi Karul, "Kırklareli Höyüğü 1997 Yılı Kazısı". **20.KST**, 1999, 139-164; Mehmet Özdoğan, Hermann Parzinger-Necmi Karul, "1998 Yılı Kırklareli Höyüğü Kazıları". **21.KST**, 2000, 93-108; Eylem Özdoğan, Mehmet Özdoğan, "Kırklareli Höyüğü 2004 Yılı Kazıları", **27.KST**, 2006:187-194; Eylem Özdoğan, Heiner Schwarberg-Mehmet Özdoğan, "Kırklareli Höyüğü 2005 Yılı Çalışmaları", **28.KST**, 2007:253-268.

kerpiç ile inşa edilmiş dörtgen yapılara geçilmiş ve sonraki 2b ve 2a evresinde ise megaron planlı yapılar ortaya çıkmıştır.

7.1.1. Çark Yapımı Çanak Çömleğin Değerlendirilmesi

Yukarıda değinilen mimari gelişmelere paralel olarak bölgenin geleneksel siyah veya koyu yüzlü açkılı çanak çömleğinin yanında kırmızı astarlı batı Anadolu gelenekli mallar 2c evresinde, yalın mal ile yapılmış çark yapımı A2 tabakları ile birlikte aynı anda ortaya çıkar. Yine söz konusu evrede çift kulplu tankard ilk kez görülür. Bir sonraki 2b evresinde çark yapımı A2 tabaklarının ortadan kalktığı, ancak kırmızı astarlı malların hamur ve açkılı bakımından daha kaliteli örneklerinin görüldüğü bildirilmektedir. Birebir inceleme fırsatını bulduğum söz konusu kırmızı astarlı mallar içerisinde bant astarlı (*rim slip*) tankard parçaları el yapımıdır. Yine kırmızı astarlı ve açkılı A2 profili veren tabaklar da el yapımıdır. Yalın mal ile temsil edilen A2 tabakları da vardır. Söz konusu örneklerde çark izleri iç ve dış yüzeyde hem çok belirgin hem de aralıkları oldukça sıktır. Bu durum bu tabakların nispeten daha hızlı bir çarkta yapılmış olabileceğini düşündürür. İncelenen parçalar içerisinde film astarlı bazı parçalar da saptanmıştır. Yeşilimsi hamur ile temsil edilen astarsız bir parça minyatür bir Suriye şişesine ait olabilir.

Kanlıgeçit'te 2. Evrede ele geçen batı Anadolu gelenekli malzemenin % 15'i geçmeyeceği ifade edilmektedir. Söz konusu oran bir Anadolu kolonisi olduğu düşünülen bu dönem yerleşmesi için normal sayılmalıdır. Erken İTÇ III'e tarihlenen bu evre daha çok Troya II'nin geç evresi ile çağdaş olmalıdır.

MÖ. 3.Binyılın ortalarından itibaren Balkanlarla yoğunlaşan ticaretin gerisinde, Istranca dağlarındaki zengin maden kaynaklarının kullanılmaya başlanmasının da rolü olabilir⁷⁹⁵.

⁷⁹⁵ Korfmann, 2001:356, res.384; Özdoğan, M, H., Parzinger., 2000 :89; Wagner, G, Ö.Öztunalı, 2000: 33“Özdoğan, M., **Kanlıgeçit** (baskıda).

7.2. Galabovo

Kanlıgeçit'in 100 km kuzeyinde Rozov Kladenets barajı yapımı sırasında kazılan Tell Galabovo'da 1988-1991 ve 1995 yıllarında Leshtakov tarafından kazılar gerçekleştirilmiştir. Oldukça tahrip olmuş yerleşmede İTÇ'ye ait 13-14 mimari tabaka tespit edilebilmiştir⁷⁹⁶.

7.2.1. Çark Yapımı Çanak Çömleğin Değerlendirilmesi

Burada III.evreye ait bir evin içerisinde çark yapımı bir Suriye şişesi ele geçirilmiştir⁷⁹⁷. Bu örneğin yüzey rengi, pişmeden dolayı bej ile gri arasında alacalıdır⁷⁹⁸. Yerleşmede tabakası belli olmayan diğer bir çark yapımı parça ise bir depasa aittir. Kahverengi tonlarında ince astarlı ve iyi ačkılı bu örneğin elde tamamlandığı belirtilmektedir⁷⁹⁹. Depas formunun Bulgaristan'da diğer örnekleri Baa Dere ve Konstantia'dan da bilinmektedir⁸⁰⁰.

8. YUNANİSTAN KARASI, KIKLADLAR VE DİĞER EGE ADALARI

Ege dünyasının en azından Neolitik'ten itibaren batı Anadolu ile ilişkilerinin bulunduğu bilinmektedir⁸⁰¹. Özellikle Kiklad adalarının batı Anadolu'nun kıyı kesimi ile bağlantıları dolaylı olarak Yunan Karasına da ulaşan bir etkileşim ağının varlığına işaret etmektedir. Coğrafi koşullar bu ilişkilerde önemli rol oynamaktadır. Denizcilikte son derece önem arz eden akıntı ve mevsimsel rüzgar yönleri Kıyı

⁷⁹⁶ Leshtakov, K., 2002:178..

⁷⁹⁷ Leshtakov, K., 2002:Fig.11/1.

⁷⁹⁸ Krassimir Leshtakov, **Early Bronze Age Settlement Patterns in the Balkans (CA.3500-2000 BC. Calibrated Dates)**, Reports of Prehistoric Research Projects Volume I Part 2 (Ed.by L, Nikolova) Sofia, 1996:239-287, 269.

⁷⁹⁹ Leshtakov, K., 1996:267.

⁸⁰⁰ Zaman zaman bazı yayınlarda Mihalich'ten ele geçtiği bildirilen depaslar aslında Baa Dere'den ele geçmiştir. V. Leshtakov, K., 1996:243, 245 Fig.4:2-7.

⁸⁰¹ Broodbank, C., 2000:283.

Ege'nin Ege adaları ile ilişkilerinin mevsimlere göre değişmesine yol açmakla birlikte genel olarak bu ilişkilerin yoğunluğunda etkili olmuştur.

Kuzey Ege'de Boğaz (Çanakkale Boğazı) kaynaklı güney-batı yönlü akıntılar Troya ile Poliochni arasında direk deniz yolu ile ilişki kurulmasını kolaylaştırıcı niteliktedir⁸⁰². Lesbos'daki Thermi ve Chios'daki Emporio ise Anadolu kıyılarından son derece kolay ulaşılabilir durumdadır⁸⁰³. Chios ve Lesbos'un Troya ile ilişkilerinde ise kuzey yönlü akıntılar etkilidir⁸⁰⁴. Bununla birlikte Troya ve Poliochni'nin Ege'nin karşı kıyısı ile direkt ilişkilerini, ters akıntılar zorlaştırmaktadır. Ayrıca yine arada bulunan irili ufaklı adalar bu ilişkinin direk olmasını gerekli kılmamaktadır⁸⁰⁵. Buna rağmen Volos yakınlarındaki Pevkakia ve Skyros'daki Palamari'de İTÇ III'de Troya ile direk ilişkileri gösterecek bulgular elde edilmiştir. Bu bölgedeki adalar kuzey Euboea körfezi arasında bir basamak oluşturmuş olmalıdır.

Yukarıda anlatılan doğu-batı doğrultusundaki bu ilişkilerde yardımcı olan rüzgar ve akıntı yönleri, batı-doğu doğrultusunda ise deniz ulaşımını zorlaştırmaktadır. Buna rağmen Palamari'nin Kea adasıyla yakın ilişkileri bulunmaktadır. Özellikle Lefkandi'de görülen Anadolu etkili çanak çömleğin söz konusu bölge üzerinden ulaşmış olduğu düşünülmektedir⁸⁰⁶. Böylece dönüş yolu için Skyros'tan güney Euboea'ya ve Kuzey Kiklad'lara açık deniz geçilerek ulaşılabilir. Buradan da Kea adasının kuzey kıyısına güçlü rüzgar ve akıntılar bulunmaktadır. Söz konusu kesimden Andros, Tenos, Syros ve Mykonos'a rahatlıkla ulaşılabilir. Böylece İkaria ve Samos üzerinden Anadolu'ya geçiş mümkün olabilmektedir⁸⁰⁷. Buradan güçlü kuzey yönlü akıntılar Troya'ya geri dönüşü mümkün kılmaktadır⁸⁰⁸.

---

⁸⁰² Christos Agouridis, "Sea Routes and Navigation in the Third Millenium Agean", **OJA** 16(1), 1997:8.

⁸⁰³ Ibid.:8.

⁸⁰⁴ Ibid.:8.

⁸⁰⁵ Ibid.:8.

⁸⁰⁶ Ibid.:8.

⁸⁰⁷ Ibid.:8.

⁸⁰⁸ Ibid.:8, Fig.5.

İlk Tunç Çağı'nın ortalarından itibaren daha önce batı Anadolu'nun kıyı kesimi ile olan bu ilişkilerin yoğun olarak kuzeybatı Anadolu üzerinden daha güçlü bir etkileşim ağına dönüştüğü ifade edilebilir.

Bu dönemin sonunda Ege kronolojisine göre geç İT II olarak adlandırılan Yunan Kara kesimi için Erken Hellas II sonu, Kiklad adaları için ise Erken Kiklad IIB'de⁸⁰⁹ ortaya çıkan ve yine Yunan Kara kesiminde Lefkandi I⁸¹⁰, Kiklad'lar için ise Kastri⁸¹¹ grup adı altında sınıflandırılan, özellikle çanak çömlekte yoğun olarak hissedilen, batı Anadolu etkileri söz konusudur. Anadolu'lulaşma (*Anatolianizing*) olarak da adlandırılan bu dönem kabaca MÖ. 2450-2250 arasına tarihlenmektedir⁸¹². Kiklad adaları ve doğu Yunan Karasında böyle bir sürecin oluşması genellikle Anadolu'dan istilacıların geldiği, ve bunların da Anadolu kıyı grupları ve kuzey Kiklad ve doğu anakara ile olan ilişkilerine bağlanmaktadır⁸¹³. Ancak bununla ilgili herhangi bir kanıt henüz ele geçmemiştir⁸¹⁴.

Söz konusu grup Kiklad'larda Chalandriani mezarlığından, Syros'ta Kastri kale yerleşmesinden, Kea'da Aya İrini yerleşmesinden, Delos'ta MT.Kynthos'tan, Naxos'ta Panormos'tan ve Siphnos'ta Akrotiraki'deki mezardan bilinmektedir⁸¹⁵. Az olmakla birlikte diğer bazı parçalar ise Melos adasında Paros ve Phylakopi'den ve Thera'da Akrotiri'de ele geçmiştir⁸¹⁶. Kiklad'ların dışında ise söz konusu çanak çömlek grubu Euboia'da Lefkandi I.evre ve Manika'dan, Attica'da Raphinia, Agios Kosmas ve Throikos'tan, Boiotia'da Thebes, Eutresis ve Orchomenos'tan,

---

⁸⁰⁹ Manning, S., 1995:Fig.1.

⁸¹⁰ Broodbank, C., 2000:310.

⁸¹¹ Renfrew, C., 1972:533-4; Panayiota Sotirakopoulou, "The Chronology of "Kastri Group" Reconsidered", *BSA* 88, 1993, Rutter:21.

⁸¹² Maran, J., 1998:Lev.81; Eva Alram Stern, **Die Agaische Frühzeit: Band I Das Neolithikum in Griechenland**, Verlag Der Österreichischen Akademie Der Wissenschaften Wien. 1995: Tab.6;

Spencer, L., 2007 :Fig.1.1, Fig.4.5.

⁸¹³ Christos Doumas, "EBA in the Cyclades:continuity or discontinuity?", **Problems in Greek Prehistory** (Ed. by E.B French, K.A.Wardle), 1988; Mac Gillivray, J.A, R.L.N. Barber, **The Prehistoric Cyclades:Contributions to a Workshop on Cycladic Chronology**. Edinburgh, Department of Classical Archaeology University of Edinburgh 1984:75,88.

⁸¹⁴ French, D.H., 1968:172, Broodbank, C., 2000:311.

⁸¹⁵ Sotirakopoulou, P., 1993:8.

⁸¹⁶ Ibid.:8.

Theselya'da Volos yakınlarındaki Peukakia'dan, Argolid'de Tryns, Aigina'da Kolonna yerleşmesinden, Skyros adasında Palamari'den bilinmektedir⁸¹⁷.

İlk defa French'in doktora tezinde *Euboean* İT 3'' olarak ayrılan⁸¹⁸ ve daha sonra Renfrew⁸¹⁹ tarafından tanımlanan söz konusu malzeme grubunun kronolojisi konusunda çeşitli görüşler bulunmaktadır. Renfrew ve Dumas bu grubu Keros-Syros kültürünün geç evresi olarak ele almış ve Ege İTÇ 3 dönemi içerisine tarihlemişlerdir⁸²⁰. Rutter ise ilk olarak bu evrenin Ege İTÇ II Erken Keros-Syros ile Ege İTÇ III Phylakopi I(ii-iii) arasına denk gelmesi gerektiğini belirtmiş⁸²¹; daha sonra ise Erken Kiklad II sonuna denk gelmesi gerektiğini savunarak bu evreyi Erken Kiklad IIb olarak önermiştir. Dolayısıyla Rutter'a göre Kastri grubu ile Phylakopi I arasında bir boşluk olması gerekmektedir⁸²². Kastri grubunun Anadolu'da Troya III ile çağdaş olduğunu⁸²³ belirten Rutter söz konusu çalışmasında Kastri grubunu hemen hemen 2450-2350 aralığına yerleştirmiştir⁸²⁴. Renfrew ise özellikle Lefkandi I çanak çömleği içerisinde *Urfirnis* malı ve uzo bardağı olarak bilinen silindirik kadehlerin ele geçmesine dayanarak Lefkandi I'i Lerna III ile Lerna IV arasına yerleştirmiştir⁸²⁵.

Anadolu ile yapılan karşılaştırmalar ele alındığında ise Mellink Troya Ij ile Iia arasında bir boşluk bulunduğunu belirterek Lefkandi-Manika malzemesinin bu boşluğa denk geldiğini ve söz konusu buluntuların Tarsus İTÇ III'ün başına ait olması gerektiğini vurgulamıştır⁸²⁶. Bu görüşe Manning'de katılmış ve Kastri grubunu Troya Iic-d- Troya Iig arasına yerleştirmiştir⁸²⁷. Mellink ile benzer olarak Sotirakopoulo'da Kastri grubunu Ege İTÇ II başına yaklaşık olarak MÖ.2400-2300

---

⁸¹⁷ Ibid.:8.

⁸¹⁸ French, D., 1968:62.

⁸¹⁹ Renfrew, C.1972:533-534.

⁸²⁰ Ibid.:172, 533-534, Fig.11:2.

⁸²¹ Rutter, J., 1979:6.

⁸²² Jeremy Rutter, "Some observations on the Cyclades in the later third and early second millenia", *AJA* 87, 1983:69-76.

⁸²³ Rutter, J., 1979:Tab. 3.

⁸²⁴ Rutter, J., 1983:75.

⁸²⁵ Renfrew, C., 1972:103.

⁸²⁶ Mellink, M., 1986:149, Lev.16.

⁸²⁷ Manning, S., 1995:Fig.2.

yılları arasına tarihlenmesini önermiştir⁸²⁸. Maran ise söz konusu “Anadolululaşma” sürecinin yaklaşık olarak 300 yıl gibi uzun bir süre boyunca devam etmiş olabileceğini belirterek MÖ. 2550-2250 aralığına tarihlediği bu evreyi “*Wendezeit*”(Değişim Zamanı) olarak tanımlamıştır⁸²⁹. Broodbank ise aşağı yukarı 200-300 yıllık olduğunu belirttiği bu sürecin geç Troya II ile çağdaş olduğunu belirtmektedir⁸³⁰.

Kouka ve Şahoğlu’da Kastri grubu için hemen hemen aynı tarihleri vermektedir⁸³¹. Rahmstorf ise Kastri grubunu Troya II’nin başı ile Troya III arasına yerleştirmiştir⁸³².

Mellink gerek Manika’da ele geçen tankardların Troya’dan daha çok güneybatı Anadolu örneklerine benzemesi⁸³³ gerekse Ege’de yoğun olarak kullanılan çan biçimli kase formunun Tarsus’ta ele geçmesi dolayısıyla Ege ve Anadolu arasındaki ilişkilerin kaynağının güneybatı Anadolu bölgesi olması gerektiğini belirtmiştir⁸³⁴. Bu düşünce Mellink’in Kilikya ile Ege ilişkilerinin deniz yoluyla olduğu tezinin ana nedenlerinden birisidir. Broodbank ise bu grubun kökeninin kuzeybatı ya da güneybatı Anadolu gibi tek bir bölgede aranmaması gerektiğini belirterek Kastri grubunun Kiklad’lar ve Anadolu’nun kıyı kesimlerini de içine alan geniş bir ticaret ağının yansıması olarak tanımlanması gerektiğini vurgulamaktadır⁸³⁵.

Tüm bu görüşlere göre Kastri grubunun erken ve geç olmak üzere en azından iki evre içerdiği anlaşılmaktadır⁸³⁶. Bunlar çan biçimli kaplar⁸³⁷ ve tek kulplu

---

⁸²⁸ Panayiota Sotirakopoulou, “The Cyclades, the East Aegean Islands and the Western Asia Minor: Their Relations in the Aegean Late Neolithic and Early Bronze Age”, **Neolitik, Kalkolitik ve Erken Tunç Çağı’nda Ege** (Ed.by H. Erkanal, H. Hauptmann, V. Şahoğlu, V. Tuncel), Ankara Üniversitesi Sualtı Arkeolojik Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayın No:1, Ankara, 2008: 541.

⁸²⁹ Maran, J., 1998:140-146,153-159,450-457, Lev.11-13;80-81.

⁸³⁰ Broodbank, C., 2000:311.

⁸³¹ Ourania Kouka, “Third Millenium B.C. Aegean Chronology”, **Three Rings, Kings and Old World Archaeology and Environment Studies in honor of Ian Kuniholm** (Ed.by S. Manning, M. Bruce), Oxbow Books, Oxford-Oakville, 2007:147., Şahoğlu, V., 2005:Fig.2.

⁸³² Rahmstorf, L., 2006:Fig.1.

⁸³³ Mellink, M., 1986:146.

⁸³⁴ Mellink, M., 1986:148.

⁸³⁵ Broodbank, C., 2000:313.

⁸³⁶ Kouka, O., 2007:135.

tankardların görüldüğü erken evre ve depas, içe doğru daralan ağızlı kaseler, çark yapımı tabak ve küresel gövdeli kesik gaga ağızlı testiler ile karakterize olan geç evredir⁸³⁸. Söz konusu grubun tarihlenmesinde Erken Hellas II tipi sos kaplarının Troya'da da görülmesi burada bu dönem için kriter kabul edilmiştir⁸³⁹.

Kastri grubu olarak adlandırılan bu dönemde ele geçen batı Anadolu kökenli çanak çömlek içerisinde depas, tek kulplu tankard, çan biçimli kaplar ve gaga ağızlı testiler yer almaktadır. Bu grup çanak çömlek bölgenin kendi formları içerisinde yaklaşık % 13 oranında yer alır⁸⁴⁰. Bu bağlantıların çanak çömlek dışında bazı maden eserleriyle de açık bir şekilde izlenmesi mümkündür⁸⁴¹.

Batı Anadolu kökenli formlardan depas ve tankard formları bu dönemde Yunan Karası'nda (Attika'nın güneyi ya da daha çok Pelepones'in güney kesimi hariç⁸⁴²) ve Kikladlar'da oldukça geniş bir alanda yayılım alanı bulmuştur. İşte, çark yapımı çanak çömlek te Ege'de ilk defa bu dönemde ortaya çıkar.

Özellikle tek kulplu tankard, depas, çan biçimli kap ve gaga ağızlı testi formları ile karakterize olan bu grup çanak çömlek içerisinde çark yapımı çanak çömlek en yoğun olarak Lefkandi'den ele geçmiştir. Kiklad adalarının ise birçoğunda söz konusu formlar temsil edilirken⁸⁴³ çark yapımı tabaklar sadece Keos-Aya İrini'de Lefkandi'den ithal olduğu belirtilen altı parça ile temsil edilmektedir⁸⁴⁴.

Bu noktada Yunan Karası ve Kuzey Ege adalarının daha çok Troas bölgesi ile ilişkilerine paralel olarak söz konusu Anadolu kökenli buluntuların ortaya çıktığı

---

⁸³⁷ Tarsus'ta da ele geçen çan biçimli kap formunun Afyon müzesinde bulunan ve Kütahya Tavşanlı'da ele geçen örnekler de ele alındığında iç batı Anadolu'ya da ulaştığı anlaşılmaktadır (V. , Efe, T, 1998:fig.64/197;73/197. Turan Efe “ 1992 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları” **XI. AST**, 1994b:şek.4.

⁸³⁸ Kouka, O., 2007:135.

⁸³⁹ Spencer, L., 2007:64; Rutter, J., 1983:349-350.

⁸⁴⁰ Broodbank, C., 2000:313.

⁸⁴¹ D.N. Tripathi, **Bronze Work of Mainland Greece from c. 2600 B.C to c. 1450 BC**, SIMA-Pocket Book 69 1988:119; Georgia Nakou, “The cutting edge: a new look at early Aegean metallurgy”, **JMA** 8, 1995:15.

⁸⁴² Sturt Manning, **The Absolute Chronology of the Aegean Early Bronze Age, Archaeology, Radiocarbon and History**, Sheffield Academic Press, UK, 1995:52.

⁸⁴³ Ege dünyasında tankard, depas, çan biçimli kap ve gaga ağızlı testilerin görüldüğü merkezler için V. Broodbank, C., 2000:Fig.103.

⁸⁴⁴ Wilson, D., 1999 :91, Broodbank, C., 2000:311.

anlaşılmaktadır. Bu noktada Troas bölgesi içerisinde yer alan Poliochni’de 1991’den beri yapılan 2. dönem kazıları oldukça önemlidir. Troya II’nin ortalarına denk gelen Poliochni Sarı’da⁸⁴⁵ Yunan Karası ve Kiklad adaları ile mal grupları ve formlar bakımından benzerlikler bulunmaktadır. Özellikle tek kulplu tankard ve çan biçimli kaplar bağlamında Skyros adasındaki Palamari II ve Eğriboz’daki Manika ile paralellikler saptanmıştır⁸⁴⁶. Klasik Sarı olarak adlandırılan ve Troya IIg-h ile çağdaş olduğu belirtilen bu evrede depas, silindir boyunlu kaplar, içe dönük ağızlı yatay kulplu kaseler ele geçmiştir⁸⁴⁷.

Troas bölgesi ile Yunan Karası arasındaki ilişkilerin olduğu güzergah üzerinde Skyros adasındaki Palamari’de ele geçirilen bazı buluntular söz konusu ilişkilere dair bilgiler vermektedir. 1981 yılından bu yana L. Parlama tarafından kazıların gerçekleştirildiği bu yerleşmede dört evre saptanmıştır⁸⁴⁸. Buna göre Palamari I Erken Hellas I’e, Palamari II Lefkandi I evresine, Palamari III Erken Hellas III’e ve Palamari IV ise Orta Hellas I’e tarihlendirilmiştir⁸⁴⁹. Kastri grubu yerleşmeleri ile benzer nitelikte at nalı biçimli bastionlu savunma duvarı ile çevrili Palamari II evresinde siyah ağızlı çanak çömlek karakteristiktir; bununla birlikte kırmızı astarlı yerel mallar da görülür⁸⁵⁰. Yerleşmede ilk defa depas ve tabak formu söz konusu evrede ele geçmiştir. Ayrıca yine bu evrede ele geçen bir diğer buluntu olan ithal Suriye şişesi ise çark yapımıdır. Poliochni sarı evresi ile karşılaştırılan bu evre içerisinde bir amfora ve Troya’daki gibi antropomorfik bir kap ve ayrıca evlerden biri içerisinde ağız kısmına yakın kesimde yiv bulunan bir depas ve bir pithos da ele geçen buluntular arasındadır. Bir sonraki evre olan ve Troya IV ile çağdaş olduğu belirtilen Palamari III evresinde ise ilk defa çark yapımı mallar ortaya çıkar⁸⁵¹.

Bugüne kadar Ege dünyasını içeren yayınların pek çoğunda batı Anadolu kökenli formların çark yapımı olup olmadığı konusunda detaylı bir bilgi bulunmamaktadır.

---

⁸⁴⁵ Stern, E.A., 2004:927.

⁸⁴⁶ Ibid.:927.

⁸⁴⁷ Ibid.:931.

⁸⁴⁸ Ibid.:729.

⁸⁴⁹ Ibid.:729.

⁸⁵⁰ Ibid.:729.

⁸⁵¹ Ibid.:731.

Söz konusu bölgede bu konuda yapılmış en detaylı çalışma ise Yunanistan'ın Eğriboz adasının batı kıyısında Ege'ye açılan bir konumda yer alan Lefkandi'ye aittir.

MÖ. 2500-2250 aralığına tarihlenen⁸⁵² Lefkandi I. evrede çark yapımı malzeme tüm çanak çömlek içerisinde % 8.1 oranında temsil edilir⁸⁵³. Ancak burada verilen zaman aralığı oldukça uzun bir süreyi içine almaktadır. Dolayısıyla söz konusu çark yapımı çanak çömleğin Lefkandi I ile tanımlanan zaman dilimi içerisinde ilk ortaya çıkışı ve gelişimi açık bir şekilde ortaya konulamamaktadır. Bununla birlikte bazı bilim adamları Lefkandi I evresinin Troya III⁸⁵⁴ ya da Troya IIg (Lerna IIID) ile çağdaş olduğunu belirtmişlerdir⁸⁵⁵. Ayrıca Lefkandi'de sadece derinlik sondajında ele geçirilen Erken Hellas II çanak çömleği ve az sayıda parçanın istatistiksel olarak ele alınmış olması da bu oranı şüpheli kılmaktadır⁸⁵⁶. Bu durum çömlekçi çarkının ilk ortaya çıkışı ile ilgili bilgilerin kesin olarak ortaya konmasını engellese de bu evrede ele geçirilen toplam çanak çömleğin % 8.1 kadarı çark yapımıdır.

Lefkandi'de formlar konusunda detaylı değerlendirme yapılmamış olmasına rağmen, çarkta yapılan tüm formların bu evrede % 86.7 oranında *buff plain ware* olarak tanımlanan yalın mal grubu ile şekillendirildiği anlaşılmaktadır⁸⁵⁷. Çömlekçi çarkında yapılmış formlar içerisinde çark yapımı tabaklar % 70'e yakın bir oranda en yoğun olarak görülen formdur. Diğer çark yapımı formlar içerisinde ise tankardlar % 8, derin kaseler % 8, içe dönük dudaklı kaseler % 5 ve çömlekler % 5 oranındadır⁸⁵⁸. Ele geçen bazı örnekler burada da sucuk-çark yönteminin kullanıldığını göstermektedir⁸⁵⁹. Bu nedenle çark yapımı olarak değerlendirilen örneklerin tamamının sadece çarkta yapılmadığı zaman zaman çarkta tamamlandığı anlaşılmaktadır.

---

⁸⁵² Spencer, L., 2007 :Fig.1.1, Fig.4.5;Manning, S., 1995:51, Fig.2.

⁸⁵³ Spencer, L., 2007:121, Fig.4.17.

⁸⁵⁴ Rutter, J., 1979:6.

⁸⁵⁵ Manning, S.,1995:53.

⁸⁵⁶ Spencer, L., 2007:110. İstatistiğe alınmış EH II çanak çömleği sadece 3535 parçadan oluşmaktadır.

⁸⁵⁷ Spencer, L., 2007:121.

⁸⁵⁸ Ibid.:306, Fig.4.20.

⁸⁵⁹ Ibid.:302, Fig.4.16.

Yunanistan karasında çark yapımı tabaklar Lefkandi dışında Peukakia'da ve aynı adada yer alan Manika'da da ele geçmiştir. Bunlardan Peukakia'da ele geçenlerin import olduğu bildirilmiştir⁸⁶⁰.

Kikladlar'da ise "Kastri Grup" içerisinde ele alınan depas, tankard, çan biçimli kaplar ve gaga ağızlı testiler bulunurken Aya İrini (Keos) dışında çark yapımı çanak çömlek ele geçmemiştir⁸⁶¹. Aya İrini'de II. Evrenin sonunda ilk defa tankard formu ile batı Anadolu etkileri görülür⁸⁶². Başlangıcı MÖ. 2500/2450 olarak verilen⁸⁶³ III. evrede ise çark yapımı tabak örnekleri ele geçmiştir. Sadece 6 adet olup⁸⁶⁴ ithal olarak değerlendirilen⁸⁶⁵ söz konusu örnekler tüm batı Anadolu kökenli formlar içerisinde % 0.01 oranındadır. Bu grup içinde tankardlar % 74, çan biçimli kaplar % 21.6, depaslar % 2.9 ve matara biçimli şişeler ise % 0.2 oranında temsil edilmektedir⁸⁶⁶.

Ege'de bilinen diğer örnekler Sakız Adası'daki Emporio'dan ele geçmiştir⁸⁶⁷. Söz konusu örneklerin sayısı ya da oranı hakkında bir bilgi verilmemekle birlikte çevre yerleşmeler de ele alındığında az sayıda olduğu düşünülebilir. Bütün Ege dünyasında bu dönemde çarkta yapıldığından bahsedilen tek form, çark yapımı tabaklardır. Maalesef yayınlarda başka formların yapım tekniklerinden çoğunlukla söz edilmemiştir. Bununla birlikte bölgede bu dönemde çömlekçi çarkının kullanılmadığı anlaşılmaktadır. Bu durum çoğu kez vurgulandığı gibi çömlekçi çarkının deniz yolu ile Troya'ya ulaştığı tezini çürütür niteliktedir. Yukarıda açıklandığı gibi Lefkandi I-Kastri grubunun tarihlenmesi konusunda pek çok bilim adamı farklı görüşler ileri sürmüştür.

Söz konusu grubun başlangıcını belirleyen en önemli kriterlerden biri olarak kabul edilen tek kulplu tankard formunun batı Anadolu'da ortaya çıkışı İTÇ II

---

⁸⁶⁰ Ibid.:166; Elmar Christmann, **Die Frühe Bronzezeit: Die deutsche Ausgrabungen auf der Pevkakia-Magula in Thessalien** 2.Bonn R.Habelt, 1996:50-60; Manning, S., 1995:59 n.109.

⁸⁶¹ Broodbank, C., 2000:311.

⁸⁶² Wilson, D., 1999:91.

⁸⁶³ Ibid.:229.

⁸⁶⁴ Ibid.:91.

⁸⁶⁵ Broodbank., C., 2000:311.

⁸⁶⁶ Wilson, D., 1999:91.

⁸⁶⁷ Hood, S., 1982:438.

sonudur. Tankard formu Karataş, Küllüoba ve Troya'da İTÇ II'nin son evresinde ilk defa görülür. Güneybatı Anadolu'da Aphrodisias'ta ele geçen tankard da yine bu kronolojik düzen içerisinde ele alınmalıdır. Kıyı Ege'de Limantepe'de ve Iasos'ta da tankard formu İTÇ II'nin bu son evresinde ortaya çıkmış olmalıdır⁸⁶⁸. Dolayısıyla Kastri grubu yerleşmelerinde de tek kulplu tankard formunun ortaya çıkışı İTÇ III'ün sonundaki yoğun ilişkilerden bağımsız olarak bu ilk aşamada gerçekleşmiş olabilir. Bu nedenle Kastri grubunun ilk evresinin başlangıcını iç batı Anadolu İTÇ II sonu ile aynı horizona yerleştirmek gerekir. Diğer yandan batı Anadolu yerleşmelerinde depasların ortaya çıkışı İTÇ III'ün başı olsa da esas yaygınlaştığı dönem de yine erken İTÇ III'ün sonlarına, diğer bir deyişle, İTÇ III'ün ortalarına denk gelmektedir. Dolayısıyla Ege dünyasına da söz konusu form bu son evrede ulaşmış olabilir. Bütün bunlar bize Ege'de “*Anatolianising*” olarak adlandırılan sürecin Kastri Grubu'nun ikinci evresini kapsadığını göstermektedir.

Söz konusu Kastri yerleşmelerinin hiçbirinde yerel çark yapımı çanak çömlek ele geçmemiştir. Lefkandi I'de ele geçen çark yapımı çanak çömleğin ise söz konusu uzun zaman diliminin hangi aşamasında ortaya çıktığı net değildir. Ancak Lefkandi I'in Poliochni Sarı ve Palamari ile ilişkileri ele alındığında Ege dünyasında çömlekçi çarkının en erken Troya II'nin sonlarına doğru ortaya çıkmış olması kuvvetle muhtemeldir. Palamari'de ilk çark yapımı çanak çömleğin Troya IV ile çağdaş olan Palamari III evresinde ortaya çıkışı da bu durumu doğrulamaktadır.

Diğer yandan Kastri yerleşmelerinde ele geçen küresel gövdeli kesik gaga ağızlı testi formu daha çok Troya III özellikleri göstermektedir. Yine Palamari'de ele geçen Suriye şişesinin -Küllüoba ve Troya stratigrafilerine göre- Troya'da IIg'den önceye tarihlenmemesi gerekir. Bu doğrultuda belki de Kastri grubunun Anadolu Erken İTÇ III'ün sonlarına hemen hemen Troya III'ün sonlarına kadar devam ettiği ileri sürülebilir. Yapılan C-14 tarihlemelerine göre Manning'de Kastri grubu için MÖ. 2300-2200 aralığını önermektedir⁸⁶⁹.

---

⁸⁶⁸ Şahoğlu, V., 2002:147, 159; Paolo Emilio Pecorella, **La Cultura Preistorica Di Iasos In Caria**, Giorgio Bretschneider Editore, Roma, 1984:Fig.2/14,15.

⁸⁶⁹ Manning, S., 1995:172.

Tarihler	Ege Kronolojisi	Yunan Karası	Kiklad Adaları	Troya	Küllüoba	Tarsus	Anadolu Kronolojisi
2000	OTÇ	OH	EK III (Phylakopi I)	IV	IIE	İTÇ IIIB	Geç İTÇ III (OTÇ'ye Geçiş)
	İTÇ III	EH III					
-	↑ Geç İTÇ II	Geç EHII (Lefkandi I)	? EK IIB (Kastri)	IIId	IIIA	↑	↑
-				IIg	IIIB		
-	↑ Erken İTÇ II	↑ EH II	↑ EK II A (Keros-Syros)	IIc	IIIC	İTÇ IIIA	Erken İTÇ III
-				↑ Tankard ve Çan biçimli kaplar	↑	IIa-b (?)	IVG
2500	↑ İTÇ I	↑ EH I	↑ EK I (Grotta Pelos)	Geç I	↑ IVA	↑ İTÇ I	↑ İTÇ I
-				↑	IVG		
3000				↓	↓		

Tablo 10: Ege ve Anadolu Karşılaştırmalı Kronolojisi Kastri-Lefkandi I Evresi veya diğer bir deyişle *Anatolianizing* olarak adlandırılan döneme denk gelir.)

9. GENEL DEĞERLENDİRME

9.1. Çark Yapımı Çanak Çömleğin Teknolojik Gelişimi

Çömlekçi çarkının ilk kullanımı, bir anda sadece tek tip bir çarkın icadedilmesi ile başlayan bir süreç olarak tanımlanamaz. Daha çok güney Mezopotamya'da ele geçen örneklerden anlaşıldığı üzere, yavaş yavaş gerçekleşen bir gelişim süreci yanında, yerleşmelere göre farklı tipte ve hızda çömlekçi çarkları ve ayrıca farklı yapım teknikleri de söz konusudur. Öncelikle anlaşılması gereken husus MÖ.

4.Binyılın ortalarından MÖ.3.Binyılın sonuna kadar çömlekçi çarkı olarak adlandırılan aletin (*Tournette*) MÖ.2.Binyılda kullanılan aletten (*flywheel*) daha yavaş olduğudur. Bu durum konunun uzmanı pek çok bilim insanı tarafından *tournette* ve çark arasındaki en önemli farklılık olarak kabul edilmektedir (V.bölüm 2.2). Bu duruma neden olan ise *tournette*'te iki tabla arasında mil taşının bulunmaması, *Flywheel* olarak da adlandırılan gerçek çömlekçi çarkında ise mil taşı bulunmasıdır. Dolayısıyla MÖ.2. Binyılın başına kadar kullanılan alet *Tournette* (yavaş dönen çark), özellikle Girit'te Miken dönemi ile birlikte yoğun olarak kullanılan çömlekçi çarkı *flywheel* ise bugün de kullanılan gerçek çömlekçi çarkı olarak nitelendirilebilir.

Teknolojik gelişim sürecinde çömlekçi çarkına ait arkeolojik izler bugüne kadar daha çok çanak çömlekten takip edilebilmiştir. Özellikle Obeid dönemi çanak çömleğinde form ve bezemedeki farklılıklar *tournette*'in kullanıldığını düşündürse de arkeolojik kanıt olarak en erken bilinen tek örnek Uruk dönemine aittir. Diğer en erken örnekler ise Geç Kalkolitik dönemden itibaren Levant bölgesinden bilinmektedir. Olasılıkla Levant bölgesinde kullanılan örneklerin bazalt ve benzeri taşlardan yapılmış olması günümüze kadar ulaşmasını sağlamıştır (V. Res.11-12). Ancak Mezopotamya'daki örnekler daha geç örneklerden de anlaşıldığı üzere kilden (V. Res.1) ve belki de ahşaptan yapıldığından arkeolojik olarak ele geçirilememiştir. Her iki bölgedeki örnekler malzeme olarak farklılık gösterse de temelde aynı teknolojik özelliklere sahiptir. Ele geçen daha sonraki örneklerden anlaşıldığı üzere Levant bölgesinde aynı tipte *tournette*'ler MÖ.2.Binyılın başına kadar değişmeden devam etmiştir⁸⁷⁰.

Mezopotamya'da ise durum biraz daha farklıdır. Burada tablayı oluşturan ana malzeme kil ve büyük olasılıkla ahşaptır. Dolayısıyla tablanın hafif olması çömlekçi çarkının dönüş hızını etkilemiş olmalıdır. Ancak MÖ.3. Binyılda herhangi başka bir çark örneğinin ele geçirilememiş olması, bu durumun bugün için açıklığa kavuşmasını engellemektedir. Çanak çömlekten genel olarak anlaşıldığı üzere ilk örnekler elde çoğunlukla sucuk yöntemi ile olmak üzere yapılarak *tournette*'te

---

⁸⁷⁰ Roux, V., et.al.2009:162.

tamamlanmıştır. Büyük boyutlu formların ağırlığının dönüş hızına etkisi nedeniyle en azından tek seferde yapılamadığı anlaşılmaktadır.

MÖ.2.Binyılın başında ise Eski Babil Dönemi'ne ait ele geçen tabla örneği (Res.6) kesin olmamakla birlikte belki de uzun bir çubuk yardımıyla döndürülmüş olmalıdır. Bu durumda Mezopotamya'daki çömlekçi çarkı örnekleri daha hafif ve daha hızlı dönebilen ancak mil taşının kullanılıp kullanılmadığı bilinmeyen örnekler olarak tanımlanabilir. Girit'te ise Miken dönemi ile birlikte yoğun olarak kullanılan çömlekçi çarkında mil taşı sayesinde hız artmış ve çanak çömlek tamamen seri üretilmiştir. Bu dönemde Mezopotamya'da da mil taşı kullanılan hızlı çark örneklerine ait parçalar bilinmektedir.

Tüm bu değerlendirmelere göre *tournette* yapımı olması olası ilk örnekler güney Mezopotamya'da Orta Uruk döneminde ortaya çıkmıştır. Geç Uruk Döneminde ise *tournette* tüm Mezopotamya, K.Suriye ve Levant' a; Er Hanedanlar I ve II döneminin sonuna kadar doğuda kuzeybatı Hindistan'a, batıda ise Mısır' a kadar yayılmıştır.

Çömlekçi çarkının yoğun olarak kullanımının gerçekleştiği Geç Uruk dönemi siyasi ve ekonomik olarak önemli bir kırılma noktasıdır. Nüfus artışı, ekonomik gelişim ve bunlara paralel olarak şehirciliğin gelişmesi ve siyasi birliğe doğru giden süreç, diğer bir deyişle daha bir karmaşık toplum düzeninin ortaya çıkışına bağlı olarak iş bölümünün önem kazanması, teknolojik gelişmeleri de tetiklemiş olmalıdır. Her yeni icadın bir ihtiyaçtan kaynaklandığı düşünülürse, yoğun nüfusun artan taleplerine hızlı yanıt verilmesi bağlamında çömlekçi çarkı da zamanla geliştirilmiştir. Böylece daha seri üretimi yapılan çanak çömlek yoğun bir kullanım oranına ulaşmıştır. Bu durum ayrıca çok daha standart formların oluşmasını sağlamış ve böylece bölgelere göre daha az farklılıklar içeren bir çanak çömlek geleneği ortaya çıkmıştır.

Mezopotamya'da Geç Uruk döneminde gerçekleşen bu kırılmanın ardından çömlekçi çarkı teknolojik olarak çok fazla değişikliğe uğramadan hemen hemen MÖ 2. Binyıl başlarına kadar bölgenin tamamında yoğun olarak kullanılmıştır.

9.2. Batı Anadolu'da Çark Yapımı Çanak Çömleğin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi ile İlgili Değerlendirme

Mezopotamya'da yaklaşık olarak MÖ.4. Binyılın ortalarından itibaren yoğun olarak kullanılmaya başlanan *tournette* ya da yavaş dönen çark, bu dönemde Kilikya haricinde Batı ve Orta Anadolu'ya yayılamamıştır. Söz konusu bu iki bölge coğrafi nedenlerle orta ve batı Anadolu ile ilişkilere kapalı ve Anadolu yarımadasının K.Suriye ile olan ilişkilerinde coğrafi bir sınır olarak görünse de en azından Neolitik'ten beri Anadolu'nun K.Suriye ve Mezopotamya ile olan bağlantıları da bilinmektedir. Dolayısıyla bu durumu sadece coğrafi sebeplerle izah etmek yeterli değildir.

Başından beri vurgulandığı üzere bölgeler arası ilişkilerin oluşmasında hammadde ihtiyacı ve ticaret birinci sırada yer alır. Ancak söz konusu ticaretin yaygın ve sistemli bir ağa dönüşmesi için başta güzergahın güvenliği olmak üzere, konaklama, temel ihtiyaçların (yiyecek ve su) karşılanması gibi önemli sorunların çözülmüş olması gereklidir. Bu da ancak siyasi güçler vasıtasıyla organize edilebilir. Yukarıda detaylı olarak gelişiminden bahsedilen ve batı Anadolu'da özellikle çanak çömlek gruplarına göre sınırları saptanmaya çalışılan kültür gruplarının bir uzantısı olarak ortaya çıktığını düşündüğümüz siyasal yapılanmaların söz konusu ticari ilişkilerin gelişmesinde ve güzergahların oluşmasında etkili olmuş olmaları imkan dahilindedir⁸⁷¹. Çömlekçi çarkının Anadolu yarımadasında Mezopotamya ve Kilikya'dan yaklaşık 1500 yıl sonra kullanılması, işte bu gelişmelere paralel olarak gerçekleşmiştir. Kilikya'da ve K.Suriye'de batı Anadolu kökenli formların görülmesi ve buna paralel olarak K.Suriye kökenli bazı formların ve çömlekçi çarkının eş zamanlı olarak batı Anadolu'da ortaya çıkması bu durumu destekler niteliktedir.

Batı Anadolu'da çömlekçi çarkının kullanımının ilk ortaya çıktığı bölge coğrafi olarak Kilikya ile bağlantılı olan Konya-Akşehir ovaları olmalıdır. Ancak söz konusu bölgede İTÇ ile ilgili olarak Karahöyük dışında bugüne kadar elle tutulur bir kazı yapılmamış olması, çömlekçi çarkının Kilikya'dan batı Anadolu'ya yayılımının kesintisiz takip edilmesini zorlaştırmaktadır. Kilikya'dan Troas'a ulaşan bu güzergah

---

⁸⁷¹ Efe, T., 2004:15 .

üzerindeki diğer bölge ise Afyon ilinin kuzey kesimidir. Burada da çalışmalar henüz arzu edilir seviyede değildir. Dolayısıyla bugün için Eskişehir bölgesi Kilikya'dan sonra Kuzeybatı Anadolu yönündeki güzergah üzerinde en sağlam stratigrafik verilerin ele geçtiği bölge konumundadır. Bu bölgede Küllüoba'da yaklaşık olarak MÖ.2500-2450 yıllarına tarihlenen İTÇ III döneminin başında el yapımı çanak çömleğin yanında ilk *tournette* yapımı yalın çanak çömlek ortaya çıkar. K.Suriye ve Mezopotamya'da Uruk döneminde yalın mal üretimi aynı şekilde *tournette*'in kullanımı ile önem kazanmıştır. Bu mal grubu ile birlikte daha önce el yapımı olarak kullanılan tabak formu ve kaseler *tournette*'te şekillendirilmeye başlanır. İlk defa bu dönemin başında ortaya çıkan depas formu ise sucuk yönteminde şekillendirilip *tournette*'te tamamlanır.

Henüz sistemli arkeolojik kazılarla araştırılmamış olan ancak büyük olasılıkla İç batı Anadolu ile kuzeybatı Anadolu arasındaki ilişkilerin gerçekleştiği İznik-İnegöl ovaları bugün için söz konusu gelişim hakkında yeterli bilgi sağlamamaktadır.

Kuzeybatı Anadolu'da *tournette*'in kullanımı iç batı Anadolu ile eşzamanlı olarak gerçekleşmiştir. Troya'da da yine bu dönemin başında ortaya çıkan çark yapımı çanak çömlek, kullanılan mal grupları, üretilen formlar ve gelişim süreci açısından Küllüoba ile tamamen paralellik gösterir. Ancak Troya'da bu dönemin başlangıcı ile ilgili henüz ayrıntılı bilgiye sahip değiliz. Bu nedenle yine Küllüoba bu değerlendirmelerde anahtar konumundadır.

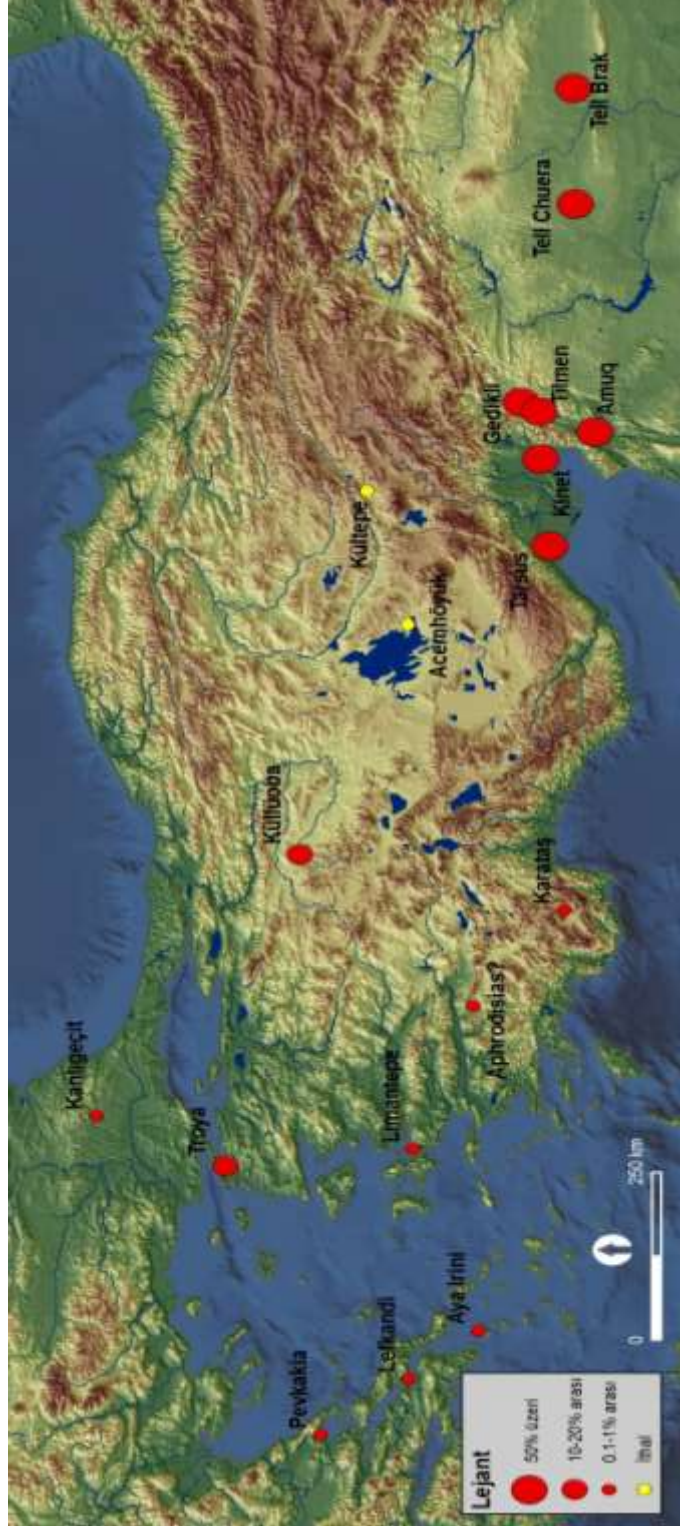
Küllüoba'da İTÇ III'ün İlk evresinde % 3 oranında kullanılan söz konusu çark yapımı çanak çömlek ilerleyen evrelerde artarak en son evrede % 13 oranına ulaşır. Söz konusu bu evrelerde çanak çömlek repertuarı da giderek genişler. Bazı çömlek formları ve amforalar da bu aşamada ayrı parçalar halinde çarkta çekilerek birbirine eklenmiştir. Bununla birlikte ilk defa K.Suriye kökenli Şişe ve bardak gibi ithal çark yapımı parçalar da görülür.

Kuşkusuz güzergah üzerindeki bu yerleşmeler dışında batı Anadolu'da çömlekçi çarkının kullanıldığı başka yerleşmeler de mevcuttur. Bunlardan Elmalı ovasındaki Karataş-Semayük'te İTÇ II sonunda ve İTÇ III'ün başında bazı benzeri yenilikler

ortaya çıkmakla birlikte, çark yapımı çanak çömlek yok denecek kadar azdır. Söz konusu yerleşme bu etkileri direkt olarak değil, iç batı Anadolu üzerinden almış olmalıdır. Bununla birlikte uzak bölgeler ile ilişkilerin daha da yoğunlaştığı sonraki evreler ise burada temsil edilmemektedir. Denizli'nin Çivril ilçesinde yer alan Beycesultan'da İTÇ III'ün erken evreleri boşluğa denk geldiğinden, burada çömlekçi çarkının ilk kullanımı konusunda maalesef bilgi sahibi değiliz.

Batı Anadolu'da *tournette*'in kullanıldığı iç batı ve kuzeybatı bölgelerin ardından söz konusu teknoloji İTÇ III'te Trakya'ya ve Ege adaları üzerinden de Yunan Karası'na kadar ulaşmıştır. Özellikle Lefkandi yerleşmesinde ele geçirilen bu döneme ait çanak çömlek gelişim süreci ve *tournette*'in ortaya çıkış süreci batı Anadolu'nunki ile önemli benzerlikler içerir. Burada da çarkın kullanım oranı Troya ve Küllüoba'ninkine yakındır.

Bugüne kadar yapılan değerlendirmelerde zaman zaman en önemli husus gözden kaçmaktadır. Burada çömlekçi çarkının kullanımı ve yayılımı konusunda değerlendirilmesi gereken nokta, birkaç bazı çark yapımı çanak çömlek örneğinin değil, söz konusu teknolojinin değerlendirilmesinin gerekliliğidir. Aşağıdaki haritadan da anlaşılacağı üzere bu hususu en iyi ortaya koyan değerlendirme teknolojinin kullanım yoğunluğudur (Harita 6). Aşağıda görüldüğü gibi İlk Tunç Çağı'nda Mezopotamya'dan Kilikya'ya kadar olan kesimde çarkın kullanımı % 80- % 100 arasındadır. Orta ve Geç Uruk'tan İlk Tunç Çağı III'e kadar olan 1500 yıllık bu süreçte söz konusu teknolojinin yaygınlaşmış olması son derece doğaldır. Anadolu yarımadasına gelindiğinde ise bu oran erken İTÇ III'te % 10-20 aralığını geçmemektedir. Çark yapımı çanak çömleğin ele geçirildiği belirtilen diğer Anadolu İTÇ yerleşmelerinde ise bu oran aynı dönemde çoğu zaman % 1'in altında kalmaktadır.

Harita 6: Çömlekeçi çarkının kullanım oranları.

Çömlekçi çarkının kullanım yoğunluğunun saptanabildiği yerleşmeler söz konusu yayılımın ana hattını da hemen hemen vermektedir. Söz konusu hat, T. Efe tarafından 1980’li yıllardan bugüne savunula gelen “Büyük Kervan Yolu” tezini de destekleyici niteliktedir⁸⁷². Aynı dönemde ilk kalaylı bakırın (bronz) Anadolu Yarımadası’ndaki yayılımı da bu hat ile uyuşmaktadır⁸⁷³.

9.3. Kronoloji ve Tarihlendirme

Bilindiği üzere, Anadolu Yarımadası Mezopotamya ve Ege kronolojilerinin birbirleri ile karşılaştırılmasında çok önemli bir konuma sahiptir. Mezopotamya’da M.Ö. 3. binyıl’ın ilk yarısında kullanılmaya başlanan yazı, Anadolu’ya ancak M. Ö. 2.binyıl’ın başlarında ulaşmıştır. Dolayısıyla, arkeolojik malzeme yanında, yazılı belgelerin de yardımıyla iki bölgenin M.Ö. 2.binyıl kronolojileri daha sağlıklı karşılaştırılabilmektedir. İşte, M.Ö.3. Binyıl’da, yazının henüz kullanılmaması yanında, özellikle araştırma yetersizliğinden ve bölgesel kültürlerin egemen olmasından kaynaklanan nedenlerle, Anadolu Yarımadası’nın bugüne kadar güvenilir bir İTÇ kronolojisi henüz saptanamamıştır. Bölgeler arasında sağlam bir kronolojinin saptanması hiç kuşkusuz bölgelerin birbirleriyle ilişki içerisinde olduğu, kültürel benzerliklerin saptandığı, farklı bölgelerden ithal malzemenin yerel malzeme ile aynı evrelerde bir arada ele geçtiği, uzun ve sağlam stratigrafileri olan kazısı yapılmış merkezlerin araştırılmasına bağlıdır.

Kilikya bölgesinde Tarsus; Orta Anadolu’da Kültepe; Güneybatı Anadolu’da Karataş, Beycesultan, Batı Anadolu’da Limantepe; Kuzeybatı Anadolu’da ise Troya uzun zamandır bilinen, uzun ve sağlam stratigrafileri olan merkezlerdir. Ancak, bunların her biri farklı kültür bölgelerini temsil eden yerleşme yerleridir. Kültürler arası ilişkiler bağlamında, Yarımada’nın orta kesiminde yer alan ve çevre bölgelere doğal ulaşım yolları ile bağlı olan İç Batı Anadolu, sağlam bir kronolojinin

⁸⁷² Efe, T., 2007, 47vdd.

⁸⁷³ Ernst Pernicka, “Metaller Yeni Bir Çığır Açıyor, Tunç, Demir ve Gümüş” **Troia Düş ve Gerçek**, Homer Kitabevi, İstanbul, 2001:409.

saptanması bağlamında büyük önem taşımaktadır. İşte, söz konusu bu bölgenin kuzeyinde yer alan ve son yıllarda kazılan Küllüoba'da kesintisiz ve güvenilir bir İTÇ stratigrafisinin saptanmış olması, bu bağlamda son derece önemlidir. Burada ayrıca ele geçirilen Suriye-Kilikya kökenli import malzeme bu yerleşmenin önemini bir kat daha artırmıştır.

Kuşkusuz Troya kazıları hem uzun bir stratigrafiye sahip olduğundan, hem de bugüne kadar Kilikya haricinde Anadolu Yarımadası'nda en fazla Mezopotamya kökenli malzemenin ele geçtiği bir yerleşme olmasından dolayı, uzun yıllar Batı Anadolu ile Mezopotamya arasındaki ilişkilerde anahtar yerleşme konumunda olmuş ve bölgeyle ilgili tüm kronolojik değerlendirmelerin dayanak noktasını oluşturmuştur. Coğrafi konumu itibarıyla, gerek Batı Anadolu ile gerekse K.Suriye ve Mezopotamya ile yakın ilişkiler içinde olduğu bilinen Tarsus-Gözlükule, Batı Anadolu İTÇ kronolojisi bağlamında diğer bir anahtar yerleşme özelliği taşımaktadır. Bu nedenle araştırmacılar, sağlam bir Batı Anadolu İTÇ kronolojisi için, öncelikle Tarsus ile Troya kronolojilerinin güvenilir bir şekilde çakıştırılabilmesi doğrultusunda büyük çaba sarfetmişlerdir. Özellikle çanak çömlek odaklı değerlendirmelerde, K.Suriye ve Kilikya'da çarkın Geç Kalkolitik dönemden itibaren kullanılması; Troya haricinde, Batı ve Orta Anadolu'da çömlekçi çarkının daha sonra ortaya çıktığı izlenimi edinilmesi; Troya'ya çömlekçi çarkının K.Suriye-Kilikya bölgesinden ancak deniz yoluyla ulaşmış olabileceği⁸⁷⁴ ve dolayısıyla çarkın zamanla Anadolu'nun iç kesimlerine yayılmış olduğu düşüncesi, araştırmacılar arasında en fazla kabul gören bir varsayım olmuştur. Şüphesiz Tarsus ile Troya ilişkilerin ele alınmaya başlandığı yıllarda, İç batı Anadolu bölgesinde kazısı yapılmış merkezlerin olmayışı da bu görüşün şekillenmesinde etkili olmuştur. Bu bağlamda en önemli dayanak noktalarından birini Demircihüyük kazıları oluşturmuştur. Bazı bilim adamları burada ortaya çıkarılan İTÇ II malzemesinin Troya II ve III. Yerleşmelerle ilgili çağdaş olduğunu ileri sürmüş ve bu değerlendirmenin sonucu olarak da çarkın iç Batı Anadolu'da daha geç ortaya çıktığı görüşüne varmışlardır. Bilindiği üzere Tarsus'ta yapılan kazılarda Batı Anadolu ile

---

⁸⁷⁴ Mellink, M., 1993: 504; Mellink, M., 1986:139-187.

ilişkilerin bulunduğu dair kesin kanıtlar ele geçmiştir. Batı Anadolu kökenli buluntular olarak nitelenen omurgalı kaseler, tankard ve depas formları⁸⁷⁵ Tarsus'ta ilk kez İTÇ II sonundaki bir yangından sonra birdenbire ortaya çıkar. Mimari de yine Megaron tipinde yapıların bulunması, bu dönemde Tarsus'un Batı Anadolu ile yoğun ilişkilerinin bir sonucu olmalıdır. Diğer yandan Troya'da ise bu ilişkilere paralel olarak çark yapımı çanak çömlek ilk kez IIC tabakasında ortaya çıkar⁸⁷⁶. Daha sonraki evrelerde ortaya çıkan Suriye şişeleri'de yine bu ilişkilerin bir sonucudur⁸⁷⁷.

Bu bakış açısıyla ele alınan kronolojik karşılaştırmalarda; J. Mellaart Troya I ile Tarsus İTÇ I'in, Troya II'nin Tarsus İTÇ II ile çağdaş olduğunu;⁸⁷⁸ Mellink, Troya I'in Tarsus İTÇ II tabakasıyla, Troya II'nin ise Tarsus İTÇ III tabakasıyla çağdaş olduğunu ileri sürmüştür⁸⁷⁹. C.Renfrew ise Troya II ile Tarsus İTÇ III'ün çağdaş olması gerektiğini savunmakla birlikte C-14 sonuçlarının Troya II ile Tarsus İTÇ II'nin çağdaş olduğuna işaret ettiğini belirtir⁸⁸⁰. Bu iki ana görüş ekseninde konunun uzmanı diğer bilim adamlarının da görüşleri şu şekildedir: Buna göre T.Efe, Troya IIB-Tarsus Erken İTÇ III, Troya IV-Tarsus Geç İTÇ III eşleşmesini⁸⁸¹ kabul eder.

Son dönem Troya kazılarına başkanlık etmiş olan M. Korfmann ise Troya kronolojisine yeni öneriler getirmiştir. Buna göre Korfmann⁸⁸² Troya II malzemesinin yukarışehirden kullanılan özel bir malzeme olduğunu belirterek Troya I d-k evrelerinin Troya II ile çağdaş olduğunu kabul etmiştir. Bu görüş⁸⁸³ diğer bilim adamları tarafından kabul görmemiştir⁸⁸⁴.

---

⁸⁷⁵ Goldman, H., 1956: Lev.265-266.

⁸⁷⁶ Blegen, C., Troy The First and the Second Settlements:Vol.I:205,1950. Söz konusu tabak parçası , II c duvarının inşası sırasında, temel için açılmış çukura düşmüş olabilir: Blegen 1950:268. Dolayısıyla, Troya'da çarkın ilk olarak II c katında kullanıldığını varsayabiliriz.

⁸⁷⁷ Heinrich Schliemann **Trojanischer Altertümer Bericht über die Ausgrabungen in Troja:** 1874:Lev.32:783, 49:1182,72:1647,82: 1737; Schliemann, H., 1881:442, no.408.

⁸⁷⁸ Mellaart 1958:406vdd.

⁸⁷⁹ Mellink 1965:114-117, Mellink 1992:Tab. 3.

⁸⁸⁰ Renfrew, C., 1972:216-217.

⁸⁸¹ Efe, T., 2007: Fig:18.

⁸⁸² Korfmann-Kromer 1993 :135-171.

⁸⁸³ Ibid.:137, Fig.23.

⁸⁸⁴ Manning, S .,1997a:498-521;Manning, S., 1997b:149-171.

Yerleşmeden elde edilen C-14 verileri ise Manning tarafından değerlendirilmiştir:Buna göre Manning Troya IIa-c/d için MÖ.2550-2420⁸⁸⁵, Troya II sonu ve Erken Troya III için MÖ. 2300-2200⁸⁸⁶ ve geç Troya III ve erken Troya IV için MÖ 2200 2150⁸⁸⁷ aralığını önerir.

Uzun bir stratigrafiye sahip olması sebebiyle, uzak bölgeler arası ilişkilerin saptanması ve yöresel kronolojilerin karşılaştırılması açısından önemli olan bir diğer yerleşme ise Beycesultan'dır. Her ne kadar burada çarkta yapılan ilk çanak çömleğin XIIIa katında ortaya çıktığı belirtilmişse de söz konusu örnek aslında el yapımıdır. Gerçekte burada çark yapımı çanak çömlek ilk defa XII.katta saptanmıştır. İTÇ IIIa olarak adlandırılan söz konusu XII.katta son derece gelişkin çark yapımı bir çanak çömlek görülür. Bu durum bu iki evre arasında bir boşluk bulunabileceği şeklinde yorumlanmaktadır⁸⁸⁸. Dolayısıyla, Beycesultan'da erken İTÇ III'ün temsil edilmemesi, bu dönemde iki uzak bölge arasındaki ilişkilerin açık bir şekilde ortaya konmasını engellemektedir.

Bu durumda, Geç Kalkolitik'ten Orta Tunç Çağı'na geçiş evresine kadar uzun ve kesintisiz stratigrafi veren, İTÇ III döneminde hem Troas bölgesi ve hem de Kuzey Suriye-Kilikya bölgeleri ile önemli ilişkileri olan Küllüoba Höyüğü, Tarsus, Beycesultan ve Troya, stratigraflerinin çakıştırılmasında ve dolayısıyla daha güvenilir bir "Batı Anadolu İTÇ kronolojisi"nin saptanmasında önemli bir katkı sağlayan anahtar merkezlerden biri konumuna gelmiştir.

Troya ile son derece önemli paralelliklerin kurulduğu Küllüoba'da İTÇ II'nin son evresi olan IVA evresinde ilk defa tankard formu ortaya çıkar. Bunun hemen ardından ise İTÇ III'ün ilk evresi olan IIIC evresinde ilk defa çark yapımı çanak çömlek görülür. Bununla birlikte Troya'da görülen depas formu bu ilk evrede el yapımı örneklerle ilk defa ortaya çıkar. Bu durum Troya IIc ile Küllüoba IIIC

---

⁸⁸⁵ Manning, S., 1995:157.

⁸⁸⁶ Ibid.:172.

⁸⁸⁷ Ibid.:172.

⁸⁸⁸ Turan Efe, "New Concepts on Tarsus-Troy Relations At the Beginnings of the EB 3 Period", **XXXIV ème Rencontre Assyriologique Internationale** (Istanbul 1987). T.T.K. Ankara, 1998 : 297-304:298.

evrelerinin çağdaş olduğunu gösterir. Çömlekçi çarkının kullanımının arttığı Küllüoba IIIB ve IIIA evrelerinde ise çark yapımı depas, amfora, boyunlu çömlekler, Suriye şişeleri bu iki evrenin de Troya IIg ve Troya III ile paralelliğine işaret eder. Söz konusu IIIA evresinin kalibre edilmiş C14 sonuçları MÖ. 2314-2197 aralığını vermektedir⁸⁸⁹. Karataş-Semayük'te ise V:3 evresinde ilk defa görülen tankard, el yapımı tabak formları ve bezemeli kubbeli kapaklar bu tabakanın Küllüoba IVA ve dolayısıyla Troya IIa-b ile çakıştırılmasını sağlar. İlk çark yapımı malzeme de Karataş'ta bir sonraki VI:1 evresinde ortaya çıkar. Bu durum Troya IIc ve Küllüoba IIIC ile söz konusu evrenin çakıştırılmasını mümkün kılar. Karataş VI:1'de görülen çark yapımı çift kulplu tankardlar ise İTÇ III'ün ilk evrelerine ait olmalıdır. Bir sonraki VI:2 evresinde tek örnek ile temsil edilen çark yapımı depas da yine bu erken evreye aittir. Dolayısıyla bu evre en geç Troya IIc-f ve Küllüoba IIIC-IIIB ile çağdaş olmalıdır. erken İTÇ III'ün geç evrelerinin burada temsil edilmemiş olması yüksek bir olasılıktır. Bu değerlendirmelerden hareketle, Tarsus İTÇ 3a döneminin Troya IIc-III ile çağdaş olduğunu söyleyebiliriz.

Güvenilir ve eksiksiz bir Batı Anadolu İTÇ kronolojisi, kuşkusuz Ege kronolojisi ile daha sağlıklı bir karşılaştırma yapmamızı sağlar. Bu noktada, Ege dünyası ile yoğun ilişkileri bulunan Limantepe çok önemli bir konuma sahiptir.

Limantepe'de geç İTÇ II'nin, Ege kronolojisi de dikkate alınarak kabaca Troya II sonlarına tarihlendirilmesi, Ege ve Anadolu kronolojilerinin korelasyonunda sorunlara neden olmaktadır⁸⁹⁰. Tüm batı Anadolu'da olduğu gibi tek kulplu tankard formu Limantepe'de de ilk defa Anadolu kronolojisine göre İTÇ II sonuna denk gelen tabakada ortaya çıkmıştır. Özellikle Troya'da çömlekçi çarkının ilk kullanılması ve depas formunun ortaya çıkışı Anadolu yarımadasının iç kesimleri için İTÇ III'ün başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla bu kronolojik düzen içerisinde Limantepe'de çark yapımı çanak çömleğin ilk defa görüldüğü LMT B V-1b evresi en erken Troya IIc ve Küllüoba IIIC ile paralel olmalıdır. Ancak, Limantepe'de ele geçen ilk çark yapımı formun sadece bir adet depas olduğu

---

⁸⁸⁹ T. Efe, E. Fidan 2008, Fig.8.

⁸⁹⁰ Kouka, O., 2007:Fig.1.

izlenimi edinilmektedir. Dolayısıyla, LMT V-1b evresinde ele geçen bu tek örnek ithal olabilir. Çark yapımı Troya A2 tabak formu ise sadece iki örnekle temsil edilmekte olup bir sonraki LMT IV-2 olarak adlandırılan ve Troya IIg ve Küllüoba III B-III A ile çağdaş olan tabakada ele geçmiştir. Kastri grubu yerleşmelerinde olduğu gibi A2 tabaklarının da burada sayıca az olduğu anlaşılmaktadır⁸⁹¹. Bu durum, depas gibi bu örneklerin de ithal olabileceğini düşündürmektedir.

Dolayısıyla, Ege dünyası'nda Kastri-Lefkandi I ya da "Anadolulaşma" (*Anatolianizing*) olarak adlandırılan evre, tüm bu değerlendirmelere göre Geç Troya II ve Troya III evrelerine tarihlendirilebilir. Limantepe'de de gerçek anlamda çömlekçi çarkının bu evrede ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.

10. SONUÇ

İdareci sınıfın ve şehirciliğin ortaya çıkması, giderek artan nüfusun şehirlerde toplanmaya başlaması, iş bölümünün artması ve ticaretin gelişmesi gibi etkenler giderek kurumsallaşan karmaşık (kompleks) toplumların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu gelişmenin doğal sonucu olarak, ortaya çıkan ihtiyaçların ve talebin karşılanabilmesi için, bu durum insanoğlunu belli alanlarda seri üretime ve yeni teknolojiler geliştirmeye sevkederken belli uzmanlık alanlarının da doğmasına yol açmıştır. İşte Mezopotamya'da Obeyd sonlarında başlayan ve gerçek anlamda Uruk döneminde ortaya çıkan bu gelişmeler, birçok yeniliği beraberinde getirmiş ve bu kapsamda çömlekçi çarkının da icadına ve zamanla yoğun kullanımına yol açmıştır.

Çömlekçi çarkının yaptığı katkı bu aletin kullanımı ile sınırlı kalmamış, aynı zamanda daha temel ve daha önemli olarak merkezkaç kuvvetinin keşfedilmesini sağlamış ve bu da pek çok yeni icadı tetiklemiştir⁸⁹². Çömlekçi çarkının icadı, büyük olasılıkla çömlekçi çarkından esinlenilerek tekerleğin icad edilmesi ve zamanla mil ile dönen çarkların kullanılması gibi 18.yy sanayi devrimine kadar devam eden bir gelişmenin ilk halkasını oluşturur.

---

⁸⁹¹ Şahoğlu, V., 2002:71.

⁸⁹² Foster, G., 1959 :99 .

Çömlekçi çarkının kullanılması, mal grupları ve formlarda çeşitlilik gibi çanak çömlek üretiminde pek çok yeniliği de beraberinde getirmiştir. Çanak çömlek üretiminde ana malzeme olan kilin, çarkın kullanılmasıyla birlikte üretim teknolojisine uygun olarak daha iyi arındırıldığı ve dolayısıyla daha az katkı içerdiği anlaşılmaktadır. Yine üretim aşamasında suyun bolca kullanılması çanak çömleğin astarlanmasına gerek bırakmadığından, astarsız ve açkısız mal grupları çömlekçi çarkı ile birlikte ortaya çıkmıştır. Böylece yalın mal olarak tanımlanan bu mal grubu çömlekçi çarkının karakteristik malı olmuştur.

Sözü geçen yalın mal grubu batı Anadolu'da kendine özgü tabak, geniş ve basık boyunlu çift kulplu çömlekler, amforalar gibi formlarla karakterize olur. Bu üretim teknolojisi kap üzerindeki bezeme uygulamalarının büyük oranda azalmasına neden olmuştur. Yine suyla birlikte kilin adeta plastikleşmesi, formların ovalleşmesini ve uzamasını sağlamış olmalıdır. Bu gelişmeler sayesinde çanak çömlekte standartlaşmaya doğru giden bir gelişme izlenir. Ancak özellikle bu çalışmanın da kapsadığı dönemde ortaya konan yapım teknikleri, batı Anadolu'da tam anlamıyla seri bir üretimin söz konusu olmadığını göstermektedir. Belirtmek gerekir ki bir formun çark yapımı olduğunu söylemek formun tamamen çarkta yapıldığı anlamına gelmez. Arkeolojik ve etnoarkeolojik çalışmalar, kalıpta ya da sucuk yöntemiyle yapılıp sonra çarkta tamamlanan ve daha sonra yine elde farklı yapım yöntemleri kullanılarak son şekli verilen pek çok örneğin bulunduğunu göstermektedir⁸⁹³. Bu örnekler dikkate alındığında, çömlekçi çarkının da kullanıldığı bu tarz üretimleri, tam anlamıyla seri ya da hızlı olarak nitelenmek pek de mümkün olmamaktadır⁸⁹⁴. Buna rağmen özellikle küçük boyutlu kase, bardak, tabak ve çömlek gibi formların çarkta daha hızlı üretilebildiği de bir gerçektir.

Çömlekçi çarkının üretimin mekanikleşmesini sağlaması, bu iş alanının gelişmesine neden olmuş ve uzmanlaşan çömlekçi ustası da sosyal tabakalanmada bir sınıf olarak yerini almıştır. Çömlekçi çarkının kullanılmaya başlanması ile birlikte bir diğer önemli değişiklik de günlük yaşamda ortaya çıkmış gibi görünmektedir:

---

⁸⁹³ Ibid.:111.

⁸⁹⁴ Ibid.:113.

Yapılan etnoarkeolojik araştırmalar, el yapımı çanak çömleğin daha çok kadın ustalar tarafından kendi mutfak eşyalarını elde etmek üzere biimlendirildiğine işaret etmektedir. Bazı bilim adamları, ömleki arkının kullanımının fiziki güç gerektirdiğini ve bu yüzden çanak çömlek yapımının, erkek ustaların eline geçtiğini belirtmiřlerdir⁸⁹⁵. Bazı etnoarkeolojik çalışmalar ise bu durumun daha çok sopa ya da ayak ile çevrilen çark tiplerinde geçerli olduğunu göstermektedir⁸⁹⁶.

Kilikya’da ömleki arkının kullanımı, Mezopotamya ve K.Suriye’ninki ile paralellik gösterir. Bu teknolojinin Kilikya’dan Anadolu yarımadasının batısına ulaşması, icadından yaklaşık 15 asır sonra gerçekleşmiştir. İlk aşamada bir başka deyişle geç İT II’de, i kuzeybatı Anadolu’da doğu kökenli madeni aletlerin görölmesi, söz konusu bölgede Suriye-Kilikya etkilerinin⁸⁹⁷ kendini hissettirmeye başladığının bir delilidir. Bir sonraki aşamada (İT III başları) ilişkiler daha da yoğunlaşmış ve bu sefer Troya’ya kadar olan coğrafi bölgeyi de içine almıştır. İşte bu gelişmelere paralel olarak ömleki arkı da Kilikya’dan Troya’ya kadar yayılmıştır. Bu dönemde bazı mal grupları ile depas, tankard ve tabak gibi batı Anadolu kökenli formlar da, Tarsus İT IIIA evresinde göröldüğu gibi aksi yönde Kilikya’ya kadar ulaşmıştır. Hatta depas Kuzey Suriye ve Güneydoğu Anadolu’ya kadar yayılmıştır. Tarsus’ta mimaride eşzamanlı olarak ortaya çıkan megaron planlı yapılar da batı Anadolu ile ilişkilere işaret eder. Karşılıklı ticarete dayalı olarak gelişen bu durum, batı Anadolu költürünün diğer bir deyişle batı Anadolu uygarlıđının⁸⁹⁸ etki alanının doğuya doğru genişlediğini gösterir. Bölgeler arası ilişkiler sonucunda ortaya çıkan bu gibi buluntular batı Anadolu ve Mezopotamya İT kronolojilerinin karşılaştırılmasında büyük önem taşımaktadır.

Ancak söz konusu ticaretin yaygın ve sistemli bir ağa dönüşmesi için başta güzergahın güvenliği olmak üzere, konaklama, temel ihtiyaçların (yiyecek ve su) karşılanması gibi önemli sorunların çözölmüş olması gerekmektedir. Yukarıda detaylı olarak gelişiminden bahsedilen ve batı Anadolu’da yayılım veya nüfuz

---

⁸⁹⁵ Ibid.:103, Mellink, M.,1986:141.

⁸⁹⁶ Johnston, R.,1977:177.

⁸⁹⁷ Efe, T., 2007:49.

⁸⁹⁸ Efe, T., 2004:23,24.

alanlarının özellikle çanak çömlek gruplarına göre saptandığı kültür gruplarının veya siyasal güçlerin, birbirleri ile yaptıkları anlaşmalar doğrultusunda söz konusu ticari ilişkilerin gelişmesinde ve güzergahların oluşmasında rol oynamış olmaları imkan dahilindedir. İTÇ II’de, Kilikya ve Kuzey Ege gibi birbirine uzak iki bölge arasında, bunların sınırlarının oluşmasında, coğrafyanın önemli bir etken olduğu sadece iki ana kültür bölgesi söz konusudur. Bunlar Bithynia-Frigya ve Akşehir-Konya kültür bölgeleri olup⁸⁹⁹ aşağı yukarı aynı sınırlarla erken İTÇ III’te de devam eder⁹⁰⁰ (Harita 7). İşte, siyasal otoriteleri barındırdığını düşündüğümüz bu kültür bölgelerinin doğal ulaşım yolu üzerinde sıralanması ve sayıca az olmaları bölgeler arasındaki ticaretin kurulmasını kolaylaştırmış olmalıdır. İki bölge arasında bu ilişkilerin kurulmasının gerisinde yatan en önemli neden olarak, Anadolu yarımadasında belli bölgeleri kontrolleri altında tutan ve ticaretin organizasyonunu üstlenen yeni bir siyasal yapılanmanın ortaya çıkması ve buna paralel olarak da ihtiyaçların çeşitlenmesi gösterilebilir.

Buradaki bir diğer önemli husus da karşılıklı ticareti mümkün kılacak ortak ticari değerlerin ve ticari birimlerin oluşmasıdır. Özellikle bahsi geçen iki bölgede yapılan kazılarda ele geçirilen ve ağırlık ölçüsü olarak değerlendirilen buluntular söz konusu bölgeler arasında ortak ticari düzenlemelerin varlığına işaret etmektedir⁹⁰¹.

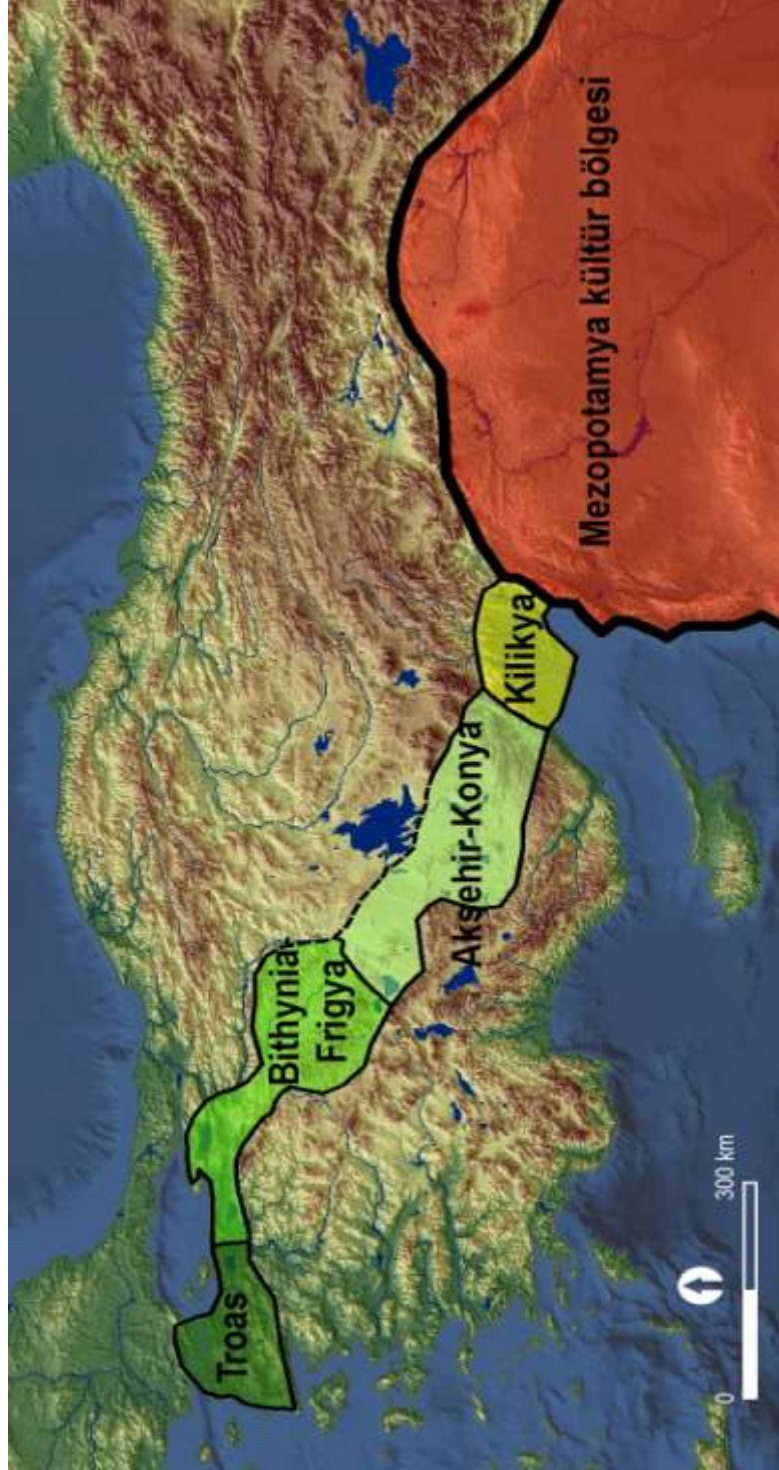
İşte tüm bu gelişmeler neticede, çömlekçi çarkının da kullanımını beraberinde getirmiştir. Şüphesiz sadece ticari ilişkiler teknolojik bir gelişmenin benimsenmesini sağlayamaz. Aynen Mezopotamya’da olduğu gibi batı Anadolu’da da çarkın ilk kullanımı, şehirciliğin ortaya çıkışı ile paralellik gösterir. Gelişkin plan özellikleri gösteren yerleşim dokusu, anıtsal mimari, sur sistemi gibi mimari özellikler Mezopotamya’da Geç Uruk döneminde yaşanan sürece oldukça benzemektedir. Dolayısıyla söz konusu yeni teknolojiden yararlanmanın bir zorunluluk haline gelmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Mezopotamya’da yaşanan süreçten farklı olarak Anadolu’da her bölgede bu gelişmeyi açıkça izlemek mümkün değildir.

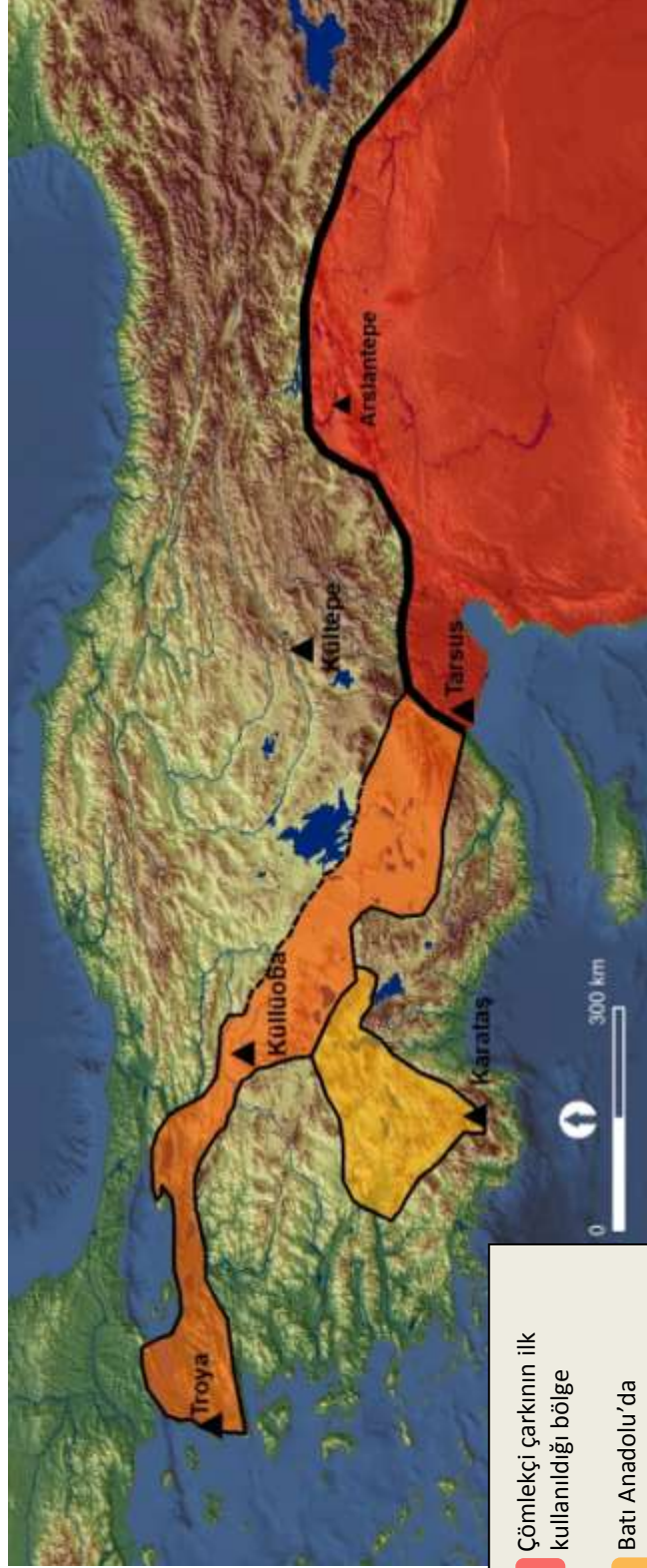
⁸⁹⁹ Efe, T., 2004:Fig.2.

⁹⁰⁰ Ibid.:23.

⁹⁰¹ Rahmstorf, L., 2006: 49 vdd. Fig.11.

Harita 7: İTÇ II-Erken İTÇ III Troas, Bithynia-Frigya, Akşehir-Konya, Kilikya Kültür Bölgeleri

Harita 8: İTÇ III başlarında çark yapımı çanak çömleğin Mezopotamya'nın kuzeyinde ve batı Anadolu'da yayıldığı bölge.

- Çömleği çarkın ilk kullanıldığı bölge
- Batı Anadolu'da Yalın malin ve ilk çark yapımı çanak çömleğin ortaya çıktığı bölge
- Batı Anadolu'da yalın mal ve formlarının bulunmadığı astarlı çark yapımı çanak çömleğin görüldüğü bölge

Bu bağlamda Kilikya bölgesi ile İTÇ II'den itibaren ilişkileri bulunan Orta Anadolu bölgesini batı Anadolu'dan farklı değerlendirmek gerekir. Kültepe ile ilgili olarak edinilen bilgiler İTÇ II ve III'te Kültepe'de ele geçirilen çark yapımı çanak çömleğin tamamının ithal olabileceğini göstermektedir. Yerli çanak çömleğin henüz çarkta üretilmediği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Kültepe'de gerçek anlamda çark yapımı çanak çömlek üretiminin Orta Tunç Çağı'na Geçiş Dönemi'nde başladığını söyleyebiliriz⁹⁰². Kültepe'deki bu durum, Malatya-Elazığ ovalarında elde yapılmış Karaz çanak çömleği ile Mezopotamya kökenli çarkta yapılmış çanak çömleğin birlikte kullanılmış olması ile paralellik gösterir.

Orta ve Doğu Anadolu'da doğu-batı yönünde olduğu gibi, güney-kuzey yönünde de ilişkilerin olduğunu unutmamak gerekir. Bazı Karaz çanak çömlek form ve bezeme özelliklerinin Kızılırmak Kavsi içinde söz konusu olması, bunun önemli bir delilidir. Dolayısıyla her iki bölgede de çarkın belli bir süre daha kullanılmamasında, her iki bölge arasındaki ilişkiler ve aynı zamanda benzeri siyasi ve sosyal yapılanma rol oynamış olabilir. Çanak çömlekte görülen benzerlikler ele alındığında, Kültepe'nin batı Anadolu ile olan ilişkileri de açık bir şekilde görülmektedir. Ancak Orta Anadolu'nun kuzeyinde ve kuzeybatısında çark yapımı çanak çömleğin ve kuzey Suriye kökenli malzemenin ele geçmemiş olması nedeniyle, Kültepe'nin batı Anadolu ile olan ilişkilerini daha çok Konya ovası üzerinden sağlamış olduğu sonucunu çıkarabiliriz. Bununla birlikte Kilikya veya Kuzey Suriye kökenli buluntular az da olsa daha kuzeyde Alışar ve Eskiyyapar'da ele geçirilmiştir.

Konya-Akşehir ovalarına ait bilgilerimiz daha ziyade yüzey araştırmalarına dayanmaktadır. Konya-Karahöyük kazılarının sonuçları ise sadece kısa raporlar halinde yayınlandığından, bugün için bu bölgenin çanak çömlek silsilesi hakkında çok az bilgi sahibiyiz. Sultan dağları- Frigya yaylası hattının batısında kalan ve kabaca Göller bölgesi ile Kütahya, Uşak ve Denizli illerini içine alan iç batı Anadolu'da-yüzey araştırmaları ve özellikle Seyitömer kazılarının gösterdiğine göre- çömlekçi çarkının İTÇ III başlarında henüz yaygın bir şekilde kullanılmadığı, daha

---

⁹⁰² Orthmann, W., 1963:78(dipnot 232).

da önemlisi karakteristik olan çark yapımı yalın çanak çömleğin temsil edilmediği anlaşılmaktadır (Harita 8).

Afyon bölgesinin kuzeyi ile Eskişehir ovaları arasındaki ilişkilerin sadece ovalar ve vadiler vasıtasıyla değil -Keçiçayırı kazılarından da anlaşıldığı üzere- Frigya dağlık bölgesi üzerinden de sağlandığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte İTÇ III'te yerleşmelerin sayıca azaldığı ve belli bölgelerde yoğunlaştığı göze çarpmaktadır⁹⁰³. İşte Eskişehir bölgesi söz konusu yoğunluğun arttığı bu ticaret yolu üzerinde yer alır. Bölgenin en uzun ve kesintisiz stratigrafisini veren Küllüoba'da saptanan çark yapımı çanak çömlek bu konuda önemli veriler sağlamıştır. Bu verilerden anlaşıldığı üzere, çömlekçi çarkının kullanıldığı ilk evrede Kilikya'dan esinlenilerek üretilmiş bir forma rastlanmamıştır. İlk çarkta yapılmış form olan Troya A2 tabağı daha çok Küllüoba'da bir önceki evreden itibaren kullanılmaya başlamış olan el yapımı tabak formunun çarkta yapılmış şekli olmalıdır. Ayrıca yine bu ilk evrede İTÇ II sonunda da kullanılan içe doğru kıvrılan ağızlı bazı kase formlarının çarkta yapılmış olması olasıdır. İTÇ III'ün geç evrelerinde ise ilk defa Suriye şişesi ve kadeh gibi ithal bazı örnekler ele geçmiştir. Özellikle sucuk yöntemi ile yapılıp çarkta tamamlanan örneklerin bulunması, sadece küçük boyutlu formların çarkta yapılıp büyük boyutlu kapların birkaç seferde çarkta ayrı ayrı çekilerek birleştirilmesi ya da sadece ağız kısımlarının çarkta yapılması gibi teknolojik veriler, batı Anadolu'da da kullanılan aletin *tournette* yani yavaş dönen çark olduğunun kesin göstergesidir.

Anadolu yarımadasındaki ilk çark yapımı örnekler Mezopotamya ile karşılaştırıldığında ustalık farkı açıkça görülmektedir. Ayrıca Suriye şişesi, bardak gibi ithal malzeme dışında; Anadolu'da sadece daha önce de el yapımı olarak üretilen tankard, depas, tabak, boyunlu çömlek ve amfora gibi geleneksel formların çarkta yapıldığı, Mezopotamya kökenli formların çarkta taklit edilmedikleri bilinmektedir. Bu duruma göre Anadolu'daki çömlekçi ustalarının, büyük ihtimalle daha önce elde yaptıkları formları çarkta yapmaya çalıştıkları ve böylece kendi kendilerini geliştirmiş olmaları daha olası görünmektedir. Batı Anadolu'nun kendi

---

⁹⁰³ Efe, T 2004:22.

içerisinde çömlekçi çarkında yapılan formların genellikle benzer formlar olması, mal olarak yerel killerin kullanılması, ancak yalın mal tekniğinin diğer bir deyişle tarzın aynı oluşu, çarkta yapılmış malzemenin oranının hiçbir yerleşmede çok yoğun olmaması, bölgede batı Anadolu’lu gezici ustaların varlığını gündeme getirmektedir.

Buna göre gezici ustaların taşınabilir ahşap çarkları hafif olduğundan çarkın yapım aşamasındaki frenlemeye direnci daha azdır. Bu nedenle dönüş hızı daha yavaştır. Söz konusu bu durumun teknolojik olarak Mezopotamya örneklerinden farklı örnekleri ortaya çıkarması doğaldır. Diğer yandan fırınlama tekniğinin yerel olması da formların pişmesini Mezopotamya örneklerinden farklı kılmaktadır. Böylece ustaların gelen talebe göre bildikleri formları çarkta üretmiş olmaları olasılık dahilindedir. Bu konudaki bir diğer olasılık da bilgi aktarımıdır.

Küllüoba’da daha çok elde yapılmış olmakla birlikte, oldukça fazla sayıda çark yapımı örneği de ele geçen depas formunun, batı Anadolu’daki diğer yerleşmelerde zaman zaman tek örnekle temsil edildiği ya da hiç ele geçmediği düşünüldüğünde, günlük kullanıma yönelik olmayan böyle bir formun burada büyük oranlarda ele geçmesinin söz konusu formun kökeninin de İç Batı Anadolu olabileceğini gösterir. Bilindiği üzere depas, tankard gibi özel formlar sadece bir modanın ürünü değil, aynı zamanda bir siyasi gücün ve zenginliğin sembolü olarak da değerlendirilmelidir. Naramsin stelindeki tankard⁹⁰⁴ ya da Lerna’da ele geçen mühür baskısı üzerinde görülen gaga ağızlı testi motifi⁹⁰⁵ gibi örnekler bunun göstergesidir. Bu bağlamda ele alındığında Eskişehir bölgesinin siyasi konumunun bu dönemde daha da önem kazanmış olması olasıdır.

Batı Anadolu’da Küllüoba dışında çömlekçi çarkının yoğun olarak kullanıldığı diğer bir yerleşme ise Troya’dır. İki yerleşmede de İTÇ II sonundan itibaren ortaya çıkan bazı yenilikler (tankard ve el yapımı tabakların ortaya çıkışı) , İTÇ III içerisinde görülen ortak formlar (A2 tabağı, A1 tabağı, depas, boyunlu çömlekler, çift kulplu amforalar) ve mal grupları (yalın mal, *red coated* mal ve *wash*

---

⁹⁰⁴ Kontani, R., 1995:Fig.2.

⁹⁰⁵ Weingarten, J “Another Look at Lerna:An EH IIB Trading Post?”, **OJA** 16/2, 1997, Fig.3:109.

mallar) çanak çömlekte paralel bir gelişim sürecine işaret etmektedir. Bu ortak özellikler her iki yerleşme kronolojilerinin karşılaştırılmasında önemli rol oynar. Buna göre İTÇ II'nin son evresine tarihlenen Küllüoba IVA ile Troya IIa-b katları; İTÇ III'ün ilk evresine tarihlenen Küllüoba IIIC ile Troya IIc katı ve İTÇ III'ün geç evresine tarihlenen Küllüoba IIIB-IIIA ile Troya IIg katı ve III. Yerleşme çağdaş olmalıdır. Bu doğrultuda ele alındığında Tarsus İTÇ IIIA'nın ise Troya IIc ile III. Yerleşme aralığına tarihlenmesi olasıdır (V.Tablo 11).

Her iki yerleşmede de çark yapımı çanak çömlek üretiminde en yoğun olarak kullanılan yalın mal grubu ve yine çoğunlukla bu mal ile üretilen A2 tabakları, boyunlu çömlekler ve amforalar söz konusu mala özgü formlar olarak çanak çömlek repertuarında yer alır. Bu şekilde, söz konusu mal grubu ve formların yayılım alanı, bize batı Anadolu'da çömlekçi çarkının ilk ve nispeten yoğun olarak kullanıldığı bölgenin sınırlarını kabaca vermektedir. Kilikya ve Troas bölgeleri arasında Anadolu yarımadasını diyagonal bir hat şeklinde geçen ve T. Efe tarafından "Büyük Kervan Yolu"⁹⁰⁶ olarak adlandırılan bu yayılım bölgesi, batı Anadolu'da kalaylı bakırın yayılım alanı⁹⁰⁷ ile de büyük oranda uyumaktadır. Dolayısıyla, çömlekçi çarkının ortaya çıkışı ve yayılımı -yukarıda da vurgulandığı gibi- bölgedeki yeni siyasal ve sosyal yapılanmalar ve çeşitlenen ihtiyaçlar doğrultusunda ortaya çıkan ticaret güzergahları ile doğrudan ilişkili olabilir.

Gerek Küllüoba'da gerekse Troya'da ele geçen Suriye kökenli form ve buluntular ve kültürel gelişim sürecindeki ortak noktalar, bu iki yerleşmenin uzak bölgeler ile ilişkilerini göstermektedir. Trakya'da batı Anadolu etkilerinin görüldüğü Kanlıgeçit gibi yerleşmeler, bu etkilerin Bulgaristan içlerine kadar ulaşmasında etkili rol oynamış olmalıdır. Yerleşmede görülen megaron planlı yapı, batı Anadolu kökenli kırmızı astarlı malların ortaya çıkışı, tankard ve A2 tabağı gibi formların görülmesi bu durumun açık bir göstergesidir. Bununla birlikte çömlekçi çarkının burada yoğun olarak kullanılmadığı da anlaşılmaktadır. Istranca dağlarındaki maden

---

⁹⁰⁶ Efe, T., 2007:49

⁹⁰⁷ Pernicka, E., 2001:409. Bu haritada Konya-Akşehir ovalarının kalaylı bakırın yayılım alanı içinde gösterilmemesi, şüphesiz bu bölgelerdeki araştırma yetersizliğinden kaynaklanmış olmalıdır.

yataklarına ulaşan güzergah üzerinde yer alan bu merkez dışında Bulgaristan'da Galabovo, Konstantia, Mihalic ve Baa Dere'de ele geçen depas formu batı Anadolu etkilerinin bu bölgeye ulaştığını gösterir. Ayrıca Galabovo'da ele geçen Suriye şişesi ise uzak bölgeler ile dolaylı ilişkilerin varlığına işaret eder.

Batı Anadolu etkileri zamanla Ege adaları ve Yunanistan karasına kadar ulaşmıştır. "Kastri-Lefkandi I" evresi ya da Anadolulaşma (*Anatolianizing*) olarak da anılan ve iki evre altında incelenen bu süreç, birçok bilim adamı tarafından uzun bir zaman dilimi içerisinde yerleştirilmektedir (V.Bölüm 8). Ege dünyasında bu dönemin başlangıcı için en önemli kriter ise tek kulplu tankard formunun ortaya çıkışıdır. Bilindiği üzere bu formun ortaya çıkışı batı Anadolu'da -Karataş-Semayük, Küllüoba ve Troya'da- stratigrafik olarak çömlekçi çarkının kullanımından önceye, diğer bir deyişle, İTÇ II'nin son evresine denk gelir⁹⁰⁸. Bu evrede çarkın kullanılmamasının yanı sıra henüz depas formu da ortaya çıkmamıştır. Aynı şekilde, Limantepe'de de söz konusu formun ilk örnekleri İTÇ II'nin sonlarına tarihlendirilen LMT B V-2 katında ortaya çıkar. Iassos'ta mezarlardan ele geçirilen tankardlar da aynı evreye tarihlendirilebilir. Mellink de söz konusu tek kulplu tankardların daha çok Ege'de geç İTÇ II'ye(Erken Hellas II) ; iç batı Anadolu kronolojisine göre ise İTÇ II sonuna tarihlenmesi gerektiğini belirtir⁹⁰⁹. Lefkandi I. Evreye ait olduğu belirtilen çanak çömleğin oldukça uzun bir dönemi içermesi nedeniyle, çömlekçi çarkının burada hangi aşamada kullanılmaya başladığını anlamak mümkün değildir. Diğer taraftan, Lefkandi I ile benzerlikleri bulunan Palamari'de çarkın Troya IV'ten önce kullanılmaması, ele geçen Suriye şişesi formunun ise en erken Troya IIg'de ele geçtiği düşünülürse, Kastri-Lefkandi I grubunun İTÇ III ortalarına, diğer bir deyişle, geç Troya II ve Troya III yerleşmelerine denk gelmesi gerekir.

Dolayısıyla, Ege'de Tankard ve onunla birlikte görülen çift kulplu çan şeklindeki kaselerin de ilk kullanımı batı Anadolu'da İTÇ II sonunda tankardın ortaya çıkışı ile paralellik göstermelidir. Bu şekilde, Ege'de Anadolulaşma

---

⁹⁰⁸ Aphrodisias'ta tankardın ve çark yapımı tabak formunun ortaya çıkışı yukarıda sözü edilen yerleşmelerinki ile uyuşmamaktadır. Bu durum stratigrafideki bozukluktan kaynaklanabilir.

⁹⁰⁹ Mellink, M., 1986:146,lev.16.

(*Anatolianising*) olarak tanımlanması gereken evre, esas olarak depas, içe doğru kıvrılan ağızlı kaseler, çark yapımı tabak ve küresel gövdeli kesik gaga ağızlı testi gibi batı Anadolu kökenli formlarla karakterize olan ve çarkın ilk defa ortaya çıktığı bir sonraki “geç evre” olmalı ve bu evre batı Anadolu erken İTÇ III ortalarına tarihlendirilmelidir. Bu durum şüphesiz Ege İTÇ kronolojisinin, Anadolu ve Mezopotamya kronolojileri ile karşılaştırılmasında büyük önem taşımaktadır.

Batı ve Orta Anadolu’da çark yapımı çanak çömleğin ortaya çıkışı ve yayılımı ile ilgili olarak bugüne kadar hemen hemen elle tutulur hiçbir araştırma yapılamamış olmasının gerisinde yatan iki önemli neden olarak araştırmaya zemin teşkil edecek yeterli sayıda eksiksiz ve güvenilir İTÇ stratigrafinin bulunmayışını ve pek çok araştırmanın ayrıntılı bilgilerden ve istatistiksel verilerden yoksun olduğunu gösterebiliriz.

İşte Küllüoba kazıları, kesintisiz İTÇ stratigrafisi ve iyi belgelenmiş malzemesi ile, çarkın iç kuzeybatı Anadolu’da ve dolayısıyla tüm Anadolu Yarımadası’nda ilk kullanımının ortaya konulması bağlamında, önemli yeni bir kaynak oluşturmuştur. Söz konusu kazılar ışığında bu tezin, özellikle aşağıdaki dört hususun aydınlatılmasına önemli katkılarda bulunduğunu söyleyebiliriz.

Bunlardan birincisi, batı Anadolu’da çark yapımı çanak çömleğin, Mezopotamya ile karşılaştırmalar yapılarak teknolojisi ve nasıl ortaya çıktığı ile ilgili bazı yeni saptamalarda bulunulmasıdır.

İkincisi, daha önce zannediliğinin aksine, Eskişehir bölgesinde -Küllüoba kazılarının gösterdiğine göre- uzun bir İTÇ III silsilesinin söz konusu olduğu ve bu dönemin başından itibaren çömlekçi çarkının kullanıldığının anlaşılmasıdır.

Üçüncüsü, bölgede erken İTÇ III’te çark yapımı çanak çömleğin Yukarı Sakarya Ovaları, Frigya Yaylası ve Eskişehir Ovası’nda yoğunlaştığı, -özellikle Seyitömer, Gordion, Polatlı kazılarından anlaşıldığı üzere -Doğu Marmara-Troya güzergahı haricinde- buradan doğu ve batıya doğru gidildikçe çark kullanımının giderek azaldığının veya hiç kullanılmadığının açıklık kazanmasıdır.

Dördüncüsü ise ilk yalın çark yapımı çanak çömleğin Anadolu'nun batısında kendine özgü formları ile "Büyük Kervan Yolu" denilen hat üzerinde ortaya çıktığının saptanması ve çarkın kullanımını takip eden evrelerde Küllüoba'da Suriye-Kilikya kökenli, ithal olarak nitelendirebileceğimiz çanak çömleğin ele geçirilmesi sebebiyle, Troya'ya Mezopotamya kökenli malzemenin de söz konusu kervan yolu üzerinden ulaşmış olduğunun artık tartışmaya yer bırakmayacak şekilde anlaşılmasıdır. 80'li yıllardan itibaren Efe tarafından Kilikya- Kuzey Ege arasında kurulduğu iddia edilen ticaret yolu ile ilişkili olarak farklı görüşler söz konusudur. Bunlardan en önemlisi Troya ile Tarsus arasındaki bu ilişkilerin deniz yolu ile gerçekleştiği yönündedir. Mellink tarafından ifade edilen bu görüşün en önemli dayanak noktalarından birisi o güne kadar iç batı Anadolu'da Tarsus ile ilişkilendirilebilecek yerleşmelerin henüz kazılmamış olmasıdır. Ancak Küllüoba kazılarında ortaya çıkarılan buluntular bu tezi çürütür niteliktedir. Ayrıca muhtemel ticaret güzergahı olarak belirtilen kıyı kesiminde söz konusu ilişkileri gösteren herhangi bir yerleşme bulunmamaktadır. Son derece önemli bir Liman şehri olan Limantepe'de Mezopotamya ile ilişkilere işaret eden kayda değer buluntular pek ele geçirilemezken, yoğun ticari ilişkilere işaret edebilecek çark yapımı çanak çömlek de son derece az sayıda ele geçmiştir. Bu durum Troya ve Tarsus arasındaki ilişkilerin kara yolu ile gerçekleştiği tezini güçlendirmektedir. Buna karşılık, Limantepe'nin, burada ele geçirilen buluntular doğrultusunda, daha çok Ege Dünyası ticaret ağının içinde yer aldığı açıkça anlaşılmaktadır. Diğer taraftan, çarkın -Karadeniz kıyıları dahil olmak üzere- Orta ve Doğu Anadolu'da gerçek anlamda kullanımının ise en erken M.Ö. 3.binyıl sonlarına doğru gerçekleşmiş olduğunu söyleyebiliriz.

Kaynakça

- Abay, E.,
1997 **Die Keramik der Frühbronzezeit in Anatolien mit “syrischen Affinitäten”**, Ugarit-Verlag Münster.
- Agouridis, C.,
1997 “Sea Routes and Navigation in the Third Millenium Aegean”, **Oxford Journal of Archaeology** 16(1):1-24.
- Algaze, G.,
1990 **Town and Country in Southeastern Anatolia:The Startigraphic Sequence at Kurban Höyük**, Vol II. Oriental Institute Publications, Chicago.
- 2001 “The Prehistory of Emperialism:The Case of Uruk Period Mesopotamia”, **Uruk Mesopotamia and It’s Neighbours Cross-Cultural interactions in the era of state formation** (Ed.by M.S. Rothmann), School of American Research Press, New Mexico.
- Algaze,G., A. Mısır.,
1993 ”Şanlıurfa Museum/University of California Excavations and Surveys at Titriş Höyük 1991”, **XIV. Kazı Sonuçları Toplantısı**:155-174.
- Algaze, G., P.Goldberg-D.Honça-T.Matney-A.Miller Rosen-D.Schlee-L.Somers.,
1995 “Titriş Höyük A Small EBA Urban Center in SE Anatolia The 1994 Season”, **Anatolica** 21:13-64.

- Alkım, H.,
1979 “Gedikli-Karahöyük çanak çömleğine Toplu Bir Bakış”,
VIII.Türk Tarih Kongresi Bildirileri, Ankara: 135-142.
- Alkım, B., Alkım, H., Ö.Bilgi
1988 **İkiztepe I Birinci ve İkinci Dönem Kazıları, The First and Second Excavations** (1974-1975), TTK Basımevi, Ankara.
2003 **İkiztepe II Üçüncü, Dördüncü, Beşinci, Altıncı ve Yedinci Dönem Kazıları**, (1976-1980), TTK Basımevi, Ankara.
- Alp, S.,
1962 “Türk Tarih Kurumunun 1962 Yılı Genel Kurul Toplantısı, Karahöyük”, **Bellekten** 16:620-622.
- Amiran,T.,
1952 “Connections Between Anatolia and Palestina in the Early Bronze Age. **Israel Exploration Journal** 2:89-103.
- Anderson, A,
1984 **Interpreting Pottery**, London.
- Arık, R.O.,
1948 “Karaoğlan Höyüğü Bakır Çağı Mimarlığındaki Özellikler”,
III.Türk Tarih Kongresi, Ankara:47-59.
- Armstrong, J.A.,
1997 “CERAMICS: Mesopotamian Ceramics of the Neolithic through Neo-Babylonian Periods”, (Ed. by E.M Meyers) ,
Oxford Encyclopedia of Archaeology in the Near East, Vol. 1: 453-459.

- Arnold, D.E,
1985 **Ceramic Theory and Cultural Process**, Cambridge.
- Astour, M.,
1995 “Overland Trade Routes in Ancient Western Asia”.
Civilizations of the Ancient Near East (Ed.by Jack Sason),
New York:1401-1420.
- Aykurt, A., S. Kaya.,
2005 “İzmir Arkeoloji Müzesi Tarafından Satın Alınan Bir Grup
Depas-Amphikypellon”, **Anatolia** 28:1-12.
- Barber, R.L.N.,
1984 “The Pottery of Phylakopi, First City,Phase ii(I-ii)”, **The
Prehistoric Cyclades:Contributions to a Workshop on
Cycladic Chronology**. Edinburgh, Department of Classical
Archaeology University of Edinburgh (Ed.by MacGillivray,
J.A, R.L.N Barber):88-93.
- 1987 **The Cyclades in the Bronze Age**, London.
- Barber, R.L.N, J.A. MacGillivray
1984 “The Prehistoric Cyclades: A Summary”, **The Prehistoric
Cyclades:Contributions to a Workshop on Cycladic
Chronology**. (Ed.by MacGillivray, J.A, R.L.N Barber).
Department of Classical Archaeology University of
Edinburg:296-302.

- Bell, A.M,
2001 “Tilmen Höyük Kazılarında Bulunmuş olan Portakal Renkli Çark Yapımı Mal Grubu (Brittle Orange Ware) Üzerine Bir Araştırma”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Bernabo-Brea.,
1964 **Poliochni. Citta Preistorica nell’isola di Lemnos I, II,**
Roma.
- Bilgi, Ö.
1982 **MÖ. 2.Binyılda Anadolu’da Bulunmuş olan Matara Biçimli Kaplar** İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No:2862, İstanbul.
- Bittel, K
1942 **Kleinasiatische Studien,** (Istanbuler Mitteilungen 5).
- Blackman, M.J., Stein, G., P.Vandiver
1993 “The Standardization Hypothesis and Ceramic Mass Production:Technological, Compositional and Metric Indexes of Craft Specialization at Tell Leilan,Syria”, **American Antiquity** 58:60-80.
- Blegen, C.W., J.L. Caskey, M. Rawson;
1950 **Troy I, General Introduction, The First and Second Settlements,** Princeton.

Blegen, C.;

1964 **Troy and the Trojans**, London.

1971 “The Identification of Troy” **Cambridge Ancient History** Vol I Part 2:411-416

Boileau, M.C.,

2005 **Production et distribution des ceramiques an IIIeme millenaire en Syrie du Nord-Est** . Paris.

Bossert, E.M.,

1967 “Kastri auf Syros”, **Archaeologikon Deltion** 22:53-76.

Bossuyt, A- L.Broze- V.Ginsburgh.,

2001 “On Invisible Trade Relations between Mesopotamian Cities during the Third Millenium B.C”, **The Professional Geographer**.53(2):374-83.

Braidwood, R.J-L.Braidwood

1960 **Excavations in the Plain of Antioch I.The Earlier Assemblages Phases A-J**. The University of Oriental Institute Publications, Vol.LXI.Chicago.

Broodbank, C.,

2000 **An Island Archaeology of the Early Cyclades**, Cambridge University Press.

- 2002 “Perspectives on an Early Bronze Age Island Centre: An Analysis of Pottery from Daskaleio-Kavos (Keros) in the Cyclades”, **Oxford Journal of Archaeology** 19(4) : 323-342.
- Buccelati, M., W.R.Shelby
- 1977 “A Typology of Ceramic Vessels of the Third Millennium from the First Two Seasons” **Syro-Mesopotamian Studies** (Terqa Preliminary Report No.4): 2-48.
- Burney, C.A.;
- 1956 “Northern Anatolia Before Classical Times”, **Anatolian Studies** 6:179-193.
- Calder, W.M.,
- 1928 “Exploration Archeologique de la Phrigie”, **Monumenta Asiae Minoris Antiqua I.**
- Carter, E.,
- 1995 “Report on the Kahramanmaraş Archaeological Survey Project from 24/11/93”, **XII. Araştırma Sonuçları Toplantısı** :331-341
- Chaput, E.,
- 1941 **Phrygie Exploration Archeologique I, Geologie et geographic physique**, Paris.

Childe, G.,

1954 “Rotary Motion”, **History of Technology** vol.1 (Ed. by. C, Singer, E.J. Holmyard ve A.R. Hall): 187-215, New York ve London.

Christmann, E.,

1994 “Die Magula von Pevkakia und die Frühbronzezeit in Thessalien. Chronologie und Externe Kontakte”, **La Thessalie Quinze années de recherches archéologiques, 1975-1999. Bilans et Perspectives**, Athens: 201-204.

1996 **Die Deutschen Ausgrabungen auf der Pevkakia-Magula in Thessalien II: Die Frühe Bronzezeit**, R. Habelt, Bonn.

Cooper, E.,

1978 **Seramik ve Çömlekçilik**, (Trans. by Ö. Bakırer), Ankara.

Courty, M.A.,

1998 “The Soil Record of an Exceptional Event at 4000 B.P in the Middle East” **Natural Catastrophes During Bronze Age Civilisations** (BAR International Series 728): 93-108.

Courty, M.A., Roux.V.,

1995 “Identification of Wheel Throwing on the Basis of Ceramic Surface Features and Microfabrics”, **Journal of Archaeological Science** 22:17-50.

Courty, M, A-H.Weiss, “

1997 The Scenario of Environmental Degradation in the Tell Leilan Region, Ne Syria, During the Late Third Millennium Abrupt Climate Change”, **Third Millenium BC Climate Change and Old World Collapse,NATO ASI Series** (Ed.by. Dalfes, N.,Kukla, G., H. Weiss):107-147.

Cox, C.W.M., A. Cameron;

1937 “Exploration Archeologique de la Phrigie” , **Monumenta Asiae Minoris Antiqua V.**

Crawford, H.,

1992 “An Early Dynastic Trading Network in Northern Mesopotamia”. **In La circulation des biens, des personnes et des idees dans le Proche-Orient ancien, XXXVIII R.A.I.** Paris:Editions Recherche sur les Civilisations.

1973 “Mesopotamia’s Invisible Exports in the Third Millenium”.**World Archaeology**.5:232-241.

Curvers, H.,

1989 “The Early Third Millenium in Syria”. In, **To the Euphrates and Beyond Archaeological Studies in Honour of Mauritis N. van Loon.** (Ed. by O.M.C Haex , H.Curvers, M. Akkermans) Rotterdam and Brookfield: :173-194.

1991 “Bronze Age Society in the Balikh Drainage (Syria)”,
Yayınlanmamış doktora tezi, University of Amsterdam.

Çınaroğlu, A., D, Çelik,

2006 “2004 Yılı Kastamonu-Kınık Kazısı”, **27. Kazı Sonuçları Toplantısı** 1:7-18.

2009 Alacahöyük 2007 Yılı Kazısı” , **30.Kazı Sonuçları Toplantısı** 91-104.

2010 **Atatürk ve Alacahöyük.**

Dangin, Thureau, F., Dunand,M.,

1936 **Til Barsip.** Paris.

Darkot, B., M.Tuncel;

1995 **Ege Bölgesi Coğrafyası** (3. Baskı) , İstanbul.

Davidson, T.E.,

1981 "Pottery Manufacture and Trade at the Prehistoric Site of Tell Agab, Syria", **Journal of Field Archaeology** 8:No 1: 65-77.

Dever, W.G.,

1997 "Ceramics: Syro-Palestinian Ceramics of the Neolithic, Bronze and Iron Ages", **Oxford Encyclopedia of Archaeology in the Near East**, Vol. 1 (Ed. by E.M Meyers):459-465.

Dornemann, R.H.,

1990 "The Beginning of the Bronze Age in Syria in Light of Recent Excavations", (Ed. by M. van Loon-H. Weiss). **Resurrecting the Past. A Joint Tribute to Adnan Bounni**, Leiden:86-100.

Doumas, C.,

1988 "EBA in the Cyclades: continuity or discontinuity?", **Problems in Greek Prehistory** (Ed. by French, E.B, K.A. Wardle):21-29.

2000 **Cycladic Culture: The N.P Goulandris Collection**, Athens.

Duru, R.,

2006 **Gedikli Karahöyük I**, TTKY V. Dizi Sayı 51, Ankara.

Easton, D.,

1976 "Towards a Chronology for the Anatolian Early Bronze Age", **Anatolian Studies** 26:145-172.

Efe,T.,

- 1988 **Demircihüyük, Die ergebnisse der Ausgrabungen 1975-1978, Die Keramik der Jüngerer Phasen, Vol III.** Verlag Philipp von Zabern. Manz Am Rhein. Berlin.
- 1992 “1990 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları”, **IX. Araştırma Sonuçları Toplantısı.** Ankara: 561-583,.
- 1994a “Early Bronze Age III Pottery from Bahçehisar: The Significance of the Pre-Hittite Sequence in the Eskişehir Plain, Northwestern Anatolia”, **American Journal of Archaeology** 98: 5-34.
- 1994b “1992 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları”, **XI. Araştırma Sonuçları Toplantısı.** Ankara:571-592.
- 1997 “1995 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları”, **XIV. Araştırma Sonuçları Toplantısı.** Ankara:215-232.
- 1998 “New Concepts on Tarsus-Troy Relations at the Beginning of the EB 3 Period,” **XXXIV ème Rencontre Assyriologique Internationale** (Istanbul 1987). T.T.K. Ankara : 297-304.
- 2002 “The Interaction Between Cultural/Political Entities and Metalworking in Western Anatolia during the Chalcolithic and Early Bronze Ages,”in: (Ed.by. Ü. Yalçın) **Anatolian Metal II. Der Anschnitt.** Bochum: 49-65.
- 2003a “Küllüoba and the Initial Stages of Urbanism in Western Anatolia”, **From Primary Villages to Cities. Essays in Honour of U. Esin** (Ed.by. M. Özdoğan, H. Hauptmann ve N. Başgelen)Arkeoloji ve Sanat Yayınları:265-282.

- 2003b "Pottery Distribution Within the Bronze Age of Western Anatolia and its Implications upon Cultural, Political (and Ethnic?) Entities", **Güven Arsebük İçin Armağan Yazıları**, (Ed.by M. Özbaşaran, O. Tanındı ve A. Boratav) Ege Yayınları, İstanbul: 87-104
- 2003c "Batı Anadolu Tunç Çağı Uygarlığının Doğuşu", **Tunç Bakışlar. ArkeoAtlas 2**: 92-129.
- 2004 "Kültür Gruplarından Krallıklara: Batı Anadolu'nun Tarihöncesi Kültürel ve Siyasal Gelişim Profili," **Colloquium Anatolicum III**: 15-29.
- 2006a "A Trinket Mould from Küllüoba Near Seyitgazi/Eskişehir," **Hayat Erkanal' Armağan. Kültürlerin Yanışması** (Ed.by. A.Erkanal, S. Günel):301-304.
- 2006b "Anatolische Wurzeln- Troia und die frühe Bronzezeit im Westen Kleinasien", **Troia, Archäologie eines Siedlungshügels und seiner Landschaft** (Ed.by M. Korfmann), Verlag Philipp von Zabern, Mainz am Rhein:15-28.
- 2007a "Küllüoba Kazıları ve Anadolu Tarihöncesi Araştırmalarına Katkısı", **Refik Duru'ya Armağan**, (Ed.by. G. Umurtak, Ş. Dönmez, A. Yurtsever). Ege Yayınları, İstanbul:103-114.
- 2007b "The Theories of ' Great Caravan Route' between Cilicia and Troy:the Early Bronze Age III Period in inland western Anatolia **Anaolian Studies 57**:1-17.

Efe, T., E.Fidan

2008 “Complex Two in the Early Bronze Age II Upper Town of Küllüoba near Eskişehir” **Anatolica** 34:67-102.

Efe, T., D.Ş.M., Ay Efe

2001 “Küllüoba: İç Kuzeybatı Anadolu’da bir İlk Tunç Çağı Kenti 1996 – 2000 Yılları Arasında Yapılan Kazı Çalışmalarının Genel Değerlendirmesi”, **Türkiye Bilimsel Araştırmalar Kurumu Arkeoloji Dergisi** 4: 44-78.

2007 “The Küllüoba Excavations and the Cultural/Political Development of Western Anatolia Before the Second Millennium B.C.,” **VİTA Belkıs Dinçol ve Ali Dinçol’ a Armağan** (Ed.by. M. Doğan, Alparslan Alparslan, M., H.Peker). Ege Yayınları, İstanbul:251-268.

Efe, T., Sarı, D., E.Fidan

baskıda “Keçiçayırı and Its Significance of the Excavations in the Prehistory of Inland Northwest Anatolia”, **Kütahya Üniversitesi Uluslar arası Arkeolojik Araştırmaları Toplantısı 3.**

Efe, T.,A. İlaslı, A.Topbaş;

1995 Salvage Excavations of the Afyon Archaeological Museum Part 1:Kaklık Mevkii, a Site Transitional to Early Bronze Age”, **Studia Troica** 5, 1995:357-399.

1997 “Pottery Links between the Troad and Inland Northwestern Anatolia during the Trojan Second Settlement”, **Poliochni, e l’Antica eta del Bronzo nell’Egeo Settentrionale**. Atina:596-609.

Efe, T., Türkteki, M.,

2005 “The Stratigraphy and pottery of the period transitional into the Middle Bronze Age at Küllioba (Seyitgazi-Eskişehir), **Anatolia Antiqua** 13:119-144.

Ehrich R.W.,

1965 **Ceramics and Man: A Cultural Perspective**, (Ed.by F.R. Matson):1-19. London.

Einwag, B.,

1998 **Die Keramik aus dem Bereich des Palastes A in Tall Bi'a/Tuttul und das Problem der frühen Mittleren Bronzezeit**. Münchner Vorderasiatische Studien 19.

Emre, K.,

1979 “Maşathöyük'te Eski Tunç Çağı” **Belleten** 43:1-48.

1992 “Two Imported Bottle-Shaped Jars from Karum Kanish” **Von Uruk nach Tuttul eine Festschrift für Eva Strommenger Studien und Aufsätze von Kollegen und Freunden**, Ed.by. B.Hrouda. S.Krollund, P.Z. Spanos:51-56 München Wien.

Erkanal, H., H.Hüryılmaz.,

1994 “Limantepe Kazıları 1992”, **XV. Kazı Sonuçları Toplantısı:360-373.**

Erkanal, H-T, Özkan.,

2000 “1998 Bakla Tepe Kazıları”, **21. Kazı Sonuçları Toplantısı :** 263-278.

Ertekin, G.

1992 “Eskişehir Kentinde Yerleşmenin Evrimi”, İ.Ü.Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

Eslick, C.,

2009 **Elmalı-Karataş V. The Early Bronze Age Pottery of Karataş: Habitation Deposits.** Bryn Mawr College Archaeological Monographs.

Foster, G

1959 “The Potter’s Wheel: An Analysis of Idea and Artifact in Invention”, **Southwestern Journal of Anthropology** vol.15/2:99-119, University of New Mexico Press.

Franchet, L,

1911 **Céramique Primitive:Introduction a l’etude de la technologie.** Paris.

- Franken, H,
1971 “Analysis of Methods of Pot Making in Archaeology”,
Harvard Technological Reviews 64, Cambridge: 222-22
- Frankfort, H.,
1924 **Studies in Early Pottery of the Near East.I.
Mesopotamia,Syria and Egyp and Their Earliest
Interrelations**, Royal Anthropological Institute of Great
Britain and Ireland,(Occasional Papers,no.6) London.
- French, D.H.,
1966 “Anatolian Pottery in the Aegean Area”, **Anatolian Studies**
16: 49-53.
- 1967 Prehistoric Sites in Northwest Anatolia, I. The İznik Area”,
1967 **Anatolian Studies** 17:49-100.
- 1969a “Anatolia and the Aegean in the Third Millenium
B.C.,Anatolia and the Aegean in the Third Millenium
B.C”,Yayınlanmamış Doktora Tezi, Cambridge.
- 1969b “Prehistoric Sites in Northwest Anatolia II. The Balıkesir and
Akhisar-Manisa Areas”, **Anatolian Studies** 19: 41-98.
- Fielden, K.,
1977 “Tell Brak 1976: The Pottery”, **Iraq** 39:245-255.

- 1981 "A Late Uruk Pottery Group From Tell Brak", **Iraq** 43/2:157-165.
- Firdich, C.,
1997 "Pinnacle E4/5-Die Keramik der Periode Troia II Im Vergleich" **Studia Troica** 7:111-258.
- Gates, M.H.,
2005 "2003 Season at Kinet Höyük (Yeşilköy-Dörtyol-Hatay)", **26. Kazı Sonuçları Toplantısı**:163-174.
2008 "2006 Season at Kinet Höyük (Yeşilköy-Dörtyol,Hatay)", **29. Kazı Sonuçları Toplantısı** :281-298.
- Genouillac, H.de.,
1926 **Céramique Cappadocienne**. Musee de Louvre Serie Archaeologique I.II.Paris.
- Genz, H.,
2003 **Ritzverzierte Knochenhülsen des dritten Jahrtausendes im Ostmitelmeerraum**, Harrasowitz, Wiesbaden.
- Goldman, H.,
1956 **Excavations at Gözlükule, Tarsus From the Neolithic Through the Bronze Age**, Princeton.

Gunter, A.C.,

1991 **Gordion Excavations Final Reports III, The Bronze Age**
(Ed.by. E.L.Kohler), University Museum Monograph 73,
University of Pennsylvania Press.

Güner, G.,

1988 **Anadolu'da Yaşamakta olan İlkel Çömlekçilik.** Akbank
Kültür Yayınları, İstanbul.

Haspels, C.H.E;

1971 **The Highlands of Phrigia. The Sites and Monuments,** Cilt I,
Princeton.

Hallo, W.W.,

1992 "Trade and Trades in the Ancient Near East:Some New
Perspectives", **In La circulation des biens, des personnes et
des idees dans le Proche-Orient Ancient XXXVIIIe R.A.I.**
Paris: Editions Recherche sur les Civilisations.

Hauptmann, H.,

1969/70 "Norşuntepe.Historische Geographie und Ergebnisse der
Grabungen 1968/69" **Istanbuler Mitteilungen** 19/20:21-78.

Hoh, M.R.,

1981 "Die Keramik von Hassek Höyük" **Istanbuler Mitteilungen**
31:31-82.

1984 "Die Keramik von Hassek Höyük" **Istanbuler Mitteilungen**
34:66-91.

Hood, S.,

1981 **Excavations in Chios 1938-1955: Prehistoric Emborio and
Ayio Gala Vol I**, Oxford.

1982 **Excavations in Chios 1938-1955: Prehistoric Emborio and
Ayio Gala Vol II**, Oxford.

Hout, J.L

1982 **Les Ceramiques Monochromes Lisees En Anatolie A
L'Epoque du Bronze Ancien.**

Hope, C.,

1987 **Egyptian Pottery**. Shire Publications.

Hüryılmaz, H.,

1995 “Uşak Arkeoloji Müzesinden Bir Grup Depas Amphikypellon”, **Eski Yakınoğu Kültürleri Üzerine İncelemeler, İ.Metin Akyurt-Bahattin Devam Anı Kitabı** (Ed.by.A.Erkanal-Öktü, E.Özgen, S.Günel, A.Tuba Ökse, H.Hüryılmaz, H.Tekin, Ç.Karaaslan, B.Uysal, F. Karaduman, A.Engin, R.Spieß, A.Aykut, R.Tuncel, U.Deniz, A.Rennie) Istanbul:177-188.

Izbırak, R.,

1972 **Türkiye I:14**

Johnston, R.,

1977 “ The Development of the potter’s Wheel: An Analytical and Synthesizing Study” (Ed.by Lechtmann, H-R.S. Merrill) **Material Culture Styles, Organization and Dynamics of Technology:Proceedings of the American Ethnological Society, St Paul, West Publishing Co.: 169-210.**

Joukowsky, M.S.

1986 **Prehistoric Aphrodisias. An Account of the Excavations and Artifact Studies I-II, Court- St Etienne.**

Kadish, B.,

1971 “Excavations at Prehistoric Remains of Aphrodisias,1968 and 1969”, **American Journal of Archaeology 75/2:121-140.**

- Kalsbeek, J.,
1980 "La Ceramique de Series du Djebel Aruda" **Akkadica** 20:1-11.
- Kamil, T.,
1982 **Yortan Cemetery in the Early Bronze Age of Western Anatolia**, BAR International Series 145, Oxford.
- Karg, N.,
1999 "Tarsus and Anatolian Chronology in Retrospect"
1.Uluslararası Kilikia Arkeolojisi Sempozyumu, Mersin:
283-301.
- Knappett, C., V, Kilikoğlu,
2007 "Pottery Fabrics and Technology", **Excavations at Kilise Tepe 1994-98 From Bronze Age to Byzantine in Western Cilicia**, 2007 (Ed.by. Postgate, J.N., D.Thomas) Cambridge McDonald Institute BIAA Monograph No. 30:241-272.
- Kontani, R.,
1995 "Relations between Kültepe and Northern Syria during the Third Millenium B.C ", **Bulletin of the Ancient Orient Museum** XVI: 109-142.

- 1997 “MÖ. 3.Binin ikinci yarısı ile 2. Binin İlk Çeyreğinde Seramik Bakımından Orta Anadolu ve Kuzey Suriye İlişkileri“, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Korfmann, M.,
2001 Troia MÖ.2. ve 3.Binyılda Ticaretin Kesişme Noktası”, **Troia Düş ve Gerçek**. Homer Kitabevi, İstanbul: 355-368.
- Korfmann, M-B, Kromer,
1993 “Demircihüyük Beşik-Tepe, Troia Eine Zwischenbilanz Zur Chronologie Dreier Orte in Westanatolien, **Studia Troica** 3:135-171.
- Koşay, H.Z.,
1938 **Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Alaca Höyük Hafriyatı, 1936’daki Çalışmalara ve Keşiflere ait İlk Rapor** Türk Tarih Kurumu Yayınları V.Seri, No2.
- Koşay, H.Z-A.Ülkü
1962 “Anadolu’da İptidai Çömlekçilik”, **Türk Etnografya Dergisi** Sayı 5 :89-93.

Kouka, O

2007 “Third Millenium B.C. Aegean Chronology”, **Three Rings, Kings and Old World Archaeology and Environment Studies in honor of Ian Kuniholm**(Ed.by S.Manning, M.Bruce) Oxbow Books, Oxford-Oakville: 133-149.

2009 “Cross cultural links and elite-identities:the Eastern Aegean/Western Anatolia and Cyprus from the early Third Millenium through the early Second Millenium BC”, **Cyprus and East Aegean: Intercultural Contacts from 3000 to 500 BC**, Proceedings of the International Archaeological Symposium – Pythagoreion Samos, 17th -18th October 2008, (Ed.by V. Karageorghis ve O. Kouka): 31-47.

Körte, G., A.Körte

1904 **Gordion:Ergebnisse der Ausgrabung im Jahre 1900.Jahrbuch des Kaiserlich Deyschen Archaologischen Instituts, Ergänzungsheft V.** Berlin.

Kühne, H.,

1976 **Die Keramik Vom Tell Chuera Und Ihre Beziehungen Zu Funden Aus Syrien Palastina, Der Türkei und Dem Iraq**, Berlin.

Lamb, W.

1937   **Excavations at Kusura near Afyon Karahisar**, John Johnson for the Society Antiquaries of London, Oxford.

Leshtakov, K.,

1996   **Early Bronze Age Settlement Patterns in the Balkans (CA.3500-2000 BC. Calibrated Dates)** Reports of Prehistoric Research Projects Vol. I Part 2 (Ed.by L, Nikolova), Sofia: :239-287.

2002   “Galabovo Pottery and a new synchronisation for the Bronze Age in Upper Thrace with Anatolia” **Anatolica** 28:171-211.

Leeuw, van der S.E., A.C. Pritchard,

1984   **The Many Dimensions of Pottery: Ceramics in Archaeology and Anthropology**, Amsterdam.

Loon, van M.,

2001   **Selenkahiye:Final Report on the University of Chicago and University of Amsterdam. Excavations in the Tabqa Reservoir, Northern Syria, 1967-1975.** Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut te Istanbul, Leiden.

Lebeau, M.,

2000 "Stratified Archaeological Evidence and Compared Periodizations in the Syrian Jezirah During the Third Millenium B.C.", **Chronologie Des Pays Du Caucase et de'l Euphrate aux IV-III Millenaires. Chronologies for the 4th-3rd millennium B.C. Vom Euphrat in den Kaukasus: Vergleichende Chronologie des 4. und 3. Jahrtausends v. Chr.**, (Ed.by C. Marro, H.Hauptmann) Actes du Colloque d'Istanbul, 16-19 décembre 1998, De Boccard, Istanbul-Paris.

Littauer, M.A, J.H. Crouwel,

1979 **Wheeled vehicles and Ridden Animals in the Ancient Near East.**

Lloyd, S-N.Gökçe,

1951 "Excavations at Polatlı:A New Investigation of Second and Third Millenium Stratigraphy in Anatolia",**Anatolian Studies** 1:21-75.

Lloyd, S., J. Mellaart

1962 **Beycesultan I. The Chalcolithic and Early Bronze Age Levels** . London.

Mac Gillivray, J.A, R.L.N. Barber,

1984   **The Prehistoric Cyclades:Contributions to a Workshop on Cycladic Chronology.**Edinburgh, Department of Classical Archaeology University of Edinburgh.

MacKay, E.,

1930   “Painted Pottery in Modern Sind:a Survival of an Ancient Industry” **Journal of Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland**, (Occasional Papers 60):127-135.

Manning, S.W.

1995   **The Absolute Chronology of the Aegean Early Bronze Age,Archaeology,Radiocarbon and History.** Sheffield Academic Press, UK.

1997a   "Troy,Radiocarbon,and the Chronology of the Northeast Aegean in the Early Bronze Age", **Poliochni, e l'Antica eta del Bronzo nell'Egeo Settentrionale**,(Ed.by Chr. Doumas., La Rosa). Athens:498-521.

1997b   “Cultural Change in the Aegean c.2200 BC”, **Third Millenium BC Climate Change and Old World Collapse** (Ed.by Dalfes, N.G. Kukla ve H.Weiss)NATO ASI Series:149-171.

Maran, J.

1998   **Kulturwandel auf dem Griechischen Festland und den Kykladen im späten 3. Jahrtausend v.Chr.** Bonn.

- Martin, H.,
- 1982 “ The Early Dynastic Cemetery at Al ‘Ubaid, A Re-Evaluation” **Iraq** 44 Part 2 :145-185.
- Matthews, R.,
- 2003 **Excavations at Tell Brak. Exploring an Upper Mesopotamian Regional Centre 1994-1996**, Vol. IV. McDonald Insititute for Archaeological Research.
- Maqdissi, M.,
- 1987 “Chronioque Archeologique Syria, Poteries du Bronze Ancient IV de la Vallee de l’Oronte”, **Syria** 64 :291-295.
- 1993 “Chronique des Activities Arceologies en Syrie (Tell Sianu)” **Syria** 70: 444-447.
- Mazzoni, S.,
- 1994 “Drinking Vessels in Syria: Ebla and the Early Bronze Age”, **Drinking in Ancient Societies, History and Culture of Drinks in the Ancient Near East**. Paper of a Symposium held in Rome:May17-19 1990 (History of the Ancient Near East/Studies VI), Padova.
- 2000 “From the Late Chalcolithic to Early Bronze in North-West Syria: **Anatolian Contact and Regional Perspective**. In **Chronologies des pays du Caucase et de L’euphrate aux IV-Millenaires**. Institute Francais D’Etudes Anatoliennes D’Istanbul. Paris:De Boccard.

McC.Adams, R.,-Nissen, H.J.,

The Uruk Countryside The Natural Settings of Urban Societies. University of Chicago Press.

Mellaart, J.,

1954 “Preliminary Report on a Survey of Pre-classical Remains in Southern Turkey” **Anatolian Studies** 4.:175-240.

1958 “Anatolia c 4000-2300 B.C” **Cambridge Ancient History I** Chapter XVIII.

1963 “Early Cultures of the South Anatolian Plateau, II: The Late Chalcolithic and the Early Bronze Ages in the Konya Plain”, **Anatolian Studies** 13,199-236

1981 “The Prehistoric Pottery from Neolithic to the Beginnings of E.B IV (c. 7000-2500 B.C)”, **The River Qoueiq, Northern Syria and it’s Catchment:Studies Arising from the Tell Rifa’at Survey 1977-79** (Ed.by. J. Matthers). BAR International Series, no 98, Oxford: 131-322..

Mellink, M,J.,

1962 “The Prehistory of Syro-Cilicia, **Bibliotheca Orientalis** 19:219-226.

1963 “Archaeology in Asia Minor” **American Journal of Archaeology** 67:173-190.

1964 “An Akkadian Illustrations of a Campaign in Cilicia”, **Anadolu** 7:101-115.

1965 “Archaeology in Asia Minor”, **American Journal of Archaeology** 69:133-149.

- 1967a "Beycesultan:A Bronze Age Site in Southwestern Turkey"
Bibliotheca Orientalis 24,1/2: 3-9.
- 1967b "Archaeology in Asia Minor", **American Journal of Archaeology** 75:161-181.
- 1969 "Excavations at Karataş-Semayük in Lycia,1968", **American Journal of Archaeology** 73:319-331.
- 1986 "The Early Bronze Age in West Anatolia: Aegean and Asiatic Correlations", **The End of the Early Bronze Age in the Aegean**(Ed.by G. Cadogan), Cincinnati Classical Studies 6. Leiden:139-152,
- 1989 "Anatolia and Foreign Relations of Tarsus in the Early Bronze Age", **Anatolia and the Near East. Studies in the Honor of Tahsin Özgüç**(Ed.by K.Emre, M.Mellink, B.Hruda ve N. Özgüç), TTK Basımevi, Ankara:319-332.
- 1992 "Anatolian Chronology", (Ed.by R.W. Ehrich),**Chronologies in Old World Archaeology**, cilt I, II, Chicago: 171-184, 207-220.
- 1993 "The Anatolian South Coast in the Early Bronze Age:The Cilician Perspective", **Between the Rivers and Over the Mountains Archaeologica Anatolica et Mesopotamica Alba Palmieri Dedicata** (Ed.by. M.Frangipane), Universita di Roma, La Sapienza, Roma:495-508.
- Milojčić, V.,
- 1961 **Samos I:Die Præhistorische Siedlung unter demHeraion, Grabung 1953 und 1955**, Bonn.

- Millard, A.R.,
1988 “The Bevelled Rim Bowls: Their Purpose and Significance”
Iraq 50:49-57.
- Moon, J.,
1987 **Catalogue of Early Dynastic Pottery**. Abu Salabikh
Excavations Volume 3. British School of Archaeology in Iraq.
- Nakou, G.,
1995 “The cutting edge: a new look at early Aegean metallurgy”,
Journal of Mediterranean Archaeology 8:1-32.
- Nissen, H.J
2001 “Cultural and Political Networks in the Ancient Near East
during the Fourth and Third Millennia B.C.,” **Uruk
Mesopotamia and its Neighbours; Cross-Cultural
Interactions in the Era of State Formation** (Ed. by Mitchell
Rothman), Santa Fe: School of American Research Press: 149-
179.
- 2004 **Anahatlarıyla Mezopotamya Yakınoğu Arkeolojisi'nin İlk
Dönemleri (İ.Ö. 9000-2000)**. Arkeoloji ve Sanat Yayınları,
İstanbul.

Oates, J.,

- 1982 "Some Late Early Dynastic III Pottery from Tell Brak. **Iraq** 44:205-219.
- 1984 "Ubaid Mesopotamia Reconsidered" **The Hilly Flanks and Beyond, Essays on the Prehistory of Southwestern Asia** (Ed.by. C.Young, P.Smith, P.Mortensen), The Oriental Institute of the University of Chicago:251-281.
- 1985 "Tell Brak and Chronology:The Third Millennium" **Mari** 4:137-144.
- 1986 "Tell Brak:The Uruk/Early Dynastic Sequence", **Gamdat Nasr Period or Regional Style?** (Ed.by U. Finkbeiner ve W. Rollig) , Dr. Ludwig Reichert Verlag:245-273,
- 1990 "Tell Brak in the Fourth and Third Millennia:From Uruk to Ur III. **Tall al Hamidiya 2.**(Ed.by S.Eichler-M. Wafler-Warburton):133-147.
- 1993 "Trade and power in the fifth and fourth millennia BC:new evidence from northern mesopotamia,**World Archaeology** 24, No.3:403-422.

Oates, D-J.Oates,

- 1993 "Excavations at Tell Brak 1992-93", **Iraq** 55:155-159.
- 1994 "Tell Brak :a stratigraphic summary 1976-1993", **Iraq** 56:167-176.

Oates, D-J, Oates-H., McDonald,

2001   **Excavations at Tell Brak , Nagar in the Third Millenium BC.** Vol 2(Mcdonalds Institute Monograph), London British School of Archaeology.

Orton, C., P.Tyers, A. Vince,

1993   **Pottery in Archaeology**, Cambridge.

Orthmann, W.,

1963   **Die Keramik der frühen Bronzezeit aus Inneranatolien.**
(Istanbuler Forschungen 24).

1966   “Untersuchungen auf dem Asarcık Hüyük bei Ilica. (Istanbuler Mitteilungen 16):27-88.

Orthmann, W., E.Rova

1991   **Graber des 3.Jt. v. Chr. Im syrischen Euphrattal 2. Ausgrabungen in Wreide.** Schriften zur Vorderasiatischen Archaeologie 2. Saarbrücken: Saarbrucker Druckerei.

Ökse, T.,

2004   “Suriye Şişeleri”nin Taşınma Biçimlerine İlişkin Yeni Bir Bulgu”, **Belleten** 68: 599-612.

2005a   “Early Bronze Age settlement pattern and cultural structure of the Sivas region”, **Archaologische Mitteilungen aus Iran und Turan** 37:35-51.

- 2005b “Yukarı Kızılırmak ve Fırat Havzalarını Birbirine Bağlayan Eski Kervan Yolları”, **Bilgi Ahmet Yesevi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi** 24:15-32.
- 2007 “Ancient mountain routes connecting central Anatolia to the upper Euphrates region”, **Anatolian Studies** 57:35-45.
- Von der Osten H.H.,
- 1937 **The Alishar Hüyük Seasons of 1930-32**, Oriental Institute Publications, Chicago.
- Öktü, A.,
- 1973 “Die Intermediate Keramik in Kleinasien”, Yayınlanmamış doktora Tezi.
- Özdoğan, E-M.Özdoğan,
- 2006 “Kırklareli Höyüğü 2004 Yılı Kazıları”, **27. Kazı Sonuçları Toplantısı** :187-194.
- Özdoğan, E-Schwarzberg.H-M. Özdoğan,
- 2007 “Kırklareli Höyüğü 2005 Yılı Çalışmaları”, **28. Kazı Sonuçları Toplantısı**. 253-268.

Özdoğan, M.-H. Parzinger- N.Karul,

- 1998 “Kırklareli Höyüğü 1996 Yılı Kazısı”, **19. Kazı Sonuçları Toplantısı**:123-150.
- 1999 “Kırklareli Höyüğü 1997 Yılı Kazısı”. **20. Kazı Sonuçları Toplantısı**:139-164.
- 2000 “1998 Yılı Kırklareli Höyüğü Kazıları”. **21. Kazı Sonuçları Toplantısı**: 93-108.

Özdoğan, M.,-H., Parzinger,

- 2000 “ Aşağıpınar and Kanlıgeçit excavations – some new evidence on early metallurgy from eastern Thrace”, **Anatolian Metal I**: 83-91

Özen, A.T.,

- 2001 **Geleneksel Çömlek Sanatı**. Eskişehir Anadolu Üniversitesi Halk Bilim Enstitüsü.

Özgüç, N.,

- 1957 “Kültepe Kazılarında bulunan mermer İdol ve heykeller” **Bellekten** 21:61-80.

Özgüç, T.,

- 1978 **Maşathöyük Kazıları ve Çevresindeki Araştırmalar**. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

- 1986 “New Observations on the Relationships of Kültepe with Southeast Anatolia and North Syria During the Third Millenium B.C”, **Ancient Anatolia. Aspects of Change and Cultural Development. Essays in honor of Machteld J. Mellink** (Ed.by. J.V.Canby), The University of Wisconsin Press: 31-47.
- Özgüç, T., Temizer, R.,
1993 “The Eskiypar Treasure”, **Aspects of Art and Iconography: Anatolia and It’s Neighbours. Studies in Honour of Nimet Özgüç**, (Ed.by M. Mellink, E.Porada, T.Özgüç):613-628.
- Özkan, T.-H.Erkanal,
1999 **Tahtalı Barajı Kurtarma Kazısı Projesi/Tahtalı Dam Area Salvage Project**, İzmir.
- Öztan, A.,
1989 A Group of Early Bronze Age Pottery from the Konya and Niğde Region, **Anatolia and the Near East.Studies in the Honor of Tahsin Özgüç** (Ed.by Emre, K., M. Mellink, B.Hruda ve N. Özgüç), Ankara: 407-418.
- Öztunalı, Ö.,
2000 “ Prehistoric Copper Sources in Turkey”, **Anatolian Metal I:31-67.**

- Pavlu, I.,
1996 **Pottery Origins. Initial Forms, Cultural Behaviour and Decorative Styles.** Praha.
- Pecorella, P.E.,
1984 **La Cultura Preistorica Di Iasos In Caria,** Giorgio Bretschneider Editore, Roma.
- Peiser, B.,
1998 "Comparative Analysis of Late Holocene Environmental and Social Upheaval: Evidence for a Global Disaster in the Late 3rd Millenium BC.", **Natural Catastrophes During Bronze Age Civilisations,** (BAR International Series 728): 117-139.
- Pernicka, E.,
2001 "Metaller Yeni Bir Çığır Açıyor, Tunç, Demir ve Gümüş" **Troia Düş ve Gerçek,** Homer Kitabevi, İstanbul:369-383.
- Podzuweit, C.,
1979 **Trojanische Gefassformen der Frühbronzezeit in Anatolien in der Agais und Angrenzenden Gebieten.**

Poham, M.R., L.H. Sackett

1968   **Excavations at Lefkandi, Euboea, 1964-66**, London.

Porada, E., Hansen, D., Dunham, S., S.Babcock

1992   “The Chronology of Mesopotamia ca.7000-1600”
Chronologies in Old World Archaeology: Vol. 2 (Ed.by
R.Ehrich) University of Chicago Press:90-124.

Postgate, J.N-J.A.Moon.

1982   ”Excavations at Abu Salabikh”, **Iraq** 44,2 :103-136.

Postgate, J.N-D.Thomas,

2007   **Excavations at Kilise Tepe 1994-98 From Bronze Age to
Byzantine in Western Cilicia**, Cambridge Mc Donald
Institute BIAA Monograph No. 30.

Prag, K.,

1970   “The Deep Sounding at Harran in Turkey”, **Levant** 2:63-94.

Pruss, A,

2000

“The Metallic Ware of Upper Mesopotamia: Definition, Chronology and Distribution”, **Chronologie Des Pays Du Caucase et de l Euphrate aux IV-III Millenaires**

Chronologies for the 4th-3rd millennium B.C. Vom Euphrat in den Kaukasus: Vergleichende Chronologie des 4. und 3. Jahrtausends v. Chr. (Ed.by. C. Marro., H.Hauptmann) Actes du Colloque d'Istanbul, 16-19 décembre 1998, De Boccard: Istanbul-Paris:193-203.

Rahmstorf, L.,

2006

“Zur Ausbreitung vorderasiatischer Innovationen in die frühbronzezeitliche Agais”, **Praehistorische Zeitschrift** 81:49-96.

Rambach, J.,

2000a

Kykladen I:Die Frühe Bronzezeit Grab- und Siedlungsbefunde, Bonn.

2000b

Kykladen II:Die Frühe Bronzezeit, Frühbronzezeitliche Beigabensitten- kreise auf den Kykladen, Relative Chronologie und Verbreitung, Bonn.

- Reinholdt, C
- 2003 “The Aegean and Western Anatolia: Social Forms and Cultural Relationships”, **Art of the First Cities. The third millennium B.C from the Mediterranean to the Indus** (Ed. by Aruz, J), London: 255-276.
- Renfrew, C.,
- 1972 **The Emergence of Civilisation The Cyclades and the Aegean in the Third Millennium B.C.**, Methuen Publishing Ltd., London.
- Rice, M.,
- 1984 **Pots and Potters: Current Approaches in Ceramic Archaeology**, Los Angeles.
- Rieth, A.,
- 1960 **5000 Jahre Töpferscheibe.** Jan Thorbecke verlag KG.Konstanz, Germany.
- Roux, V.,
- 2003 “A Dynamic Systems Framework for Studying Technological Change: Application to the Emergence of the Potter’s Wheel in Southern Levant”, **Journal of Archaeological Method and Theory** Vol. 10, 2003: 1-30.

Roux, V., P.de Miroschedji,

2009 “Revisiting the History of the Potter’s Wheel in Southern Levant”, **Levant** 41/2:155-173.

Rosene, A.,

2007 **Civilizing Climate. Social Responses to Climate Change in the Ancient Near East.** Rowman ve Littlefield Publishers United Kingdom.

Rothmann, M.S.,

2002 **Tepe Gawra: The Evolution of a Small, Prehistoric Center in Northern Iraq.** University of Pennsylvania Museum of Archaeology and Anthropology.

2001 **Uruk, Mesopotamia and It’s Neighbours Cross-Cultural interactions in the era of state formation,** School of American Research Press, New Mexico.

Rova, E.,

1989 “ Die sogenannte “Smearred wash ware” Ein Beitrag zur syrischen Keramik Des III Jahrtausends V.Chr”, **Baghdader Mitteilungen** 20:139-196.

1991 “Die Keramik aus dem Graberfeld” **Graber des 3. Jahrtausends v. Chr. Im syrischen Euphrattal 2. Ausgrabungen in Wreide,** Schriften zur Vorderasiatischen Archaeologie 2. Saarbrücken: 71-171.

Rutter, J.,

1979   **Ceramic Change in the Aegean Early Bronze Age. The Kastri Group, Lefkandi:I and Lerna IV:A Theory Concerning the Origin of Early Helladic III Ceramics,** Institute of Archaeology, University of California. Los Angeles.

1983   “Some observations on the Cyclades in the later third and early second millenia”, **American Journal of Archaeology** 87:69-76.

Rye, O.S.,

1981   **Pottery Technology: Principles and Reconstruction. Manuals on Archeology** 4. Washington.

Sagona, A –M.Erkmen-C.Sagona,

1998   “Excavations at Sos Höyük, 1995”, **Kazı Sonuçları Toplantısı** 18/1:137-143.

Sampson, A.,

1993   “Manika and Mainland Greece in Early Helladic III: Ceramic Evidence for Relations with the Aegean and Anatolia”, **Proceedings of the International Conference Wace and Blegen. Pottery as evidence for trade in the Aegean Bronze Age held at the American School of Classical Studies in Athens.** (Ed.by C. Zerner), Amsterdam:159-164.

Sams,K.,

The Gordion Excavations 1950-1973 Final Reports,The Early Phrygian Pottery Vol. IV, University of Pennsylvania Museum Press.

Sarı, D.,

2009 "Late EBII Pottery Recovered in Complex II of Küllüoba"
Anatolia Antiqua 17:89-132

Sazcı, G.,

2005 "Troia I-III, Die Maritime Troia-Kultur und Troia IV-V, Die Anatolische Troia-Kultur:Eine Untersuchung Der Funde und Befunde im Mittleren Schliemangraben (D07-D08)" **Studia Troica** 15:35-98.

2007

Troya Hazinesi, (Aygaz) Koç Yayınları, İstanbul.

Schachner, S-A.Schachner,

1995a

"Ürgüp ve Nevşehir Müzelerindeki "Depas" Amphikypellon ve "Tankart" Tipli Kaplar ve Düşündürdükleri",**İ.Metin Akyurt Bahattin Devam Anı Kitabı, Eski Yakınoğu Kültürleri Üzerine İncelemeler** (Ed.by A.Erkanal-Öktü, E.Özgen,S.Günel,,A.Tuba Ökse, H.Hüryılmaz, H.Tekin, N.Ç. Karaaslan, B.Uysal,F.Karaduman, A.Engin, R.Spieß, A.Aykut, R.Tuncel, U.Deniz,A.Rennie), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul:307-316.

- 1995b "Eine 'syrische' Flasche aus Fara" **Mitteilungen der deutschen Orientalgesellschaft: 83-96**
- Schliemann, H.,
- 1874 **Trojanischer Altertümer. Bericht über die Ausgrabungen in Troja.** Leipzig.
- 1881 **Ilios. Stadt und Land der Trojaner.Forschungen und Entdeckungen in der Troas und besondersauf der Baustelle von Troia,** Leipzig
- 1994(1875) **Troy and It's Remains.** New York.
- Schmidt, E
- 1932 **The Alishar Hüyük Seasons of 1928 and 1929.** Oriental Institute Publications.
- Schmidt, H.,
- 1902 **Heinrich Schliemann's Sammlung Trojanischer Altertümer.** Berlin.
- Schwartz, G.,
- 1989 **A Ceramic Chronology from Tell Leilan:Operation 1.** New Haven Yale University Press.

Schwartz, G-H.Weiss,

1992 “*Syria*”, **Chronologies in Old World Archaeology** (Ed.by Ehrich,W.R), Oriental Institute Publications, Chicago:221-243.

Scott, L.,

1955 “Pottery”, **A History of Technology I**:376-412, Oxford.

Seeher, B.A,-J.Seeher,

1998 “Gefasse aus Blei in der Frühen Bronzezeit Anatoliens. **Light on the Top of the Black Hill. Studies presented to Halet Çambel**, (Ed.by G. Arsebük, W. Schirmer, M.J, Mellink) Ege Yayınları, İstanbul:115-121.

Senior, L. M.,

1998 **Time and Technological Change: Ceramic Production, Labor and Economic Transformation in a Third Millenium Complex Society (Tell Leilan, Syria)**, Ann Arbor, Michigan.

Sevin,V.,

2001 **Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası I**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Sotirakopoulou, P.,

1993 “The Chronology of “Kastri Group” Reconsidered”,**British School at Athens** 88:5-20.

2008 “The Cyclades, the East Aegean Islands and the Western Asia Minor: Their Relations in the Aegean Late Neolithic and Early Bronze Age”, **Neolitik, Kalkolitik ve Erken Tunç Çağı’nda Ege** (Ed. by H. Erkanal, H. Hauptmann, V. Şahoğlu, V. Tuncel), Ankara Üniversitesi Sualtı Arkeolojik Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayın No:1, Ankara:533-557.

Spanos, P.Z.,

1972 **Untersuchung über den bei Homer “depos amphikypellon” genannten Gefäßstypus**, (Istanbul Mitteilungen 6).

Spanos, P.Z.-E. Strommenger

1993 “Zu den Beziehungen Zwischen Nordwestanatolien und Nordsyrien/Nordmesopotamien im III. Jahrtausend vor Christus”, **Aspects of Art and Iconography: Anatolia and Its Neighbours, Studies in Honor of Nimet Özgüç** (Ed. by M.J. Mellink, E. Porada ve T. Özgüç). Ankara:573-578.

Spencer, L.,

2007 “Pottery Technology and socio-economic diversity on the Early Helladic III to Middle Helladic II Greek Mainland”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), University College London.

Spitaels, P.,

1984 “The Early Helladic Period in Mine No.3 (Theatre Sector)”, **Thorikos 7** :151-174.

Stern,E.A.,

1995 **Die Agaische Frühzeit: Band I Das Neolithikum in Griechenland.** Verlag Der Österreichischen Akademie Der Wissenschaften Wien.

Strommenger, E.,

1970 “Keramik”, **Mitteilungen der Deutschen Orientalgesellschaft** 102:21-45. Berlin.

1980 **Habuba Kabira: Eine Stadt vor 5000 Jahren.**Mainz:Philipp von Zabern.

1991 “Ausgrabungen in Tell Bi’a 1990”, **Mitteilungen der Deutschen Orientalgesellschaft** 102:59-71.

Steadman, Sh.R.,

1994 “Isolation vs Interaction:Prehistoric Cilicia and its role in the Near Eastern World System”, Yayınlanmamış doktora tezi. Ann Arborumi

1995 “Prehistoric Regional Interaction in Anatolia and the Balkans: An Overwiev”, **Bulletin of the American Schools of Oriental Research** 299/300:13-32.

Strabon

w.date **Antik Anadolu Coğrafyası** (Geographika:XII-XIII-XIV).

Strommenger, E.,- K.Kohlmeyer.

2000 **Tall Bi'a / Tuttul-III Die Schichten Des 3. Jahrtausends V. Chr Im Zentralhügel E**, Saarbrücken, 2000.

Şahoğlu, V.,

2002 “Limantepe Erken Tunç Çağı Seramiğinin Ege Arkeolojisindeki Yeri ve Önemi”, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

2004 “Interregional Contacts around the Aegean during the Early Bronze Age” **Anadolu** 27: 97-120.

2005 “The Anatolian Trade Network and the İzmir Region During the Early Bronze Age”, **Oxford Journal of Archaeology** 24:339-361.

Tadmor, M.,

1964 “Contacts between the Amuq and Syria-Palestine”, **Israel Exploration Journal** 14:253-269.

Theochari, M., Parlama, L., E.Hatzipouliou,

1993 “ Kerameiki tis Chalkokratias III apo to Palamari tis Skyrou”, **Wace and Blegen Pottery as Evidence for Trade in the Aegean Bronze Age 1939-1989**. Amsterdam:187-193.

Thissen, L.C.,

1985 “Late Chalcolithic and Early Bronze Age Pottery from Hayaz Höyük” **Anatolica** 12:75-130.

- 1989 “An Early Bronze Age III Pottery Region between the Middle Euphrates and Beyond”. **Archaeological Studies in Honour of Mauritis N. Van Loon**. Rotterdam:195-212.
- Topbaş, A.,-Efe, T.A.İlaslı,
- 1998 “Salvage Excavations of the Afyon Archaeological Museum, Part 2:The Settlement of Karaoğlan Mevkii and The Early Bronze Age Cemetery of Kaklık Mevkii”, **Anatolia Antiqua** 6:21-94
- Tripathi, D.N,
- 1988 **Bronze Work of Mainland Greece from c. 2600 B.C to c. 1450 BC**, SIMA-Pocket Book 69.
- Türkteki, M.,
- 2004 “Küllüoba İlk Tunç Çağı III Çanak Çömleği”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Wagner, G., Ö.Öztunalı,
- 2000 “ Prehistoric Copper Sources in Turkey”, **Anatolian Metal** I:31-67. .

- Warren, P.,
 1972 “Knossos and the Greek Mainland in the Third Millenium B.C”, **Athens Annals of Archaeology** 5:392-398.
- Warshaw, J-Phethean, R.,
 2001 **The potter's guide to throwing.**
- Weingarten, J
 1997 “Another Look at Lerna:An EH IIB Trading Post?”, **Oxford Journal of Archaeology** 16/2:147-166.
- Weiss, H.,
 1997 “Late Third Millenium Abrupt Climate Change and Social Collapse in West Asia and Egypt” ,(Ed.by N. Dalfes, G. Kukla, H. Weiss) **Third Millenium BC Climate Change and Old World Collapse**, NATO ASI Series:711-723.
- Wilson, D.E.,
 1999 **Keos IX:Ayia Irini, Periods I-III The Neolithic and Early Bronze Age Settlements. Part 1:The Pottery and Small Finds**, Mainz am Rhein.

- Wilson, K.,
1986 “Nippur:The Gamdat Nasr Assemblage”, **Gamdat Nasr Period or Regional Style?** (Ed.by U. Finkbeiner, W. Röllig):57-89.
- Wright, G.E.,
1937 **The Pottery of Palestine from the Earliest Times to the End of the Early Bronze Age.** New Haven: American Schools of Oriental Research.
- Woolley, L.,
1956 **Ur Excavations Volume IV The Early Periods,** The Oxford University Press.
- Woolley, C.L., R.D, Barnett,
1952 **Carchemish III:The Excavations in the Inner Town.** London.
- Yakar, J.
1985 **The Later Prehistory of Anatolia:the Late Chalcolithic and Early Bronze Age,** British Archaeological Reports (BAR International Series) 268, Oxford.
- 2007 **Anadolu’nun Etnoarkeolojisi, Tunç ve Demir Çağlarında Kırsal Kesimin Sosyo-Ekonomik Yapısı,** (Trans.by S.Ç. Riegel)Homer Kitabevi, İstanbul.

Yener, A.,

1995

“Göltepe 1993 Kazı Sonuçları”, **XVI. Kazı Sonuçları Toplantısı**:177-188.

Zimmermann,T.,

2005

“Perfumes and Policies- A’Syrian Bottle’ from Kinet Höyük and Anatolian Trade Patterns in the Advanced Third Millenium BC”, **Anatolica** 31:161-169.

Katalog

Levha 1

1. Hafif içe doğru kıvrılan ağız kenarlı sığ kase parçası.

Plankare:	Bul. no:	Form:	Mal Grubu:	ap:	Evre:
Z 19	265	1a	B	14	III C

Bul. Yeri: Tabakadan.

Tarifi: Koyu kırmızı renkte dış yüzey astarlı ve parlak açkılıdır. İ yüzeyde ağız kenarı altında bant-astar vardır. Bej renkli sık dokulu hamur mika katkılıdır. Astarsız i yüzeyde ince ve sık aralıklı çark izleri saptanmıştır.

2. Hafif içe doğru kıvrılan ağız kenarlı derin kase parçası.

Plankare:	Bul. no:	Form:	Mal Grubu:	ap:	Evre:
Z19	272	1a	B	12	IIIC

Bul. Yeri: Tabakadan.

Tarifi: Koyu kırmızı renkte dış yüzey astarlı ve parlak açkılıdır. İ yüzeyde ağız kenarı altında bant astar uygulanmıştır. Bej renkli, sık dokulu hamur mika katkılıdır. Astarsız i yüzeyde el ile hissedilebilen geniş aralıklı tur olukları mevcuttur. Olasılıkla ark yapımıdır.

3. Düz kenarlı hafif omurgalı derin kase parçası.

Plankare:	Bul.no:	Form:	Mal Grubu:	ap:	Evre:
-----------	---------	-------	------------	------	-------

Z19 276 1b B 17 III C

Bul. Yeri: Tabakadan.

Tarifi: Kırmızı renkte iç ve dış yüzey astarlı ve parlak ağıklıdır. Bej renkli sık dokulu hamur katkı içermemektedir. Pişmeden dolayı yüzeyde alacalanma mevcuttur. Düzgün profil nedeniyle çark yapımı olması olasıdır.

4. Düz kenarlı, hafif omurgalı derin kase parçası.

Plankare:	Bul.no:	Form:	Mal Grubu:	Çap:	Evre:
Z19	412	1b	D	20	III C

Bul. Yeri: Tabakadan.

Tarifi: Pembemsi kırmızı renkte çok ince astarlı iç ve dış yüzey ağıksızdır. Bej renkli orta kabalıktaki hamur mika ve ince taşçık içerir. El ile hissedilebilen geniş aralıklı tur olukları vardır. Olasılıkla çark yapımı.

Levha 2

1. Hafif S profilli sığ kase parçası.

Plankare:	Bul.no:	Form:	Mal Grubu:	Çap:	Evre:
Z19	413	1c	E	26	III C

Bul. Yeri: Tabakadan.

Tarifi: Koyu gri renkte astarlı iç ve dış yüzey az ağıklıdır. Açık gri renkli sık dokulu hamur, mika katkılıdır. Her iki yüzeyde de astarlı olmasına rağmen sık ve ince çark izleri görülebilmektedir.

2. Hafif S profilli derin kase parçası.

Plankare:	Bul. no:	Form:	Mal Grubu:	Çap:	Evre:
Z 19	410	1c	D	18	III C

Bul.Yeri: Tabakadan.

Tarifi: Bej renkte çok ince astarlı iç ve dış yüzey açıksızdır. Aynı renkte sık dokulu hamur katkısızdır. Çark izleri dış yüzeyde belirgin; iç yüzeyde belirsizdir.

3. Hafif S profilli derin kase parçası.

Plankare:	Bul. No:	Form:	Mal Grubu:	Çap:	Evre:
Z 19	413	1c	E	18	III C

Bul.Yeri: Tabakadan.

Tarifi: Koyu gri renkte astarlı iç ve dış yüzeyler iyi açkılıdır. Açık gri renkli hamur sık dokulu ve mika katkılıdır. Dış yüzeyde ağız altında çarkta yapımdan kaynaklanan tur olukları görülebilmektedir.

4. Keskin S profilli derin kase parçası.

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
Z19	273	1d	A	14	III C

Bul.Yeri:Tabakadan.

Tarif: Açık kırmızı renkte astarlı iç ve dış yüzeyler iyi açkılıdır. Açık bej renkli, sık dokulu hamur mika katkılıdır. İç yüzeyde omurgadan itibaren dikey olarak açkılanmıştır. Profilinin düzgünlüğü nedeniyle çark yapımı olması olasıdır.

Levha 3

1. A2 tabağı parçası.

Plankare:	Bul.no.:	Form:	Mal Grubu:	Çap:	Evre:
------------------	-----------------	--------------	-------------------	-------------	--------------

Z19 423 2b A 22 IIC

Bul.Yeri: Tabakadan.

Tarifi: Kırmızı renkte astarlı iç ve dış yüzey az açıktır. Portakal renkli sık dokulu hamur mika katkılıdır. Dış yüzeyde görülen derin tur olukları nedeniyle çark yapımı olması olasıdır.

2. A2 tabağı parçası.

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
Z19	273	2b	C	18	IIC

Bul.Yeri: Tabakadan.

Tarif: Bej renkte yüzey astarsız ve açıksızdır. Aynı renkteki hamur ince taşçık katkılıdır. Dış yüzeyde çarkta yapımdan kaynaklanan derin ve geniş aralıklı tur olukları mevcuttur.

3. A2 tabağı parçası.

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
Z19	273	2b	C	20	IIC

Bul. Yeri: Tabakadan.

Tarif: Bej renkte yüzey astarsız ve açıksızdır. Aynı renkte orta kabalıdaki hamur ince taşçık katkılıdır. Dış yüzeyde çark izleri mevcuttur.

4. A2 tabağı parçası.

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
Z19	403	2b	D	22	IIC

Bul.Yeri: Tabakadan.

Tarif: Bej renkte yüzey astarlı ve az açkılıdır. Aynı renkte orta kabalıktaki hamur mika ve ince taşçık katkıdır. İ yüzeyde pi meden dolayı olu mu  alacalanma mevcuttur. Olasılıkla ark yapımıdır.

Levha 4

1. A2 tabağı parçası.

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	ap:	Evresi:
Z19	270	2b	A	27	III C

Bul.Yeri: Tabakadan.

Tarif: Açık kırmızı renkte astarlı i ve dış yüzey az açkılıdır. Bej renkli hamur katkısızdır. İ yüzeyde sık ve ince çark izleri mevcuttur.

2. A2 tabağı parçası,dip kısmı.

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	D.ap:	Evresi:
Z19	276	2b?	D	5	III C

Bul.Yeri:Tabakadan.

Tarif: Açık kahverengi dış yüzey ince astarlı ve açkısızdır. Bej renkli orta kabalıktaki hamur mika ve ince taşçık katkıdır. Açık gri renkte i yüzeyde çarkta yapımdan kaynaklanan geniş aralıklı tur olukları mevcuttur.

3. ömlek parçası.

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	D.ap:	Evresi:
-----------	---------	-------	------------	--------	---------

Z19 273 5? C 5 IIC

Bul.Yeri: Tabakadan.

Tarif: Küresel gövdeli, yuvarlak diplidir. Ağız kısmı eksiktir. Portakalımsı kırmızı renkli iç ve dış yüzey astarsız ve açkısızdır. Aynı renkteki hamur ince taşçık katkılıdır. İç yüzeyde derin tur olukları mevcuttur.

4. Dışa açılan ağızlı çömlek parçası

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
Z19	403	5a	A	26	IIC

Bul.Yeri: Tabakadan.

Tarif: Açık kırmızı renkli iç ve dış yüzey astarlı ve iyi açkılıdır. Bej renkli hamur katkısızdır. Profilinin düzgünlüğü nedeniyle çark yapımı olması olasıdır.

Levha 5

1. Amfora.

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
AD 19	346	9	C	10,5	IIC

Bul.Yeri: Açmanın kuzey doğusundaki taş duvarın kenarından.

Tarif: Dudak dışa dönüktür. Boynun ortasından omuza inen çift kulp vardır. Gövde oval ve dip düzdür. Pembemsi bej renkli yüzey astarsız ve açkısızdır. Kahverengi hamur seyrek taşçık katkılıdır. İç yüzeyde çarkta yapımından kaynaklanan tur olukları oldukça belirgindir. Dış yüzeyde gövde ve omuz hizasında çark izleri yoğun olarak görülmektedir. Çarkta tek seferde yapılmıştır.

Levha 6

1. Hafif içe doğru kıvrılan ağızlı sığ kase parçası.

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
Z19	265	1a	D	19	IIIB

Bul. Yeri:Tabakadan.

Tarif: Pembemsi kırmızı renkli yüzey ince astarlı ve açkısızdır. Bej renkli sık dokulu hamur mika katkıdır. İç yüzeyde ince ve sık çark izleri görölmektedir.

2. Düz kenarlı hafif omurgalı kase parçası.

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
Z19	260	1a	D	13	IIIB

Bul.Yeri: Tabakadan.

Tarif: Açık kahverengi iç ve dış yüzey ince astarlı ve az açkılıdır. Bej renkli sık dokulu hamur katkısızdır. Profilin düzgün ve ince oluşu nedeniyle çark yapımı olması olasıdır.

3.Düz kenarlı hafif omurgalı kase parçası.

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
Z19	399	1b	B	20	IIIB

Bul.Yeri:Tabakadan.

Tarif: Koyu kırmızı renkli astarlı yüzey parlak ağıklıdır. Bej renkli sık dokulu hamur mika katkılıdır. Dış yüzeyde çarkta yapımdan kaynaklanan zayıf tur olukları el ile hissedilebilmektedir.

4. Hafif S profilli kase parçası.

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
Z19	403	1c	A	14	IIIB

Bul.Yeri: Tabakadan.

Tarif: Açık kırmızı yüzey astarlı ve az ağıklıdır. Pembemsi bej renkli hamur katkısızdır. Astar iç yüzeyde omurga kısmına kadar devam etmektedir. Her iki yüzeyde de çarkta yapımdan kaynaklanan tur olukları görülebilmektedir.

Levha 7

1. Kase parçası, dip kısmı.

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
Z19	265	1?	D	?	IIIB

Bul. Yeri: Tabakadan.

Tarif: Açık kahverengi yüzey ince astarlı ve ağıksızdır. Bej renkli hamur mika katkılıdır. Dış yüzeyde hiçbir iz görülmezken iç yüzeyde, olasılıkla öncelikle sucuk yöntemi ile şekillendirilip daha sonra çarkta çevrildiğinden, geniş aralıklı ve derin tur olukları mevcuttur. Ağız kısmı eksiktir.

2. A2 tabağı parçası.

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
-----------	---------	-------	------------	------	---------

Z19 265 2b C 22 IIIB

Bul. Yeri: Tabakadan.

Tarif: Bej renkli yüzey astarsız ve a ksızdır. İ yüzeyde çarkta yapımdan kaynaklanan derin tur olukları açık bir şekilde görülebilmektedir.

3. A2 tabağı parçası.

Plankare: Bul.No: Form: Mal Grubu: ap: Evresi:

Z19 400 2b F 27 IIIB

Bul. Yeri: Tabakadan.

Tarif: Kırmızımsı bej renkli yüzey astarsız ve a ksızdır. Portakal renkli hamur ince taşçık katkılıdır. Dış yüzeyde çark izleri sık ve incedir. İ yüzeyde ise hiç çark izi görülmez. Mal grubu “Altıntaş Portakal Renkli Malı” olarak nitelendirilebilir.

4. A2 tabağı parçası.

Plankare: Bul.No: Form: Mal Grubu: ap: Evresi:

Z19 265 2a A 24 IIIB

Bul. Yeri: Tabakadan.

Tarif: Açık kırmızı renkli yüzey astarlı ve açkılıdır. Pembemsi bej renkli hamur ince taşçık içerir. Dış yüzeyde ağız kenarında ince ve sık çark izleri mevcuttur.

Levha 8

1. Tankard parçası.

Plankare: Bul.No: Form: Mal Grubu: ap: Evresi:

Z19 401 3 A 15 IIIB

Bul.Yeri:Tabakadan.

Tarif: Koyu kırmızı renkli yüzey astarlı ve açkılıdır. Astar i  yüzeyde ağız altında bant oluşturur. Açık bej renkli sık dokulu hamur mika katkılıdır. İ  yüzeyde ağız altından itibaren sık ve ince çizgiler halinde çark izleri mevcuttur.

2. Tankard parçası.

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	�ap:	Evresi:
Z19	260	3	E	9	IIIB

Bul.Yeri: Tabakadan.

Tarif: Koyu gri renkli dış yüzey astarlı ve açkısızdır. Astar i  yüzeyde ağız kenarı altında kalın bir bant şeklinde devam eder (bant-astar). İ  yüzeyde ince ve sık çark izleri mevcuttur.

3. Tankard parçası.

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	�ap:	Evresi:
Z19	399	4?	B	?	IIIB

Bul.Yeri: Tabakadan.

Tarif: Dış yüzey kırmızı renkte astarlı ve açkılıdır. Bej renkli hamur ince taşcık katkılıdır. Astarsız i  yüzeyde çarkta yapımdan kaynaklanan tur olukları mevcuttur.

4. Depas parçası.

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	�ap:	Evresi:
Z19	260	4	B	?	IIIB

Bul.Yeri: Tabakadan.

Tarif: Koyu kırmızı renkte astarlı dış yüzey parlak dikey açıktır. Bej renkli sık dokulu hamur mika katkıdır. Astarsız iç yüzeyde, sucuk yöntemi ile yapıldığından, bazı ek yerleri görülmektedir. İç yüzeyde görülen ince ve sık çark izlerinden sucuk yöntemi ile yapılıp çarkta tamamlanmış olması olasıdır.

5. Depas parçası

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
Z19	400	4	B	?	IIIB

Bul.Yeri:Tabakadan.

Tarif: Koyu kırmızı renkte astarlı dış yüzey parlak dikey açıktır. Bej renkli sık dokulu hamur mika katkıdır. Astarsız iç yüzeyde sucuk yöntemi ile yapıldığından bazı ek yerleri görülmektedir. İç yüzeyde görülen ince ve sık çark izlerinden, sucuk yöntemi ile yapılıp çarkta tamamlanmış olması olasıdır.

Levha 9

1. Depas parçası.

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
Z19	409	4	A	?	IIIB

Bul.Yeri:Tabakadan.

Tarif: Kızıl kahve astarlı dış yüzey dikey olarak açıklanmıştır. Gri renkli hamur mika katkı içerir. İç kısımda sucuk yöntemi ile yapımdan kaynaklanan ek yerleri, fazlalıklar ve hava kabarcıkları oldukça belirgin şekilde görülebilmektedir. Sucuk yöntemiyle yapıldıktan sonra yavaş çarkta döndürüldüğü anlaşılmaktadır.

2. Çömlek parçası

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
Z19	400	5a	A	23	IIIB

Bul. Yeri: Tabakadan.

Tarif: Ağız dışı açılmakta olup gövde olasılıkla küreseldir. Her iki yüzey de açık kırmızı renkte kalın astarlı ve az açkılıdır. Bej renkli ve orta kabalıktaki hamur mika katkı içerir. Dış yüzeyde ağız altından başlayan çark izleri sık ve incedir. İç yüzeyde çark izi görülmemektedir.

3. Dışa açılan ağız kenarlı çömlek parçası.

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
Z19	409	5a	B	23	IIIB

Bul. Yeri: Tabakadan.

Tarif: Her iki yüzey de kırmızı astarlı ve parlak açkılıdır. Bej renkli hamur ince taşçık katkılıdır. Dudak kısmına doğru oldukça incelen düzgün profili nedeniyle çark yapımı olması olasıdır.

4. Dar boyunlu çömlek parçası.

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
Z19	400	5b	D	9	IIIB

Bul.Yeri:Tabakadan.

Tarif: Açık kırmızı renkte ince astarlı dış yüzey açkısızdır. İç yüzey astarsızdır. Pembemsi bej renkli hamur mika katkılıdır. Özellikle dış yüzeyde ince ve sık çark izleri mevcuttur.

Levha 10

1. Hafif içe doğru kıvrılan ağızlı kase parçası.

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
Z19	368	1a	B	19	III A

Bul.Yeri: Tabakadan.

Tarif: Koyu kırmızı astarlı yüzey parlak açkılıdır. Bej renkli sık dokulu hamur katkısızdır. Profilinin d zg nl g  nedeniyle çark yapımı olması olasıdır.

2. Hafif içe doğru kıvrılan ağızlı kase parçası.

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
Z19	386	1a	B	22	III A

Bul. Yeri:Tabakadan.

Tarif: Açık kahverengi yüzey astarlı ve iyi açkılıdır. Bej renkli hamur mika katkılıdır. Profilinin d zg nl g  nedeniyle çark yapımı olması olasıdır.

3. Düz kenarlı hafif omurgalı sığ kase parçası.

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
AA19	391	1b	B	15	III A

Bul.Yeri: Tabakadan.

Tarif: Dış yüzey kırmızı renkte astarlı ve parlak açkılıdır;i  yüzey kahverengi astarlı ve parlak açkılıdır. Bej renkli sık dokulu hamur mika katkılıdır. Profilinin çok ince ve düzgün olması nedeniyle çark yapımı olması olasıdır.

4. Hafif S profilli kase parçası

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
Z19	386	1c	D	14	III A

Bul. Yeri: Tabakadan.

Tarif: Kahverengi ince astarlı yüzey az açkılıdır. Astar içte ağız altında bant oluşturmaktadır. Açık bej renkli sık dokulu hamur mika katkıdır. Dış yüzeyde çarkta yapımdan kaynaklanan el ile hissedilebilen tur olukları mevcut olduğundan olasılıkla çark yapımıdır.

5. Hafif S profilli derin kase parçası.

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	Çap:	Levha No:	Evresi:
Z19	368	1c	A	11	9/5	III A

Bul.Yeri: Tabakadan.

Tarif: Her iki yüzey de Açık kırmızı renkte astarlı ve açkılıdır. Bej renkli sık dokulu hamur mika katkıdır. Dış yüzeyde ağız kenarına yakın kesimde görülen derin yatay oluklar nedeniyle çark yapımı olması olasıdır.

Levha 11

1. Hafif S profilli sığ kase parçası.

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
Z19	373	1c	A	27	III A

Bul.Yeri:Tabakadan.

Tarif: Her iki yüzey de açık kırmızı renkte astarlı ve açkılıdır. Bej renkli sık dokulu hamur mika katkıdır. Dış yüzeyde ağız kenarına yakın kesimde çark izleri vardır.

2. Hafif S profilli kase parçası.

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
-----------	---------	-------	------------	------	---------

Z19   385   1c   A   10   IIIA

Bul. Yeri: Tabakadan.

Tarif: Her iki yüzey de açık kırmızı renkte astarlı ve açıktır. Bej renkli sık dokulu hamur mika katkıdır. Dış yüzeyde çarkta yapımdan kaynaklanan tur olukları vardır.

3. Hafif S profilli sıg kase parçası.

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
AC26	150	1c	A	11	IIIA

Bul Yeri: Adak çukurundan.

Tarif: Kırmızı renkli dış yüzey astarlı ve az açıktır. Dış yüzeyde pişmeden ötürü alacalanma mevcuttur. Bej renkli sık dokulu hamur mika katkıdır. Astarsız iç yüzeyde çark izleri vardır.

4. Hafif S profilli yatay kulplu derin kase.

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
AA19	391	1c	C	28	IIIA

Bul. Yeri: Adak çukurundan.

Tarif: Astarsız ve açkısız yüzey pişmeden dolayı açık grimsi bir renk almıştır. Bej renkli hamur ince taşçık katkıdır. Her iki yüzeyde de sık ve ince tur olukları vardır. İç yüzeyde bunlar sadece ağız kenarı altında belirgindir. Dip kırıktır.

Levha 12

1. A2 tabağı parçası.

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
-----------	---------	-------	------------	------	---------

AC26   154   2b   D   21   IIIA

Bul. Yeri: Adak çukurundan.

Tarif: Açık kırmızı renkli yüzey ince astarlı ve açkısızdır. Pembemsi bej renkli hamur mika katkılıdır. Dış yüzeyde sık aralıklarla ince çark izleri mevcuttur.

2. A2 tabağı parçası.

Plankare: Bul.No: Form: Mal Grubu: Çap: Evresi:

Z19   379   2b   C   22   IIIA

Bul. Yeri: Tabakadan.

Tarif: Her iki yüzey de pembemsi kırmızı renkte ince astarlı ve açkısızdır. Pembemsi bej renkli hamuru mika katkılıdır. Her iki yüzeyde de çark izleri sık ve incedir.

3. A2 tabağı parçası

Plankare: Bul.No: Form: Mal Grubu: Çap: Evresi:

AC 26   120   2b   F   22   IIIA

Bul. Yeri: Adak çukurundan.

Tarif: Krem renkli yüzey astarsız ve açkısızdır. Krem renkli sık dokulu hamur ince taşçık ve mika katkılıdır (ithal yalın mal). Her iki yüzeyde de sık aralıklarla ince çark izleri mevcuttur.

4. A1 tabağı parçası.

Plankare: Bul.No: Form: Mal Grubu: Çap: Evresi:

AC26/25   147   2a   B   19   IIIA

Bul. Yeri: Adak çukurundan.

Tarif: Koyu kırmızı renkli yüzey astarlı ve parlak a ıklıdır. Bej renkli hamur mika katkılıdır ve açık gri renkte özlüdür. Dış yüzeyde el ile hissedilebilen tur olukları ve düzgün profil kabın çarkta yapıldığını gösterir.

5. A2 tabağı parçası

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	�ap:	Evresi:
AC26/25	165	2b	A	26	III A

Bul.Yeri:Adak  ukurundan.

Tarif: Açık kırmızı renkli yüzey astarlı ve az a ıklıdır. Portakal renkli orta kabalıktaki hamur ince taŐık katkılıdır. Profilinin düzgün olması ve A2 tabağı profili vermesinden dolayı çark yapımı olduğu anlaşılmaktadır.

Levha 13

1. A2 tabağı parçası.

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	�ap:	Evresi:
AC 26	152	2b	F	17	III A

Bul.Yeri:Adak  ukurundan.

Tarif: Krem renkli yüzey astarsız ve açkısızdır. Aynı renkteki sık dokulu hamur mika katkılıdır. Her iki yüzeyde de sık aralıklı, ince çark izleri vardır.

2. A2 tabağı parçası.

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	�ap:	Evresi:
-----------	---------	-------	------------	------	---------

AC 26   58   2b   C   22   IIIA

Bul.Yeri: Adak çukurundan.

Tarif: Açık bej renkli yüzey astarsız ve a ksızdır. Aynı renkteki sık dokulu hamur mika ve ince ta cık katkılıdır. Her iki yüzeyde de sık aralıklı, ince çark izleri gör lmektedir. Dış yüzeyde görülen keskin yüzey, bu yüzeyin sert bir cisimle düzeltilmiş olabileceğini gösterir. Dip düzdür.

3. A2 tabağı parçası.

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
Z19	373	2b	C	22	IIIA

Bul.Yeri:Tabakadan.

Tarif: Bej renkli yüzey astarsız ve a ksızdır. Aynı renkli hamur ince ta cık içerir. Her iki yüzeyde de sık aralıklı, ince çark izleri vardır.

4. A2 tabağı parçası.

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	Çap:	Levha No:	Evresi:
AC 26	86	2b F		22	12/4	IIIA

Bul.Yeri:Adak çukurundan.

Tarif: Portakal renkli yüzey astarsız ve a ksızdır. Aynı renkteki hamur ince ta cık katkılıdır. İ yüzeyde belli belirsiz şekilde görülen tur olukları, dış yüzeyde tarak benzeri bir cisimle yapıldığından sık ve ince yivler şeklinde oluşmuştur. Söz konusu muntazam izler dip kısımda konsantrik daireler şeklindedir.

5. A1 tabağı parçası

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
-----------	---------	-------	------------	------	---------

Z19 385 2a C 28 IIIA

Bul Yeri:Tabakadan.

Tarif: Bej renk yüzey astarsız ve açkısızdır. Aynı renkteki hamur ince taşçık ve mika katkılıdır. Her iki yüzeyde de sık ve ince çark izleri vardır.

6. A1 tabağı parçası.

Plankare: Bul.No: Form: Mal Grubu: Çap: Evresi:

Z19 378 2a D 32 IIIA

Bul. Yeri: Tabakadan.

Tarif: Açık kırmızı yüzey ince astarlı ve açkısızdır. Bej renkli hamur iri taşçık katkılıdır. Her iki yüzeyde de sık ve ince çark izleri vardır.

Levha 14

1. Tankard.

Plankare: Bul.No: Form: Mal Grubu: Çap: Evresi:

AE19 241 3 D 10 IIIA

Bul. Yeri: Adak çukurundan.

Tarif: Tankard. Dış yüzey ince kahverengi astarlı ve açkısızdır. Bu astar içte ağız altında devam eder. Bej renkli hamur mika katkılıdır. Her iki yüzeyde de ince ve sık çark izleri vardır.

2. Tankard parçası.

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
Z19	386	3	E	9	III A

Bul. Yeri: Tabakadan.

Tarif: Koyu gri renkli dış yüzey astarlı ve açkısızdır. Astar ağız altında kalın bir bant oluşturur. İç yüzeyde ince ve sık çark izleri vardır.

3. Tankard parçası.

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
Z19	373	3	C	?	III A

Bul. Yeri: Tabakadan.

Tarif: Tankard parçası. Bej renkli yüzey astarsız ve açkısızdır. Aynı renk hamur katkısızdır. Dış yüzey iyi sıvazlandığından herhangi bir iz içermezken, iç yüzeyde çarkta yapımdan kaynaklanan derin tur olukları vardır.

4. Depas parçası.

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	D.Çap:	Evresi:
AD/AE 19	251	4b	E	4	III A

Bul. Yeri: Adak çukurundan.

Tarif: Koyu gri renkte astarlı dış yüzey parlak açıktır. Açık gri renkteki sık dokulu hamur katkısızdır. Astarsız ve açkısız iç yüzeyde çark izleri sık ve incedir. İçte dip kısma doğru tur olukları daha geniştir. Dip kısımda çarkta yapımdan kalan memecik görülmektedir. Ağız kısmı eksiktir.

Levha 15

1. Depas

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
AB 17	298	4a	B	9	III A

Bul.Yeri: Adak çukurundan.

Tarif: Kızıl kahve astarlı yüzey çok iyi açkılıdır. Yer yer dikey açkılı izleri vardır. Astar içte ağız altında belli belirsizdir. Kahverengi hamuru ince taşçık katkılıdır. Astarsız iç yüzeyde sığ ve geniş çark izleri mevcuttur. Ağız kenarının bir kısmı ve kulbun biri kırıktır.

2. Depas.

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
AD18 +	7	4a	B	8,5	III A
AD19	12				

Bul.Yeri: Tabakadan.

Tarif: Depas. Koyu kırmızı renkte astarlı yüzey parlak açkılıdır. İç kısımda ağız kenarı altında bant astar vardır. Bej renkli sık dokulu hamur mika katkılıdır. İç kısımda çark izleri vardır. Gövde, ağzın bir kısmı ve bir kulp eksiktir.

3. Depas, dip parçası.

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	D.Çap:	Evresi:
AC 26	91	4b	C	2,5	III A

Bul. Yeri: Adak çukurundan.

Tarif: Bej renkli yüzey astarsız ve açkısızdır. Aynı renkteki hamuru mika katkılıdır. Dış yüzeyde hiçbir iz görünmezken iç yüzeyde olasılıkla sucuk yöntemi ile yapılip çarkta tamamlandığından derin ve geniş tur olukları mevcuttur.

Levha 16

1. Depas parçası.

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	D.Çap:	Evresi:
AC 26	154	4b	B	2,5	III A

Bul. Yeri: Adak çukurundan.

Tarif: Dış yüzey koyu kırmızı astarlı ve parlak ağılıdır. Bej renkli hamur mika katkıdır. Astarsız iç yüzeyde derin ve geniş aralıklı tur olukları vardır. Olasılıkla sucuk yöntemi ile yapılıp çarkta tamamlanmıştır.

2. Depas parçası.

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
AC 25-26	171	4b	D	2,5	III A

Bul. Yeri: Adak çukurundan.

Tarif: Dış yüzey kahverengi ince astarlı ve az ağılıdır. Bej renkli hamur mika katkıdır. Tur olukları dış yüzeyde el ile hissedilmektedir. İç yüzeyde ise sucuk yöntemi ile yapılıp çarkta tamamlanmasından kaynaklanmış olabilecek izler mevcuttur. İçte dip kısımda çarkta tamamlanmadan kalan memecik vardır.

3. Depas parçası.

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
AC 26	161	4b	D	2,5	III A

Bul.Yeri: Adak çukurundan.

Tarif: Dış yüzey kahverengi ince astarlı ve ačkısızdır. Pembemsi bej renkli hamur katkısızdır. Tur olukları dış yüzeyde el ile hissedilmektedir. İç yüzeyde ise sucuk yöntemi ile yapılip çarkta tamamlanmasından kaynaklanmış olabilecek izler vardır.

4. Depas parçası.

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
AC 26	124	4a	A	?	III A

Bul. Yeri: Adak çukurundan.

Tarif: Açık kırmızı renkte astarlı yüzey az ačkılıdır. Pembemsi bej renkli hamur mika katkılıdır. Dış yüzeyde hiçbir iz görülmezken iç yüzeyde çarkta yapımdan kaynaklanan derin tur olukları vardır. Dip kısım yuvarlatılmıştır.

5. Depas parçası.

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
AC 26	158	4a	A	?	III A

Bul.Yeri:Adak çukurundan.

Tarif: Kırmızımsı kahverengi yüzey astarlı ve iyi ačkılıdır. Bej renkli hamur ince taşçık içerir. İç kısımda çark izleri vardır. İçte, dip kısmında çarkta yapımdan dolayı oluşan memecik bulunmaktadır.

Levha 17

1. Küresel gövdeli çömlek parçası

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
------------------	----------------	--------------	-------------------	-------------	----------------

Z19 385 5a C 44 IIIA

Bul.Yeri: Tabakadan.

Tarif: Bej renk yüzey astarsız ve açkısızdır. Bej renkli hamur mika ve ince taşçık katkıdır. İç yüzeyde pişmeden dolayı alacalanma bulunmaktadır. Dış yüzeyde ince ve sık aralıklı çark izleri vardır.

2. Küresel gövdeli çömlek parçası.

Plankare: Bul.No: Form: Mal Grubu: Çap: Evresi:

Z19 373 5a D 32 IIIA

Bul Yeri: Tabakadan.

Tarif: İnce astarlı dış yüzey bej renkli ve az açkılıdır. Bej renk hamur mika katkıdır. Astarsız iç yüzeyde ince çark izleri vardır.

3. Çömlek parçası.

Plankare: Bul.No: Form: Mal Grubu: Çap: Evresi:

Z19 373 5a C 27 IIIA

Bul.Yeri:Tabakadan.

Tarif: Bej renkli yüzey astarsız ve açkısızdır. Bej renkli hamur iri taşçık katkıdır. Dış yüzeyde ince ve sık aralıklı çark izleri vardır.

4. Küresel gövdeli ve basık geniş boyunlu çömlek parçası.

Plankare: Bul.No: Form: Mal Grubu: Çap: Evresi:

AC 26 124 5a C 21 IIIA

Bul. Yeri: Adak çukurundan.

Tarif: Bej renkli yüzey astarsız ve açkısızdır. Aynı renkteki hamur ince taşçık katkılıdır. Her iki yüzeyde de özellikle ağız kenarında, sık ve ince çark izleri vardır.

5. Küresel gövdeli dışa dönük dudaklı  mlek parçası.

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	�ap:	Evresi:
Z19	373	5a	C	23	III A

Tarif: Bej renkli yüzey astarsız ve açkısızdır. Aynı renkteki hamur ince taşçık katkılıdır. Her iki yüzeyde de ağız kenarı altında sık ve ince çark izleri mevcuttur.

Levha 18

1. Küresel gövdeli basık ve geniş boyunlu  mlek parçası.

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	�ap:	Evresi:
AC 26	158	5a	C	15	III A

Bul. Yeri:Adak  ukurundan.

Tarif: Bej renkli yüzey astarsız ve açkısızdır. Aynı renkteki hamur ince taşçık ve mika katkılıdır. Yüzeyde pişmeden dolayı alacalanma vardır. İ  yüzeyde çarkta yapımdan kaynaklanan tur olukları gayet belirgindir.

2. Küresel gövdeli basık ve geniş boyunlu  mlek parçası.

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	�ap:	Evresi:
AB 17	192	5a	C	18	III A

Tarif: Bej renkli yüzey astarsız ve açkısızdır. Aynı renk hamur iri taşçık katkıdır. Özellikle ağız kısmından boyuna kadar olan kesimde ince ve sık çark izleri vardır. Ancak boyundan sonraki kesimde çark izi iç tarafta görülememektedir. Bu durumda ağızdan boyuna kadar olan kesimin çarkta şekillendirilmiş olması olasıdır. Dip kısım eksiktir.

Levha 19

1. Dar boyunlu çömlek parçası.

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
AC 26-25	165	5b	C	8	III A

Bul.Yeri: Adak çukurundan.

Tarif: Bej renkli yüzey astarsız ve açkısızdır. Aynı renk hamur ince taşçık katkıdır. Her iki yüzeyde de ince ve sık çark izleri vardır.

2. Dar boyunlu çömlek parçası.

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
AC 26	152	5b	C	10	III A

Bul.Yeri: Adak çukurundan.

Tarif: Bej renkli yüzey astarsız ve açkısızdır. Aynı renk hamur mika katkıdır. Her iki yüzeyde de ince ve sık çark izleri vardır.

3. Dar boyunlu çömlek parçası

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
Z 19	373	5b	F	8	III A

Bul Yeri: Tabakadan.

Tarif: Kahverengi ince astarlı dış yüzey, astarın fırça ile sürülmesinden dolayı, fırça izleri içerir. Astar içte ağız kenarı altında da devam eder. Bej renkli hamur katkısızdır. Genellikle yatay olarak görülen fırça izlerinin muntazam olması, kabın çarkta astarlandığı izlenimini vermektedir.

4. Volüt üçayaklı çömlek parçası.

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
AC 26	88	5?	G	?	III A

Bul.Yeri: Adak çukurundan.

Tarif: Olasılıkla dar boyunlu bir çömleğe aittir. Dış yüzey siyah renkte astarlı ve açkılıdır. Yüzeydeki astar pul pul dökülmüştür. Gri renkli hamur yoğun mika katkılıdır. Astarsız iç yüzeyde, çarkta yapımdan kaynaklanan tur olukları belirgindir.

Levha 20

1. Gaga ağızlı testi.

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
AA 19	391	6	D	?	III A

Bul. Yeri: Adak çukurundan.

Tarif: Tüme yakın ancak dip kısmı ile gövde birleşmemektedir. Dış yüzey oldukça ince, pembemsi kırmızı renkte astarlı ve açkısızdır. Açık bej renkli hamur, ince taşçık ve mika içerir. Pişmeden dolayı hamur açık gri özlüdür. Astarsız iç yüzeyin dip kısmında kabın çarkta şekillendirilmesi esnasında kalıntılar oluşmuş ve düzeltilmeden bırakılmıştır. Dipten yukarı doğru çıkıldıkça tur olukları giderek daha bir belirginleşir. Ancak orta kesimde, gövdede hiç çark izi görülmez. Boyun kısmında

ise tekrar çark izleri görülür. Ağız ve boyun kısımlarının kaba omuz kısmından birleştirildiğini gösteren ek yeri iç yüzeyde belirgindir. Dışta ağız kenarından omuz kısmına birleşen dikey kulp bulunmaktadır. Gaga kısmı kırıktır. Dip düzdür.

2. Matara biçimli testi parçası.

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
AA 19	391	10	B	?	III A

Bul.Yeri:Adak çukurundan.

Tarif: Dış yüzey ciğer kırmızısı renkte astarlı ve yatay parlak ağıklıdır. Bej renkli ve sık dokulu hamur mika katkılıdır. Astarsız iç yüzeyde tur olukları oldukça sık ve incedir. Gövdenin ortasına gelen kesimde, yapımın başladığı noktada küçük yuvarlak bir oyuk görülmektedir. Dolayısıyla, kabın gövdesi iki parça halinde çarkta yapılarak birleştirilmiştir.

Levha 21

1. Kadeh.

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
AC 26	74	7	F	7,5	III A

Bul.Yeri:Adak çukurundan.

Tarif: Dış yüzey gri renkte astarlı ve dikey yönde iyi ağıklıdır. Astar iç kısımda ağız altında da devam eder. Astarsız iç yüzeyde ince ve sık çark izleri vardır. Dip kısmı düzdür;ancak yapımdan sonra, ortadaki kısım alınarak düzeltilmiş ve halka dip

şeklinde tamamlanmıştır. Son derece incedir ve yüksek ısıda fırınlanmasından dolayı, vurulduğunda metalik bir ses verir.

2. Kadeh.

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
AB 18	77	7	F	8,5	III A

Bul.Yeri:Adak çukurundan.

Tarif: Grimsi yüzey astarsız ve açkısızdır. Bej renk hamur katkısızdır. Özellikle iç yüzeyde ince ve sık aralıklı çark izleri vardır. Dip kısım düzdür ve ip ile kesilmiştir.

3. Kadeh.

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
AA 19	402	7	F	7,5	III A

Bul Yeri:Tabakadan.

Tarif: Gri renkli yüzey astarsız ve açkısızdır. Aynı renkteki hamur mika katkılıdır. Her iki yüzeyde de ince ve sık aralıklı çark izleri vardır. Son derece incedir ve yüksek ısıda fırınlanmasından dolayı, vurulduğunda metalik bir ses verir.

Levha 22

1. Alabastron biçimli taklid Suriye şişesi.

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
-----------	---------	-------	------------	------	---------

AB 17   277   8a   B   3,5   IIIA

Bul.Yeri:Adak çukurundan.

Tarif:. Dış yüzey koyu kırmızı renkte astarlı ve iyi açkılıdır. İçte ağız kısmında bant astar uygulanmıştır. Bej renkli hamur ince taşçık içerir. Dış yüzeyde, içteki tur oluklarının negatifleri belli belirsiz görölmektedir. Kırık olan dip kısmın, gövdenin gelişinden yuvarlak olduğu anlaşılmaktadır.

2. Hafif dışa açılan ağızlı, uzun boyunlu Suriye şişesi.

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
AB 18	113	8c	F	5,5	IIIA

Bul.Yeri: Tabakadan, OTÇ'ye Geçiş Dönemi tabanının altından.

Tarif: Bej renkli yüzey astarsız ve açkısızdır. Bej renkli hamur bitki ve ince taşçık içerir. Dış yüzeyde çark izi sadece dibin hemen yukarısında oluklar şeklinde belli belirsiz görölmektedir. İç yüzeyin dip kısmında çömlekçi çarkının hızlı dönmesi sonucu oluşmuş izler son derece sıktır. Yine dip kısmında bırakılan artık kısım belirgin bir şekilde görölmektedir. Tur olukları ağız kısmına kadar devam etmektedir. Ağız kısmında ise izler sıvazlama nedeniyle daha az belirgindir. Dip yuvarlaktır. Dış yüzeyde, dip kısmında oluşmuş olan derin yarık, dibin yuvarlak görünmesini sağlayan kısmın sonradan eklendiğini göstermektedir.

Levha 23

1. Küresel gövdeli Suriye şişesi.

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
AE 19	238	8b	F	4	IIIA

Bul.Yeri:Adak çukurundan.

Tarif: Koyu gri renkli yüzey astarlı ve açkılıdır. Astar yer yer pul pul dökülmüştür. Grimsi kahverengi hamur ince taşçık ve mika katkılıdır. Dibe yakın kesimde muntazam açılmış bir delik yer almaktadır. Çark yapımıdır.

2. Çan biçimli kapak parçası.

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
AB 18	69	11 B		?	III A

Bul.Yeri:Adak çukurundan.

Tarif: Morumsu kırmızı renkte astarlı dış yüzey, dikey parlak açkılıdır. Bej renkli hamur ince taşçık ve mika içerir. Astarsız iç yüzeyde derin çark izleri vardır. Kulp kırıktır.

Levha 24

1. Düz kenarlı, hafif omurgalı kase parçası.

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
Z 21	144	1b	B	17	?

Bul. Yeri: Adak çukurundan.

Tarif: Koyu kırmızı renkte astarlı yüzey parlak açkılıdır. Açkılama yer yer dikey olarak yapılmıştır. Bej renkli hamur katkısızdır. Ağız kenarında tutamak bulunmaktadır. Düzgün profil nedeniyle çark yapımı olması olasıdır.

2. A2 tabağı.

Plankare: Bul.No: Form: Mal Grubu: Çap: Evresi:

AA 20 43 2b C 20 ?

Bul.Yeri: Adak çukurundan.

Tarif: Bej renkli yüzey astarsız ve ačkısızdır. Aynı renkteki hamur ince taşçık katkılıdır. Her iki yüzeyde de ince ve sık aralıklı çark izleri vardır. Dip kısmının çark henüz dönerken ip ile kesilmesinden dolayı, ip izleri konsantrik halkalar şeklinde oluşmuştur. Yarısı eksiktir.

3. A2 tabağı

Plankare: Bul.No: Form: Mal Grubu: Çap: Evresi:

AD 19 353 2b C 22 ?

Bul.Yeri:Adak çukurundan.

Tarif: Bej renkli yüzey astarsız ve ačkısızdır. Aynı renkteki hamur ince taşçık katkılıdır. Her iki yüzeyde de ince ve sık aralıklı çark izleri vardır. Kabın çarkta tamamlanmasının ardından dip kısmının düz bir alet ile sıyırılmasından ötürü, dış yüzeyde keskin hatlar meydana gelmiştir.

4. Tankard parçası.

Plankare: Bul.No: Form: Mal Grubu: Çap: Evresi:

AE 19 228 3 D 10 ?

Bul. Yeri:Adak çukurundan.

Tarif: Kahverengi yüzey ince astarlı ve ačkısızdır. Bej renkli hamur ince taşçık ve mika katkılıdır. Dış yüzey ıslıdır. Ağız altından başlayan kulp gövdeye birleşmektedir. Omuz hizasını çevreleyen yatay bir yiv vardır. İç yüzey ince ve sık çark izleri içerir.

Levha 25

1. Depas parçası.

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
AD 19	71	4	B	10	?

Bul.Yeri:Adak çukurundan.

Tarif: Koyu kırmızı renkli yüzey astarlı ve parlak açıktır. Astar iç yüzeyde ağız altında da devam eder (bant-astar). Bej renkli hamur katkısızdır. İç yüzey sıvazlandığından herhangi bir çark izi görülememekle birlikte, cidarın inceliği ve düzgünlüğü nedeniyle, bu kap olasılıkla çark yapımıdır. Gövdenin bir kısmı, dip ve bir kulp eksiktir.

2. Depas parçası.

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
AD 20	120	4	B	10	?

Bul.Yeri: Dolgu içine dikey yerleştirilmiş bir küpçük içerisinde ele geçmiştir.

Tarif: Koyu kırmızı renkli yüzey astarlı ve parlak açıktır. İç yüzeyde ağız altında bant-astar vardır. Bej renk hamur katkısızdır. İç kesimde, kabın çark yapımı olduğunu gösteren tur olukları vardır. Kulbun biri kırıktır ve ağzın bir kısmı eksiktir.

3. Dışa açılan ağızlı çömlek parçası.

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
AC 19	203	5a	D	27	?

Bul.Yeri: Adak çukurundan.

Tarif: Açık kırmızı renkli yüzey ince astarlı ve açıktır. Pembemsi bej renkli hamur ince taşçık ve mika katkılıdır. Dış yüzeyde çarkta yapımdan kaynaklanan derin tur olukları vardır.

4. Dışa açılan ağızlı küresel gövdeli çömlek parçası.

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
AB 18	69	5a	C	22	?

Bul.Yeri: Adak çukurundan.

Tarif: Bej renkli yüzey astarsız ve açkısızdır. Aynı renkteki hamur iri taşçık katkılıdır. Her iki yüzeyde de ince ve sık aralıklı çark izleri vardır. Omuz üzerinde bulunan olası yatay kulp kırıktır.

Levha 26

1. Küresel gövdeli ve geniş boyunlu çömlek parçası.

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
AB 18	87	5a	C	27	?

Bul.Yeri:Adak çukurundan.

Tarif: Bej renkli yüzey astarsız ve açkısızdır. Aynı renkteki hamur iri taşçık katkılıdır. Her iki yüzeyde de ince ve sık aralıklı çark izleri vardır. Omuz üzerinde bulunan olası yatay kulp kırıktır. Omuzdan aşağısı ve dip kısmı eksiktir.

2. Dar boyunlu çömlek parçası.

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
AD 19	106	5b	C	10	?

Tarif: Bej renkli yüzey astarsız ve açkısızdır. Aynı renkteki hamur kum ve taşçık katkılıdır. Gövde üzerinde karşılıklı iki adet yatay kulp vardır. Çark yapımıdır.

3. Kadeh/Bardak.

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
AB 19	34	7	D	?	?

Bul.Yeri:Adak çukurundan.

Tarif: Kahverengi yüzey ince astarlı ve az ağıklıdır. Bej renk hamur mika katkıdır ve siyah özlüdür. Dip düzdür. İç yüzeyde tur olukları sık ve incedir. Dip kısmında, kabın ipe kesildiğini gösteren dairesel izler vardır.

Levha 27

1. Alabastron biçimli Suriye şişesi.

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
AD 19	72	8a	B	4	?

Bul.Yeri:Adak çukurundan.

Tarif: Kırmızı renkli yüzey kalın astarlı ve ağıklıdır. Bej renkli, iyi pekişmiş hamur mika katkıdır. Astar yüzeyde dökülmüştür. İç yüzeyde ağız kenarı altında bant-astar vardır. İç yüzey ince ve sık aralıklı çark izleri içerir.

2.Suriye şişesi parçası.

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
AC 18	207	8?	F	?	?

Bul.Yeri:Adak çukurundan.

Tarif: Açık kahverengi yüzey astarlı ve iyi ağıklıdır. Bej renkli hamur mika katkıdır. İç yüzey pişmeden dolayı açık gri renklidir. İç yüzeyde ince ve sık aralıklı çark izleri vardır.

Levha 28

1. Suriye şişesine ait çift dudaklı ağız parçası.

Plankare: Bul.No: Form: Mal Grubu: Çap: Evresi:

AA 20 105 8? F 3 ?

Bul.Yeri: Adak çukurundan.

Tarif: Açık bej renkli yüzey astarsız ve ačkısızdır. Aynı renkteki hamur mika katkılıdır. Dudak kesimindeki yatay ince çizgi nedeniyle çark yapımı olması olasıdır. Ağız kısmından aşığısı eksiktir.

2. Suriye şişesi parçası.

Plankare: Bul.No: Form: Mal Grubu: Çap: Evresi:

ACAD 19 184 8? A 4 ?

Bul.Yeri:Adak çukurundan.

Tarif: Kırmızı renkli yüzey astarlı ve ačkılıdır. Bej renkteki hamur mika katkılıdır. Astar ağız altında da devam eder. Dudak kısmı düzgün ve keskin profilli olan bu kap, alabastron biçimli bir Suriye şişesine ait olmalıdır. Çark yapımıdır.

3. Hafif dışa açılan ağızlı uzun boyunlu şişe parçası.

Plankare: Bul.No: Form: Mal Grubu: Çap: Evresi:

AA 20 33 8c F 6 ?

Bul.Yeri:Adak çukurundan.

Tarif: Krem rengi yüzey astarsız ve ačkısızdır. Bej renkli hamur mika ve ince taşçık katkılıdır. Her iki yüzeyde de ince ve sık aralıklı çark izleri vardır.

4. Suriye şişesi parçası.

Plankare: Bul.No: Form: Mal Grubu: Çap: Evresi:

Z 21 72 8? F ? ?

Bul.Yeri:Adak çukurundan.

Tarif: Koyu gri renkli yüzey astarsızdır. Gri renkli hamur mika katkıdır. Dış yüzeyde dairesel açk (Ring Burnish) uygulanmıştır. İç yüzeyde ince ve sık aralıklı çark izleri vardır.

5. Suriye Şişesine ait dip parçası.

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
AD 19	85	8?	F	?	?

Bul. Yeri: Adak çukurundan.

Tarif: Yeşilimsi renkli yüzey astarsız ve açkısızdır. Aynı renkteki sık dokulu hamur katkısızdır. İç kısımda çark izleri sık aralıklı ve incedir. Dip yuvarlaktır.

Levha 29

1. Amfora

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
AC 18	206	9	C	10	?

Bul. Yeri: Adak çukurundan.

Tarif: Boyun silindiriktir. Ağız altından başlayan karşılıklı iki dikey kulp omuzda kaba birleşir. Gövde oval ve dip olasılıkla düzdür. Bej renkli yüzey astarsız ve açkısızdır. Aynı renkteki hamur iri taşçık katkıdır. İç yüzeyde sucuk yönteminin uygulandığını gösteren ek yerleri vardır. Ağız kısmında ise dış yüzeyde sık ve ince çark izleri görülmektedir. Dip kırıktır. Sadece ağız kısmı çarkta yapılmış ve gövdeye eklenmiştir.

2. Amfora parçası.

Plankare:	Bul.No:	Form:	Mal Grubu:	Çap:	Evresi:
AC 19	238	9	C	8	?

Bul. Yeri: Adak çukurundan.

Tarif: Dudak dışı dönüktür. Açık kahverengi yüzey astarsız ve ağızsızdır. Aynı renk hamur kaba taşçık katkıdır. Omuzdan aşağısı eksiktir. Çark yapımıdır.

Levhalar

Özgeçmiş

Adı Soyadı: Murat Türkteki

Doğum Yeri ve Tarihi: İstanbul, 15.10.1979

E-posta: muratturkteki@yahoo.com

I. BİLİM ALANI:

Arkeoloji

II. AKADEMİK GELİŞİM:

Lisans: İstanbul Üniversitesi 1997-2001

Yüksek Lisans: İstanbul Üniversitesi 2001-2004

Tez Başlığı: Küllüoba İlk Tunç Çağı III Çanak Çömleği

Tez Danışmanı: Prof.Dr.Turan Efe

Doktora: İstanbul Üniversitesi Arkeoloji Bölümü 2004-

Tez Başlığı: Batı ve Orta Anadolu'da Çark Yapımı Çanak Çömleğin Ortaya Çıkışı ve Yayılımı

Tez Danışmanı: Prof.Dr.Turan Efe

III YABANCI DİLİ:

İngilizce

IV. BİLİMSEL MAKALELER

Uluslararası Dergilerde Yayınlanmış Yabancı Dildeki Makaleler

1. Efe,T-M.Türkteki., "The Stratigraphy and Pottery of the Period Transitional into the Middle Bronze Age at Küllüoba (Seyitgazi- Eskişehir)," **Anatolia Antiqua** XIII: 119-144, 2005.
2. Türkteki,M., "A Unique Necked Pot Found in an Early Bronze Age Votive Pit in Küllüoba", **Anatolia Antiqua** XVIII:23-30,2010.

Hakemli Ulusal Dergilerde Yayınlanmış Türkçe Makaleler

Efe,T-M.Türkteki., "Keçiçayırı (Seyitgazi-Eskişehir) 2007 Yılı Kurtarma Kazıları", **Colloquium Anatolicum** VI:75-84,2007

Diğer Makaleler

1. Türkteki,M., "Anadolu'da Bir İlk Tunç Çağı Kenti", **National Geographic** Nisan 2005
2. Sarı,D-Türkteki,M., "Küllüoba Kazıları",*Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı Bülteni* Sayı:1,2009
3. Türkteki,M., "Küllüoba Kazı Çalışmaları, 2008", **Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler** Sayı 27:20,2009
4. Efe,T-Türkteki,M-Sarı,D-E,Fidan "Eskişehir'in Bilinen En Eski Şehri" **Aktüel Arkeoloji** Sayı 11:80-87,2009
5. Türkteki,M., "Küllüoba 2009 Yılı Kazıları", **Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler** Sayı 30 :31-32

V. KİTAP TANITIMLARI

1. Türkteki,M., “Protohistorik Çağ’da Orta Karadeniz Bölgesi Madencileri Hind-Avrupalıların Anavatanı Sorununa Yeni Bir Yaklaşım / Metallurgists of the Central Black Sea Region,Bilgi,Ö İstanbul 2001,” **Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler** Sayı: 13:5-6,2002

VI.ÇEVİRİ

1. Sarı,D-M.Türkteki., “Tilmen Höyük Kazıları 2004”(N.Marchetti), **Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler** Sayı 19:30,2005

VII.BİLDİRİLER

1. “Küllüoba İlk Tunç Çağı III Çanak Çömleği”, **İstanbul Üniversitesi Arkeolojik Kazı ve Araştırmalar Toplantısı 4**,19-21 Nisan 2004
2. “Küllüoba 2009 Yılı Kazıları” **İstanbul Üniversitesi Arkeolojik Kazı ve Araştırmalar Toplantısı-10**,27-29 Nisan 2010

VIII.POSTER

1. “Küllüoba İlk Tunç Çağı III Çanak Çömleği”, **İstanbul Üniversitesi Arkeolojik Kazı ve Araştırmaları Sempozyumu-3**, 2003

IX.ÇALIŞMALAR

1. **27.09.2009-10.02.2010:University College London-Institute of Archaeology** (Erasmus Değişim Programı Çerçevesinde Doktora Araştırması, Londra-İngiltere)

X.ARAŞTIRMA PROJELERİ:

“Küllüoba Kazısı, 2002”,**İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri**

1. “Küllüoba Kazısı, 2003”,**İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri**
2. “Küllüoba Kazısı, 2004”,**İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri**
3. “Küllüoba Kazısı, 2005”,**İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri**
4. “Küllüoba Kazısı, 2007”,**İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri**

5. "Küllüoba ve Keçiçayırı Kazıları,2009",**İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri**
6. "Küllüoba İlk Tunç Çağı III Çanak Çömleği", **İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri**, Yüksek Lisans Tez Projesi 2001-2004
7. "Keçiçayırı Kurtarma Kazıları" **TÜBİTAK-SOBAG Proje No: 106K111,2007-2009**
8. "Batı ve Orta Anadolu'da Çark Yapımı Çanak Çömleğin Ortaya Çıkışı ve Yayılımı", **İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri**, Doktora Tez Projesi 2004-

XI.KATILDIĞI ARKEOLOJİK ÇALIŞMALAR:

1994-1996	Karagündüz Höyüğü Kazısı-Van
1998-2000	İkiztepe Kazısı-Samsun
2000	Orta Karadeniz Bölgesi Yüzey Araştırması
2001-2009	Küllüoba Kazısı-Eskişehir
2008	Keçiçayırı Kazısı-Eskişehir

XII. KURSLAR

Human Osteoarchaeology Field Course - Japon Anadolu Araştırmaları Enstitüsü 17-24 Haziran 1999-Kaman-Kalehöyük, Kırşehir

XIII.ÖDÜLLER

İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi Başarılı Araştırmacı Ödülü 2006